

รายงานการวิจัย

เรื่อง

ศึกษาหาแนวทางการแก้ไขปัญหาเกี่ยวกับช้างเลี้ยงและช้างป่าในประเทศไทย

โดย

คณะวิจัย

ในคณะกรรมการสิ่งแวดล้อม วุฒิสภา

ได้ทุนอุดหนุนจากคณะกรรมการวิจัยและพัฒนาของวุฒิสภา

สำนักงานเลขานุการวุฒิสภา

สิงหาคม 2547

ISBN 974-92441-0-9

รายงานการวิจัย

เรื่อง

ศึกษาหาแนวทางการแก้ไขปัญหาเกี่ยวกับช้างเลี้ยงและช้างป่าในประเทศไทย

โดย

คณะผู้วิจัย

- นางเพ็ญศักดิ์ จักขุจินดา
- ดร. ชุมพล สุขเกษม
- นายสัตวแพทย์อลงกรณ์ มหรรณพ
- รศ.ดร.สพ.ญ.สุมลยา กาญจนะพังคะ
- นางสุรีย์ พันเจริญ
- นายสัตวแพทย์ไพฑูริ มณีอ่อน
- นายพริษฐ์ เอี่ยมพงษ์ไพบุลย์

สังกัด

- หัวหน้าคณะวิจัย
สมาชิกวุฒิสภา จังหวัดสกลนคร
กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่าและพันธุ์พืช
ในราชการสำนักพระราชวัง
คณะสัตวแพทย์ศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
นักวิชาการประจำคณะกรรมการ
สิ่งแวดล้อม วุฒิสภา
นักวิชาการประจำคณะกรรมการ
สิ่งแวดล้อม วุฒิสภา
ผู้ประสานงานข้อมูล

ได้ทุนอุดหนุนจากคณะกรรมการวิจัยและพัฒนาของวุฒิสภา

สำนักงานเลขาธิการวุฒิสภา

สิงหาคม 2547

ISBN 974-92441-0-9

บทคัดย่อ

ชื่อรายงานการวิจัย : ศึกษาหาแนวทางการแก้ไขปัญหาที่เกี่ยวข้องกับช้างเลี้ยงและช้างป่าในประเทศไทย
ชื่อคณะวิจัย : คณะอนุกรรมการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
ปีที่ทำการวิจัย : 2547

จากการศึกษาข้อมูลที่เกี่ยวข้อง ทำให้สรุปได้ว่าปัญหาเรื่องช้างเลี้ยงและช้างป่าในประเทศไทยมีมานานและซับซ้อน นำที่จะพิจารณาแก้ไขเร่งด่วนก่อนที่จำนวนช้างในประเทศไทยจะลดลง และสูญพันธุ์ได้ในที่สุด ประเด็นปัญหามีดังนี้

ช้างเลี้ยง การใช้ช้างเลี้ยงในธุรกิจผิดกฎหมาย ช้างอาจโดนทารุณกรรมบังคับให้ทำงานหนัก หรือสารเสพติดกระตุ้นให้ทำงานอย่างไม่รู้เหน็ดเหนื่อยในการลากไม้เถื่อนออกจากป่า จะได้หลบพ้นจากการจับกุมของเจ้าหน้าที่ การจัดสัมปทานป่าไม้ในปี พ.ศ. ๒๕๓๒ ทำให้ช้างตกงาน รวมถึงแหล่งอาหารที่ลดน้อยลงจากการบุกรุกทำลายป่า ทำให้เกิดการหารายได้โดยการนำช้างเร่ร่อน **เข้าเมืองใหญ่** การดำรงชีวิตในเมืองของช้างเป็นภาวะที่เสี่ยงต่ออุบัติเหตุ เช่น โคนรถชน ตกท่อ รวมทั้งอากาศร้อน แดดจัด และฝุ่นควันพิษ ซึ่งเป็นอันตรายร้ายแรงต่อสุขภาพเป็นอย่างยิ่ง และยังคงโอกาสที่เพศผู้และเพศเมียจะได้พบกันและผสมพันธุ์กันอีกด้วย **การใช้ช้างแสดงละคร** มักใช้ลูกช้างแสดงในท่าที่ผิดธรรมชาติ อันอาจเกิดอันตรายถึงพิการได้ ลูกช้างป่าเหล่านี้อาจเป็นลูกช้างป่าที่ต้องฆ่าแม่เพื่อพรางเอาลูกมาใช้งานที่เป็น **ปัญหาทางด้านสุขภาพและการสืบพันธุ์** ก็เป็นเรื่องใหญ่ที่ต้องคำนึงถึงเช่นกัน บุคลากรที่มีความรู้ความชำนาญในการดูแลสุขภาพและรักษาพยาบาลช้างยังไม่เพียงพอ รวมทั้งขาดข้อมูลทางการแพทย์และเวชภัณฑ์ที่เหมาะสมต่อสุขภาพช้างที่ไม่สมบูรณ์ โอกาสจับคู่ของช้างเพศผู้และเพศเมียลดลง การสังเกตการเป็นสัตว์และการตั้งท้องยาก เป็นสาเหตุให้จำนวนช้างเลี้ยงลดลงอย่างน่าตกใจ นอกจากนี้การ **ส่งช้างที่มีลักษณะดี มีความสามารถในการแสดงและควบคุมง่ายออกนอกประเทศ** ก็เป็นประเด็นที่ต้องให้ความสนใจและปฏิบัติควบคุมให้การส่งออกเป็นไปอย่างถูกต้องเคร่งครัด ทั้งนี้ จะต้องดูแลให้ความปลอดภัยแก่สุขภาพและชีวิตของช้างเป็นอย่างดีด้วย เพื่อที่จะควบคุมให้มีการจัดการการใช้ประโยชน์จากช้างและการอนุรักษ์

ช้างอย่างถูกต้องและยั่งยืน จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีการทบทวนเพิ่มเติมแก้ไขกฎหมายที่ใช้บังคับควบคุมช้างเลี้ยงที่ใช้อยู่ในปัจจุบัน ซึ่งยังมีช่องโหว่อยู่มากและไม่ครอบคลุมในทุกประเด็นที่สำคัญ บทลงโทษผู้ที่กระทำผิดยังเบาอยู่มาก จึงเป็นเหตุให้มีการจัดการช้างเลี้ยงอย่างไม่ถูกต้องและเป็นประเด็นที่สะท้อนใจประชาชนอยู่เนือง ๆ นอกจากนี้ยังทำให้ภาพลักษณ์ของประเทศไทยต่อชาวโลกถูกบิดเบือนไปจากความจริงอีกด้วย

ช้างป่า ปัจจุบันช้างป่าได้รับความคุ้มครองจากราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ. ๒๕๓๕ การขยายพื้นที่การทำเกษตรกรรม ความเจริญของชุมชนเมืองที่ขยายเข้าสู่เขตป่า รวมทั้งการลักลอบค้าสัตว์ป่าและชิ้นส่วนอวัยวะของสัตว์ป่าที่ทำรายได้มหาศาล ทำให้เกิดปัญหาแก่ช้างป่าดังนี้ การแย่งพื้นที่ แหล่งน้ำ แหล่งอาหารระหว่างคนกับช้างป่า เป็นเหตุให้เกิดการทำร้ายหรือฆ่าทำลาย ช้างป่าอาจติดโรคจากปศุสัตว์ที่คนนำไปเลี้ยง ปัญหาอุบัติเหตุรถชน การล่าช้างป่าเพื่อเอางาหรือชิ้นส่วนอวัยวะหรือฆ่าแม่พรากลูก ปัญหาด้านพันธุกรรม การผสมเลือดชิดทำให้เกิดลักษณะด้อย รูปร่างผิดปกติและมีภูมิคุ้มกันต่ำ และเกิดการจำกัดของความหลากหลายทางพันธุกรรม นอกจากนี้ยังมีปัญหาที่เกิดจากภัยธรรมชาติ เช่น น้ำท่วม ไฟป่า เหล่านี้ล้วนเป็นปัญหาที่เกิดจากการจัดการทั้งสิ้น หน่วยงานที่ดูแลสัตว์ป่าในปัจจุบัน คือ สำนักอนุรักษ์สัตว์ป่า กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ขาดแคลนบุคลากร งบประมาณ รวมทั้งแผนแม่บทในการอนุรักษ์และจัดการเฉพาะในเรื่องช้างป่าให้มีประสิทธิภาพ และควรพิจารณาเพิ่มบทลงโทษทั้งจำคุกและปรับให้หนักกว่าเดิมหากมีการฝ่าฝืนพระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า ต้องมีมาตรการในการจำแนกช้างป่าออกจากช้างเลี้ยงอย่างชัดเจนและได้ผล โดยจัดการขึ้นทะเบียนช้างเลี้ยงให้เป็นมาตรฐานเดียวกัน พร้อมทั้งมีการบันทึกประวัติและรายละเอียดลักษณะรูปพรรณของช้างเลี้ยงแต่ละเชือก และควรมีการวิเคราะห์สารพันธุกรรมของช้างเลี้ยงด้วย

Abstract

Research Title : An Extensive Study on Solving Problems of Domesticated and Wild Elephants
in Thailand.

Author : The Senate, Sub - committee on Natural Research

Year : 2004

Our extensive studies on domesticated wild elephants in Thailand are complex. Strategies and law amendments should be seriously developed and implemented urgently as the number of these indigenous creatures are declining and possibly face to extinction very soon.

Domesticated elephants: Elephant in illegal business is fed with amphetamine and force to work illegal logging. Unemployment, as a result of logging closed down in 1987 by deforestation, has forced a new approach to earn their living. The elephants roamed into the cities had met the consequence being hit by car, plunging in to open digging holes, heat stroke, pollution and chaotic city environment which have negative effect to the elephant health.

Now, those type of roaming is declined and the other problem has faced the danger of the **calved elephant** by performing in circus causes improper posture to attract the crowd's attention. Some of these calves are caught from the wild which, the poachers have killed the elephant cows, to get the young ones. Health management and reproductive problem are also causes of the declining the numbers of elephants. More quality experts are needed, including veterinary instruments and medical supplies. They met the tremendous problem as estrus poor nutrition, silent heat, and pregnancy. At the present, numbers of elephants are exported to show business. An elephant in this category a lot of is needed good conformation and attention by their public. Regulation and control in not should be strictly implemented. In order to acquire Regulation and control in exporting in not be strictly implemented. In order to acquire a good management to conservator the elephants. It must have local and city regulations to handle the domesticated elephants including penalty and fine.

Wild elephants are conserved and protected by the Reservation and Protection royal decree issued in 1992. Expansions of plantation for the wildlife reservation area and illegal wildlife trade have created complexity of the problem. The conflict to land habitation, water, food resources are the main causes of wild elephants to be killed. Inbreeding of wild elephants in the confined reserved area produce the recessive traits deformed conformation and low immune response to disease. Natural disaster threat to wild elephant's well being. The government units looking after the wild elephant's need more qualify personals, funding, efficiently conserves and protects these majestic creatures. Amendments of penalty and fine should also be developed.

(5)

More importantly, effective international standard registration has to be applied to protect the domesticated elephants to differentiate between the domesticated and wild elephants.

กิตติกรรมประกาศ

ผลงานการศึกษานี้ เกิดขึ้นจากพลังน้ำพุกน้ำแรงและปัญญาของการประสานงาน, การให้ความร่วมมือ, การให้ความช่วยเหลือ, สนับสนุนและส่งเสริม, การแลกเปลี่ยนข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะ ตลอดจนการวิพากษ์วิจารณ์ในเชิงลึกของเอกบุคลและองค์กรต่าง ๆ ทั้งภาครัฐและภาคเอกชนที่เกี่ยวข้อง โดยคุณานันท์ ซึ่งมีอาจที่จะประกาศกิตติคุณไว้โดยถ้วนทั่ว ณ ที่นี้ได้ หากปราศจากองค์อุปถัมภ์ทั้งหลายเหล่านั้นคณะวิจัยคงไม่สามารถที่จะทำการศึกษาได้

ดังนั้น คณะวิจัยจึงขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่างสูงต่อเอกบุคล หม่อมคณะ ชมรม สมาคม และองค์กรต่าง ๆ ทำให้ภาคเอกชนและภาครัฐที่ได้ให้ความร่วมมือเป็นอย่างดียิ่ง ในการศึกษาเพื่อแสวงหาแนวทางการแก้ไขที่ยั่งยืนเกี่ยวกับปัญหาของการบริหารจัดการช้างในประเทศไทยไว้ ณ ที่นี้

คณะวิจัย

คณะอนุกรรมการทรัพยากรธรรมชาติ

ในคณะกรรมการสิ่งแวดล้อม วุฒิสภา

กรกฎาคม 2547

สารบัญ

หน้า

บทคัดย่อ	(1)
ABSTRACT	(3)
กิตติกรรมประกาศ	(6)
สารบัญ	(7)
สารบัญตาราง	(11)
ภาคที่ 1 : บททั่วไป	1
บทที่ 1 บททั่วไป	2
1.1 บทนำในการศึกษา	3
1.2 ความสำคัญของปัญหา	3
1.3 การสำรวจเอกสาร	3
1.4 ขอบเขตการศึกษา	4
1.5 ระเบียบวิธีการวิจัย	4
1.6 วัตถุประสงค์	5
1.7 ประโยชน์ของงานการวิจัย	5
บทที่ 2 สถานภาพช้างในสังคมไทย	6
2.1 คำนิยามของช้าง	6
2.2 สภาพปัญหาของช้างในประเทศไทยโดยรวม	7
2.3 การบริหารจัดการปัญหาช้างของภาครัฐ	8
2.4 อุตสาหกรรมท่องเที่ยวเกี่ยวกับช้าง	9

	หน้า
ภาคที่ 2 : วัฒนธรรมและจารีตประเพณีที่เกี่ยวกับช้าง	12
บทที่ 3 วัฒนธรรมและจารีตประเพณี	13
3.1 ช้างสัญลักษณ์หนึ่งของชาติ	13
3.2 วันช้างไทย	14
3.3 ความเชื่อเกี่ยวกับช้าง	14
3.4 จารีตประเพณีท้องถิ่นเกี่ยวกับช้าง	19
3.5 ปัญหาช้างเกี่ยวกับจารีตประเพณีและความเชื่อ	21
ภาคที่ 3 : ช้างเลี้ยงและช้างเร่ร่อน	23
บทที่ 4 ช้างเลี้ยง (Domesticated Elephants)	24
4.1 ประชากรช้างเลี้ยงในประเทศไทย	24
4.2 บุคคลที่ทำธุรกิจเกี่ยวกับช้าง	28
4.3 องค์กรที่เกี่ยวกับช้าง	29
4.4 อาชีพของช้างเลี้ยง	30
4.5 การขยายพันธุ์และการสืบพันธุ์	32
4.6 ปัญหาช้างเลี้ยงโดยทั่วไป	33
4.7 ปัญหาการศึกษาวิจัยทางวิชาการเกี่ยวกับพัฒนาการของช้างเลี้ยง	36
4.8 ช้างเร่ร่อน	37
ภาคที่ 4 : ช้างป่า	38
บทที่ 5 ช้างป่า (Wild Elephants)	39
5.1 ประชากรช้างป่าในประเทศไทย	39
5.2 วิถีชีวิตของช้างป่า	40
5.3 แหล่งที่อยู่อาศัยของช้างป่า	42
5.4 สภาพปัญหาของช้างป่าในประเทศไทย	45
5.5 โครงการเกี่ยวกับช้างป่าของภาครัฐ	51

	หน้า
ภาคที่ 5 : ช้างกับนิติบัญญัติ	54
บทที่ 6 ช้างกับกฎหมาย	55
6.1 ประมวลกฎหมาย พระราชบัญญัติ, ระเบียบและข้อบังคับที่เกี่ยวกับช้าง	55
6.2 ปัญหาด้านกฎหมายเกี่ยวกับช้าง	56
6.3 การกระทำทารุณกรรมช้าง	59
6.4 สถานการณ์การค้าช้างและการส่งช้างไปต่างประเทศ	61
บทที่ 7 แนวทางการแก้ไขปัญหาเกี่ยวกับช้างในประเทศไทย	69
7.1 แนวทางการแก้ไขปัญหาเกี่ยวกับช้างของภาครัฐ	69
7.2 แนวทางการแก้ไขปัญหาเกี่ยวกับช้างของภาคเอกชน	74
7.3 วิจัย	75
ภาคที่ 6 : วิเคราะห์สรุปและเสนอแนะ	77
บทที่ 8 วิเคราะห์	78
8.1 ประเด็นปัญหาที่สำคัญ โดยรวม	78
8.2 สรุป	84
8.3 ข้อเสนอแนะ	85
8.4 ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับพระราชบัญญัติคุ้มครองและอนุรักษ์ช้างแห่งประเทศไทย 95	
บรรณานุกรม	99
ภาคผนวก	
ภาคผนวก ก	106
แบบร่างพระราชบัญญัติคุ้มครองและอนุรักษ์ช้าง	
ฉบับเสนอแนะของคณะอนุกรรมการทรัพยากรธรรมชาติและ	
ในคณะกรรมการสิ่งแวดล้อม วุฒิสภา	

	หน้า
ภาคผนวก ข	127
โครงการต่าง ๆ เกี่ยวกับการแก้ไขปัญหายาของภาครัฐและภาคเอกชน (วิจารณ์ – เสนอแนะ)	
ประวัตินักวิจัย เพ็ญศักดิ์ จักมูจินดา สมาชิกวุฒิสภาจังหวัดสกลนคร	157

สารบัญตาราง

ตารางที่	หน้า
4.1 จังหวัดที่มีช้างเลี้ยง	25
4.2 จำนวนช้างในปี พ.ศ.	25
5.1 เขตอนุรักษ์สัตว์ป่าที่พบช้างป่าในประเทศไทย	42-43
8.1 รายงานความสำเร็จในการปล่อยช้างแอฟริกาคืนสู่ป่า	93

ภาคที่ 1

บททั่วไป

ในภาคนี้ เป็นบทนำในการศึกษาโดยภาพรวม ประกอบด้วย 2 บท กล่าวถึงวิธีการศึกษา
ขั้นตอน ขอบเขต วัตถุประสงค์ และประโยชน์ที่จะได้รับของงานการวิจัย บทแรกนี้จะเน้น
ความสำคัญของปัญหาที่เกิดขึ้นเกี่ยวกับช้าง บทที่ 2 จะว่าด้วยการให้ความหมายและกำหนดตาม
กฎหมายของคำว่าช้าง และสภาพปัญหาของความขัดแย้งเกี่ยวกับช้างในสังคม และผลกระทบของ
อุตสาหกรรมท่องเที่ยวต่อวิถีชีวิตของช้างและประชาชนชาวช้างโดยรวม

บทที่ 1

บททั่วไป

1.1 บทนำในการศึกษา

คนไทยมีความผูกพันกับช้างมาตั้งแต่อดีต ทั้งในด้านประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และเศรษฐกิจ อีกทั้งช้างเคยเป็นพาหนะในการทำศึกสงคราม เพื่อป้องกันประเทศชาติในสมัยโบราณและต่อมาได้มีการนำช้างจำนวนมากไปใช้ในงานชักลากไม้ในป่า โดยเฉพาะไม้สัก ซึ่งเคยเป็นสินค้าส่งออกที่นำเงินตราต่างประเทศเข้ามาสู่ไทยเป็นอันดับสองของรายได้จากการส่งออก รองลงมาจากข้าว อันเป็นเหตุให้เกิดการลักลอบตัดไม้ทำลายป่าขึ้น การใช้พื้นที่ป่าทำกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การเกษตร การท่องเที่ยว การตั้งถิ่นฐาน รีสอร์ท และเขื่อน ฯลฯ นั้น นอกจากจะเป็นผลให้พื้นที่ของป่าลดลงแล้ว ยังทำให้ป่าซึ่งเป็นแหล่งที่อยู่อาศัย แหล่งน้ำและแหล่งอาหารของสัตว์กินพืช เช่น ช้าง ลดน้อยลงด้วย จะเห็นว่าในปี พ.ศ. 2540 มีพื้นที่ป่าไม้เหลืออยู่เพียง 25.6 % อันเป็นเหตุหนึ่งซึ่งทำให้ช้างที่เคยทำงานในป่าต้องเปลี่ยนอาชีพเพื่อความอยู่รอดของชีวิตช้างและประชาชนผู้เลี้ยงช้าง ประกอบกับ ในปี พ.ศ. 2532 รัฐบาลได้ตราพระราชบัญญัติกำหนดเลิกให้สัมปทานป่าไม้หวงห้ามทุกชนิด ยกเว้นสัมปทานป่าไม้ชายเลน ซึ่งก็คือการปิดป่าโดยสิ้นเชิงนั่นเอง ดังนั้น จึงมีผู้นำช้างไปใช้งานเพื่อแสวงหารายได้ในรูปแบบต่าง ๆ อาทิ ช้างทำงาน ช้างในธุรกิจท่องเที่ยว ธุรกิจการแสดง และช้างเร่ร่อนหรือช้างวณิพก เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม เมื่อสภาพเศรษฐกิจและสังคมในปัจจุบันเปลี่ยนแปลงไปประโยชน์ของช้างในทางเศรษฐกิจลดต่ำลง เนื่องจากพื้นที่ป่าลดน้อยลงจึงทำให้การใช้ช้างในกิจกรรมป่าไม้ในป่าหวงห้ามจำต้องยุติลงด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อรัฐบาลได้ประกาศยกเลิกการให้สัมปทานป่าไม้หวงห้ามในปี พ.ศ. 2547 ซึ่งทำให้เกิดปัญหาติดตามมาเกี่ยวกับรายได้จากการทำงานของช้างและเกิดผลกระทบต่อความเป็นอยู่ของเจ้าของช้างจนทำให้เกิดมีช้างเร่ร่อนออกมาหากินตามท้องถนนในเมืองและการทารุณกรรมช้างด้วยวิธีการต่าง ๆ เพื่อให้ได้มาซึ่งรายได้ในทุกแนวทาง

1.2 ความสำคัญของปัญหาเกี่ยวกับช้าง

ช้างซึ่งคณะรัฐมนตรีได้กำหนดให้เป็นสัญลักษณ์ประจำชาตินั้น มีวิถีชีวิตและความเป็นอยู่คู่กับคนไทยมาช้านาน มีส่วนช่วยดึงดูดความสนใจให้ชาวต่างประเทศเข้ามาเที่ยวในประเทศไทย เป็นปัจจัยในการหารายได้มหาศาล โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านการท่องเที่ยว รูปของช้างเคยประดิษฐานอยู่บนศิลาจารึกประเทศไทยในอดีต แต่สถานการณ์ในปัจจุบันดูเหมือนว่าปัญหาที่เกี่ยวกับช้างนับวันจะเพิ่มมากขึ้น ไม่ว่าจะเป็นปัญหาที่เกี่ยวกับ ช้างป่า ช้างเร่ร่อน ช้างที่ถูกส่งออกไปยังต่างประเทศ การทารุณกรรมช้าง สุขภาพและการขยายพันธุ์ ตลอดจนปัญหาด้านวัฒนธรรมขนบธรรมเนียมประเพณีและปัญหาความขัดแย้ง ระหว่างคนกับช้าง ฯลฯ เนื่องจากทางภาครัฐยังไม่มีประสิทธิภาพเพียงพอในการบริหารจัดการเกี่ยวกับการอนุรักษ์และคุ้มครองช้าง อันอาจนำไปสู่การสูญพันธุ์ของช้างในประเทศไทยในที่สุดได้

1.3 การสำรวจเอกสาร

คณะวิจัยได้รวบรวมเอกสารและข้อมูลต่าง ๆ จากการสัมภาษณ์ และการรับฟังความคิดเห็นของประชาชนทั่วไปและประชาชนชาวช้างแล้วนำมาพิจารณาและวิเคราะห์ เพื่อเป็นแนวทางในการสรุปและในการจัดทำข้อเสนอแนะ

1.4 ขอบเขตการศึกษา

1. รับฟังความคิดเห็นและสัมภาษณ์กลุ่มในเชิงลึก (Focus Group)
2. จัดการประชุมสัมมนาเกี่ยวกับประเด็นปัญหา ผลกระทบที่เกิดขึ้นกับช้าง และพิจารณาศึกษากฎหมายต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับช้าง ตลอดจนปัญหาที่ขัดแย้งเกี่ยวกับช้าง ในทางนิติ บัญญัติ

1.5 ระเบียบวิธีการวิจัย

1.5.1 รูปแบบของงานวิจัย

เป็นการวิจัยเชิงพรรณนาความ (Descriptive Research) และเชิงปริมาณ (Quantitative Research)

1.5.2 เครื่องมือในการวิจัย

พระราชบัญญัติต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับช้าง แนวทางการแก้ไขปัญหาช้างของหน่วยงานต่าง ๆ และการจัดการประชุม สัมมนา เชิงปฏิบัติการโดย

1.5.2.1 การแปลความหมายหรือตีความจากเนื้อหาสาระของพระราชบัญญัติ, กฎหมาย, ระเบียบ, เอกสาร และข้อมูลต่าง ๆ ฯลฯ ซึ่งได้ระบุไว้ในขอบเขตการศึกษา การแปลความหมายจะตั้งอยู่บนพื้นฐานของความเป็นสหวิชา (Interdisciplinary) เน้นหนักในการบริหารจัดการช้างซึ่งถือว่าเป็นทรัพยากรธรรมชาติของประเทศ

1.5.2.2 การวิเคราะห์ข้อมูลและสาระ (Content Analysis) ใช้วิธีเชิงปริมาณ (Quantitative) เพื่อศึกษาตัวแปรบางประเภทโดยเฉพาะการบิดเบือนเนื้อหาสาระของพระราชบัญญัติ, กฎหมาย และกฎระเบียบ ที่เกี่ยวข้องกับการสงวนและคุ้มครองช้าง ซึ่งมีทั้งหมด 18 ฉบับ และใช้เป็นหน่วยวิเคราะห์ ส่วนสำคัญส่วนหนึ่งในการวิเคราะห์จะวิเคราะห์เนื้อหาสาระของใจความและความหมายที่ให้ผลกระทบต่อช้าง ประชาชนชาวช้างและสังคมในสองมิติ เพื่อให้เห็นความแตกต่างในการให้ความสำคัญ ข้อขัดแย้งและผลกระทบที่เกิดกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของช้างและประชาชนชาวช้าง ตลอดจนวัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อเกี่ยวกับช้าง

1.5.2.3 เครื่องมือสำคัญในการวิจัยที่ถูกนำมาใช้ประกอบอีกประเภทหนึ่ง คือ การวิเคราะห์สาระที่ประกอบด้วยสถิติที่ทดสอบค่าตอบที่มีโครงการเป็นตัวแปร คือ คำสั่งที่เกิดขึ้นในการพรรณนาความ (Descriptive) ทั้งตัวแปรคู่ (correlative) และตัวแปรพหุ (Multiple Regression) รวมไปถึงการวิเคราะห์ภาพรวมของความบิดเบือนสาระ (Discreminant Analysis) ของพระราชบัญญัติ และกฎหมายลูก รวมถึงระเบียบและกฎข้อบังคับต่าง ๆ

1.6 วัตถุประสงค์

1. เพื่อค้นหาแนวทางในการแก้ไขปัญหาช้างอย่างยั่งยืน
2. เพื่อผลักดันให้มีการคุ้มครองและอนุรักษ์ช้างอย่างจริงจังและจริงใจ
3. เพื่อผลักดันให้ฝ่ายนิติบัญญัติ บัญญัติพระราชบัญญัติคุ้มครองและอนุรักษ์ช้างประเทศไทยขึ้น

1.7 ประโยชน์ของงานวิจัย

1. ทำให้รู้ข้อเท็จจริงเกี่ยวกับสถานะปัญหาและผลกระทบที่เกี่ยวกับช้างในประเทศไทย
2. ค้นพบแนวทางการแก้ไขปัญหาช้างที่เกี่ยวกับช้างในประเทศไทย ที่สามารถนำไปใช้ได้
อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล
3. นำผลการวิจัยเสนอต่อรัฐบาลเพื่อผลักดันให้รัฐนำไปประกอบในการพิจารณาแก้ไขปัญหาช้างโดยเร่งด่วน
4. ทำให้เกิดพระราชบัญญัติอนุรักษ์และคุ้มครองช้างแห่งประเทศไทย พ.ศ.
ขึ้นในที่สุด

บทที่ 2

สถานภาพของช้างไทย

2.1 คำนิยามของช้าง

พจนานุกรมฉบับพระราชบัณฑิตสถาน พ.ศ. 2542 ได้กำหนดความหมายของคำว่า “ช้าง” ไว้ดังนี้

“...สัตว์ที่เลี้ยงลูกด้วยนมชนิด *Elephas Maximus* ในวงศ์ Elephantidac ตัวสีเทา จมูกยื่นยาว เรียกว่า งวง ตัวผู้มีงายาว เรียก ช้างพลาย ถ้ามิงงาสั้นเรียก ช้างสีดอ ตัวผู้เมื่อโตมามีความดุร้ายมาก ตัวเมียเรียก ช้างพัง ส่วนใหญ่ไม่มีงาปรากฏให้เห็น แต่บางตัวมีงาสั้น ๆ ซึ่งเรียกว่า ขนาย โผล่ออกมา กินพืช อยู่รวมกันเป็นโขลง มีช้างพังอายุมากเป็นจ่าโขลง ช้างงวง, ช้างไม่มีงา, ช้างสีดอ...”

(พจนานุกรมฉบับพระราชบัณฑิตยสถานพ.ศ. 2542, 357 – 358)

นอกจากช้างตามที่ได้กำหนดความหมายในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานพ.ศ. 2542 ดังกล่าวแล้ว ความหมายของคำว่าช้างยังได้จำแนกไปอีกตามลักษณะของพฤติกรรมในสังคมตามที่ องค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ และคณะอนุกรรมการทรัพยากรธรรมชาติ ได้ให้คำนิยามไว้ใน ต้นแบบร่างเสนอนะ พระราชบัญญัติคุ้มครองและอนุรักษ์ช้าง สรุปดังนี้

“ช้างป่า” หมายความว่า ช้างซึ่งเป็นสัตว์ป่าที่ได้รับการคุ้มครองตามกฎหมายว่าด้วยการสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ. 2535 “ช้างเลี้ยง” หมายความว่า ช้างซึ่งมีเจ้าของหรือผู้ครอบครอง ไม่ว่าจะเรียกว่าช้างบ้านหรือช้างเลี้ยง และไม่ว่าจะได้จดทะเบียนทำตัวรูปพรรณตามกฎหมายว่าด้วยสัตว์พาหนะแล้วหรือไม่ก็ตาม และให้หมายความถึงช้างที่ได้จากการสืบพันธุ์ของช้างบ้านหรือช้างเลี้ยงด้วย

“ช้างเร่ร่อน” หมายความว่า ช้างเลี้ยงหรือช้างบ้านที่ประกอบอาชีพไม่แน่นอน เดินทางพนจรไปขายสิ่งของหรือประกอบกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อหารายได้ และไม่มีถิ่นอาศัยเป็นหลักแหล่งแน่นอน อาจเดินทางร่อนเร่ไปกับควาญตามสำนักเพียงเชือกเดียวหรือไปเป็นกลุ่ม ๆ

2.2 สภาพปัญหาของช้างในประเทศไทยโดยรวม

ช้างเป็นสัตว์ป่าโดยธรรมชาติและมีรูปร่างใหญ่โต ดังนั้น การเลี้ยงดูช้างจึงควรมีสภาพใกล้เคียงกับธรรมชาติ เช่น มีอาณาเขตกว้างเพื่อให้ช้างได้ออกกำลังกาย และมีต้นไม้ใหญ่ให้ความร่มรื่น เป็นต้น การเลี้ยงช้างในพื้นที่จำกัดหรือลุ่มน้ำขังทำให้ช้างไม่ได้ได้ออกกำลังกาย ส่งผลให้ช้างเกิดอาการเครียด และสุขภาพเสื่อมโทรมลง คนมีฐานะต้องการเลี้ยงช้างเพื่อเป็นการเสริมบารมี โดยจัดหาซื้อช้างขณะที่อายุน้อย เนื่องจากสามารถดูแลได้ง่ายแต่การเลี้ยงดูช้างเป็นภาระหนักที่ต้องการความรู้ ความเข้าใจ ตลอดจนการดูแลเอาใจใส่อย่างใกล้ชิด เพราะเมื่อช้างโตขึ้นการควบคุมดูแลก็ยากขึ้นตามลำดับ หากถึงระยะตกมันแล้วไม่มีการเฟ่าระมัดระวังและเตรียมการ อาจก่อเหตุวุ่นวายทำลายสิ่งของ หรือทำร้ายคนได้ เป็นเหตุให้จำเป็นต้องฆ่าช้างทิ้งหรือทำทารุณช้างด้วยวิธีหลากหลายจน ช้างได้รับบาดเจ็บสาหัส ก่อให้เกิดเป็นปัญหาของสังคม

สมัยก่อนนั้นคนไทยใช้ช้างเป็นพาหนะและใช้ในการสงคราม ต่อมาใช้ช้างในธุรกิจทำไม้ ประมาณ 80 % ของช้างเลี้ยง ส่วนอีกประมาณ 20 % เป็นช้างที่ถูกฝึกให้ทำงานด้านบันเทิงและท่องเที่ยว ปัจจุบันธุรกิจการทำไม้ปิดกิจการลงเป็นส่วนใหญ่ ช้างทำไม้จึงอยู่ในสภาพว่างงานหรือที่เรียกกันว่า “ช้างตกงาน” จึงได้เกิดการนำช้างเลี้ยงออกเดินทางเร่ร่อน ไปทำการแสดงตามที่ต่าง ๆ เพื่อแลกเปลี่ยนควาญพนจรก่อให้เกิดปัญหาขึ้นนานับประการ

นอกจากนั้นทรัพย์สินและพืชพันธุ์ธัญญาหาร ตลอดจนการเสียชีวิต ทั้งชีวิตคนและชีวิตช้าง ปัญหาช้างป่าจึงเกิดขึ้นอยู่เรื่อย ๆ ดังเช่นกรณีปัญหาความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างป่า ทำให้เกิดการสูญเสียชีวิต ถูกยาเบื่อหรือสารเคมี ไฟฟ้าช็อต และการทำทารุณกรรมช้างหรือช้างลอบทำร้ายชาวบ้าน การที่เกษตรกรเข้าไปล่วงล้ำพื้นที่ของช้างป่า และช้างป่าเข้ามาทำลายพื้นที่การเกษตร ก่อให้เกิดความขัดแย้งระหว่างคนกับช้าง ตลอดจนการล่าช้างเพื่อเอางาและการลักลอบจับลูกช้างป่า เป็นต้น

อนึ่ง ปัญหาด้านพันธุกรรมของช้างป่า ก็เป็นปัญหาที่สำคัญอีกปัญหาหนึ่ง เนื่องจากพื้นที่ป่า 49 แห่ง ที่มีช้างป่าอาศัยอยู่นั้นเป็นเสมือนเกาะ แต่ละป่าไม่มีขอบเขตติดต่อกัน ช้างป่าไม่สามารถเดินทางข้ามแดนเพื่อสร้างความหลากหลายทางพันธุกรรมได้ จึงเกิดการผสมสายเลือดชิดกัน (Inbreed) อันส่งผลให้ลูกช้างที่ออกมาในรุ่นต่อ ๆ ไปมีลักษณะทางพันธุกรรมด้อยลง มีรูปร่างผิดปกติ พิการ ภูมิคุ้มกันโรคต่ำ ส่งผลในด้านลบต่อการดำรงชีวิตในป่า เกิดการล้มตายไปเป็นจำนวนมากและอาจเป็นเหตุให้สูญพันธุ์ไปในที่สุด

สภาพปัญหาโดยรวมนั้นอาจสรุปได้ ดังนี้

1. ช้างเลี้ยงในบางพื้นที่ถูกใช้งานหนัก บางเชือกติดยาเสพติด
2. ช้างเลี้ยงสุขภาพไม่ดี ขาดการดูแล สภาพแวดล้อมไม่เหมาะสม
3. ความรู้ช้างปัจจุบันไม่ได้มีความรักสัตว์เหมือนความรู้อาจารย์โบราณ ไม่มีการศึกษา หรือเทคนิควิธีการเลี้ยงดูช้างตามแบบดั้งเดิม
4. ช้างเลี้ยงที่ถูกนำเข้ามาหากินในเมืองใหญ่ประสบปัญหาถูกรถชน เกิดความเครียดถึงขนาดคลั่งอาละวาด และประสบอุบัติเหตุต่าง ๆ
5. ช้างเลี้ยงขาดโอกาสขยายพันธุ์ เพราะต้องแยกย้ายกันไปทำงานในที่ต่าง ๆ ประกอบกับเจ้าของช้างไม่ยอมให้มีลูกเพราะเสียงาน จนช้างเลี้ยงอาจสูญพันธุ์ในอนาคตอันใกล้

2.3 การบริหารจัดการปัญหาช้างของภาครัฐ

หน่วยงานที่ทำหน้าที่บริหารจัดการเรื่องช้างนั้น ได้แบ่งภาระหน้าที่ตามฐานะของช้าง อาทิ กระทรวงมหาดไทยและกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ โดยกรมการปกครองของกระทรวงมหาดไทย ดูแลประเภทช้างเลี้ยงและช้างเร่ร่อน โดยบริหารงานด้านการจดทะเบียน และออกตั๋วรูปพรรณ อาศัยอำนาจของพระราชบัญญัติสัตว์พาหนะ พ.ศ. 2482 กรมปศุสัตว์ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ จัดการดูแลในเรื่องสุขภาพ โดยอาศัยอำนาจของพระราชบัญญัติโรคระบาดสัตว์ พ.ศ. 2499 พระราชบัญญัติควบคุมการฆ่าสัตว์ และจำหน่ายเนื้อสัตว์ พ.ศ. 2535 และพระราชบัญญัติควบคุมการบำบัดโรคสัตว์ พ.ศ. 2505 เนื่องจากช้างป่าถูกกำหนดให้เป็นสัตว์ป่าคุ้มครอง

ส่วนกรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม นั้น ได้จัดการดูแลช้างป่า โดยอาศัยพระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ. 2535 พระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. 2407 พระราชบัญญัติอุทยานแห่งชาติ พ.ศ. 2504 และพระราชบัญญัติป่าไม้ พ.ศ. 2484

นอกจากนั้น ทั้งช้างป่าและช้างเลี้ยง ช้าง Asian Elephant Maximus (Elephas Maximus) ยังได้รับการคุ้มครองภายใต้อนุสัญญาไซเตส (CITES) ซึ่งได้กำหนดให้ช้างอยู่ในชนิดพันธุ์ในบัญชีคุ้มครอง หมายเลข 1 กำหนดให้ช้างเป็นชนิดพันธุ์ของสัตว์ป่าที่ห้ามไม่ให้ล่าหรือส่งออกเพื่อการค้าโดยเด็ดขาด ยกเว้นกรณีที่ทำเพื่อการศึกษาวิจัย เพาะพันธุ์ การยืม การบริจาค การแลกเปลี่ยนที่มีไม่การค้าระหว่างนักวิทยาศาสตร์หรือสถาบันทางวิทยาศาสตร์เท่านั้น

2.4 อุตสาหกรรมท่องเที่ยวเกี่ยวกับช้าง

ช้างในธุรกิจการท่องเที่ยวมีประมาณ 700 เชือก อาศัยอยู่ตามสถานประกอบการทัศนอาทิวรรูปป่า ล่องแพ ปางช้าง ฯลฯ ช้างบางเชือกเข้าไปร่วมแสดงในคณะละครสัตว์ด้วย ในธุรกิจการท่องเที่ยวนี้ต้องใช้ทั้งช้างและควาญช้าง แหล่งท่องเที่ยวที่ใช้ช้างเป็นเครื่องมือส่วนใหญ่จะเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่นิยมของนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศ เช่น เชียงใหม่ เชียงราย กาญจนบุรี พัทธยาภูเก็ท และสุรินทร์ เป็นต้น สำหรับสุรินทร์นั้นนับเป็นจังหวัดแรกของประเทศไทยที่ใช้ช้างในการท่องเที่ยวอย่างเป็นทางการเป็นรูปธรรม ก่อตัวขึ้นจากการรวมช้าง โดยชาวกูยในปี พ.ศ. 2498 นายวินัย สุวรรณภาส นายอำเภอท่าตูมในขณะนั้น ได้ผลักดันให้มีการจัดการแสดงของช้างท่าตูมขึ้นเมื่อวันที่ 19 พฤศจิกายน พ.ศ. 2503 เพื่อเป็นการฉลองที่ว่าการอำเภอใหม่ของอำเภอท่าตูม ต่อมาจึงได้กลายเป็นงานประจำปีของอำเภอท่าตูม การแสดงประกอบด้วย การเดินขบวนแห่ของช้าง การคล้องช้าง และการแข่งช้างวิ่งเร็ว ทุกครั้งจะมีช้างเข้าร่วมแสดงไม่ต่ำกว่า 60 เชือก ซึ่งนำความสนใจมาสู่สาธารณชนทั้งในและต่างประเทศเป็นอย่างมาก ดังนั้น องค์การส่งเสริมการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย หรือ อ.ส.ท. ปัจจุบันคือ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย จึงสนับสนุนให้มีการจัดแสดงในเดือนพฤศจิกายนเป็นประจำทุกปี

ในปัจจุบันสุรินทร์เป็นจังหวัดแรกในภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่ได้รับสมญานามว่าเป็น “เมืองช้าง” จังหวัดสุรินทร์ได้จัดให้มีงาน “การแสดงของช้าง” ติดต่อกันมาเป็นเวลานานถึง 30 ปี

ชาวสุรินทร์นั้นเดิมเรียกตัวเองว่า “กวย” มีความชำนาญในการคล้องช้างป่าและฝึกช้าง ปัจจุบันการแสดงของช้างจะปรับปรุงให้มีสิ่งแปลก ๆ ใหม่ ๆ เพื่อดึงดูดความสนใจของผู้เข้าชม เช่น มีการแสดงอย่างน้อยที่สุด 7 ฉาก มีช้างเข้าร่วมแสดงไม่น้อยกว่า 200 เชือก เพื่อแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างช้างกับคน ขนบธรรมเนียมประเพณี และวัฒนธรรมอันดีงามของชาวสุรินทร์ที่เกี่ยวข้องกับช้าง การแสดงส่วนใหญ่จะประกอบด้วยฉากต่าง ๆ ที่จัดว่าดึงดูดใจนักท่องเที่ยวได้ดี เช่น ฉาก “จำโหลง” แสดงถึงความเป็นอยู่ตามธรรมชาติของช้างที่ต้องมีผู้นำที่เรียกว่า “กวย” หรือ จำโหลง แสดงให้เห็นถึงสภาพชีวิตประจำวันของชาวบ้าน และประเพณี

เช่นผีปะกำ, “จากป่ามาสู่บ้าน” แสดงการคล้องช้างหรือ โพนช้างหรือการฝึกช้างเพื่อนำมาใช้งาน, “ประเพณีเมืองสุรินทร์” แสดงถึงภาพรวมของขนบธรรมเนียมประเพณีชาวสุรินทร์, ประเพณี “ฉลองพระ” คือ การแสดงความสามารถของช้าง ในการเล่นกีฬาและการแข่งขันประเภทต่าง ๆ “พระบารมีปกเกล้า” เป็นการแสดงขบวนพยุหยาตราทัพของพระมหากษัตริย์ในสมัยโบราณ ทำให้เห็นในสมัยโบราณถือว่าช้างเป็นสัตว์สำคัญในการทำสงคราม ส่วนการแสดงของช้างซึ่งเน้นใน ขนบประเพณีอันเก่าแก่ที่เคยปฏิบัติมานั้นก็คือการทำพิธีเช่นผีปะกำและการจัดการช้างแห่นาค เป็นต้น

ประเพณีที่สำคัญ เช่น พิธีเช่นผีปะกำนั้น เน้นให้เห็นชัดว่าชาวช้างยังนับถือพิธีบวงสรวง เช่นไหว้ผีปะกำอย่างเคร่งครัดก่อนที่จะออกไปคล้องช้าง เนื่องจากมีความเชื่อว่า ช้างแต่ละเชือกมี ผีปะกำดูแลอยู่ หน้าบ้านของคนเลี้ยงช้างทุกบ้านจะมีศาลปะกำสร้างขึ้น เพื่อเก็บเชือกปะกำและ เครื่องมือเครื่องใช้ในการเช่นไหว้ โดยให้หมอเฒ่าหรือปะกำหลวงจริง ๆ มาแสดงเพื่อให้ผู้ชม ได้เห็นสมจริงสมจัง

ทางภาคเหนือนี้สถานที่แห่งแรกทีถือว่เป็นต้นกำเนิดการแสดงช้างทำไม้ คือ ศูนย์ฝึก ลูกช้างขององค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ ที่จังหวัดลำปาง ซึ่งตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2512 มีวัตถุประสงค์หลัก

ในการสอนลูกช้างให้เข้ามาสู่อุตสาหกรรมป่าไม้ และเพื่อลดอัตราการตายจากอุบัติเหตุต่าง ๆ ของลูกช้าง ซึ่งศูนย์ฝึกลูกช้างแห่งนี้นับว่าเป็นแห่งแรกและแห่งเดียวที่มีการฝึกสอนลูกช้างอย่างเป็น ระบบ และอยู่ภายใต้การควบคุมดูแลของนายสัตวแพทย์ที่มีความรู้ความชำนาญเรื่องช้างโดยใกล้ชิดเสมอ (ปรีชา พวงคำ, 18 มิถุนายน 2547 สัมภาษณ์)

ต่อมา ณ วันที่ 17 มกราคม พ.ศ. 2532 รัฐบาลได้ออกพระราชกำหนดยกเลิกการสัมปทาน ป่าไม้ตามคำสั่งของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ อันเป็นผลกระทบให้ภารกิจที่ต้องใช้ช้าง ในการทำสัมปทานป่าไม้ถูกยกเลิกตามไปด้วย ช้างจึงถูกส่งกลับไปยังศูนย์ลูกช้าง ทำให้เกิดปัญหา เรื่องที่อยู่อาศัย และอาหารทั้งคนและช้าง ต่อมาองค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ได้จัดตั้งศูนย์อนุรักษ์ช้าง ไทยขึ้น เพื่อเป็นการเทิดพระเกียรติสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาสยามบรมราชกุมารี ในวาระทรง พระชนมายุ 3 รอบเมื่อปี พ.ศ. 2534 ศูนย์อนุรักษ์ช้างไทย นอกจากจะฝึกสอนลูกช้างแล้วยังได้ขยาย กิจกรรมออกไปอีกหลายประการรวมทั้งการรักษาพยาบาลช้างที่เจ็บป่วย การดูแลช้างตกมัน ตลอดจนการแสดงของช้างลากซุงอีกด้วย

ในปัจจุบันกลุ่มช้างทำไม้ผิดกฎหมายจะมีจำนวนมากกว่า กลุ่มช้างในธุรกิจท่องเที่ยวมาก เนื่องจากรายได้เฉลี่ยต่อเดือนของช้างในธุรกิจท่องเที่ยวนั้นต่ำกว่ารายได้ของช้างรับจ้างทำไม้ ผิดกฎหมายหลายเท่า

อนึ่ง ช้างที่เข้าไปอยู่ในธุรกิจการท่องเที่ยว นั้น ทางผู้ประกอบการหรือเจ้าของปางมักจะเลือกช้างที่มีพฤติกรรมที่ไม่ก้าวร้าว จะเป็นกลุ่มช้างที่ความขี้ขลาดสามารถบังคับให้อยู่ในกฎระเบียบของสถานที่ได้เป็นส่วนใหญ่

จะเห็นได้ว่าในช่วงสิบปีที่ผ่านมา ช้างได้เข้ามามีบทบาทในอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวอย่างเป็นล่ำเป็นสันและเพิ่มจำนวนขึ้นอย่างต่อเนื่อง บรรดาช้างเร่ร่อนจะถูกนายทุนกว้านซื้อเป็นจำนวนมากแล้วนำเข้ามาสู่ปางช้างของตน ปางช้างต่าง ๆ ที่ดำเนินธุรกิจท่องเที่ยวและมีการแสดงของช้างประกอบ นอกจากจังหวัดสุรินทร์แล้ว ในส่วนอื่นๆ ของประเทศมีปางช้างอยู่อีกหลายแห่งที่จัดการแสดง เช่น ภาคเหนือ มีที่ปางช้างแม่สา ปางช้างแม่แตง ปางช้างแม่ทะมาน ปางช้างเชียงดาว ฯลฯ ภาคใต้มีอยู่ที่จังหวัดภูเก็ต ภาคกลางนั้นมีปางช้างหลายแห่ง เช่น จังหวัดพระนครศรีอยุธยา จังหวัดนครปฐม และจังหวัดกาญจนบุรี ทางภาคตะวันออก ปางช้างเมืองพัทยา จังหวัดชลบุรีและจังหวัดระยอง

การที่ช้างต้องเข้าไปอยู่ในปางช้างที่มีช้างแต่ละแห่งไม่ต่ำกว่า 50 เชือก นั้น ทำให้วิถีชีวิตของประชากรช้างและประชาชนชาวช้างเปลี่ยนแปลงไป สัตว์เลี้ยงของช้างจะลดน้อยด้อยลงไปตามลำดับ ช้างที่เคยเป็นสัตว์สง่างามมีผู้เคารพบูชา ได้กลายเป็นช้างหากินเลี้ยงเจ้าของ เป็นสินค้าที่ซื้อขายแลกเปลี่ยนกันได้โดยง่าย มิได้เป็นพญาช้างที่สร้างความน่าเกรงขามให้แก่มนุษย์อีกต่อไป ยิ่งไปกว่านั้นวัฒนธรรมและจารีตประเพณีที่เกี่ยวข้องกับช้าง ได้ถูกอิทธิพลของธุรกิจการท่องเที่ยวเข้าไปแทรกซึมเปลี่ยนแปลงเพื่อให้สอดคล้องกับรสนิยมของนักท่องเที่ยวเป็นหลัก โดยมิได้คำนึงว่าจารีตประเพณี พิธีกรรมโบราณที่สืบสานกันมานับร้อย ๆ ปี เช่น พิธีเช่นผีปะกำ พิธีผ่าจัน พิธีสู่ขวัญช้าง พิธีการฝึกลูกช้างตลอดจนพิธีคล้องช้างตามแบบโบราณที่แท้จริงนั้น กำลังจะสูญสลายไปในอนาคตอันใกล้ ประเพณี และพิธีกรรมโบราณดังกล่าวกำลังจะถูกกลืนไปโดย กิจกรรมแปลก ๆ ใหม่ ๆ ที่สร้างขึ้นเพื่อสนองความต้องการของธุรกิจการท่องเที่ยว (พระไพศาล วิสาโล, 2537)

การที่ช้างซึ่งนับว่าเป็นสัตว์สัญลักษณ์ของชาติได้กลายเป็นสัตว์เศรษฐกิจที่ใช้ดูดเงินตราต่างประเทศไปเสียแล้วนั้น ได้ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของช้างและประชาชนชาวช้างในสังคมอย่างมากมาย มีการซื้อขายช้างเลี้ยงและช้างเร่ร่อนด้วยราคาสูงกว่าเดิม อันเป็นผลให้เกิดการลักลอบครอบช้าง การลักขโมยช้าง และการลักลอบคล้องช้างป่าโดยเฉพาะอย่างยิ่งลูกช้างมาขายให้แก่นายทุนและผู้ประกอบการธุรกิจท่องเที่ยวมากขึ้น อันเป็นการยากที่รัฐจะคุ้มครองได้โดยทั่วถึง

ภาคที่ 2

วัฒนธรรมและจารีตประเพณีที่เกี่ยวข้องกับช้าง

เนื่องจากคณะวิจัยตระหนักในความสำคัญและคุณค่าด้านวัฒนธรรมและขนบประเพณีอันดีงามเกี่ยวกับช้างไทยในอดีต ไม่ว่าจะเป็นเรื่องความเชื่อทางศาสนา ตำนานเทพเจ้า และพงศาวดาร รวมถึงประวัติศาสตร์ของชาติ ที่มีชีวิตของผู้คนในพระราชอาณาจักร ถ้าไปเกี่ยวข้องกับช้างไทยไม่ว่าจะอยู่ภาคใดของประเทศก็ตาม ย่อมแสดงภาพลักษณ์ของสิ่งที่ดีงาม ศิริมงคล พลังอำนาจ และพระบรมเดชานุภาพของพระมหากษัตริย์เจ้า ทั้งนี้ เพราะคุณลักษณะอันพิเศษนานาประการของช้างที่ถูกกำหนดเป็นศาสตร์และรัตนหนึ่ง ในคัมภีร์โบราณล้ำค่าที่ใคร ๆ หมายได้ครอบครอง อันแสดงถึงความยิ่งใหญ่ในจิตใจของผู้คน จึงเป็นเหตุให้เกิดทั้งวัฒนธรรมและประเพณี อันเกิดความศรัทธาที่ปราศผู้ได้ยกย่องและยอมรับไว้มากมาย จนในที่สุดถือเป็นขนบธรรมเนียมที่สำคัญ พิธีกรรมที่ยึดถือปฏิบัติสืบทอดกันมา จนกระทั่งเป็นเอกลักษณ์ของชาติ

บทที่ 3

วัฒนธรรมและจารีตประเพณีที่เกี่ยวกับช้าง

3.1 ช้างสัญลักษณ์หนึ่งของชาติ

เพื่อเป็นการส่งเสริมสัญลักษณ์ประจำชาติไทยและเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวของไทย กระทรวงการต่างประเทศได้เสนอข้อคิดเห็นเกี่ยวกับการกำหนดสัญลักษณ์ประจำชาติไทย (National Identity) และได้มีการตั้งคณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติขึ้น เพื่อพิจารณา กำหนดสัญลักษณ์ประจำชาติไทย โดยมีนายปองพล อดิเรกสาร รองนายกรัฐมนตรีขณะนั้น เป็นประธานคณะกรรมการฯ ต่อมาเมื่อวันที่ 2 ตุลาคม พ.ศ. 2544 คณะรัฐมนตรีได้พิจารณาอนุมัติให้ กำหนดสัญลักษณ์ประจำชาติขึ้น 3 สัญลักษณ์ ตามที่คณะกรรมการเอกลักษณ์แห่งชาติได้นำขึ้น เสนอ

สัญลักษณ์ประจำชาติไทย 3 สัญลักษณ์ นั้น ประกอบด้วย

1. สัตว์ประจำชาติไทย คือ “ช้าง” **Chang Thai** (Elephant หรือ Eelephas Maximas)
2. ดอกไม้ประจำชาติ คือ “ดอกราชพฤกษ์” (ดอกคูณ) **Ratchapruerk** (Cassiafistula Linn.X)
3. สถาปัตยกรรมประจำชาติ คือ “ศาลาไทย” Sala Thai Pavilion

3.2 วันช้างไทย

คณะกรรมการประสานงานการอนุรักษ์ช้างไทย ซึ่งเป็นหน่วยงานประสานงานระหว่างองค์การภาครัฐและเอกชนที่ทำงานเกี่ยวกับการอนุรักษ์ช้างไทย คณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ สำนักงานเลขาธิการนายกรัฐมนตรี ได้เล็งเห็นว่าการสถาปนาวันช้างไทยขึ้น จะทำให้ประชาชนชาวไทยหันมาสนใจรักช้างและหวงแหนช้าง ซึ่งเป็นสัญลักษณ์หนึ่งของชาติ และจะพากันให้ความสำคัญในการอนุรักษ์และคุ้มครองช้างมากขึ้น คณะกรรมการฯ จึงได้พิจารณาลงมติให้ วันที่ 13 มีนาคม เป็นวันช้างไทย และคณะรัฐมนตรีได้มีมติเห็นชอบเมื่อวันที่ 26 พฤษภาคม 2541 จึงได้มีการประกาศในราชกิจจานุเบกษาเมื่อวันที่ 29 พฤษภาคม 2541

การที่ประเทศไทยมีมติให้วันที่ 13 มีนาคม เป็นวันช้างไทยดังกล่าวจึงเป็นการยกย่องให้เกียรติช้างว่าเป็นสัตว์ที่มีความสำคัญต่อประเทศชาติเป็นสัตว์คู่บ้านคู่เมืองที่จะต้องได้รับอนุรักษ์และคุ้มครอง มิให้สูญหายไปจากแผ่นดินไทย

นอกจากวันช้างไทยแล้ว ช้างยังได้รับการยกย่องอย่างสูงในจังหวัดหลายจังหวัด อนุสรณ์สถานที่เกี่ยวกับช้าง ได้ถูกสร้างขึ้นหลายต่อหลายแห่งและมีชื่อเรียกขานไปตามพฤติกรรมของช้างในสมัยโบราณ เช่น

- “แม่ร้องสอนช้าง” : เป็นร่อนน้ำแคบ ๆ ในจังหวัดแม่ฮ่องสอน ในสมัยโบราณเมื่อคล้องช้างป่ามาก็จะนำไปฝึกในร่อนน้ำดังกล่าว
- “เจดีย์ยุทธหัตถี” : อนุสรณ์สถานที่ดอนเจดีย์ จังหวัดสุพรรณบุรี ซึ่งสมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงชนช้างชนะพม่า
- “พระแท่นเศียรช้าง” : ที่จังหวัดสุรินทร์เป็นพระแท่นประทับของพระอินทร์ ฯลฯ

3.3 ความเชื่อที่เกี่ยวกับช้าง

ความสัมพันธ์ของคนไทยที่มีต่อช้าง กล่าวได้ว่าเป็นเรื่องลึกซึ้ง ยากที่จะอธิบายได้ มีทั้งความรักและชื่นชมในความฉลาดและแสนรู้ของช้าง เชื่อว่าช้างเป็นสัตว์ที่เข้าใจมนุษย์มากที่สุด ในบรรดาสัตว์ทั้งปวง มีญาณพิเศษในการรับรู้เรื่องเร้นลับบางอย่าง นอกจากนี้แล้วคนไทยยังมีความเลื่อมใสศรัทธาในความเชื่อทางศาสนา ทั้งศาสนาพุทธและศาสนาพราหมณ์ ที่สืบทอดกันมาเป็นเวลายาวนานหลายศตวรรษ ในพุทธศาสนานั้นเชื่อว่าช้างเป็นสัตว์สัญลักษณ์ที่เป็นมงคลแห่งการบำเพ็ญบารมีและความศักดิ์สิทธิ์ดังปรากฏในชาดกเรื่องอดีตชาติของพระยาฉันทันต์ และพระยาช้าง

ปัจฉิมศานาเคนทร์บำเพ็ญทานบารมีในพระมหาเวสสันดรชาดก พระยาเสวตมวงคหัตถ์ หรือพระยา
มวงคณาคนในทุมเชชาดก เมื่อพระนางศิริมหามาयाทรงครรภ์ได้ทรงพระสุบินเห็นช้างเผือกนำดอกบัว
มาถวาย ช้างเผือกจึงเป็นที่ยกย่องว่าเป็นสัตว์มงคลในพระพุทธศาสนา ในรอยพระพุทธรูปนั้น
จะพบว่า มีรูปช้างมงคล ปรากฏอยู่ 2 เชือก คือ ช้างหมุ่ลัททันต์และช้างหมุ่อุโบสถในตระกูลพรหมพงศ์
อันเป็น 1 ในสัญลักษณ์มงคล 108 ประการ ส่วนในพุทธศาสนาเถรวาทพบว่ามีพระชนานิพุทธ
พระโพธิสัตว์ และเทวดาบางองค์ทรงช้างเป็นพาหนะ อาทิ พระชนานิพุทธอภโยภยะ พระสมัตถ์
โพธิสัตว์ และท้าวกะเวณ นอกจากนี้ยังมีภาพปริศนาธรรมเป็นภาพช้าง 3 เชือกพุ่งมองไปที่
สระใหญ่ 3 สระ ความหมายของภาพก็คือ ช้างเป็นตัวแทนของสัตว์โลกทั้งหลาย บ่อน้ำทั้งสามนั้น
หมายถึงอารมณ์แห่งต้นเหตุทั้งสาม ซึ่งได้แก่ กามตัณหา ภวตัณหา และวิภวตัณหา ซึ่งสัตว์โลก
พยายามที่จะไปดื่มน้ำในสามสระนั้น ส่วนในศาสนาพราหมณ์นั้นเชื่อว่าโลกตั้งอยู่บนหลังช้าง
ซึ่งเป็นสัตว์สัญลักษณ์แห่งอำนาจของจักรวาล เป็นต้น

สัญลักษณ์แห่งความอุดมสมบูรณ์อีกมิติหนึ่ง ซึ่งเป็นที่ยอมรับทั้งพุทธศาสนาและศาสนาฮินดู
ก็คือสัญลักษณ์ที่เกิดจากการนำช้างมาเป็นองค์ประกอบของรูปพระลักษมีที่เรียกว่า คชลักษณ์ เชื่อว่า
เป็นสัญลักษณ์แห่งปัญญาและความเฉลียวฉลาดความรอบคอบ นอกจากนี้ช้างยังได้รับการยกย่อง
ให้เป็นหนึ่งใน 4 สัตว์ที่เป็นสัญลักษณ์แห่งอำนาจได้แก่ เสือลายพาดกลอน เสือดำ สิงโต และช้าง

3.3.1 ช้างคู่บารมี

ความปรารถนาในสิ่งที่เชื่อว่าเป็นมงคลนั้น มีอยู่ในจิตใจของคนทั้งมวล ยิ่งมี
ความเชื่อที่ย่ำว่า สิ่งที่เป็นมงคลนั้น ๆ จะนำความอุดมสมบูรณ์ ความเจริญรุ่งเรือง และความร่ำรวย
มาสู่ผู้เป็นเจ้าของแล้ว สิ่งนั้นย่อมเป็นที่ต้องการมากขึ้นเป็นทวีคูณ ดังนั้น ในเมื่อผู้คนในทวีป
เอเชีย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเทศไทย ลาว พม่า ได้รับความเชื่อมาจากอินเดียว่าสัตว์มงคล
อย่างหนึ่งที่จะอำนวยความอุดมสมบูรณ์แก่ประเทศชาติ คือ ช้างเผือก หรือช้างที่มีลักษณะเป็นมงคล
ตามตำราคชลักษณ์โบราณและเมื่อมีความเชื่อว่า ช้างเผือกจะเกิดมาได้ก็แต่เฉพาะในห้วงเวลาที่
พระเจ้าจักรพรรดิจะเป็นผู้ที่มีบุญบารมีเท่านั้น ในชาดกเรื่องพระเวสสันดร กล่าวว่า นางช้างเผือก
ได้พาลูกซึ่งเป็นช้างเผือก คือ ช้างปัจฉิมศานาเคนทร์ มาไว้ในโรงช้างต้นแห่งเมืองสิพี เพื่อถวายให้เป็น
ช้างแก้วแก่พระเวสสันดร ทำให้เมืองสิพีเจริญรุ่งเรือง มีพืชพันธุ์ธัญญาหาร ผลาหาร ภักษาหาร
บริบูรณ์ เป็นต้น ช้างเผือกจึงได้ชื่อว่าเป็นช้างคู่บารมีแห่งองค์พระมหากษัตริย์ หากเป็นช้างเผือก
ชั้นเอกก็จะได้รับการสถาปนายศเทียบเท่าข้าราชการบริพารอื่น ๆ มีตำแหน่งจุขุนนางชั้นสูง ยศระดับ
พระ พะยา หรือเจ้าพระยา ลักษณะของช้างเผือกนั้นอาจแบ่งประเภทออกได้เป็น 3 ประเภท คือ

ซ้างเผือกเอก ซ้างเผือกโท และซ้างเผือกตรี ตามลักษณะที่เป็นมงคลของผิวสีที่แตกต่างกัน ส่วนซ้างที่มีลักษณะที่ไม่สมบูรณ์ด้วยตำราขลัลักษณะแต่มีลักษณะของอวัยวะส่วนต่าง ๆ ดีเป็นส่วนมาก เช่น ซ้างสีประหลาด ซ้างเนียม หรือซ้างสีดอ ก็จะถูกจัดเข้าไปอยู่ในประเภทซ้างสำคัญด้วยเช่นกัน โรงซ้างที่ขึ้นระวางนั้นก็จะมียั้งโรงยอดและโรงช่อฟ้า ตามความสำคัญของซ้างแต่ละเชือกอีกด้วย

ประเทศไทยเป็นประเทศหนึ่งที่ได้รับคติความเชื่อมาจากชาดกแห่งพระพุทธศาสนา ดังนั้น หากรัชกาลขององค์พระมหากษัตริย์พระองค์ใดได้พบซ้างเผือก ก็เชื่อกันว่า รัฐสมัยของพระมหากษัตริย์พระองค์นั้นจะเปี่ยมไปด้วยความอุดมสมบูรณ์ ดังนั้น การประกอบพระราชพิธีขึ้นระวางสมโภชพระยาซ้างต้น จึงถือเป็นกิจสำคัญที่ปฏิบัติเป็นพระราชประเพณีพิเศษของชาติปฏิบัติสืบทอดต่อเนื่องมาโดยตลอด

ซ้างที่สำคัญในศาสนาฮินดูมีอยู่ 4 เชือก คือ

3.3.1.1 พระยานัททันต์

3.3.1.2 ซ้างเอราวัณ

3.3.1.3 พระคณศ

3.3.1.4 ซ้างปาลีไลยกะ

3.3.1.1 พญาซ้างนัททันต์ จากพระไตรปิฎกในสมัยคิกดาบรพ มีสระใหญ่อยู่แห่งหนึ่งชื่อว่า นัททันต์ ด้านตะวันออกเฉียงเหนือของสระนี้มีต้นไทรใหญ่อยู่ต้นหนึ่ง ด้านตะวันตกมีถ้ำทองที่มีชื่อว่า กาญจนคูหาอยู่ถ้ำหนึ่ง มีซ้างเผือกเชือกหนึ่งชื่อว่าพญาซ้างนัททันต์อาศัยอยู่ในบริเวณใกล้ ๆ สระแห่งนี้ ในฤดูฝนอันเป็นเวลาพญาซ้างนัททันต์หลบฝนเข้าไปอยู่ในถ้ำกาญจนคูหา

ลักษณะของพญาซ้างนัททันต์หรือฉันทันนั้น กล่าวกันว่าขนาดสูงถึง 88 ศอก ยาว 120 ศอก งวงยาว 58 ศอก งาวัดโดยรอบได้ 50 กำ และมีรัศมี 6 รัศมี จึงได้นามว่า นัททันต์ ซ้างเชือกนี้มีผิวกายสีขาวดั่งสีเงินส่วนงาก็ขาวดั่งเงินยวง งวง หาง เล็บ และสันหลังเป็นสี มีพลังกำลังมหาศาล เดินตั้งแต่เข้าไปไม่ทันสายจะได้ระยะทางถึง 3,610,305 โยชน์ พญาซ้างนัททันต์ มีบริวารถึง 8,000 เชือก มีมเหสีชื่อมหาสุภัททาและจุลสุภัททา เป็นซ้างเผือกเช่นเดียวกัน

3.3.1.2 ซ้างเอราวัณ ซ้างเอราวัณเป็นซ้างเชือกสำคัญในคติฮินดู เรื่องราวของซ้างเอราวัณปรากฏอยู่ในวรรณคดีสันสกฤต เป็นซ้างที่มีรูปร่างสูงใหญ่เหมือนภูเขา มีผิวกายเผือกส่องเมื่อเทียบกับภูเขาไกรลาสซึ่งเป็นภูเขาเงิน ภูเขานั้นจะมีสีหม่นหมองคล้ำลงเป็นซ้างที่มีพลังอำนาจมากเป็นเจ้าแห่งโลกทั้งหลาย ในคัมภีร์มหาภารตะกล่าวว่า “ซ้างเอราวัณตะ มิงา 4 งา มิงวง 3 งวง

รูปร่างใหญ่กลมหิมาและเป็นข้างเผือก “แต่ในรูปทั่วไปข้างไอราวตะมิงา 2 งา และงวง 1 งวง เป็นพาหนะของ พระอินทร์

3.3.1.3 พระคณศ พระคณศหรือวิฆเนศวร หรือพิฆเนศวร เป็นเทพเจ้าองค์หนึ่งในศาสนาฮินดู นอกจากจะเป็นที่เคารพนับถือของชาวฮินดูโดยทั่วไปแล้ว ในบรรดาประเทศที่เลี้ยงช้างในแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้รวมทั้งประเทศไทย พระคณศยังเป็นที่นับถือของพวกหมอเต่า ซึ่งเป็นครูผู้โพนช้าง คล้องช้าง และฝึกสอนช้างอีกด้วย ในการโพนช้าง คล้องช้างหรือการประกอบพิธีเกี่ยวกับช้าง ผู้กระทำพิธีจะต้องทำการบวงสรวงบูชาและนมัสการพระคณศก่อน โดยนับถือพระองค์เป็นเทพประจำช้าง นอกจากนี้พระคณศยังเป็นเทพเจ้าประจำศิลปวิทยาการอีกด้วย พระคณศเป็น โอรสองค์แรกของพระอิศวรและพระอุมา กำเนิดของพระคณศนั้นแต่ละคัมภีร์จะเล่าไว้ไม่เหมือนกันดังเช่น ในคัมภีร์ปุราณะกล่าวว่าพระคณศมิได้คลอดจากพระครรภ์ของพระมารดา แต่ถือกำเนิดได้โดยความปรารถนาของพระอิศวรและพระอุมา สาเหตุที่พระคณศมีเศียรเป็นช้างนั้น ในคัมภีร์พรหมไวยรรตปุราณะกล่าวว่า พระอุมาได้พระโอรสจากการทำพิธีบูชาพระนารายณ์ ทวยเทพที่ทราบข่าวก็พากันมาแสดงความยินดีรวมทั้งพระศนิหรือพระเสาร์ด้วย พระเสาร์นั้นหากมองดูหน้าใครก็จะทำให้ผู้นั้นเปลี่ยนสภาพไป ดังนั้น เมื่อพระเสาร์มองดูพระกุมาร เศียรของกุมารก็ขาดจากพระศอกระเด็นหายไป ขณะที่พระวิษณุไปตามหาพระเศียร ได้ทอดพระเนตรเห็นช้างกำลังนอนหลับอยู่เชือกหนึ่ง ก็ทรงตัดเศียรช้างเชือกนั้นนำกลับไปต่อให้แทนเศียรเดิม ดังนั้น พระกุมารจึงได้เศียรเป็นช้าง

3.3.1.4 ช้างपालิไลยกะ ช้างपालิไลยกะ เป็นช้างในพระพุทธประวัติ เป็นช้างที่ได้ปรนนิบัติพระพุทธเจ้าขณะที่พระพุทธเจ้าเสด็จไปประทับจำพรรษาที่ป่ารกชัฏวัน ไกลหมู่บ้าน ปาลิไลยกะแห่งเมืองโกสัมพี ช้างपालิไลยกะเป็นช้างพลายหัวหน้าโขลงที่มีกำลังแข็งแรง แต่เกิดความเบื่อหน่ายต่อการอยู่ร่วมกับช้างเป็นจำนวนมาก เพราะช้างเหล่านั้นประพฤติตนไม่อยู่ในระเบียบ ช้างपालิไลยกะจึงตัดสินใจแยกตัวจากโขลงไปแสวงหาสุขสงบตามลำพัง ในเวลาเดียวกันนั้น พระพุทธองค์ก็ทรงเบี้อระอาภิกษุชาวโกสัมพีที่ทะเลาะวิวาทกันด้วยเรื่องเล็กน้อย จึงทรงหลีกเลี่ยงไปจำพรรษาอยู่ในบริเวณ ใกล้เคียงกับหมู่บ้านปาลิไลยกะตามลำพังและได้ทรงรับการปรนนิบัติจากช้างपालิไลยกะ

3.3.2 ความเชื่อเรื่องช้างเผือก

คติความเชื่อในเรื่องช้างเผือกนั้นไทยได้รับสืบทอดมาจากศาสนาพราหมณ์ทั้งสิ้น ในพระเวทหรือไตรเพทได้กล่าวถึงวิชาที่ว่าด้วยคชศาสตร์ อันประกอบไปด้วยคชลักษณะ เป็นวิชาเกี่ยวกับช้างที่มีลักษณะเป็นมงคลและให้คุณ และช้างที่มีลักษณะเป็นอัปมงคลให้โทษ ส่วนคชกรรมเป็นตำราที่รวบรวมเวทมนต์ที่ใช้ในการจับช้าง การควบคุมช้าง และขจัดเสนียดจัญไรและความ

ไม่เป็นมงคลต่าง ๆ ของช้าง ช้างเผือกเป็นช้างที่มีลักษณะต่างจากช้างโดยทั่วไป มีสีผิว, สีนัยน์ตา และสีเล็บเป็นสีขาว ซึ่งจัดได้ว่าเป็นลักษณะที่หาได้ยาก จึงเชื่อว่าช้างเผือกเป็นสัตว์ที่เป็นมงคลให้คุณแก่ผู้เป็นเจ้าของและเป็นสัตว์สัญลักษณ์แห่งเครื่องมงคลชนิดหนึ่งในสัปตรัตนะ แห่งจักรพรรดิ ซึ่งได้แก่ จักรแก้ว ช้างแก้ว (ช้างเผือกชื่ออุโบสถ) ม้าแก้ว มณีแก้ว นางแก้ว คหบดีแก้ว และปรีณายกแก้ว (สองรัตนสุดท้ายในเมืองไทยทราบกันในนามขุนคลังแก้วและขุนพลแก้ว) จากความเชื่อนี้ทำให้ช้างเผือกกลายเป็นสัตว์คู่บ้านคู่เมือง เมืองใดพบช้างเผือกเมืองนั้นก็จะมีแต่ความอุดมสมบูรณ์และความเจริญรุ่งเรืองมั่งคั่ง ในสมัยโบราณช้างเผือกมีความสำคัญยิ่งต่อองค์พระมหากษัตริย์ ด้วยเหตุผลดังกล่าวจึงได้มีการเสาะแสวงหาช้างเผือกเพื่อนำมาถวายแด่พระมหากษัตริย์มาโดยตลอด ความเชื่อในศาสนาพราหมณ์ กล่าวถึงต้นกำเนิดของช้างในเรื่องการสร้างโลกว่า พระวิษณุหรือพระนารายณ์ ขณะที่ทรงบรรทมอยู่ในเกษียรสมุทรได้ทรงแสดงเทวฤทธิ์อริยฐานให้มีดอกบัวผุดขึ้นมาจากพระนาภี 1 ดอก ดอกบัวมี 8 กลีบ และมีเกสร 173 เกสร พระวิษณุได้นำดอกบัวไปถวายแด่พระศิวะหรือพระอิศวร ซึ่งพระองค์ก็ได้แบ่งดอกบัวและเกสรบัวนั้นออกเป็น 4 ส่วน จากจำนวนกลีบบัวและเกสรบัวนี้ องค์เทพทั้งสี่ได้ทรงสร้างช้างขึ้นองค์ละตระกูล ดังนั้นในศาสนาพราหมณ์หรือฮินดู จึงมีช้างสี่ตระกูล และช้างทั้งสี่ตระกูลนี้ยังได้ถูกแบ่งออกเป็นวรรณะเช่นเดียวกับการแบ่งวรรณะของคนอินเดีย 4 วรรณะ คือ

1. อิศวรพงศ์ เป็นช้างในตระกูลที่สร้างขึ้นโดยพระศิวะ จัดเป็นช้างชาติกษัตริย์
2. พรหมพงศ์ เป็นช้างในตระกูลที่สร้างขึ้นโดยพระพรหม จัดเป็นช้างชาติพราหมณ์
3. วิษณุพงศ์ เป็นช้างในตระกูลที่สร้างขึ้นโดยพระวิษณุ จัดเป็นช้างชาติแพศย์
4. อคนิพงศ์ เป็นช้างในตระกูลที่สร้างขึ้นโดยพระอัคนีหรือพระเพลิงจัดเป็นช้างชาติสุทร์

ยังมีความเชื่อที่เป็นสิริมงคลเกี่ยวกับขน งา หรือขนายของช้างเผือกอีก ดังนี้

3.3.2.1 ขนช้างเผือก โดยเฉพาะขนหางถือว่าเป็นเครื่องรางของขลังชนิดหนึ่งที่สามารถป้องกันเสนียดจัญไรแก่ผู้ที่ครอบครองได้ จึงนิยมนำมาทำเป็นแหวนติดตัว และทำเป็นพระเสี้ยวเผือกของพระมหากษัตริย์

3.3.2.2 งาขนาย ผู้ที่มีอาชีพจับช้างถือกันว่าขนาย เป็นเครื่องรางสำคัญที่จะคุ้มครองป้องกันอันตรายที่เกิดจากช้าง ยิ่งถ้าเป็นงาขนายของช้างเผือกด้วยแล้วย่อมจะมีความขลังเป็นพิเศษ

นอกจากนั้นเมื่อช้างเผือกแสดงอาการผิดปกติถือว่าเป็นลางบอกเหตุ เช่น งาหักหรือล้มถือว่าเป็นลางร้ายของแผ่นดิน จะเกิดอาเพศขึ้นกับบ้านเมืองและประชาชน เป็นต้น

นอกจากนั้นเชื่อกันว่าเด็กที่ลอคใต้ท้องช้างเผือกจะแข็งแรง จึงเกิดความนิยมนำเด็กที่ไม่แข็งแรง หรือเลี้ยงยากมาลอคใต้ท้องช้างเผือก 3 ครั้ง เพื่อให้เด็กแข็งแรง ไม่เจ็บไข่อีกต่อไป

3.4 จารีตประเพณีท้องถิ่นเกี่ยวกับช้าง

3.4.1 วัฒนธรรมของชาวกูยหรือชาวส่วย

ในสมัยโบราณจังหวัดสุรินทร์มีช้างอาศัยอยู่มากมาย ขณะเดียวกันจังหวัดสุรินทร์ ก็มีชาวพื้นเมืองที่มีความชำนาญในการจับช้างป่ามาฝึกให้ทำงาน คือ พวก “ส่วย” เป็นชาวพื้นเมือง ที่ส่วนใหญ่จะอาศัยอยู่ในหมู่บ้านตากกลาง ตำบลกระโพ อำเภอท่าตูม กล่าวกันว่า เป็นผู้สืบเชื้อสาย มาจากบรรพบุรุษที่ได้อพยพมาจากเมืองอัตขันแสนแป ซึ่งเป็นเมืองที่อยู่ใกล้กับเมืองจำปาสัก สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ชาวพื้นเมืองเหล่านี้เป็นเผ่าที่ชอบเลี้ยงช้าง เป็นผู้ริเริ่มในการ จับช้างป่ามาฝึกเพื่อใช้งาน และใช้เป็นพาหนะเดินทางขนส่งในท้องถิ่น ชนพื้นเมืองกลุ่มนี้ได้เข้าไปอยู่ในเขตรอยต่อระหว่างดงสายทอและดงรุณินใกล้ ๆ กับบริเวณที่ลำน้ำชี อันเป็นลำน้ำที่แบ่งเขต ระหว่างจังหวัดสุรินทร์และจังหวัดบุรีรัมย์ และลำน้ำมูลไหลมาบรรจบกัน สภาพพื้นที่ดังกล่าวในอดีต มีลักษณะเหมือนตัดขาดออกจากโลกภายนอก ด้วยเหตุนี้การผสมกลมกลืนกับวัฒนธรรมอื่นจึงมีน้อย ชาวส่วยเกือบทั้งหมดในเขตพื้นที่นี้ยังรักษาขนบธรรมเนียมประเพณีและดำเนินวิถีชีวิตแบบดั้งเดิม ของตนเองอยู่อย่างเคร่งครัด โดยเฉพาะการเลี้ยงช้างที่เป็นอาชีพหลักซึ่งสืบทอดกันมาจากบรรพบุรุษ ไม่อาจสืบค้นได้ว่าเริ่มต้นมาตั้งแต่สมัยใด ชาวส่วยเหล่านี้จะพากันออกไปจับช้างในประเทศกัมพูชา แล้วนำมาฝึกให้สามารถใช้งานได้ และขายให้กับพ่อค้าจากภาคเหนือของประเทศไทยเพื่อนำไป ลากไม้ในป่า จนกระทั่งปี พ.ศ. 2502 เกิดเหตุพิพาทระหว่างประเทศไทยกับกัมพูชาขึ้น การเดินทาง ไปจับช้างจึงยุติลงนับแต่ปีพ.ศ. 2506 เป็นต้นมา ดังนั้น ชาวบ้านบางส่วนจึงได้หันไปฝึกช้างให้เป็น สัตว์เลี้ยงในบ้าน เช่นเดียวกับแมวและสุนัข และฝึกสอนให้ทำกิริยาต่าง ๆ เลียนแบบมนุษย์ เพื่อนำไปแสดงละครให้คนชมแทนการใช้งานหนัก ๆ หรือขายไป (พิทยา หอมไกรลาส, 2542)

นายท้าว ศาลางาม หมอช้างระดับครู แห่งหมู่บ้านกระเบื้องใหญ่ อำเภอชุมพลบุรี ได้เล่าถึงความเป็นมาของงานช้างที่เกิดขึ้นว่าในปี พ.ศ. 2498 ชาวบ้านเมื่อรู้ว่าจะมีเครื่องบิน เสิลคอปเตอร์มาลงที่หมู่บ้านบางตางหรือหมู่บ้านช้างในปัจจุบัน ก็พากันแตกตื่นขี่ช้างถึง 300 เชือก ไปดูเสลคอปเตอร์ที่หมู่บ้านชาวบ้านในตำบลกระโพ สมัยนั้นมีช้างกันเป็นพาหนะเพราะมีอาชีพ

ในการเลี้ยงช้าง และจับช้างป่ามาฝึกขาย การจับช้างถึง 300 เชือก ไปคูเฮลคอปเตอร์ของชาวบ้าน ครั้งนั้นได้สร้างความตื่นตาประทับใจให้แก่ผู้ที่ได้พบเห็นเป็นอย่างยิ่ง

3.4.2 พิธีกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับช้าง

ก่อนที่จะมีการฝึกช้างชาวส่วยหรือกวยจะมีขั้นตอนทางพิธีกรรมอีกหลายขั้นตอนที่สะท้อนให้เห็นการให้ความสำคัญต่อการใช้ชีวิตร่วมกันระหว่างช้างกับมนุษย์ อันได้แก่ พิธีเช่น ผีปะกำ พิธีสู่ขวัญช้างและพิธีจับขาช้าง ตัวอย่างเช่น

3.4.2.1 พิธีเช่นผีปะกำ

พิธีเช่นผีปะกำเป็นพิธีที่ชาวกวยแห่งบ้านตากกลางปฏิบัติมาโดยตลอดทั้งนี้ เพราะมีความเชื่อว่าผีปะกำเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์สูงสุด ชาวกวยจะกระทำการใด ๆ ทั้งที่เกี่ยวกับช้าง และไม่เกี่ยวกับช้าง จะต้องทำพิธีเช่นไหว้ผีปะกำก่อนเสมอ เช่น เมื่อจะทำการฝึกช้าง, รักษาช้าง, ตัดงาช้าง, นำช้างไปทำงานต่างถิ่น, ไปคล้องช้างป่า, สู่ขวัญช้าง, หรือแม้กระทั่งการแต่งงานและการบวช ฯลฯ เป็นต้น การเช่นไหว้นั้นจะทำในเช้าของวันงานโดยเจ้าของบ้านและญาติพี่น้องจะนำของเช่นไหว้ไปยังศาลาปะกำ จุดเทียน แล้วอัญเชิญผีปะกำและวิญญาณบรรพบุรุษมารับเครื่องเช่นไหว้ พร้อมกับขอความมีโชคลาภในกิจการนั้น ๆ แล้วนำไปมาฝึกเอากระดูกงูไปออกมาทำนาย ลูกหลานเพศชายของต้นตระกูลที่เป็นเจ้าของศาลาเท่านั้นที่จะขึ้นหอบปะกำได้ คนอื่น ๆ โดยเฉพาะสตรีห้ามขึ้นหอบปะกำโดยเด็ดขาด หากสตรีใดไปสัมผัสกับหนังปะกำเข้าชาวกวยเชื่อว่าจะทำให้สตรีผู้นั้นกลายเป็นบ้าได้

3.4.2.2 พิธีสู่ขวัญช้าง

เป็นพิธีที่ชาวกวยจัดให้กับช้างเพื่อความเป็นสิริมงคลต่อตัวช้างเอง พิธีนี้ จะทำขึ้นในหลายโอกาส เช่น ในโอกาสได้ช้างมาใหม่จะได้ด้วยวิธีไปคล้องช้างป่ามา, ชื้อมาใหม่, ช้างคลอดลูกใหม่ หรือช้างที่หายจากการเจ็บป่วย ช้างกลับจากการทำงานในต่างถิ่น หรือก่อนที่จะตัดงาช้าง สำหรับกรณีที่ได้ช้างมาใหม่นั้นจะต้องทำพิธีสู่ขวัญเพื่อตั้งชื่อให้ช้าง ติดตามด้วยพิธีจับขาช้าง ชาวกวยบ้านตากกลางผูกพันกับช้างเป็นอันมาก ครอบครัวใดมีบุตรชายก็มักจะมอบช้างให้ ลูกชายดูแลเมื่อโตขึ้น และเมื่อเห็นว่าบุตรสามารถรับผิดชอบแทนตนได้แล้ว ครอบครัวใดที่มีลูกหลายคน แต่มีช้างเพียงเชือกเดียวพวกเขาจะผลัดกันดูแลหรือหมุนเวียนกันไปในการนำช้างออกไปหาผลประโยชน์ อันถือเป็นธรรมเนียมที่ปฏิบัติสืบต่อกันมาแต่โบราณกาล

3.4.2.3 พิธีจับขาช้าง (พิธีควาอาเจียง)

เมื่อชาวกวยบ้านตากกลางได้ช้างใหม่มา จะเป็นช้างที่คล้องได้จากป่าหรือช้างที่ซื้อจากคนอื่นก็ตาม ชาวบ้านตากกลางจะทำพิธีจับขาช้างหรือเรียกตามภาษาส่วยว่า **พิธีควาอาเจียง** เพื่อปัดรังควานผีป่าผีคองออกจากตัวช้าง ชาวกวยเชื่อว่าหากไม่ปัดรังควานผีให้ผีดังกล่าวออกไปแล้ว

ผีป่าผีคตที่อยู่ในตัวช่างจะทำให้การใช้งานช่างและการจับชี้ช่างไม่ดี อาจเกิดอันตรายต่อผู้คนที่หรือ
ความอยู่ได้

3.4.2.4 ประเพณีงานบวชช่างที่บ้านหาดเลี้ยว

ประเพณีงานบวชช่างที่บ้านหาดเลี้ยว อำเภอศรีสัชนาลัย หรืองานบวชพระ
แห่นาคด้วยขบวนช่างนั้น จัดเป็นประเพณีที่ทำกันโดยต่อเนื่องมามากกว่า ๑๕๐ ปี นับเป็นประเพณี
เก่าแก่ที่สุดที่เกี่ยวกับช่างประเพณีหนึ่ง

3.5 ปัญหาเกี่ยวกับจารีตประเพณีและความเชื่อ

พระอาจารย์ใหญ่ ปัญญะโร แห่งวัดป่าอ้อเจียง บ้านตากกลาง อำเภอท่าตูม จังหวัดสุรินทร์
ได้ให้ความเห็นว่าการสืบทอดประเพณี วัฒนธรรมโบราณ และพิธีกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับช่าง
รวมถึงวิชาศาสตร์นั้น ในปัจจุบันไม่ได้รับการสืบทอดกันอย่างจริงจัง มีการประกอบพิธีกรรม
ต่าง ๆ เกี่ยวกับช่างน้อยลง เนื่องจากขาดคนที่จะรับการสืบทอด คนรุ่นใหม่ไม่ให้ความสนใจในการ
สืบสานประเพณีของบรรพบุรุษเท่าที่ควร ในอดีตนั้นพิธีกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับช่างจะต้องเรียนรู้
และปฏิบัติกันทุกคนในครัวเรือน ตั้งแต่เกิดจนตาย ไม่ว่าจะทำอะไรกับช่างต้องมีครูบาใหญ่
คอยกำกับดูแล เป็นกลไกการปกครองและการสืบทอดระเบียบประเพณีโดยตลอด จากการขาดแคลน
ทางเศรษฐกิจไม่มีอาหารที่จะนำมาเลี้ยงช่างอย่างพอเพียง ผู้คนจึงพากันเดินทางเข้าไปหาเลี้ยงชีพ
ในเมืองใหญ่ ช่างก็จำเป็นต้องถูกอพยพตามเจ้าของไปด้วย ทำให้วิถีในการดำเนินชีวิตเปลี่ยนไป
ไม่มีการสืบทอดวัฒนธรรมและประเพณีที่เคยปฏิบัติมาอย่างเคร่งครัดอีกต่อไป

อนึ่ง ปัจจุบันนี้ความอยู่ช่างจำนวนมากมักเป็นชายวัยรุ่น จึงไม่สนใจสืบสานวัฒนธรรม และ
จารีตประเพณีในการเลี้ยงช่าง ให้ความสำคัญและความคุ้นเคยช่างเป็นเครื่องมือเท่านั้น แต่การเลี้ยง
ช่างเป็นศิลปะที่ต้องใช้เวลาในการเรียนรู้อย่างจริงจัง ผู้ที่ไม่เคยมีประสบการณ์ในการฝึก ดูแล และ
เลี้ยงดูช่างมาก่อนจะไม่สามารถเป็นความอยู่ที่ดีได้

ยิ่งกว่านั้นการคมนาคมของประเทศเจริญก้าวหน้าไปอย่างรวดเร็ว ช่างที่เคยถูกใช้เป็นพาหนะ
ในการเดินทางมาแต่โบราณก็หมดความสำคัญและได้กลายมาเป็นช่างสำหรับใช้แรงงาน ก่อนนั้น
ช่างได้ถูกนำไปใช้งานลากซุงในป่า แต่เมื่อเครื่องจักรกลเข้ามามีบทบาทมากขึ้น ช่างก็ต้องตกอยู่
ในภาวะที่ขาดการดูแลและเลี้ยงดู ช่างงานถูกปล่อยให้ไปตามชะตากรรม เจ้าของช่างต้องนำช่าง
มาเร่ร้อนในเมืองเพื่อหารายได้เลี้ยงชีพไปวันต่อวัน

ในอดีตช่างเป็นสัตว์ที่คนล้าเนาให้ความเคารพนับถือ ว่าเป็นพญาของสัตว์ทั้งปวง เป็นสัตว์
ที่เป็นคู่บุญบารมีของกษัตริย์และเจ้านายชั้นสูงเท่านั้น คนสามัญไม่มีสิทธิ์ครอบครอง เพราะมี

ความเชื่อว่าหากมีไว้ในความครอบครองของตนย่อมอาจได้รับภัยพิบัติที่น่าอัปการ ช้างจึงเหมาะที่จะถูกใช้เป็นพาหนะในการเดินทางของเจ้านายชั้นผู้ใหญ่เท่านั้น

ในปัจจุบันนี้ความรู้สึกของคนล้านนาที่มีต่อช้างกลับไม่เหมือนในอดีตแล้ว เนื่องจากช้างป่าในภาคเหนือแทบไม่มีหลงเหลือให้เห็นอยู่ในป่าอีกต่อไป ที่พอจะพบอยู่บ้างก็ไม่ได้รับการยืนยันจำนวนที่แน่นอน เช่น ที่คอยหม่อนจอง อำเภออมก๋อย บ้านแม่ชะปู้ อำเภอสะเมิง บ้านวัดจันทร์ อำเภอแม่แจ่ม และที่เมืองคอง อำเภอเชียงดาว เขตติดต่อกับประเทศพม่า ซึ่งทั้งหมดนี้ประชากรที่อาศัยอยู่จะเป็นชาวเขาเผ่ากระเหรี่ยงแทบทั้งสิ้น อาจจะเป็นช้างของชาวกระเหรี่ยงที่ปล่อยไว้ในป่าก็เป็นได้ ชาวล้านนาต้องการให้หน่วยงานของทางราชการ หรือองค์กรเอกชนเข้าไปช่วยเหลือช้างที่หลงเหลืออยู่ในป่า และดูแลช้างที่เลี้ยงไว้ในปางช้างให้มีวิถีชีวิตเป็นธรรมชาติ เพื่อที่ช้างจะได้เป็นพญาสัตว์ของชาวล้านนาที่ทรงไว้ซึ่งความสง่างามดังเช่นในอดีตกาล

ภาคที่ 3

ช่างเลียงและช่างเร่ร่อน

ในประเทศไทยมีประชากรช่างเลียงที่ตกอยู่ภายใต้กลุ่มคนที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของพวกเขาช่างมากมายหลายกลุ่ม มีทั้งกลุ่มผู้เลียงคูแบบทายาท เลียงสืบทอดกันมากลุ่มคนที่ใช้ช่างให้เกิดประโยชน์ทางเศรษฐกิจ กลุ่มคนที่เอาช่างไปทำกิจกรรมทางธุรกิจ กลุ่มคนที่กอบโกยเอาผลประโยชน์จากการใช้ช่างไปประกอบการในการท่องเที่ยว ตลอดจนกลุ่มคนที่ใช้ช่างหาเงินในทุกรูปแบบ

ปัญหาที่เกิดขึ้นกับช่างเลียงจึงมักมาจากสาเหตุของการทำผิดกฎหมายของผู้ประกอบการด้านธุรกิจ ผลกระทบต่อตัวช่างเลียงจึงมีหลายด้าน ซึ่งผู้ดูแลหรือเจ้าของช่างมักจะมองไม่เห็นปัญหาหรือมองข้ามปัญหาเหล่านั้นไปเสีย ประกอบกับภาครัฐเองก็ขาดการสอดส่องดูแลและการคุ้มครองที่ขาดประสิทธิภาพในการบริหารจัดการอย่างยั่งยืน จึงขาดประสิทธิภาพในการอนุรักษ์และคุ้มครองอย่างไม่น่าเป็นไปได้ การแก้ไขปัญหาช่างเลียงเป็นไปอย่างเชื่องช้า หละหลวมไม่จริงจัง และไม่จริงจังมาโดยตลอด นอกจากนั้นแล้วช่างยังได้รับผลกระทบอย่างแรงต่อระบบการสืบพันธุ์และการขยายพันธุ์ ทำให้จำนวนประชากรช่างเลียงนับวันที่จะลดน้อยลงและอาจจะสูญพันธุ์ไปในที่สุด

บทที่ 4

ช้างเลี้ยง

(Domesticated Elephants)

มนุษย์รู้จักการใช้ประโยชน์จากช้างมาหลายพันปี มีการค้นพบอุปกรณ์เครื่องใช้ของมนุษย์ที่ทำมาจากงาและกระดูกของช้าง ในประเทศจีนเมื่อประมาณ 4,000 – 8,000 ปีมาแล้ว ซึ่งแสดงให้เห็นว่าในยุคนั้นมนุษย์อาจล่าช้างเพื่อนำเนื้อมาเป็นอาหาร ใช้กระดูกและงามาประดิษฐ์เป็นเครื่องมือเครื่องใช้ สันนิษฐานกันว่าช้างน่าจะเริ่มเข้ามามีบทบาทในสังคมมนุษย์ เมื่อมนุษย์ได้เรียนรู้ว่าช้างมีความเฉลียวฉลาดและความซื่อสัตย์จึงได้ล่าจับช้างนำมาฝึกหัดให้เชื่อง แล้วใช้คำสั่งบังคับให้ทำงาน มนุษย์จึงมีประเพณีเกี่ยวกับช้างถือปฏิบัติสืบต่อกันเรื่อยมา วัฒนธรรมการเลี้ยงช้างและการฝึกช้างนั้นสันนิษฐานว่าจะเริ่มขึ้นในทวีปเอเชียบริเวณลุ่มแม่น้ำยมนา และคงคา ในชมพูทวีปหรือทางภาคกลางของประเทศไทย สันนิษฐานจากการก่อสร้างทางสถาปัตยกรรมที่ยิ่งใหญ่บนสองฝั่งแม่น้ำ ซึ่งต้องอาศัยสัตว์พาหนะที่แข็งแรงและใหญ่โตในการขนส่งวัสดุและสิ่งปลูกสร้าง ความต้องการใช้ประโยชน์จากความแข็งแรงและความเฉลียวฉลาดของช้างนี้เอง มนุษย์จึงเริ่มฝึกใฝ่เลี้ยงช้างเพื่อนำมาใช้ให้เป็นประโยชน์ต่อการดำรงชีพ และเมื่อเกิดความขัดแย้งระหว่างชุมชนหรือนครรัฐก็ใช้ช้างเป็นพาหนะสำคัญในการศึกสงครามทำให้ความผูกพันระหว่างมนุษย์กับช้างแน่นแฟ้นยิ่งขึ้น

4.1 ประชากรช้างเลี้ยงในประเทศไทย

เชื่อกันว่าประเทศไทยนั้น ได้นำช้างมาเลี้ยงเพื่อใช้งานเมื่อประมาณ 800 – 900 ปีมาแล้ว ในทุกภาคของประเทศ ช้างเลี้ยงส่วนใหญ่จะอยู่ในภาคเหนือเพราะเป็นพื้นที่ของการทำไม้และลากซุงมานานั่นนาน นอกจากนั้นจะมีช้างเลี้ยงอยู่ในพื้นที่เป็นจำนวนไม่น้อยของจังหวัดสุรินทร์และบุรีรัมย์ อันเป็นถิ่นฐานของชาวกูย หรือ ชาวส่วย ซึ่งเป็นชนเผ่าที่มีความสามารถในการจับช้างป่ามาฝึกให้ใช้งานได้ ในภูมิภาคนี้เคยมีช้างเลี้ยงมากถึงประมาณ 100,000 เชือก ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระ

พระพุทธรูปหินล้านช้าง หรือในปี พ.ศ. 2426 นั้น ภาคเหนือมีช้างเลี้ยงมากถึง 20,000 เชือก แต่การสำรวจในปี พ.ศ. 2493 กลับพบว่า มีประชากรช้างเลี้ยงเหลืออยู่เพียงประมาณ 13,397 เชือก เท่านั้น จะเห็นได้ว่าจำนวนของประชากรช้างเลี้ยงได้ลดลงไปเรื่อย ๆ ในปี พ.ศ. 2508 จำนวนช้างเลี้ยงลดลงเหลือเพียง 11,129 เชือก และในปี พ.ศ. 2537 มีช้างเลี้ยงเหลืออยู่เพียง 3,800 เชือก จนถึงปัจจุบันนี้มีประชากรช้างเลี้ยงเหลืออยู่ในประเทศไทยประมาณ 2,719 เชือก เท่านั้น (กองทะเบียนสัตว์พาหนะ กรมการปกครอง, 2545)

ตารางที่ 4.1 จังหวัดที่มีช้างเลี้ยง

1 เชียงใหม่	10 สุโขทัย	19 ชุมพร	28 สตูล
2 เชียงราย	11 ชลบุรี	20 สุราษฎร์ธานี	29 นราธิวาส
3 แม่ฮ่องสอน	12 สมุทรปราการ	21 ภูเก็ต	30 สงขลา
4 ลำปาง	13 นครปฐม	22 พัทลุง	33 พระนครศรีอยุธยา
5 น่าน	14 ปทุมธานี	23 นครศรีธรรมราช	34 ตราด
6 แพร่	15 กรุงเทพมหานคร	24 พังงา	33 สุรินทร์
7 อุตรดิตถ์	16 ตรัง	25 กระบี่	33 ตราด
8 ตาก	17 กาญจนบุรี	26 ระนอง	34 สกลนคร
9 พิษณุโลก	18 ประจวบคีรีขันธ์	27 ยะลา	36 บุรีรัมย์

แหล่งที่มา : กองแผนงานกรมปศุสัตว์, 2542

ตารางที่ 4.2 จำนวนช้างในปี พ.ศ.

พ.ศ.	จำนวนช้าง
2546	20,000
2493	11,397
2508	11,129
2537	3,800
2545	2,179

แหล่งที่มา : กรมปศุสัตว์ 2544 -2545

ตามกฎหมายนั้นช่างเล็ยงจะอยู่ภายใต้การควบคุมและดูแลของกระทรวงมหาดไทย ตามพระราชบัญญัติสัตว์พาหนะ พ.ศ. 2482 ซึ่งกำหนดให้ช่างเล็ยงอยู่ในสถานภาพสัตว์พาหนะ เช่นเดียวกับวัว ควาย ม้า ลา และ ล่อ ต้องมีการจดทะเบียนกับหน่วยงานในสังกัดกรมของการปกครองของกระทรวงมหาดไทย คือ ที่ว่าการอำเภอ เมื่อต้องการที่จะย้ายช่างออกนอกเขตจังหวัดก็ต้องขอใบอนุญาตจากปลุ่ศัตว์จังหวัดของจังหวัดที่ช่างอาศัยอยู่ด้วย

เนื่องจากช่างเล็ยงส่วนใหญ่ของไทย ถูกใช้ในงานอุตสาหกรรมการทำไม้ ดังนั้น ช่างเล็ยงจึงได้รับผลกระทบอย่างรุนแรง จากการที่รัฐบาลได้ประกาศใช้พระราชกำหนดยกเลิกการสัมปทานไม้ป่าบกในปี พ.ศ. 2532 โดยไม่มีการเตรียมมาตรการชดเชยอาชีพของช่างเล็ยงที่เข้าไปทำงานในอุตสาหกรรมดังกล่าวไว้ล่วงหน้า ทำให้เจ้าของช่างเล็ยงส่วนใหญ่ที่ยังต้องการทำธุรกิจการทำไม้สัมปทานจำเป็นต้องแสวงหารายได้จากการเล่นช่างในแนวทางใหม่ เช่น หันไปทำธุรกิจการทำไม้ที่ผิดกฎหมาย หรือหันไปประกอบอาชีพการใช้ช่างในธุรกิจท่องเที่ยว เป็นต้น

ปัจจุบันนี้ช่างเล็ยงในธุรกิจทำไม้ผิดกฎหมายนั้นมีอยู่เป็นจำนวนมากไม่น้อยกว่า 1,800 เชือก ช่างหนึ่งเชือกสามารถทำรายได้ประมาณ 50,000 – 100,000 บาทต่อเดือน ช่างกลุ่มนี้จะถูกใช้งานอย่างหนัก เจ้าของช่างบังคับให้ช่างทำงานแข่งกับเวลาเพื่อหลบหลีกเจ้าหน้าที่ของรัฐ ช่างบางเชือกต้องทำงานในเวลากลางคืน และบางครั้งเจ้าของช่างจะบังคับให้ช่างกินยาบ้าบ้าง ใช้ไฟจี้กันบ้าง ใช้มีดหรือ ใช้หอกแทงบ้าง เพื่อบังคับให้ช่างทำงานให้ได้มากที่สุดและนานที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ กลุ่มช่างทำไม้ผิดกฎหมายดังกล่าวนี้จะเคลื่อนย้ายสถานที่ประกอบการไปเรื่อย ๆ ขึ้นอยู่กับสถานที่ใดสามารถทำไม้ได้เป็นหลัก ในช่วงปี พ.ศ. 2539 - 2541 พบว่า มีช่างเล็ยงจำนวนมากอพยพไปทำไม้ผิดกฎหมายบริเวณป่าสาละวิน ท้องที่อำเภอแม่สะเรียง จังหวัดแม่ฮ่องสอนเป็นจำนวนมาก

ช่างเล็ยงที่มีเจ้าของเล็ยงไว้เองนั้นมีอยู่หลายสิบเชือกที่ผู้เล็ยงเล็ยงไว้เพราะความสงสารหรือเอ็นดูในความน่ารัก หรือเล็ยงไว้เพื่อเสริมบารมี ช่างเหล่านี้อาจถูกล่ามโซ่ไว้เป็นเวลานาน จึงมักเป็นกลุ่มช่างที่มีความเครียดสูง ส่งผลให้พฤติกรรมเปลี่ยนไปกลายเป็นช่างเล็ยงที่ก้าวร้าว, อดทน และเป็นภัยต่อผู้คน

มีช่างเล็ยงอีกกลุ่มหนึ่งซึ่งแม้จะมีการปิดป่ายกเลิกสัมปทานป่าไม้มาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2532 แล้ว แต่เจ้าของก็ยังคงนำช่างกลุ่มนี้ไปลากไม้ผิดกฎหมายในเขตประเทศเพื่อนบ้าน เช่น ประเทศเมียนมาร์ และลาว เป็นต้น

ช่างเล็ยงในธุรกิจการท่องเที่ยวนั้นมีอยู่ประมาณ 1,200 เชือก ตามสถานประกอบการทัศนอาจร ทัวร์ป่า ล่องแพ นั่งช้างชมป่า หรือการแสดงตามปางช้าง พบทั่วไปในจังหวัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยว เช่น จังหวัดเชียงใหม่ จังหวัดกาญจนบุรี จังหวัดภูเก็ต และจังหวัดชลบุรี เป็นต้น

สำหรับลูกช้างเลี้ยงขนาดเล็กที่มีอายุตั้งแต่ 4 เดือน ถึง 5 ปี ปัจจุบันมีอยู่ประมาณ 200 เชือก ลูกช้างเหล่านี้จะให้บริการแก่นักท่องเที่ยวตามโรงแรม และรีสอร์ทต่าง ๆ ลูกช้างส่วนใหญ่จะเป็นลูกช้างที่คลอดจากช้างเลี้ยงหรือลูกช้างป่าที่ถูกลักลอบจับมาโดยชนกลุ่มน้อยและชาวบ้าน ซึ่งอาศัยอยู่ตามบริเวณแนวชายแดนไทย - พม่า ตลาดซื้อขายลูกช้างที่รู้จักกันดีคือ บริเวณด่านสิงขร จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ เมื่อปี พ.ศ. 2536 นั้น จับผู้กระทำผิดได้ในขบวนการลักลอบค้าช้าง และสามารถยึดช้างได้จำนวน 2 เชือก เป็นลูกช้างอายุประมาณ 3 ปี ที่ด่านสิงขร ลูกช้างทั้งสองเชือกถูกส่งมอบให้ศูนย์อนุรักษ์ช้างไทย องค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ (ฝ่ายอุตสาหกรรมป่าไม้ภาคเหนือ, 2544)

โดยเหตุที่ลูกช้างหย่านมเมื่ออายุได้ประมาณ 2 - 3 ปี ลูกช้างส่วนใหญ่ที่ยังไม่หย่านมแม่มักถูกจับมาขณะที่อายุยังไม่ถึงขวบปี ทำให้ลูกช้างเผชิญกับปัญหาด้านสุขภาพ มีอายุไม่ยืนยาว เมื่อลูกช้างโตขึ้นและหมดความน่ารักแล้ว ก็มักถูกขายต่อไปยังกลุ่มทำไม้ผิดกฎหมาย ครั้นแล้วลูกช้างตัวใหม่ก็จะถูกนำเข้ามาแทนที่อีก

สำหรับกลุ่มช้างในสวนสัตว์นั้นมีจำนวนไม่มากนัก มีเพียง 13 เชือกเท่านั้น ช้างกลุ่มนี้จะถูกแยกเลี้ยงในสวนสัตว์ เช่น สวนสัตว์ดุสิต สวนสัตว์เปิดเขาเขียว สวนสัตว์เชียงใหม่ สวนสัตว์นครราชสีมา และสวนสัตว์สงขลา ช้างเหล่านี้ได้รับการเลี้ยงดูไว้เพื่อประโยชน์ทางการศึกษาและนันทนาการ

ยังมีช้างเลี้ยงอีกกลุ่มหนึ่งซึ่งเดินทางไปแสดงในที่ต่าง ๆ คือ กลุ่มช้างแสดงละคร ช้างกลุ่มนี้ส่วนใหญ่มาจากตำบลบ้านค่าย อำเภอเมือง จังหวัดชัยภูมิ กลุ่มช้างละครเร่ดังกล่าวมีอยู่ในคณะละครเร่ประมาณ 5 คณะ ๆ ละ 4 - 5 เชือก รวมแล้วประมาณ 30 เชือก

สำหรับช้างที่ฝึกจากจังหวัดสุรินทร์จะแสดงในสถานประกอบการธุรกิจท่องเที่ยวต่าง ๆ เช่น ฟาร์มจระเข้สมุทรปราการ ลานแสดงช้าง ฟาร์มจระเข้สามพราน และสวนนงนุช ช้างบางเชือกในกลุ่มนี้จะถูกฝึกให้แสดงในท่าที่ผิดธรรมชาติเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งมักทำให้ช้างได้รับบาดเจ็บจากการแสดงเสมอ ๆ มีสถานประกอบการบางแห่งที่มีสัตวแพทย์คอยควบคุมและดูแลการฝึกเป็นอย่างดี ช้างแสดงละครจะมีอายุไม่เกิน 2 - 9 ขวบ เนื่องจากจากการแสดงต้องการช้างอายุน้อยมีขนาดเล็กทำให้ฝึกได้ง่ายและสะดวกต่อการเดินทางอีกด้วย สถานที่ซึ่งใช้เป็นที่แสดงนั้นมักเป็นที่สาธารณะ เช่น สนามโรงเรียน ลานวัด โดยทั่วไปมักเปิดทำการแสดงในช่วงหัวค่ำ แต่ละแห่งเปิดทำการแสดงประมาณ 1 - 3 วัน รายได้ของกลุ่มช้างแสดงละครจะได้ออกจากการเก็บค่าเข้าชม การขายน้ำดื่ม น้ำอัดลม ขนมต่าง ๆ ให้เช่าเก้าอี้เพื่อนั่งชมการแสดง ขายอาหารช้าง เช่น ถั่วฝักยาว และขายของที่ระลึกต่าง ๆ รวมไปถึงเครื่องรางของขลัง และผลิตภัณฑ์แกะสลักจากกระดูกและงาช้าง ซึ่งสามารถทำรายได้ให้ประมาณ 7,000 - 12,000 บาท ต่อวัน แม้อายุเหมือนจะเป็นรายได้ที่ค่อนข้างสูงแต่รายจ่ายก็ค่อนข้างสูงไปด้วยเช่นกัน

ครั้งแรกที่มีการส่งช่างออกไปแสดงยังต่างประเทศนั้น เป็นช่างที่มาจากบ้านตากกลาง อำเภอท่าตูม จังหวัดสุรินทร์ ช่างไทยได้ถูกส่งไปร่วมงานแสดงสินค้านานาชาติ Expo'70 ณ เมืองโอซาก้า ประเทศญี่ปุ่น ในปี พ.ศ. 2513 แม้ช่างเชือกหนึ่งในคณะชื่อคุณได้ตกถูกเป็นเพศผู้ พ่อพลายน้อยเชือกนี้ได้รับการตั้งชื่อว่า "Mr. Young Hiroba" เหตุการณ์ครั้งนี้ทำให้ช่างไทยได้รับความชื่นชอบจากชาวต่างชาติเป็นอย่างมาก เป็นเหตุให้มีการส่งช่างออกไปแสดงยังต่างประเทศอีกหลายต่อหลายประเทศ เช่น ประเทศญี่ปุ่น ประเทศจีน และฮ่องกง

4.2 บุคคลที่ทำธุรกิจกับช่าง

4.2.1 เจ้าของช่าง

นายทุนที่ทำธุรกิจเกี่ยวกับช่างนั้น ส่วนใหญ่จะเป็นนักการเมือง นักการเมืองท้องถิ่น และหัวหน้าคณะของนักการเมือง นายทุนจะเป็นผู้ปล่อยเงินกู้ให้แก่ประชาชนผู้เลี้ยงช่าง โดยใช้บ้านและที่ดินเป็นหลักประกัน คนเหล่านี้จะนำเงินไปซื้อลูกช่างตามจังหวัดชายแดนไทย-พม่า แล้วจึงนำไปทำตัวพิมพ์รูปพรรณที่ที่ว่าการอำเภอในจังหวัดนั้น ๆ ระหว่างปี พ.ศ.2537 - 2538 นั้น มีการนำช่างเข้ามาทำตัวรูปพรรณที่จังหวัดสุรินทร์แห่งเดียวมากกว่า 40 เชือก เพราะจากการลงทุนกู้ยืมเงินมาซื้อลูกช่างนั้น ผู้กู้สามารถใช้นี้แก่นายทุนได้หมดภายใน 4 ปี ในระยะหลังธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธกส.) ได้ปล่อยเงินกู้ให้แก่ประชาชนผู้เลี้ยงช่างเพื่อนำเงินมาซื้อช่างได้ด้วยเช่นกัน ทางธนาคารถือว่าประชาชนผู้เลี้ยงช่างเป็นลูกค้าชั้นดี เพราะสามารถใช้นี้ได้ตามกำหนด บางกรณีนายทุนจะซื้อช่างจากที่ต่าง ๆ แล้วให้ชาวบ้านเช่า โดยต้องจ่ายค่าเช่าเป็นรายเดือนหรือรายปี ตามแต่เงื่อนไขที่ตกลงกันได้

4.2.2 พ่อค้าคนกลาง

พ่อค้าคนกลางส่วนใหญ่จะเป็นผู้ที่เสาะหาซื้อช่างที่มีลักษณะดี สวยงาม และแสนรู้จากสถานที่ต่าง ๆ แล้วนำไปขายให้กับประชาชนผู้เลี้ยงช่าง หรือทำตนเป็นนายหน้าเสาะหาช่างส่งไปแสดงยังต่างประเทศ

4.2.3 ชุมชนผู้เลี้ยงช่าง

“ชุมชนผู้เลี้ยงช่าง” หมายถึง กลุ่มคนที่ได้ขึ้นทะเบียนเลี้ยงช่างไว้โดยถูกต้องตามกฎหมาย กลุ่มคนเหล่านี้มีวิถีชีวิตในแนวเดียวกันมีการติดต่อสื่อสารระหว่างกันอย่างต่อเนื่อง

มีวัฒนธรรม ความเชื่อ ประเพณี ประกอบพิธีกรรม หรือมีความสนใจเกี่ยวกับช้างร่วมกัน ตัวอย่างเช่น กลุ่มผู้เลี้ยงช้างที่บ้านตากกลาง อำเภอท่าตูม จังหวัดสุรินทร์ เป็นต้น

4.2.4 ชาวภูย

ชาวภูยหรือชาวส่วย เป็นชนพื้นเมืองดั้งเดิม ที่เคยอยู่อาศัยในประเทศลาวและกัมพูชา ได้อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานตามจังหวัดต่าง ๆ ในพื้นที่แถบอีสานตอนล่าง เป็นชนเผ่าที่ชอบเลี้ยงช้าง เป็นอาชีพ และยังสืบทอดวัฒนธรรมที่ดั้งเดิมเกี่ยวกับการเลี้ยงช้างมาจนถึงปัจจุบัน

4.2.5 ชาวกระเหรี่ยง

ชาวกระเหรี่ยงเป็นชนเผ่าหนึ่ง ซึ่งอาศัยอยู่ทางภาคเหนือตามตะเข็บแนวชายแดน ไทย - พม่า เช่น จังหวัดกาญจนบุรี จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ จังหวัดเพชรบุรี จังหวัดราชบุรี จังหวัดระนอง จังหวัดดุษฎีธานี จังหวัดตาก จังหวัดลำปาง จังหวัดเชียงใหม่ จังหวัดเชียงราย และจังหวัดแม่ฮ่องสอน เป็นต้น ชาวกระเหรี่ยงนี้มีวิถีชีวิตขนบธรรมเนียมประเพณี ตลอดจนความเชื่อ ที่เกี่ยวกับช้างมานาน ชนกลุ่มนี้ใช้ช้างในกิจกรรมป่าไม้ ใช้ช้างทำไร่เลื่อนลอยและได้เคลื่อนย้ายช้างไปเรื่อย ๆ เมื่อสัมปทานป่าไม้ถูกยกเลิกไป ชาวกระเหรี่ยงในบางพื้นที่ก็หันไปรับจ้างจับช้างป่า มาขายให้กับนายทุน วิธีการพรากลูกช้างไปจากแม่ช้างนั้น ส่วนมากจะนำช้างบ้านเข้าไปเป็นช้างต่อ เพื่อตีสนิทประมาณ 2-3 วัน หลังจากนั้นจะใช้วิธีการคล้องช้างจับลูกช้างให้ออกจากโขลง แต่ถ้าแม่ช้างไม่ยอมก็ต้องต่อสู้กัน สุดท้ายแม่ช้างอาจถูกฆ่าตาย นอกจากการคล้องช้างโดยวิธีดังกล่าวแล้ว การทำหลุมดักหรือทำแร้วไว้เพื่อดักลูกช้างก็เป็นวิธีที่บรรดาพรานล่าช้างนิยมนำมาใช้ด้วย

4.3 องค์กรที่เกี่ยวข้องกับช้าง

หน่วยงานหรือองค์กรต่าง ๆ ทั้งภาครัฐและเอกชนที่เกี่ยวข้องกับช้างให้ความสำคัญในการอนุรักษ์ และช่วยเหลือช้างนั้น มีมากมายเกินกว่าที่จะบอกจำนวนที่แน่ชัดได้ เช่น มูลนิธิคนกับช้าง, ชมรมคนเลี้ยงช้างจังหวัดสุรินทร์ (ตัวแทนกลุ่มควาญช้าง), มูลนิธิอนุรักษ์และคุ้มครองช้างจังหวัดสุรินทร์ (ศูนย์ศึกษาจังหวัดสุรินทร์), มูลนิธิหมู่บ้านช้างการบินไทย, ศูนย์สวัสดิภาพช้างและสัตว์ป่า องค์การสวนสัตว์, กองทุนสัตว์ป่าโลก สำนักงานประเทศไทย, สมาคมป้องกันการทารุณสัตว์ป่าแห่งประเทศไทย, มูลนิธิช่วยชีวิตสัตว์ป่าแห่งประเทศไทย, กลุ่มทนายความเพื่อสิ่งแวดล้อม สภาทนายความ, ชมรมคชบาล, มูลนิธิคุ้มครองสัตว์ป่าและพันธุ์พืชแห่งประเทศไทย, มูลนิธิเพื่อนช้าง และกลุ่มภาคีช้างไทย ฯลฯ

การที่กรุงเทพมหานคร, สำนักงานตำรวจแห่งชาติ, มูลนิธิเพื่อนช้าง และสถาบันคชบาลแห่งชาติ ได้ร่วมมือกันจับกุมช้างและยึดช้างเร่ร่อนที่อยู่ในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑลนับแต่ต้นเดือน

มกราคม พ.ศ. 2546 เป็นต้นมานั้น ทำให้เกิดมีช้างเร่ร่อนเพิ่มจำนวนขึ้นประมาณ 270 เชือก ช้างต้องกลับไปอยู่ที่ภูมิลำเนาของตน ในขณะที่ภาครัฐยังไม่มีมาตรการในการช่วยเหลือไว้รองรับ ส่งผลให้ช้างกลุ่มดังกล่าวขาดรายได้ ไม่มีงานทำ และขาดอาหารจนบางเชือกถึงแก่ความตายด้วย โรคขาดอาหาร เช่น พังน้อย อายุ 54 ปี ต้องจบชีวิตลงด้วยความหิวโหย

ผู้เลี้ยงช้างกลุ่มนี้ได้รวมตัวกันก่อตั้งเป็นกลุ่มผู้เลี้ยงช้างขึ้น เรียกว่า **สมัชชชาชาวช้างแห่งประเทศไทย** เพื่อเป็นตัวแทนของผู้เลี้ยงช้างเร่ร่อน และได้ขอเข้าไปเสนอแนะแนวทางแก้ไข ปัญหาช้างเร่ร่อนร่วมกับรัฐบาล สมัชชชาชาวช้างดังกล่าวมีจำนวนสมาชิกที่เพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ และมีบทบาทในการดำเนินการจัดการเกี่ยวกับปัญหาช้างเร่ร่อนโดยประสานงานกับหน่วยงานรัฐมากขึ้น จึงได้รับการสนับสนุนจาก นางเพ็ญศักดิ์ จักขุจินดา สมาชิกวุฒิสภาจังหวัดสกลนคร ในฐานะประธาน คณะทำงานเพื่ออนุรักษ์และคุ้มครองช้างวุฒิสภา ทำการจดทะเบียนขึ้นเป็นสมาคมได้โดยถูกต้อง ตามกฎหมายภายใต้ชื่อ “สมาคมช้างไทย” ในปลายปี พ.ศ. 2546

สำหรับกลุ่มภาคีช้างไทย (The Elephant Alliance of Thailand) นั้น ตั้งขึ้นเมื่อวันที่ 9 พฤศจิกายน พ.ศ. 2542 โดยการรวมตัวกันขององค์กรเอกชนที่ทำงานด้านอนุรักษ์ช้าง 3 องค์กร คือ มูลนิธิช้างแห่งประเทศไทย มูลนิธิหมู่บ้านช้างการบินไทยสุรินทร์ และมูลนิธิกองทุนรักษ์ช้าง ภาคเหนือ มีเป้าหมายในการแก้ไขปัญหาเกี่ยวกับช้าง วัตถุประสงค์ของภาคีคือ ส่งเสริมและดำเนินการ ให้สมาชิกของภาคีและประชาชนร่วมกันอนุรักษ์ช้างไทย หาทางแก้ไขปัญหาช้างที่ต้นเหตุ และ ต้องไม่ทำลายศักดิ์ศรีเกียรติภูมิของช้างและครอบครัวของคนเลี้ยงช้าง ทั้งนี้ เพื่อเผยแพร่และ อนุรักษ์ให้การเลี้ยงช้างเป็นมรดกทางวัฒนธรรมอย่างยั่งยืนสืบไป

4.4 อาชีพของช้างเลี้ยง

จากการสำรวจของกรมการปกครอง เมื่อปี พ.ศ. 2545 พบว่ามีประชากรช้างเลี้ยงในประเทศไทย ประมาณ 2,719 เชือก อาจแบ่งช้างเลี้ยงออกไปตามลักษณะอาชีพดังนี้

4.4.1 กลุ่มช้างทำไม้

ช้างเลี้ยงประมาณสามในสี่ของช้างทั้งหมด จะถูกนำไปหารายได้จากการทำไม้ ผิดกฎหมาย นับว่าช้างกลุ่มนี้เป็นกลุ่มที่ได้รับการทารุณกรรมมากกว่าช้างในกลุ่มอาชีพอื่น ๆ ต้องถูกบังคับให้ทำงานตลอดวันตลอดคืนโดยวิธีที่โหดเหี้ยม ถูกไฟจี้ก้นบ้าง ถูกมอมด้วยยาบ้าบ้าง เนื่องจากผู้เป็นเจ้าของต้องการรายได้สูง จึงต้องมีการบังคับให้ช้างทำงานหามรุ่งหามค่ำ ช้างกลุ่มนี้

สามารถทำเงินให้เจ้าของได้ถึง 50,000 – 100,000 บาทต่อเดือน มีช่างทำไม้ฝักคอกหมูขายในอำเภอแม่สรวย และอำเภอสบเมย จังหวัดแม่ฮ่องสอน อยู่ประมาณ 200 เชือก บางครั้งช่างเหล่านี้จะถูกบังคับให้ลากซุงข้ามแม่น้ำสาละวิน บังคับให้ทำงานในขณะที่น้ำไหลหลาก จนกระทั่งช่างหลายเชือกต้องถึงกับจมน้ำตาย ช่างกลุ่มนี้จะมีอายุสั้น หากไม่ตายเพราะทำงานหนักก็มักจะตายด้วยกับระเบิด หรือความทรมาณจากบาดแผลที่ถูกทารุณกรรมด้วยวิธีที่โหดเหี้ยมจากเจ้าของ

4.4.2 ช่างในธุรกิจท่องเที่ยว

ช่างอาชีพนี้จะอยู่ในแหล่งท่องเที่ยว ปางช้าง และสวนสนุก แม้ช่างกลุ่มนี้จะมี ความสำคัญในการส่งเสริมการท่องเที่ยว แต่กลับมีรายได้น้อยกว่าช่างทำไม้ฝักคอกหมูขาย ในหนึ่งเดือน ช่างจะทำรายได้ประมาณ 8,000 - 12,000 บาท

4.4.3 ช่างเร่ร่อน

ช่างกลุ่มนี้มาจากภาคอีสาน เช่น จังหวัดสุรินทร์ และจังหวัดบุรีรัมย์ เป็นส่วนใหญ่ เจ้าของช้างซึ่งเป็นชาวกูยจะนำช้างไปหารายได้ในกรุงเทพมหานครและเขตปริมณฑล เนื่องจากรายได้จากการเร่ร่อนขายของไปตามเมืองใหญ่ ๆ นั้นสูงมากประมาณ 40,000 - 50,000 บาทต่อเดือน สามารถที่จะปลดแอกหนี้สินที่นายทุนให้กู้ยืมมาซื้อช้างได้ในระยะเวลาอันสั้น จึงพากันนำช้างเร่ร่อนไปตามเมืองใหญ่ ๆ ของประเทศ

4.4.4 ช่างแสดงละครละครสัตว์

ช่างในกลุ่มนี้จะมีอยู่ไม่มากนัก ส่วนใหญ่จะถูกฝึกหัดให้แสดงละครสัตว์ที่จังหวัดชัยภูมิ มักเป็นช่างในวัยรุ่นและเป็นช่างเล็ก เนื่องจากสะดวกในการขนส่งไปยังที่ต่าง ๆ ช่างกลุ่มนี้จะทำรายได้สูงถึง 200,000 – 300,000 บาทต่อเดือน

4.4.5 ลูกช้างในธุรกิจท่องเที่ยว

ลูกช้างในธุรกิจท่องเที่ยวจะมีอายุไม่เกิน 3 ปี ทำหน้าที่ต้อนรับนักท่องเที่ยวตามโรงแรม ปางช้าง และรีสอร์ทต่าง ๆ ความน่ารักและแสนรู้ของลูกช้าง สามารถดึงดูดความสนใจจากนักท่องเที่ยวได้เป็นอย่างดี ลูกช้างในวัยนี้จึงเป็นที่ต้องการของผู้ประกอบการเป็นอย่างมาก ทำให้มีค่าตัวสูงถึง 300,000 บาท แต่เมื่ออายุผ่าน 5 ขวบไปแล้วก็จะไม่เป็นที่ต้องการของนายจ้างอีกต่อไป เนื่องจากกินจุมากขึ้น แต่ความน่ารักแบบลูกช้างลดน้อยลง ช่างกลุ่มนี้จึงมักมีปัญหา ด้านโภชนาการและสุขภาพเสื่อมโทรมเกินวัย

4.5 การขยายพันธุ์และการสืบพันธุ์ของช้างเลี้ยง

จนถึงปัจจุบันนี้ยังไม่มีผู้ใดสามารถศึกษาและบันทึกเป็นหลักฐานไว้แน่นอนได้ อย่างไรก็ตามตามช้างจะผสมพันธุ์เฉพาะในช่วงฤดูหนาวในรอบหนึ่งปี ช้างเพศเมียจะโตเต็มวัย พร้อมผสมพันธุ์ (เป็นสัด) และสิ้นสุดการสืบพันธุ์เมื่ออายุเท่าใดนั้น สันนิษฐานว่าช้างตัวเมียจะโตเต็มวัยและพร้อมผสมพันธุ์ได้เมื่อมีอายุระหว่าง 18 ถึง 20 ปีขึ้นไป ศักยภาพในการสืบพันธุ์ของช้างเพศเมียสิ้นสุดลงระหว่างที่มีอายุประมาณ 40 - 50 ปีขึ้นไป ระยะเวลาตั้งท้องนั้นนานประมาณ 18 ถึง 22 เดือน การตั้งท้องแต่ละครั้งจะเว้นระยะห่างกันอย่างน้อย 3 ปี และในช่วงชีวิตของช้างจะตกลูกโดยเฉลี่ยแล้วไม่เกิน 3 ถึง 4 เชือก การตั้งท้องของช้างนั้นอาจสังเกตได้จากอาการต่าง ๆ เช่น เต้านมของช้างจะคัดตึงผิดปกติ ยิ่งช้างท้องแก่ขึ้นอาจมีน้ำนมไหลซึมออกมาให้เห็น ถ้าเป็นช้างเลี้ยงมักเลี้ยงการทำงานหนัก และไม่ค่อยยอมหมอบตามคำสั่ง ช้างที่ท้องแก่มากจนคลอดมักเดินแกว่งหางขึ้นไปข้างหลังเป็นลักษณะครึ่งวงกลม เอ็นหน้าท้องระหว่างขาหน้าและโคนขาหลังจะหย่อนยานลง พฤติกรรมของช้างตัวเมียที่ตั้งท้องจะมีช้างตัวเมียที่สนิทกันมาเป็นพี่เลี้ยงในเวลาออกลูก เรียกว่า "ช้างแม่รับ" ก่อนคลอด 2-3 ชั่วโมง แม่ช้างจะส่งเสียงร้องมีน้ำคร่ำไหลออกมา ขณะคลอดลูกจะงอขาหลังลงทั้ง 2 ข้างเพื่อให้ลูกช้างตกลงสู่พื้นที่ไม่สูงนัก การคลอดจะใช้เวลาประมาณ 2 - 3 นาที ลูกช้างที่คลอดใหม่จะมีถุงบางใสหุ้มลำตัว "ช้างแม่รับ" จะใช้ทำหน้าที่และงวงของตนฉีกถุงเยื่อหุ้มออกและคอยป้องกันไม่ให้ลูกช้างเข้าไปใกล้แม่ช้างจนเกินไป เนื่องจากแม่ช้างอาจยังไม่ได้สติแล้วผลותר้ายลูกโดยไม่ได้ตั้งใจ ช้างแม่รับจะช่วยแม่ช้างดูแลลูกช้างกระทั่งลูกช้างโตพอที่จะออกหากินเองได้

ลูกช้างแรกเกิดนั้นจะมีขนยาวปกคลุมทั่วร่างกาย งวงสั้น มีความยาวประมาณ 25 - 37.5 เซนติเมตร (10 - 15 นิ้ว) สูงประมาณ 75-90 เซนติเมตร (2.5- 3 ฟุต) และมีน้ำหนักประมาณ 90-100 กิโลกรัม ลูกช้างจะกินนมแม่และอยู่กับแม่ตลอดเวลาจนกระทั่งอายุประมาณ 3 ปี จึงจะหย่านม (พุทธิพงษ์ ขาวนวล, 2542)

4.6 ปัญหาข้างเคียงโดยทั่วไป

เนื่องจากข้างเป็นสัตว์ป่าโดยธรรมชาติ การที่มนุษย์จะแก้ไขปัญหาดังกล่าว เพื่อการเลี้ยงดู ทั้งด้านความเป็นอยู่ สุขภาพ หรือการศึกษาวิจัยเพื่อการพัฒนาให้เข้าระบบ รวมถึงการควบคุมด้าน กฎหมายให้ถูกต้องนั้น จำเป็นที่จะต้องทำความเข้าใจอย่างถ่องแท้ในพฤติกรรมของข้างเลี้ยงและ สภาพแวดล้อมในสังคมก่อนเสมอ

ปัญหาของข้างเลี้ยงดังกล่าว อาจแบ่งออกได้เป็น 5 ประเด็น คือ

4.6.1 ปัญหาการใช้งานข้างเลี้ยงอย่างไม่เหมาะสม

การบริหารจัดการในการใช้งานที่ไม่เหมาะสมกับงานและสภาพของข้างเป็นที่มา ของปัญหาดังกล่าว ดังนี้

4.6.1.1 การใช้ข้างประกอบธุรกิจทำไม้ผิดกฎหมาย ข้างที่ถูกนำมาใช้ในธุรกิจที่ผิด กฎหมายนั้น มักพบปัญหาดังกล่าว หลายปัญหา เช่น ข้างถูกทารุณกรรม ข้างถูกบังคับให้ทำงานหนัก ขาดการพักผ่อนที่เพียงพอทำให้สุขภาพทรุดโทรมลงเรื่อย ๆ มีบาดแผลติดเชื้อ บางเขื่อน้ำตาไหล ออกมามากติดเชื้อมาตามอก ถูกบังคับให้กินยาเสพติดที่ผสมลงไปในการอาหาร เมื่อไม่ได้รับยาดังกล่าว จะมีอาการอาเจียน เบื่ออาหาร ว่างซึม ไม่มีแรง และเกิดปัญหาที่ตับและไต ในที่สุดล้มตายลง การใช้ข้างตกมันหรือข้างคร่ำที่เคยฆ่าคนมาใช้งานนั้นก็มักเกิดปัญหาที่แก้ไขได้ยาก ข้างตกมัน จะมีกำลังมากกว่าปกติ ส่วนข้างที่เคยฆ่าคนความขี้ขลาดมักหนีการจับกุม หรือถูกข้างฆ่าตาย ในที่สุด ก็ถูกขายด้วยราคาถูกข้างกลุ่มนี้อาจฆ่าคนได้อีก สุดท้ายก็ต้องถูกยิงทิ้งจบชีวิตลงอย่างน่าเอือมระอา

4.6.1.2 การใช้ข้างเดินเร่ร่อนในเมืองใหญ่ ผลกระทบจากการปิดชายแดนไทย - กัมพูชา ทำให้รายได้ของชาวกวยลดลง ประกอบกับเกิดภาวะการว่างงานในฤดูแล้ง และยังมีภาระ ในการเลี้ยงดูข้าง ครอบครัวชาวกวยจึงได้นำข้างเดินทางไปทั่วประเทศ เพื่อหารายได้โดยการขายผลไม้ และพืชผักที่ข้างกินได้ และขอบริจาคเงินคนทั่วไป เมื่อเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2538 กรุงเทพมหานคร ได้ประกาศห้ามไม่ให้ข้างเข้ามาหารายได้ในเขตกรุงเทพมหานคร โดยการบังคับใช้พระราชบัญญัติ รักษาความสะอาดและความเป็นระเบียบเรียบร้อยของบ้านเมือง พ.ศ. 2535 บทลงโทษผู้ฝ่าฝืนนั้น คือ การปรับไม่เกิน 500 บาท กลุ่มข้างเร่ร่อนจึงพากันเปลี่ยนทิศทางไปหารายได้เพื่อเลี้ยงชีพตนและ ข้างในพื้นที่ปริมณฑลรอบ ๆ กรุงเทพมหานครและตามจังหวัดต่าง ๆ อันก่อให้เกิดปัญหาหลากหลาย ขึ้น เช่น

- 1) เกิดอุบัติเหตุช้างถูกรถชน เนื่องจากผู้ขับขี่ยานพาหนะมองไม่เห็นช้าง ที่มักสัญจรบนท้องถนนในช่วงเวลากลางคืน หรือช้างตกท่อ เนื่องจากฝาท่อรับน้ำหนักของช้าง ไม้ไผ่ ฯลฯ
- 2) เพิ่มมลพิษให้แก่ช้าง มลพิษจากฝุ่นโลหะหนักในอากาศ ทำให้เกิดความผิดปกติในระบบทางเดินหายใจของช้าง แสงจ้าและฝุ่นที่บอวลอวาระคายเคืองตา ทำให้เกิดแผลที่กระจกตา เกิดอาการติดเชื้อจนทำให้ช้างตาบอดได้ ส่วนมลพิษทางเสียงอาจทำให้ช้างตกใจ วิ่งเตลิดไปทำให้เกิดความเข้าใจผิดคิดว่าช้างตกมันและต้องจบชีวิตลงด้วยการถูกวิสามัญฆาตกรรม
- 3) คุณภาพอาหาร อาหารที่ให้ช้างอาจเน่า หรือมีสารพิษปนเปื้อน เช่น ยาฆ่าแมลง ทำให้เกิดความผิดปกติต่อระบบทางเดินอาหารของช้าง เป็นอันตรายต่อสุขภาพของช้าง
- 4) ผลร้ายต่อคน บางครั้งการแสดงออกโดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์อาจเกิดผลเสีย เช่น การเข้าไปทางด้านหลังของช้าง การยื่นอาหารแบบหลอกล่อ อาจถูกช้างทำร้ายจนเสียชีวิตได้
- 5) การลักลอบล่าช้างป่า การใช้ช้างแสดงละครนั้น ทำให้เกิดการลักลอบล่าช้างป่า เพื่อนำลูกช้างมาฝึกแสดง ลูกช้างยังมีอายุน้อยและยังไม่หย่านม อาจเสียชีวิตระหว่างการขนส่ง และระหว่างการฝึกลูกช้างได้ถูกฝึกในท่าฝืนธรรมชาติ เช่น หกสูง ไต่บนสะพาน ไม้แผ่นเดียว ยืนบนถังน้ำมัน ฯลฯ อาจทำให้เกิดอุบัติเหตุขึ้นจนช้างได้รับบาดเจ็บ พิการ หรือเสียชีวิตลงระหว่างการฝึก

4.6.2 ปัญหาด้านความเป็นอยู่

ปัญหาด้านความเป็นอยู่ของช้างนั้น หมายถึง สภาพที่อยู่อาศัย แหล่งอาหาร ตลอดจนปัญหาการเลี้ยงดู อันมีผลกระทบมาจากหลายด้าน ด้านแหล่งอาหาร ในปัจจุบันได้มีการใช้ประโยชน์จากที่ดินในผืนป่าสูงมากขึ้น สถิติการบุกรุกทำลายป่าเพื่อทำการเกษตรกรรมและแสวงหาผลประโยชน์ของชาวบ้านเพิ่มมากขึ้น ทำให้ป่าไม้ซึ่งเป็นแหล่งอาหารของช้างเลี้ยงลดน้อยลง ภาครัฐไม่ได้ให้ความสนใจกับปัญหานี้เท่าที่ควร นอกจากนั้นรัฐยังมีนโยบายที่มุ่งเน้นให้มีการจัดตั้งสำนักงานส่งเสริมการปลูกป่าภาคเอกชน ปี พ.ศ. 2528 ในการเน้นการปลูกไม้โตเร็ว คือ ต้นยูคาลิปตัส เพื่อเป็นวัตถุดิบสำคัญในการทำเยื่อกระดาษ ทำให้ดินเสื่อมโทรม พืชชนิดอื่น ๆ เติบโตไม่ได้ ระบบนิเวศน์เสียไป จังหวัดสุรินทร์ ซึ่งมีช้างมากกว่า 200 เชือก อาศัยป่าตามแถบกลุ่มแม่น้ำมูล เป็นแหล่งหาอาหารบริเวณนี้เรียกว่า สบมูลชี แต่ได้มีผู้เข้าไปบุกรุกผืนป่า ซึ่งเดิมเคยมีพื้นที่ 2,600 ไร่ แต่ในปัจจุบันเหลือพื้นที่อยู่เพียง 1,000 ไร่ การขาดแคลนแหล่งอาหารเช่นนี้ ทำให้ความอยู่รอดของช้างต้องนำช้างของตนออกไปหากินตามเมืองใหญ่ดังกล่าวมาแล้ว

4.6.3 ปัญหาด้านสุขภาพ

4.6.3.1 การรักษาพยาบาลด้านสุขภาพของช้างนั้น นับว่าเป็นเรื่องที่ซับซ้อน และมีลักษณะพิเศษ เนื่องจากช้างมีสรีระที่ต่างจากสัตว์ชนิดอื่น คือ มีร่างกายที่ใหญ่โต มีน้ำหนักมาก จึงต้องอาศัยเครื่องมือพิเศษในการรักษา ตลอดจนวิธีการรักษาพยาบาลที่ต่างจากสัตว์ชนิดอื่น ดังนั้น อุปสรรคส่วนใหญ่ของสัตวแพทย์ที่เกี่ยวข้องกับช้างก็คือ การขาดอุปกรณ์และเวชภัณฑ์สำหรับใช้เฉพาะช้าง เช่น ยาสลบสำหรับช้างที่ออกฤทธิ์เร็วบางชนิดไม่อาจหาได้ในประเทศไทย ตลอดจนเครื่องควบคุมช้างขนาดใหญ่ และการขาดแคลนบุคลากรที่มีความรู้เรื่องการรักษาพยาบาลช้างโดยเฉพาะ นอกจากนี้ยังมีปัญหาที่เจ้าของช้างไม่นำช้างที่เจ็บป่วยมาทำการรักษากับสัตวแพทย์ผู้เชี่ยวชาญทางด้านนี้ด้วยสาเหตุหลายประการ เช่น ความไม่คุ้มค่าในการเลี้ยงช้างเพื่อการใช้งาน สาเหตุอีกประการหนึ่ง คือ อาการเจ็บป่วยของช้างที่เกิดจากการนำช้างไปทำงานผิดกฎหมาย เช่น การชักลากไม้เถื่อน การนำช้างไปเร่ร่อน ดังนั้น เมื่อช้างได้รับบาดเจ็บจึงไม่นำไปรักษาเนื่องจากกลัวความผิด ปัญหาช้างป่วยและล้มตายนั้น ส่วนใหญ่เนื่องจากช้างไม่ได้ไปอยู่ในที่ ๆ เหมาะสม เมื่อช้างเจ็บป่วยเจ้าของช้างก็ไม่รู้จักสถานที่ที่จะติดต่อเพื่อรักษาช้างได้ทันเวลาที่ ทำให้ช้างบางเชือกต้องล้มตายโดยไม่ได้รับการรักษาพยาบาลที่ถูกต้อง

4.6.3.2 ปัญหาการผสมพันธุ์ สภาพการเลี้ยงช้างในปัจจุบันความยุ่งยากเลี้ยงช้างของตนโดยแยกจากช้างตัวอื่น ๆ เพื่อลดปัญหาการแย่งอาหาร และการต่อสู้ระหว่างช้าง บางพื้นที่นิยมเลี้ยงเฉพาะช้างเพศเมีย เนื่องจากมีปัญหาการตกมันน้อย หรือการใช้ช้างทำงานตลอดวัน ทำให้ช้างไม่มีโอกาสในการจับคู่ผสมพันธุ์

อนึ่ง ระยะเวลาที่ช้างจับคู่ผสมพันธุ์นั้นมักไม่ยอมทำงานและไม่ยอมให้ความเข้าใกล้ และอาจทำร้ายความด้วย หากช้างเพศเมียตั้งท้องก็จะไม่ทำงานอีกเช่นกัน ทำให้เจ้าของสูญเสียรายได้ นอกจากนั้นผู้เป็นเจ้าของยังต้องเสียค่าใช้จ่ายในการดูแลช้างและลูกช้างอีกโสดหนึ่งด้วย ดังนั้น ความจริงไม่ค่อยยินยอมให้ช้างจับคู่ผสมพันธุ์เป็นส่วนใหญ่

ค่าใช้จ่ายในการผสมพันธุ์ช้างเลี้ยงนั้น เจ้าของช้างต้องเสียค่าใช้จ่ายในการว่าจ้างช้างต่างเพศมาผสมพันธุ์โดยไม่มีกรรับรองผลว่าจะผสมพันธุ์ติดหรือไม่ หากผสมพันธุ์ไม่ติดก็ต้องเสียค่าใช้จ่ายในการว่าจ้างใหม่อีกครั้ง ซึ่งเจ้าของช้างมักไม่ยินยอมเสียค่าใช้จ่ายในส่วนนี้

ความสามารถในการผสมพันธุ์ช้างเพศผู้ที่มีสมรรถภาพน้อย ก็นับว่าเป็นปัญหาใหญ่ปัญหาหนึ่งในการผสมพันธุ์ตามธรรมชาติ สมาชิกของช้างในโขลงจะประกอบด้วยช้างเพศเมียที่มีอายุต่างกัน เมื่อลูกช้างเข้าสู่วัยรุ่นแสดงพฤติกรรมทางเพศต่อช้างตัวอื่น ช้างเพศเมียในโขลงจะขับไล่ช้างเพศผู้ออกไปจากโขลง ซึ่งถือว่าเป็นกลไกในการป้องกันการผสมพันธุ์แบบเลือดชิด ช้างที่ถูกขับไล่อาจจะรวมโขลงกับช้างเพศผู้ตัวอื่น ๆ ทำให้ได้รับการเรียนรู้ในพฤติกรรมระหว่างช้าง

เมื่อความยุ่งเหยิงข้างแยกจากกันจึงทำให้ข้างขาดการเรียนรู้ และถ่ายทอดพฤติกรรมด้านต่าง ๆ ระหว่างกัน อีกทั้งข้างเพศผู้วัยรุ่นบางเชือกผสมพันธุ์ไม่เป็นอีกด้วย

การตายของลูกข้างแรกตลอดตามธรรมชาตินั้นแม่ข้างจะมีข้าง “แม่รับ” ซึ่งเป็นข้างเพศเมียในโขลงที่มีความคุ้นเคยกับแม่ข้างนั้น ผู้มีประสบการณ์ในการเลี้ยงลูกมาแล้วจะคอยช่วยแม่ข้างขณะแม่ข้างคลอดและช่วยแม่ข้างเลี้ยงลูกข้างโดยสัญชาตญาณ แต่ปัจจุบันนี้ข้างเลี้ยงใกล้คลอดมักถูกนำมาไว้ใกล้บ้านมนุษย์เป็นส่วนใหญ่ ไม่มี “แม่รับ” ไปช่วยดูแลอย่างใกล้ชิด ส่งผลให้แม่ข้างมีพฤติกรรมที่เปลี่ยนแปลงไป เกิดความเครียด บางครั้งถึงกับทำร้ายลูกของตนเองบ้าง เลี้ยงลูกไม่เป็นบ้าง ผลิติน้ำนมน้อยลงบ้าง ทำให้ลูกข้างขาดสารอาหาร เกิดปัญหาต่อสุขภาพ เช่น ท้องร่วงและกระดุกบาง บางตัวก็ถึงกับเสียชีวิต

จากการศึกษาพบว่าข้างเลี้ยงมีโอกาสในการสืบพันธุ์และการให้กำเนิดน้อยมาก ทั้งนี้เนื่องจากข้างเลี้ยงต้องถูกจัดการโดยเจ้าของต้องทำงานอยู่ตลอดเวลาเพื่อให้พ่อแก่ค่าใช้จ่ายในการเลี้ยงดู ยิ่งไปกว่านั้นเจ้าของข้างบางรายโดยเฉพาะเจ้าของข้างที่นำข้างไปซุกกล่ากไม้เดือนมักไม่นิยมที่จะให้ข้างตั้งท้องเพราะจะทำให้ไม่สามารถทำงานหนักได้ ด้วยเหตุดังกล่าวทำให้ข้างเกิดใหม่มีจำนวนน้อยลง จากสถิติจำนวนปีล่าสุดปี 2545 ประเทศไทยมีข้างเหลืออยู่เพียง 2,343 เชือกเท่านั้น เป็นที่คาดการณ์ว่าในอนาคตอันใกล้นี้จำนวนของข้างไทยอาจจะลดน้อยลงจนสูญพันธุ์ไปในที่สุด

4.7 ปัญหาการศึกษาวิจัยทางวิชาการเกี่ยวกับพัฒนาการของข้างเลี้ยง

รัฐบาลไม่ให้ความสำคัญในการสนับสนุนนักวิชาการในการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับข้าง มีนักวิจัยชาวต่างชาติเข้ามาศึกษาวิจัยข้างไทยเป็นจำนวนมาก แล้วนำผลการศึกษาที่ได้ไปจดลิขสิทธิ์ นักวิจัยชาวไทยหลายท่านที่ทำงานวิจัยเกี่ยวกับข้าง แม้จะได้รับการยอมรับจากต่างประเทศแต่ก็ยังคงขาดการสนับสนุนจากภาครัฐ เช่น มีกลุ่มนักวิจัยที่เป็นสัตวแพทย์ทำการวิจัยศึกษาเรื่องการผสมเทียม การรีดน้ำเชื้อข้าง และการทำน้ำเชื้อแช่แข็ง ได้รับการยอมรับจากนานาชาติประเทศแต่กลับไม่ได้รับการสนับสนุนงานวิจัยโดยภาครัฐอย่างจริงจัง

ปัจจุบันการจัดการข้างเลี้ยงยังขาดแคลนบุคลากรและงบประมาณ ทำให้เกิดปัญหาตามมา คือ การขาดข้อมูลพื้นฐานสำหรับการวางแผนงาน การบริหารจัดการ การจัดทำแผนแม่บท และการประชาสัมพันธ์ให้เห็นความสำคัญของข้าง

4.8 ช้างเร่ร่อน

4.8.1 ประชากรช้างเร่ร่อน

ช้างเร่ร่อน คือ ช้างเลี้ยงและหรือช้างบ้านของประชาชนชาวช้าง เป็นช้างที่เจ้าของหรือความชูช้างมีที่พักอาศัยไม่แน่นอนต้องนำช้างเร่ร่อนไปเรื่อย ๆ เพื่อทำมาหากินเลี้ยงชีพของตน

กลุ่มช้างเร่ร่อนในเมืองใหญ่ เป็นกลุ่มช้างที่มาจากภาคอีสานมีประมาณ 300 เชือก ในจำนวนนี้จะมาจากจังหวัดสุรินทร์และจังหวัดบุรีรัมย์ ประมาณ 160 เชือก ความชูช้างในกลุ่มนี้ส่วนมากจะเป็นชาว “กูย” ดังที่กล่าวมาแล้วในเบื้องต้น

ช้างเร่ร่อนเริ่มมีมากขึ้นนับแต่ปี 2538 เป็นต้นมา เนื่องจากมีการปิดป่า ประกอบกับการขาดแคลนอาหารช้าง ในจังหวัดที่เป็นถิ่นที่อยู่ของช้าง ซึ่งช้างที่นำมาแสวงหารายได้ในกรุงเทพมหานครและจังหวัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวเวลานั้นจะเป็นช้างที่ถูกเช่ามาเป็นส่วนมาก ช้างเหล่านี้แม้จะถูกผลักดันให้ออกไปจากเมืองใหญ่เท่าใดความชูช้างก็ยังคงนำช้างกลับเข้าไปเร่ร่อนหากินอีก เนื่องจากรายได้ที่ได้รับจากการเร่ร่อนในเมืองใหญ่สูงถึง 30,000 ถึง 60,000 บาทต่อเดือน การแก้ไขปัญหาช้างเร่ร่อนจึงไม่สามารถประสบความสำเร็จได้

4.8.2 สภาพปัญหาของช้างเร่ร่อน

กรุงเทพมหานครได้จำแนกประเด็นปัญหาหลักเกี่ยวกับช้างเร่ร่อนออกเป็น 6 ประเด็น คือ

4.8.2.1 ปัญหาความแห้งแล้ง ความยากจน การบุกรุกทำลายป่า และการทำลายแหล่งพืชอาหารช้างในป่า

4.8.2.2 สภาพความเป็นอยู่ของช้างและคนเลี้ยงช้างที่ยังไม่ได้รับความช่วยเหลือและการแก้ไขปัญหาจากภาครัฐอย่างจริงจัง

4.8.2.3 การแก้ไขปัญหาโดยเลือกปฏิบัติต่อกฎหมาย ทำให้การแก้ไขปัญหาไม่สิ้นสุดลง

4.8.2.4 การขาดมาตรการที่เข้มงวดและขาดการประสานงานที่รัดกุมจากหน่วยงานต่าง ๆ

4.8.2.5 ความขัดแย้งในเชิงความคิดของหน่วยงานที่เข้าร่วมแก้ไขปัญหาช้างเร่ร่อน

4.8.2.6 การขาดความช่วยเหลือในการแก้ไขปัญหาในกลุ่มคนเลี้ยงช้าง ที่มักให้ความสำคัญกับเรื่องของผลประโยชน์มากกว่าความตั้งใจจริงที่จะร่วมกันแก้ไขต้นเหตุปัญหาอย่างจริงจัง

ภาคที่ 4

ช้างป่า

ภาคนี้ประกอบด้วยการศึกษาและประมวลข้อมูลเกี่ยวกับประชากรช้างป่าในประเทศไทย แหล่งที่อยู่อาศัยของช้างป่าในประเทศไทย และช้างป่าที่อาศัยอยู่ตามแนวชายแดนไทย – พม่า และ สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว วิถีชีวิตของช้างป่า และสภาพปัญหาของช้างป่าในประเทศไทย ที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน ในแปดประเด็นปัญหา คือ ปัญหาความขัดแย้งระหว่างคนกับช้าง, ปัญหาการล่าช้าง, ปัญหาการจับลูกช้างไปขาย, ปัญหาช้างตามตะเข็บชายแดน, ปัญหาการขยายพันธุ์, ปัญหาเรื่องถิ่นที่อยู่อาศัยของช้าง ตลอดจนปัญหาความขัดแย้งของช้างในสังคม เป็นต้น

บทที่ 5

ช้างป่า (Wild Elephant)

ช้างป่า คือ ช้างที่อาศัยอยู่ในป่า ซึ่งได้รับความคุ้มครองตามกฎหมายว่าด้วยการสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ. 2535 โดยชอบธรรม

ดูเหมือนว่าจำนวนประชากรของช้างป่าที่อาศัยอยู่ในประเทศไทยและบริเวณตะเข็บชายแดนจะลดน้อยลงอย่างน่าใจหาย ไม่มีใครรู้แน่ชัดว่าอะไรคือมูลเหตุสำคัญที่ทำให้ประชากรช้างป่าลดลง แต่ที่รู้กันอยู่แก่ใจกันถ้วนหน้าในปัจจุบันก็คือ การที่คนมองช้างว่าเป็นสัตว์เศรษฐกิจในเชิงพาณิชย์ที่สามารถนำเงินตรามาให้แก่คนได้มหาศาล จึงพากันใช้ช้างไปในเชิงผลประโยชน์ มุ่งที่จะทำร้ายและทำลายช้างและเอาเปรียบช้างมากกว่าที่จะให้ความอนุรักษ์และคุ้มครอง เพื่อไม่ให้สูญหายไปจากแผ่นดิน ดังนั้น สาเหตุของปัญหาส่วนใหญ่ที่เกี่ยวกับช้างโดยเฉพาะอย่างยิ่งช้างป่า จึงมาจาก “มนุษย์” เป็นสำคัญ มนุษย์ไม่ได้มีความจริงจังและจริงจังในการแก้ไขปัญหาเพื่อที่จะช่วยให้ประชาชนช้างป่าไม่สูญหายไปจากแผ่นดิน จึงไม่สนใจที่จะปรับปรุงการบริหารจัดการ การสงวนและคุ้มครองช้างป่าให้มีประสิทธิภาพและประสิทธิผลอย่างยั่งยืนแต่อย่างใด

5.1 ประชากรช้างป่าในประเทศไทย

ช้างป่ามีความสำคัญสูงสุดในระบบนิเวศน์ของป่าเขตร้อน เพราะช่วยสร้างแหล่งอาหาร เช่น ดินโป่งให้แก่สัตว์ป่าชนิดอื่น ๆ ช้างป่าช่วยกระจายพันธุ์ไม้บางชนิดที่เป็นอาหารของสัตว์ป่าบางชนิด และช่วยชีวิตความสมบูรณ์ของป่า ช้างป่าสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้เฉพาะในป่าที่มีขนาดใหญ่ มีอาหารและแหล่งน้ำสมบูรณ์ ป่าใดยังคงมีช้างแสดงว่าป่านั้นยังคงมีความอุดมสมบูรณ์

ปัจจุบันนี้พบว่า มีช้างเอเชียกระจายพันธุ์อยู่ใน 13 ประเทศ ยังไม่สามารถที่จะหาหลักฐานที่เชื่อถือได้มายืนยันว่าในประเทศไทยมีช้างป่าอยู่จำนวนเท่าใด เนื่องจากการศึกษาวิจัยอย่างมีระบบเกี่ยวกับช้างป่าในประเทศไทยยังไม่มีผู้ใดสามารถทำได้ สถิติที่อ้างถึงล้วนแต่ตั้งอยู่บนฐานของการ

สันนิษฐานเท่านั้น เช่น สันนิษฐานกันว่า มีประชากรช้างป่าอยู่ในอาณาเขตของไทยประมาณ 3,000 เชือก เท่านั้น

จากการสำรวจประชากรช้างป่าในปี พ.ศ. 2535 พบว่า ช้างได้สูญหายไปจากพื้นที่อนุรักษ์ 17 แห่ง ที่มีรายงานว่าได้พบช้างป่าอาศัยอยู่ในปี พ.ศ. 2532 เหตุสำคัญแห่งการสูญหายไปของช้างป่าในพื้นที่ดังกล่าว นั้น คือการลักลอบล่าช้างเองและเอาลูกช้างไปเพื่อประโยชน์ทางเศรษฐกิจ และหากสถานการณ์ยังคงดำเนินต่อไปเช่นนี้ ช้างป่าก็ต้องสูญไปจากพื้นที่อนุรักษ์อีกอย่างน้อย 10 แห่ง ภายในปี 2545 นี้ ปัจจุบันพื้นที่อนุรักษ์สัตว์สงวนและคุ้มครองมีมากขึ้น แต่ประชากรช้างป่ากลับลดจำนวนลงไปเรื่อย ๆ ในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดอยผาช้าง จังหวัดน่าน ปัจจุบันนี้มีช้างป่าเหลืออยู่เพียง 2 ตัว อุทยานแห่งชาติภูพาน จังหวัดสกลนคร มีช้างป่าเหลืออยู่เพียง 3 ตัว จากที่เคยมีอยู่ 10 ตัว ในปี พ.ศ. 2534 ส่วนในพื้นที่อนุรักษ์ช้างพังลังกา ซึ่งเคยมีรายงานว่ายังมีช้างป่าอาศัยอยู่ในปี พ.ศ. 2536 นั้น รายงานในปี พ.ศ. 2544 ยืนยันว่าช้างป่าได้สูญหายไปหมดแล้ว

5.2 วิถีชีวิตของช้างป่า

ช้างป่าชอบอยู่เป็นฝูงหรืออยู่เป็นโขลง จำนวนของช้างป่าแต่ละโขลงจะไม่เท่ากัน บางโขลงมีไม่ถึง 10 เชือก ในขณะที่โขลงใหญ่บางโขลงจะมีช้างอยู่ในโขลงหลายสิบเชือก ทั้งนี้ ขึ้นอยู่กับสภาพของป่า อาหาร และความปลอดภัยเป็นเกณฑ์

ในโขลง ๆ หนึ่ง มักมีช้างแก่เรียกว่า “แม่ปะแหรด” เป็นจ่าโขลงซึ่งจะนำในการท่องเที่ยวหาอาหารและหลบหลีกภัยที่เกิดจากธรรมชาติและอันตรายที่เกิดจากเงื้อมมือคน ช้างป่านอนในตอนกลางวัน และจะออกหากินในตอนเย็นพลบค่ำเป็นกิจวัตร

ช้างป่าจะมีสายเลือดฝ่ายแม่ใกล้ชิดกันมากกว่าสายเลือดฝ่ายพ่อ เนื่องจากช้างเพศผู้เมื่อโตขึ้นจะถูกตัวเพศผู้ที่โตกว่ากัดกันข่มเหง แกร่งแย่งกันผสมพันธุ์ จึงถูกไล่ออกไปจากโขลง หรือให้อยู่ห่างจากโขลง ต้องไปหาช้างเพศเมียผสมพันธุ์ในโขลงอื่น

อนึ่ง นับเป็นปรกติวิสัยของช้างป่าเพศผู้เมื่อเข้าสู่วัยเจริญพันธุ์จะแยกตัวเองออกจากโขลง และไปรวมอยู่เฉพาะกลุ่มเพศผู้ที่ยังไม่ได้ผสมพันธุ์ หรือแยกออกไปอยู่โดดเดี่ยว ท่องเที่ยวออกหากินไปตามลำพัง ช้างประเภทนี้เรียกว่า “ช้างโทน” และต้องต่อสู้เพื่อแย่งชิงตัวเมียกับจ่าโขลงเดิมเสมอไป

โดยธรรมชาตินั้นช้างจะผสมพันธุ์กับเลือดต่างโขลง มักไม่ค่อยผสมพันธุ์กับช้างในสายเลือดเดียวกัน หรือในหมู่พี่น้องเดียวกัน จึงทำให้สายเลือดของช้างป่าคงความแข็งแรงอยู่เสมอ แต่มีบางครั้งเมื่อช้างถูกจำกัดพื้นที่ไม่สามารถเข้าผสมพันธุ์กับช้างโขลงอื่นได้ ก็จำเป็นต้องผสมพันธุ์กันในโขลงหรือในครอบครัวเดียวกันตามความเรียกร้องของสัญชาตญาณสัตว์โลก

ช้างตัวเมียในวัยชรามีความชำนาญสูงในการนำฝูงออกไปหากินในที่ต่าง ๆ ตามฤดูกาล รู้จักหาแหล่งน้ำซับในป่าและแหล่งอาหารที่อุดมสมบูรณ์เป็นอย่างดี โดยปกติวิสัยช้างป่าเพศผู้จะไม่ค่อยทำประโยชน์ใด ๆ ให้กับช้างตัวอื่น ๆ ในโขลง

อาหารที่ช้างแสวงหาในส่วนใหญ่มักจะเป็นพวกพืช หน่อไม้ ใบไม้ เปลือกไม้ และเถาเครือไม้บางชนิด หญ้า กกล้วย อ้อย ตลอดจนลูกไม้ป่านานาชนิด ช้างจะเปลี่ยนถิ่นที่หาอาหารไปเรื่อย ๆ ตามฤดูกาล ช้างป่ากินน้ำอย่างน้อยวันละสอง หรือสามครั้ง ขึ้นอยู่กับโอกาส ช้างป่าชอบกินดินโป่งมาก ในระยะทางที่เสาะแสวงหาอาหารนั้น ช้างป่าจะต้องแหวะหรือผ่านไปตามโป่งต่าง ๆ เพื่อหากินดินโป่งตามกลางทุ่งหรือริมเนินเขาเพื่อกินดินโป่งเสมอ ดินโป่งในแต่ละแห่งมีองค์ประกอบของเกลือและแร่ธาตุไม่เหมือนกัน ช้างจึงชอบเสาะหาแหล่งดินโป่งที่ต้องการกินไปเรื่อย ๆ

ช้างวิ่งไม่เหมือนสัตว์ชนิดอื่น เนื่องจากกำลังของข้อและขาไม่สามารถยกตัวให้วิ่งลอยตัวได้เหมือนสัตว์ทั่วไป ไม่สามารถกระโดดข้ามสิ่งกีดขวางไปได้ ช้างวิ่งได้ช้ากว่าคนมาก แต่ก็ไต่ขึ้นเขาหรือลงเขาชันได้รวดเร็วอย่างชำนาญ

ช้างแม้ขนาดตัวจะใหญ่โต น้ำหนักจะมากแต่ก็สามารถว่ายน้ำได้อย่างคล่องแคล่วถึงประมาณ 1 ไมล์ต่อชั่วโมง และว่ายน้ำได้โดยแทบไม่คิดพินเลยถึง 6 ชั่วโมง หรือมากกว่านั้น แม้ช้างมักให้ลูกน้อยเกาะหรือพยุงตัวไปข้างไหล่ของมัน หรือใช้วงคอยหนุนตัวลูกให้ลอยขึ้นเหนือน้ำ ช้างสามารถดำอยู่ใต้น้ำได้เป็นเวลานานก่อนที่จะชูปลายงวงออกมาพ่นน้ำขึ้นมาหายใจ

โดยปกติแล้วโขลงของช้างป่าจะเคลื่อนที่หากินไปเรื่อย ๆ จากที่หนึ่งไปยังอีกที่หนึ่ง ขึ้นอยู่กับตามความแตกต่างของฤดูกาลซึ่งเกี่ยวข้องกับปริมาณน้ำฝน และการกระจายตัวของพืชอาหารที่หมุนเวียน ปริมาณน้ำตามแหล่งต่าง ๆ แหล่งดินโป่ง ความอุดมสมบูรณ์ ของพืชพันธุ์ ธัญญาหารและความปลอดภัย หัวหน้าโขลงจะกำหนดทิศทางการออกหาอาหาร ส่วนมากจะใช้เส้นทาง ที่เคยใช้หากินเป็นประจำที่เรียกว่า “ด่านช้าง” จำโขลงจะรู้ว่าฤดูกาลไหนควรจะไปหาแหล่งน้ำ โป่ง ต้นไม้ที่ให้ใบให้ผลเป็นอาหาร ณ ที่แห่งใด หรือต้องไปจุดหาน้ำ ณ ที่ใด ช้างป่าสามารถปรับตัวของมันให้เข้ากับสภาพของป่าและฤดูกาลเสมอ ที่ใดที่ช้างป่าผ่านที่นั่นแม้จะราบเรียบ แต่ไม่ราบเรียบเนียนโล่งเหมือนที่มนุษย์บุกรุกทำลายป่า ช้างแม้จะหักกินยอดไม้ กินเนื้อไม้ กินรากไม้หรือกระชากเถาวัลย์ลงมาจากยอดไม้ แต่ช้างก็ไม่ได้กินทุกส่วนของพืชส่วนที่เหลือจะถูกทิ้งไว้ให้สัตว์ป่าอื่น ๆ กินด้วยไม่ช้าไม่นานเมื่อช้างผ่านไปแล้วไม้ที่หักราบเหล่านั้นก็จะพากันแตกกิ่งก้านสาขาขึ้นมาใหม่อย่างรวดเร็วและกลับไปเป็นแหล่งอาหารของสัตว์ป่าได้อีกต่อไป

การเคลื่อนที่ไปทุกอย่างก้าวของช้างป่านั้นเต็มไปด้วยความหมาย เนื่องจากเส้นทางที่ช้างใช้เดินทางหากินนั้นเป็นเส้นทางที่ช้างเคยใช้มาแล้วเป็นประจำในหลายชั่วอายุช้าง เส้นทางเหล่านี้

จึงเชื่อมต่อกันคอร่างแห เรียกว่า ค่านข้าง ดังนั้น ความเคือครืออนของข้างป่าจึงเกิดขึ้น เมื่อคนตัดถนนหนทางบุกกรุกเข้าไปทำลาย “ค่านข้าง” ซึ่งเป็นอาณาจักรของข้างป่า จึงเกิดการบุกกรุกพื้นที่อยู่อาศัยของข้างป่าทำให้ข้างป่าถูกจำกัดเสรีภาพในการเคลื่อนไหว ต้องเปลี่ยนพฤติกรรมในการออกแสวงหาอาหารไปโดยปริยาย ส่งผลให้วิถีชีวิตพฤติกรรมตามธรรมชาติที่ข้างเคยปฏิบัติสืบทอดกันมาหลายชั่วอายุข้างต้องสิ้นสุดลง

5.3 แหล่งที่อยู่อาศัยของข้างป่า

จากการศึกษาสถานภาพของข้างป่าในประเทศไทย พ.ศ. 2534 ส่วนวิจัยสัตว์ป่า สำนักวิชาการกรมป่าไม้ พบว่า มีข้างป่าเหลืออยู่เพียง 1,151 เชือก ในพื้นที่อนุรักษ์ป่า 21 แห่ง

ตารางที่ 5.1 เขตอนุรักษ์สัตว์ป่าที่พบข้างป่าในประเทศไทย พ.ศ. 2534

พื้นที่เขตอนุรักษ์	จำนวนข้างป่า/ เชือก
1. เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวร	300
2. เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูหลวง	250
3. เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูเขียว	100
4. เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไน	100
5. เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง	90
6. เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าอมก้อย	50
7. เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าสลักพระ	50
8. เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าหาลาบาลา	40
9. เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาสอยดาว	30
10. เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าลุ่มน้ำภาชี	30
11. เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าคลองแสง	26
12. เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูวัว	17
13. เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าอุมผาง	15
14. เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าอุทยานเสด็จในกรม กรมหลวงชุมพร	10
15. เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าลุ่มน้ำปาย	10
16. เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าโตนงาช้าง	6

ตารางที่ 5.1 เขตอนุรักษ์สัตว์ป่าที่พบช้างป่าในประเทศไทย พ.ศ. 2534 (ต่อ)

พื้นที่เขตอนุรักษ์	จำนวนช้างป่า/ เชือก
17. เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าคลองนาคา	5
18. เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูเมี่ยง-ภูทอง	6
19. เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าแม่ต๋น	5
20. เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าซับลังกา	6
21. เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดอยผาช้าง	5
รวม	1,151

แหล่งที่มา : กรมป่าไม้, สำนักวิจัยสัตว์ป่า, 2534

5.3.1 ช้างป่าตามแนวชายแดนระหว่างประเทศเพื่อนบ้าน

ช้างป่าที่อาศัยตามแนวชายแดนบางโขลงจะเดินข้ามไปมาระหว่างประเทศไทย ประเทศเมียนมาร์ ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ประเทศกัมพูชา และ ประเทศมาเลเซียเป็นนิจสิน จะไปเมื่อใดมาเมื่อใดนั้นขึ้นอยู่กับความอุดมสมบูรณ์ของป่า อาหาร สภาพอากาศ ฤดูกาล และการผสมพันธุ์เป็นหลัก

ถิ่นที่อยู่อาศัยของช้างป่าส่วนใหญ่จะอยู่ตามแนวผืนป่าตะวันตก เช่น เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวร ห้วยขาแข้ง อุ้มผาง สลักพระ อุทยานแห่งชาติแม่वंกั คลองลาน เขื่อนเขาแหลม เขื่อนศรีนครินทร์ เอรಾವัน เกลิมรัตนโกสินทร์ แก่งกระจาน กุยบุรี ทองผาภูมิ เขาพระฤาษี - เขาแร่ และเกริงกระเวีย หอนงน้ำซับ ซึ่งรวมพื้นที่ทั้งสิ้นจะมีอาณาบริเวณ 12,123 ตารางกิโลเมตร สันนิษฐานว่าในบริเวณที่กล่าวถึงนี้อาจมีช้างป่าอาศัยอยู่ประมาณ 400 เชือก

ในพื้นที่ป่าตามแนวผืนป่าภาคตะวันออกเฉียงเหนือซึ่งมีเขตติดกับประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว บริเวณเทือกเขาเพชรบูรณ์และเทือกเขาภูพาน และเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูเขียว ภูหลวง อุทยานแห่งชาติภูพาน ภูกระดึง น้ำหนาว ทุ่งแสลงหลวง ซึ่งมีพื้นที่ประมาณ 4,983 ตารางกิโลเมตร (3,114,375 ไร่) นั้น คาดว่ามีช้างป่าอาศัยอยู่ประมาณ 400 เชือก

ในพื้นที่ของเทือกเขาสันกำแพง ประกอบด้วย อุทยานแห่งชาติเขาใหญ่นั้น และมีเขตติดต่อกับประเทศกัมพูชา มีพื้นที่ป่าไม่น้อยกว่า 2,186 ตารางกิโลเมตร (1,366,250 ไร่) สันนิษฐานว่ามีช้างป่าอาศัยอยู่ประมาณ 200 เชือก เขตอุทยานแห่งชาติทับลาน ปางสีดา ในเทือกเขาดงรัก มีพื้นที่ 3,085 ตารางกิโลเมตร (1,927,500 ไร่) นั้น อนุมานว่ามีช้างป่าอาศัยอยู่ประมาณ 100 เชือก

เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าคลองแสง อุทยานแห่งชาติเขาสก แก่งกรุงป่าบริเวณชายแดน ตะวันตกของประเทศซึ่งมีพื้นที่ 2,344 ตารางกิโลเมตร (1,465,000 ไร่) นั้น สันนิษฐานว่ามีช้างป่าอาศัยอยู่ประมาณ 50 เชือก ส่วนพื้นที่แนวชายแดนไทย – มาเลเซีย นั้น ไม่สามารถยืนยันจำนวนของช้างป่าได้ (มัทนา ศรีกระจ่าง, 2545)

ตารางที่ 5.2 จำนวนช้างป่าที่อาศัยอยู่ในผืนป่าตามแนวชายแดน

ลำดับ	เขตผืนป่า	จำนวน/เชือก	เนื้อที่/ตร.กม.	ชายแดน/ ประเทศ
1.	ภาคตะวันตก	400	12,123	พม่า
2.	ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	400	4,983	ลาว
3.	เทือกเขาสันกำแพงและ เทือกเขาดงรัก	100	5,270	กัมพูชา
4.	ภาคใต้ฝั่งตะวันตก	50	2,345	พม่า
5.*	ภาคใต้ – ไทย-มาเลเซีย	ไม่ทราบจำนวน ที่แน่นอน	ไม่ทราบจำนวน ที่แน่นอน	มาเลเซีย
	รวม	950	24,720	

แหล่งที่มา : กรมป่าไม้, 2543

- หมายเหตุ :
- *5 ยังไม่มีการสำรวจที่อาจยืนยันจำนวนได้
 - * ข้อมูลนี้เป็นข้อมูลที่ตั้งอยู่บนสมมุติฐาน จากการสำรวจของสำนักวิชาการ กรมป่าไม้ พ.ศ. 2543
 - * ช้างป่ากลุ่มนี้ไม่อาจยืนยันได้ว่าเป็นช้างป่าไทย เนื่องจากเป็นกลุ่มที่ เคลื่อนย้ายไป ๆ มา ๆ ตามชายแดนระหว่างประเทศเป็นนิจสิน

5.4 สภาพปัญหาของช้างป่าในประเทศไทย

5.4.1 ความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างป่า

ปัญหาความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างนั้นเกิดขึ้นมานับเป็นเวลานาน ความขัดแย้งนั้นมีแนวโน้มที่จะทวีความรุนแรงขึ้นอีกเรื่อย ๆ ในหลายประเทศ สามารถที่จะบริหารจัดการให้ปัญหาลดลงได้บ้าง ภาครัฐและภาคเอกชนได้พยายามหาแนวทางแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นหลายแนวทาง เช่น ใช้เสียงปืนหรือประทัดไล่ช้างป่า สร้างแนวกันเขตแดน สร้างรั้วกันไฟฟ้า ฯลฯ แต่ก็ยังไม่สามารถแก้ไขปัญหที่เกิดขึ้นอย่างยั่งยืนได้ ความขัดแย้งระหว่างช้างกับคนส่วนใหญ่มีสาเหตุมาจากที่คนเข้าไปบุกรุกพื้นที่ป่า เพื่อทำการเกษตรและตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนและช้างป่าประสบปัญหาการขาดแคลนน้ำและแหล่งอาหารในฤดูแล้ง จึงจำเป็นต้องออกจากป่ามาหากินในพื้นที่เกษตรกรรมของชาวบ้าน ทำให้เป็นฉนวนปัญหาของความขัดแย้งอย่างรุนแรงระหว่างคนกับช้าง ในพื้นที่ 9 พื้นที่ในเขตอุทยานแห่งชาติแก่งกระจาน จังหวัดเพชรบุรี, อุทยานแห่งชาติกุยบุรี จังหวัดประจวบคีรีขันธ์, อุทยานแห่งชาติทองผาภูมิ จังหวัดกาญจนบุรี, อุทยานแห่งชาติทับลาน จังหวัดนครราชสีมา, อุทยานแห่งชาติปางสีดา จังหวัดสระแก้ว, อุทยานแห่งชาติเขาชะเมา จังหวัดจันทบุรี, เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไน จังหวัดฉะเชิงเทรา, เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าสลักพระ จังหวัดกาญจนบุรี และเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูหลวง จังหวัดเลย

อนึ่ง พื้นที่ป่าธรรมชาติอันเป็นที่อยู่อาศัยของช้างป่า แต่ได้ถูกคนบุกรุกทำลายตลอดจนวกกับการไล่ล่าเพื่อคล้องช้างป่าไปขายนั้น ทำให้เกิดปัญหาเกี่ยวกับวิถีชีวิตและการสูญพันธุ์ของช้างป่าด้วย คาดกันว่าประชากรช้างป่าในป่าธรรมชาตินับวันจะลดลงภายในระยะเวลาไม่กี่ปีคาดว่า จะมีช้างป่าเหลืออยู่ในเขตอนุรักษ์ภายในประเทศ ได้แก่ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าและอุทยานแห่งชาติไม่เกิน 2,500 – 2,000 เชือก อนึ่ง เนื่องจากป่าส่วนใหญ่ที่เหลือเป็นป่าผืนเล็ก ๆ ไม่มีเขตต่อเนื่องกัน ดังนั้น โอกาสที่ช้างจะอพยพย้ายถิ่นไปแลกเปลี่ยนพันธุกรรมกับช้างฝูงอื่นจึงมีน้อย อันเป็นเหตุที่จะทำให้ช้างป่าอาจสูญพันธุ์ไปจากประเทศไทยได้ในที่สุด

5.4.1.1 ประเด็นความขัดแย้งระหว่างชาวไร่กับช้างป่าที่อุทยานแห่งชาติเขาชะเมา – เขาวง

ช้างป่าเพศผู้ อายุประมาณ 45 ปี ถูกไฟฟ้าช็อตตาย เนื่องจากลงมากินพืชผลการเกษตรของชาวไร่ ณ ตำบลพวา อำเภอกิ่งกึ่งหางแมว จังหวัดจันทบุรี นั้น คณะอนุกรรมการฯ ได้เดินทางไปศึกษาข้อเท็จจริงจากชาวบ้านและเจ้าหน้าที่ในเขตพื้นที่อุทยานแห่งชาติเขาชะเมา และเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไน ในอดีตนั้นผืนป่าเขาชะเมาเป็นป่าที่อุดม

สมบูรณ์ สัตว์ป่านานาชนิดได้เข้ามายึดเป็นที่อยู่อาศัย ต่อมารายกรได้เข้าไปจับจองพื้นที่เพื่อทำการเกษตร และได้พากันตั้งบ้านเรือนที่อยู่อาศัยประมาณ 9 ครัวเรือน การตัดถนนผ่านตอนบนของผืนป่าเขาชะเมา ซึ่งเป็นพื้นที่เชื่อมต่อกับเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไน ได้ก่อให้เกิดผลกระทบต่อพื้นที่และเส้นทางการหาอาหารของสัตว์ป่า โดยเฉพาะอย่างยิ่งช้างป่าซึ่งได้ใช้พื้นที่ดังกล่าวหาอาหารเป็นนิจสิน

ช้างป่าในอุทยานแห่งชาติเขาชะเมา-เขาวง มีอยู่ประมาณ 30 ตัว เส้นทางการกินของช้างป่าในเขตอุทยานแห่งชาติเขาชะเมา - เขาวง นั้น ช้างป่าจะหากินไปรอบ ๆ ในเขตอุทยานตลอดปี รวมระยะทางที่ช้างป่าเดินรอบอุทยานทั้งสิ้นประมาณ 30 กิโลเมตร เส้นทางการที่ช้างป่าและสัตว์ป่าอีกหลายชนิด เช่น กระต๊อ หมีป่า กวาง ฯลฯ ใช้เป็นเส้นทางข้ามจากอุทยานแห่งชาติเขาชะเมา-เขาวงไปหากินและผสมพันธุ์ในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไน (ด่านช้างเก่า) นั้น มีความกว้างประมาณประมาณ 1 กิโลเมตร พื้นที่ที่ล่อแหลมต่อการที่สัตว์ป่าจะถูกรบกวนอยู่ในพื้นที่โครงการทางช้างผ่าน เป็นรอยต่อบริเวณอุทยานแห่งชาติเขาชะเมา - เขาวง ป่าสงวนแห่งชาติป่าขุนซ่องและเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไน ซึ่งมีเนื้อที่ 200 ไร่

พอสรุปสภาพปัญหาได้ว่า ชาวบ้านหมู่ 3 ตำบลพวา อำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรี และหมู่ 3 ตำบลห้วยทับมอญ กิ่งอำเภอเขาชะเมา จังหวัดระยอง ได้ข้อมูลเพิ่มเติมว่า ปัจจุบันมีชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในบริเวณรอบ ๆ เขตพื้นที่ประมาณ 20 ครัวเรือนที่ได้รับผลกระทบจากปัญหาช้างป่าลงมากินและทำลายพืชผลทางการเกษตรโดยตรง ช้างป่าเพศผู้สองตัว มีงา อายุประมาณ 30 ปี และ 15 ปี เริ่มเข้ามาในพื้นที่หลังจากที่ช้างตัวล่าสุดถูกไฟฟ้าช็อตตายไม่นานนัก และได้ข้อสังเกตเพิ่มเติมว่า ชาวบ้านที่ทำมาหากินในพื้นที่ป่าสงวนมักจะมีความเห็นที่ขัดแย้งกับเจ้าหน้าที่เสมอ ในกรณีการตัดไม้ การล่าสัตว์ป่าและที่ทำมาหากิน ช้างจะลงมากินพืชไร่อื่นแต่จะไม่กินต้นยางพาราที่มีอายุ 5 ปีขึ้นไป เนื่องจากน้ำยางจะทำให้ช้างเกิดการระคายเคืองและช้างจะไม่ทำลายต้นส้มเพราะมีกลิ่นหอมฉุน การทำลายพืชผลทางการเกษตรของช้างป่าทำให้เกิดความเสียหายอย่างมาก ไม่สามารถนำผลผลิตไปขายได้ทั้งที่ดูแลเป็นอย่างดี รายได้ของเกษตรกรที่ได้รับผลกระทบดังกล่าวเฉลี่ยแล้วปีละประมาณ 8,000 - 10,000 บาท/ไร่ นอกจากการลงมาทำลายผลผลิตของชาวบ้านแล้วช้างยังเคยได้พยายามเข้าทำร้ายชาวบ้านบางคนอีกด้วย

เจ้าหน้าที่หน่วยพิทักษ์อุทยานน้ำกร่อย หน่วยพิทักษ์อุทยานพวาพลู เจ้าหน้าที่จุดสกัดช้างป่าเขาอ่างฤๅไน และเจ้าหน้าที่อุทยานแห่งชาติเขาชะเมา ได้ให้ข้อมูลเพิ่มเติมว่า ชาวบ้านก่อนช้างโกรธเค้นช้างป่ากลุ่มนี้มาก เนื่องจากตั้งแต่วันที่ 15 กันยายน 2546 เป็นต้นมา พื้นที่หมู่ 3 ตำบลห้วยทับมอญ กิ่งอำเภอเขาชะเมา จังหวัดระยอง และหมู่ 3 ตำบลพวา อำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรี ได้รับผลกระทบจากช้างป่าประมาณ 30 แปลง ซึ่งพื้นที่ที่อยู่ในอุทยาน

แห่งชาติเขาชะเมา เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไน และพื้นที่ที่อยู่นอกเขตป่าอนุรักษ์แต่อยู่ในเขตป่าสงวน หมู่ 3 ตำบลห้วยทับมอญ กิ่งอำเภอเขาชะเมา จังหวัดระยอง ซึ่งจุดนี้เป็นจุดที่เกิดความขัดแย้งมากที่สุด ช้างป่าจะเข้ามากินพืชผลในเวลากลางคืน เจ้าหน้าที่ที่ตั้งขึ้นเป็นหน่วยเฉพาะกิจจะพากันขับไล่ช้างให้ออกไปโดยการจุดประทัดตลอดทั้งคืน

ปัญหาหนึ่งที่สำคัญ คือ ปัญหาการเข้าใจผิดของชาวบ้านต่อช้างป่าและเจ้าหน้าที่ เนื่องจากชาวบ้านคิดว่าช้างป่าเหล่านี้เป็นช้างป่าที่เจ้าหน้าที่นำมาปล่อยไว้ เพราะในอดีตนั้นชาวบ้านไม่เคยเห็นช้างในแถบนี้ ช้างกลุ่มนี้ไม่มีใครกลัวคน ไล่ไม่ยอมไป ประกอบกับในอดีตชาวบ้านเคยพบเห็นช้างเชือกหนึ่งลงมากินพืชไร่ ลักษณะช้างเชือกนี้มีรอยงาถูกตัดไปข้างหนึ่ง ก็มีคนมาไล่ให้กลับเข้าป่าไปได้ ชาวบ้านจึงฝังใจคิดว่าช้างที่อาศัยอยู่ในป่านั้นเป็นช้างที่เจ้าหน้าที่นำมาปล่อยไว้ เพื่อให้มากินพืชไร่ของชาวบ้านที่เข้ามาบุกรุกในป่าสงวน ช้าง 2 เชือกที่ลงมากินพืชไร่ในทุกวันนี้ชาวบ้านจึงคิดว่าเป็นช้างที่เจ้าหน้าที่นำมาปล่อยไว้ ประกอบกับ ช้างทั้งสองเชือกนี้จะนอนอยู่ในเขตพื้นที่หน่วยพิทักษ์อุทยานแห่งชาติพวาพูเป็นประจำ ช้างแม้จะออกไปหากินที่อื่นแต่จะกลับมานอนที่หน่วยพิทักษ์อุทยานแห่งชาติพวาพูเสมอ ยิ่งทำให้ชาวบ้านเข้าใจว่าช้างทั้งสองเชือกนี้เป็นช้างของหน่วยพิทักษ์อุทยานที่เคยเห็นเจ้าหน้าที่ปล่อยออกมากินพืชไร่ของชาวบ้านที่ปลูกไว้ในเขตป่าสงวนโดยปริยาย

สถิติการเสียชีวิตของช้างป่าในพื้นที่นี้ในช่วง 10 ปี มีประมาณ 6 ตัว ชาวบ้านมักตั้งเงื่อนไขกับเจ้าหน้าที่ว่า ถ้าเจ้าหน้าที่ไม่เข้าไปดูแลแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นชาวบ้านก็จะหาทางจัดการกับปัญหาด้วยวิธีของชาวบ้านเอง คือ การใช้ไฟฟ้าช็อต การวางยา และการลอบทำร้ายช้างจนเสียชีวิต

5.4.1.2 ความขัดแย้งทางสังคม

ช้างป่าอาศัยอยู่เป็นโขลง ซึ่งถือได้ว่าเป็นสังคมของช้างเฉกเช่นกันกับสังคมมนุษย์ มีหัวหน้าโขลงและมีสมาชิกในโขลง ช้างนั้นนับเป็นสัตว์สังคมอันดับสามของโลกที่มีสังคม สัตว์โลกที่มีสังคมอันดับแรก คือ มนุษย์ อันดับที่สอง คือ ปลาฉลาม และอันดับสามก็คือช้างนั่นเอง ดังนั้น ปัญหาในสังคมก็ย่อมมีอยู่เป็นธรรมดา เช่น พฤติกรรมของช้างที่เปลี่ยนแปลงอันเป็นผลมาจากสิ่งแวดล้อม เช่น พื้นที่อยู่อาศัยคับแคบ มีอาหารจำกัด ถูกไล่ออกจากโขลง ทำให้ช้างเกิดความเครียดถึงกับต่อสู้กันหรือทำร้ายกันเองได้

5.4.2 การล่าช้างป่าเพื่อการค้ำช้าง กระดุก และอวัยวะช้าง

การล่าช้างเอง การค้ำช้างในประเทศไทยทำกันมานานมาเนิ่นนาน ช้างส่วนใหญ่จะถูกนำไปใช้แกะสลักเพื่อเป็นเครื่องประดับบ้าน หรือทำเป็นเครื่องบูชาที่มีมูลค่าสูง แหล่งแกะสลักช้างที่มีชื่อเสียงของประเทศไทยที่รู้จักกันทั่วไปในปัจจุบัน คือ ที่อำเภอพยุหะคีรี จังหวัดนครสวรรค์ และที่กรุงเทพมหานคร ลูกค้าที่นิยมซื้อช้างมักเป็นนักท่องเที่ยวจากประเทศในภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เช่น จีน ฮองกง เกาหลี ใต้หวัน และญี่ปุ่น

การล่าช้างเพื่อเอาอวัยวะอื่น ๆ เช่น งวง หาง และอวัยวะเพศของช้างตัวผู้ เป็นผลจากการล่าช้างเองหรือลูกช้าง บางครั้งพบว่ามีคนนำเนื้อช้างไปบริโภค เช่น เมื่อเดือนสิงหาคม พ.ศ. 2544 เจ้าหน้าที่ตำรวจจับและยึดกะโหลกช้างขนาดใหญ่ได้จำนวน 3 กะโหลก เชื่อว่ากลุ่มพรานได้ใช้ปืนคาร์ไบน์เป็นอาวุธปลิดชีพพ่อพลายเชือกใหญ่งามอย่างโดดเด่นแล้วใช้มีดแกะงัดบริเวณโคนงาได้ขอบตาทั้งสองเพื่อเอางาของพ่อพลายผู้เคราะห์ร้ายไปขาย เหตุการณ์คล้ายกันเช่นนี้เกิดขึ้นครั้งแล้วครั้งเล่า การไล่ล่าฆ่าเพื่อเอาลูกช้าง เอง และอวัยวะส่วนอื่น ๆ ของช้างดำเนินมาโดยต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบันนี้ มีช้างหลายพันเชือกต้องตกเป็นเหยื่อของความโลภและความเข้าใจผิดของมนุษย์ที่คิดว่า การได้ครอบครองช้าง ลูกช้าง งา หรืออวัยวะอื่น ๆ ของช้างนั้น จะทำให้เกิดโชคลาภ และเป็นเครื่องแสดงถึงฐานะทางสังคมของผู้ครอบครอง

5.4.3 การล่าจับลูกช้างป่า

การจับลูกช้างป่ามาขายในวงการธุรกิจนั้น มักดำเนินการโดยชาวกูยหรือชาวกะเหรี่ยงเป็นส่วนใหญ่ ที่นิยมจับลูกช้างป่าเพราะสามารถจับได้ไม่ยากนักและการขนส่งก็ค่อนข้างสะดวก อนึ่ง ตลาดการค้าช้างมีความต้องการลูกช้างเล็กมากกว่าช้างในวัยรุ่น บริเวณที่มีการล่าจับลูกช้างจะเป็นบริเวณพื้นที่แถบชายแดนไทย - พม่า ตั้งแต่อำเภอฝาง จังหวัดตาก ลงไปจนถึงเขตอำเภอสังขละบุรี จังหวัดกาญจนบุรี และพื้นที่ในเขตอำเภอเมือง จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ พื้นที่ในเขตอำเภอเมือง จังหวัดระนอง และพื้นที่ชายแดนไทย - มาเลเซีย ในบริเวณอำเภอศรีสาคร จังหวัดนราธิวาส ผู้รับซื้อส่วนมากเป็นกลุ่มผู้ฝึกช้างจากตำบลบ้านค่าย อำเภอเมือง จังหวัดชัยภูมิ กลุ่มนี้จะฝึกช้างเพื่อนำไปแสดงละครสัตว์ นำไปแสดงตามปางช้าง โรงแรม และรีสอร์ทต่าง ๆ โดยปกติการจับลูกช้างต้องฆ่าแม่ช้างให้ตายเสียก่อน เนื่องจากแม่ช้างหวงลูกมากและจะปกป้องลูกน้อยเสมอชีวิต การจับลูกช้างมาแล้วฆ่าแล้วก็นำไปเป็นช้างแสดงละครสัตว์หรือช้างท่องเที่ยววัน ๆ ทุกวันนี้ยังมีอยู่ซึ่งวิธีการในการจับนั้นจะใช้บ่วงบาศก์หรือแร้วดักจับลูกช้าง หรือทำเป็นหลุมดักช้างขนาดใหญ่ หรือในบางกรณีก็จะมีกรงขังแม่ช้างหรือขังยาสลบใส่ลูกช้าง เหตุการณ์เช่นนี้มักเกิดกับช้างป่าที่อยู่ในบริเวณเขตชายแดนไทยกับประเทศเพื่อนบ้าน

5.4.4 ถิ่นที่อยู่อาศัย

การบุกรุกผืนป่าของมนุษย์ในหลายพื้นที่โดยเฉพาะอย่างยิ่งพื้นที่อุทยาน, เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า และเขตป่าสงวน ส่งผลกระทบต่อถิ่นที่อยู่อาศัยของช้างป่าเป็นอย่างมาก พื้นที่ที่ช้างป่าเคยอยู่อาศัยได้ลดลงอย่างต่อเนื่อง การเข้าไปลักลอบล่าสัตว์ ตัดไม้ และเก็บหาของป่า การที่ภาครัฐส่งเสริมให้เกษตรกรทำการเกษตรเพื่อการส่งออกนั้น นอกจากจะเป็นการลักลอบตัดไม้ทำลายป่าและเผาป่าของชาวบ้านแล้ว ยังเป็นการรบกวนและทำลายพื้นที่แหล่งอาหารและเป็นที่อยู่อาศัยของช้างป่าด้วย

นอกจากนั้นการที่ชาวบ้านรอบ ๆ พื้นที่ป่าเนาเอาโค กระบือ เข้าไปเลี้ยงในพื้นที่ที่เป็นที่อยู่อาศัยของช้างป่าก็เท่ากับว่าเป็นการบุกรุกแย่งชิงพื้นที่ และอาหารของช้างป่าด้วยเช่นกัน นอกจากความขัดแย้งระหว่างคนและสัตว์จะเกิดขึ้นแล้ว โค กระบือก็อาจนำเชื้อโรคเข้าไปแพร่ให้แก่ประชากรช้างและสัตว์ป่าอื่น ๆ ด้วย เมื่อกลุ่มนักท่องเที่ยวเข้าไปพักผ่อนในพื้นที่ป่าที่เป็นที่อยู่อาศัยและแหล่งหากินของช้างป่านั้น นักท่องเที่ยวมักจะส่งเสียงดัง ขับรถเร็ว บางครั้งในการส่องสัตว์เข้าไปใกล้โขลงช้างป่าขณะออกมาหากินมากจนเกินไปทำให้ช้างเกิดความเครียดได้

โครงการพัฒนาป่าไม้วางจะเป็นโครงการใดก็ตาม ย่อมส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศน์ของป่าและสัตว์ป่าไม่มากก็น้อยเสมอ เช่น การสร้างเขื่อนก็เป็นการแยกป่าธรรมชาติออกจากกัน การตัดถนนผ่านป่าก็เป็นการเปิดโอกาสให้มนุษย์เข้าไปรบกวนสัตว์ป่าได้ง่ายขึ้น นอกจากนี้เมื่อมีการตัดถนนผ่านเข้าไปในป่าผลกระทบต่อสัตว์ป่าก็ย่อมเกิดขึ้น ส่วนใหญ่ในเขตอุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ อุทยานแห่งชาติเขาชะเมา เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไน มักจะมีโขลงช้างป่าออกมาหากินในเวลาากลางคืน ดังนั้น จึงมีบ่อยครั้งที่ผู้ขับขี่ยานยนต์ขับด้วยความเร็ว และขาดความระมัดระวังทำให้เกิดอุบัติเหตุรถชนกับช้างป่า ทั้งคนทั้งสัตว์ต่างได้รับบาดเจ็บสาหัสหรือเสียชีวิต

ยิ่งไปกว่านั้นยังมีภัยธรรมชาติที่สร้างปัญหาให้กับช้างป่าได้ เช่น กรณีช้างป่าในอุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ และอุทยานแห่งชาติกุยบุรีตกเหวหรือตกหลุม ตกบ่อ จนต้องสร้างแนวรั้วเพื่อป้องกันไม่ให้ช้างป่าเข้าไปใกล้ สำหรับไฟป่านั้นส่วนใหญ่เกิดจากการกระทำของมนุษย์ ไฟป่านั้น นอกจากจะทำลายพืชพันธุ์ธัญญาหาร อาหารของช้างป่าแล้ว ในบางครั้งช้างป่าก็ได้รับอันตรายจากไฟป่าด้วย

5.4.5 ช้างป่าตามแนวชายแดน

ช้างป่าเหล่านี้จะมีถิ่นที่อยู่อาศัยระหว่างแนวชายแดนไทยกับประเทศเพื่อนบ้าน ก่อให้เกิดปัญหาการค้าช้างป่าเพื่อเอางา ดังเช่นกรณีช้างป่าพลายทองผาภูมิที่อาศัยอยู่ตามแนวชายแดนไทย-พม่า อำเภอทองผาภูมิ จังหวัดกาญจนบุรี ถูกกับดักแร้วเหล็กจับได้แม้จะสลัดออกมาจากรั้วเหล็กได้แต่ก็ได้รับบาดเจ็บสาหัสจนถึงขั้นเสียชีวิตในที่สุด โขลงช้างป่าเหล่านี้มีจำนวนหลาย

ร้อยเชือกที่ถูกกับคักจากพวกจับช้างป่าเพื่อเอาเงา บาดเจ็บสาหัสและเสียชีวิต การสร้างความร่วมมือกันระหว่างประเทศเพื่อนบ้านในการดูแลอนุรักษ์และคุ้มครองช้างป่าที่อยู่ตามแนวชายแดนเหล่านี้ นับเป็นสิ่งจำเป็นที่รัฐไม่ควรเพิกเฉยและควรต้องหาทางแก้ไขเป็นการด่วน

5.4.6 การขยายพันธุ์และพันธุกรรม

พื้นที่ที่ช้างป่าอาศัยอยู่ในป่าแต่ละพื้นที่นั้น ส่วนใหญ่จะไม่มีเขตแดนติดต่อกัน ทำให้ช้างป่าจำเป็นต้องผสมในสายเลือดเดียวกัน (Inbreed) จึงมีลักษณะด้อยทางพันธุกรรม การล่าช้างเพศผู้เพื่อเอางาก็เป็นปัญหาอีกปัญหาหนึ่ง ซึ่งทำให้ช้างงาที่ควรจะเป็นพ่อพันธุ์ลดน้อยลง ส่งผลให้พันธุกรรมของช้างงาลดลงไปด้วย

5.4.7 ปัญหาด้านพืชอาหารและแหล่งดินโป่ง

อาหารที่ช้างป่ากินอยู่นั้นมีหลายชนิด แต่ละฤดูช้างจะกินพืชต่างชนิดกัน การบุกรุกพื้นที่ของมนุษย์ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของช้างป่าอย่างรุนแรง นอกจากพื้นที่สำหรับหาอาหารจะมีน้อยแล้ว แหล่งดินโป่งต่าง ๆ ของช้างถูกทำลายตามไปด้วย อันเป็นเหตุสำคัญที่ทำให้ช้างป่าลงมากินพืชไร่ของเกษตรกร จนก่อให้เกิดความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างป่าตามมา

5.4.8 การบริหารจัดการเกี่ยวกับช้างป่า

ปัญหาด้านการบริหารจัดการในส่วนของภาครัฐนั้นนับว่ายังขาดปัจจัยอีกมากมาย แต่พอสรุปได้ 5 ประเด็นปัญหา ดังนี้

5.4.8.1 การขาดหน่วยงานที่รับผิดชอบโดยตรง ปัจจุบันยังไม่มีหน่วยงานที่รับผิดชอบเรื่องช้างโดยตรง ทำให้ไม่มีการจัดการที่มีระบบระเบียบแบบแผนที่เหมาะสม หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับช้างป่าอยู่แล้ว คือ สำนักอนุรักษ์สัตว์ป่า กรมป่าไม้ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ และกรมอุทยานแห่งชาติ กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม แต่หน่วยงานนั้น ๆ ก็มีภาระหน้าที่อื่น ๆ อีกมากมายหลายด้านทำให้การจัดการในเรื่องการอนุรักษ์และสงวนช้างป่าด้อยประสิทธิภาพ

5.4.8.2 การขาดแคลนบุคลากร การมีบุคลากรไม่เพียงพอทำให้การดำเนินงานไม่มีประสิทธิภาพและประสิทธิผลที่เพียงพอและยั่งยืน เช่น การขาดแคลนนักวิจัย ทำให้ขาดข้อมูลพื้นฐานและความรู้ที่ทันสมัย ที่จะนำไปใช้งานได้ การขาดแคลนเจ้าหน้าที่พิทักษ์ป่า ทำให้การดูแลป้องกันพื้นที่เป็นไปอย่างจำกัด

5.4.8.3 การขาดแคลนงบประมาณ การขาดแคลนงบประมาณในการดำเนินงานทำให้การดำเนินการต่าง ๆ เป็นไปอย่างจำกัด ลำช้า และไม่ต่อเนื่อง เช่น การตรวจจับผู้ลักลอบกระทำผิดในการล่าช้าง บุกรุกพื้นที่ป่า และการขาดงบประมาณในการวิจัยทำให้ได้รับข้อมูลที่ผิดพลาดจากความเป็นจริง

5.4.8.4 การขาดแผนแม่บทในการจัดการช้างป่า การขาดแคลนประเด็นนี้เกี่ยวข้องเนื่องกับการขาดแคลนบุคลากรและงบประมาณ ทำให้ขาดข้อมูลที่เชื่อถือได้และที่สามารถนำไปวิเคราะห์ในการร่างนโยบายในการจัดการบริหารให้ได้ผลทันกับเหตุการณ์และเป็นรูปธรรม ส่งผลกระทบต่อการดำเนินงานการจัดการบริหารเกี่ยวกับช้างป่าขาดทิศทางที่แน่นอนและยั่งยืน เมื่อขาดแคลนแผนแม่บทแล้วการแก้ไขปัญหาจึงเป็นเพียงการแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าเท่านั้น

5.4.8.5 การขาดการประชาสัมพันธ์ การประชาสัมพันธ์จะทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับสถานการณ์และสภาพปัญหาของช้างป่าเป็นอย่างดี ซึ่งทำให้สาธารณชนตื่นตัวและมองเห็นคุณค่าของการอนุรักษ์และคุ้มครองช้างป่าอันนำไปสู่ความร่วมมือที่ดี ระหว่างประชาชนกับรัฐ

5.5 โครงการเกี่ยวกับช้างป่าของภาครัฐ

กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ได้ตระหนักถึงปัญหาและได้หาแนวทางการแก้ไขปัญหาเกี่ยวกับช้างป่า โดยจัดทำโครงการต่าง ๆ หลายโครงการสามารถดูรายละเอียดเพิ่มเติมได้ในภาคผนวก ข

5.5.1 โครงการจัดการทรัพยากรและพัฒนากองเทืองเชิงอนุรักษ์ในพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติกุยบุรี จังหวัดประจวบคีรีขันธ์

รัฐบาลได้ประกาศให้มีการจัดสรรที่ดินในทุกจังหวัดทั่วประเทศให้กับราษฎรที่ไร้ที่ทำกินจังหวัดละ 1 หมู่บ้าน เมื่อวันที่ 29 พฤศจิกายน พ.ศ. 2520 จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ได้ขออนุญาตใช้พื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติกุยบุรี เนื้อที่ 21,875 ไร่ เพื่อจัดตั้งเป็นหมู่บ้านตัวอย่างภายใต้ชื่อหมู่บ้านรวมไทย ซึ่งได้รับความเห็นชอบจากกระทรวงเกษตรและสหกรณ์และกรมป่าไม้ ต่อมาได้มีการแก้ไขเปลี่ยนแปลงการอนุญาต เนื่องจากทางจังหวัดผิดเงื่อนไข จนถึงปี พ.ศ.2536 กรมป่าไม้ จึงได้สั่งพักใบอนุญาต

5.5.2 โครงการฟื้นฟูอาหารช้างภูหลวงอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ภายใต้การดูแลของกรมป่าไม้ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์การเกษตร

สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์พระบรมราชินีนาถ มีพระราชดำริให้ดำเนินการ โครงการปลูกพืชอาหารช้างในพื้นที่ป่าธรรมชาติภายในเขตรักษาสัตว์ป่าภูหลวง จังหวัดเลย เพื่อเป็นแหล่งอาหารให้กับโขลงช้างที่อาศัยอยู่ในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูหลวง และเป็นหนทางหนึ่งที่จะป้องกัน

ไม่ให้ช้างออกไปหากินนอกเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า ซึ่งช้างจะออกไปทำความเสียหายให้กับพืชสวนไร่นาของชาวบ้านและเป็นต้นเหตุให้ช้างถูกทำร้ายจนถึงกับเสียชีวิตได้ ซึ่งประโยชน์ของโครงการนี้ทำให้ช้างป่าในเขตอนุรักษ์พันธุ์ป่าภูหลวงมีแหล่งน้ำและอาหารเพียงพอ ทำให้ช้างไม่ออกจากพื้นที่เข้ามาบุกรุกพืชไร่ของชาวบ้าน และทำให้ราษฎรใน 6 หมู่บ้าน บริเวณใกล้เคียงมีจิตสำนึกในการรักษาป่าและสัตว์ป่า สามารถดูรายละเอียดเพิ่มเติมได้ในภาคผนวก ข

5.5.3 โครงการทดลองนำช้างไปใช้ในการลาดตระเวนป่า เพื่อการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ โดย สำนักอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ กรมป่าไม้ และคณะอนุกรรมการประสานงานการอนุรักษ์ช้างไทย ในคณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี

วัตถุประสงค์ของโครงการ คือ

1. เพื่อเป็นการทดลองนำช้างบ้าน ช้างเลี้ยง ช้างเร่ร่อน ไปใช้ในงานลาดตระเวนป่า เพื่อเป็นการอนุรักษ์การท่องเที่ยวเชิงนิเวศน์และการวิจัยศึกษา

2. เพื่อเสริมการปฏิบัติหน้าที่ของเจ้าหน้าที่ป่าไม้ ในการตรวจพื้นที่ทุรกันดารยากต่อการเข้าถึงด้วยรถยนต์ช่วยเสริมสร้างการทำงานของนักวิจัยของกรมป่าไม้ให้ศึกษาวิจัยพืช สัตว์ และระบบนิเวศน์ได้สะดวกขึ้น

3. เพื่อศึกษาความเป็นไปได้ ในการขยายโครงการออกไปให้ครอบคลุมทั่วประเทศ

4. เพื่อลดปัญหาช้างเร่ร่อนในกรุงเทพมหานคร และจังหวัดต่าง ๆ และลดปัญหาการว่างงานของควาญช้าง

พื้นที่ดำเนินโครงการนั้นคือ พื้นที่อุทยานแห่งชาติและเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า สามารถดูรายละเอียดเพิ่มเติมได้ในภาคผนวก ข

5.5.4 โครงการอนุรักษ์ช้างเพื่อนคู่ป่า โดยมูลนิธิคุ้มครองสัตว์ป่าและพรรณพืชแห่งประเทศไทยในพระบรมราชินูปถัมภ์ โครงการนี้มีวัตถุประสงค์สรุปได้คือ

5.5.4.1 เพื่อศึกษาข้อมูลพื้นฐานและติดตามสถานการณ์ของช้างป่าในปัจจุบัน ให้ได้ข้อมูลพื้นฐานสำหรับหาแนวทางและมาตรการในการอนุรักษ์ช้างป่าในประเทศไทย

5.5.4.2 เพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหที่เกิดขึ้นกับช้างป่าในพื้นที่วิกฤติ จำนวน 21 แห่ง เพื่อเป็นแนวทางสำหรับการดำเนินงานด้านอนุรักษ์ช้างเอเชียโดยการมีส่วนร่วมของประชาชนในทวีปเอเชีย เป็นต้น

5.5.5. โครงการเพื่อการแก้ไขปัญหาช้างป่าภูหลวง จังหวัดเลย

โครงการเพื่อแก้ไขปัญหาช้างป่าภูหลวง จังหวัดเลยนี้ ได้รับพระมหากรุณาธิคุณจากสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ที่ทรงมีพระราชเสาวนีย์ให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องดำเนินการเช่นเดียวกับโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำรินในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ โดยดำเนินการสนองพระราชดำริตามโครงการฟื้นฟูอาหารช้างป่าในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูหลวง จังหวัดเลย เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดงใหญ่ จังหวัดบุรีรัมย์ ซึ่งเริ่มดำเนินงานมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2543 – พ.ศ.2545

สำหรับในปีพ.ศ. 2546 ชาวบ้านได้ทำกิจกรรมด้านส่งเสริม บำรุงฟื้นฟูรักษาป่า จนกระทั่งเกิดความอุดมสมบูรณ์เป็นแหล่งอาหารของทั้งคนและสัตว์ป่า ได้รับพระราชทานธง “พิทักษ์ป่า” เพื่อรักษาชีวิตด้วย ซึ่งเป็นผลมาจากพระมหากรุณาธิคุณในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และพระบาทสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ที่ทรงทำให้เกิดความรักและหวงแหนทรัพยากรธรรมชาติอันมีค่ายิ่งและเพื่อให้คงอยู่สืบชั่วลูกหลานต่อไป

ภาคที่ 5

ช้างกับนิติบัญญัติ

ภาคนี้แยกออกเป็นสองบท คือ บทที่ว่ากฎหมายกับช้าง เป็นการศึกษาเกี่ยวกับประมวลกฎหมาย พระราชบัญญัติ ระเบียบและข้อบังคับ ที่เกี่ยวกับช้าง ตลอดจนสถานภาพของช้างกับกฎหมาย ส่วนอีกบทหนึ่งศึกษาเรื่อง แนวทางการแก้ไขเกี่ยวกับปัญหาของช้างต่าง ๆ ของภาครัฐ และภาคเอกชนที่เป็นรูปธรรมและมีประสิทธิภาพระดับหนึ่ง

บทที่ 6

ช่างกับกฎหมาย

6.1 ประมวลกฎหมาย พระราชบัญญัติ ระเบียบและข้อบังคับ ที่เกี่ยวกับช่าง

ปัญหาส่วนใหญ่ที่เกี่ยวกับช่างนั้น มาจากการกระทำที่เกี่ยวข้องกับกฎหมาย และกฎระเบียบของสังคมทั้งสิ้น เนื่องจากช่างไม่ได้รับความคุ้มครองอย่างเป็นธรรมจากกฎหมาย และกฎหมายไม่ได้ครอบคลุมหรือให้ความสำคัญแก่ช่างในฐานะสัตว์ที่จะต้องได้รับการอนุรักษ์และคุ้มครองแต่อย่างใด พระราชบัญญัติและประมวลกฎหมายที่มีอยู่ในขณะนี้ นั้น ไม่ทันสมัยกับสถานการณ์ที่เกิดขึ้นกับช่างที่อาศัยอยู่ในสังคมโลกาภิวัตน์

จากการศึกษาข้อมูลด้านนิติบัญญัติและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับกฎหมายและกฎระเบียบ ที่เกี่ยวกับการคุ้มครองและอนุรักษ์ช่างในประเทศไทยในเชิงลึก พบว่ามี

6.1.1 พระราชบัญญัติและประมวลกฎหมายทั้งสิ้น 18 ฉบับ ดังนี้

1. ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ (กระทรวงพาณิชย์)
2. ประมวลกฎหมายอาญา (สำนักงานตำรวจแห่งชาติ)
3. พระราชบัญญัติใช้ตราแผ่นดิน ร.ศ. 108
4. พระราชบัญญัติรักษาคลอง รัตน โกสินทรศก 121
5. พระราชบัญญัติตามช่าง รัตน โกสินทรศก 127
6. พระราชบัญญัติสำหรับรักษาช่าง พุทธศักราช 2464 (กรมการปกครอง สำนักงานตำรวจแห่งชาติ)
7. พระราชบัญญัติสัตว์พาหนะ พุทธศักราช 2482 (กรมการปกครอง สำนักงานตำรวจชาติ)

8. พระราชบัญญัติป่าไม้ พุทธศักราช 2484 (กรมป่าไม้)
9. พระราชบัญญัติโรคระบาดสัตว์ พ.ศ. 2499 (กรมปศุสัตว์ สำนักงานตำรวจแห่งชาติ)
10. พระราชบัญญัติอุทยานแห่งชาติ พ.ศ. 2504 (กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช)
11. พระราชบัญญัติควบคุมการบำบัดโรคสัตว์ พ.ศ. 2505 (กรมปศุสัตว์)
12. พระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. 2407 (กรมป่าไม้)
13. พระราชบัญญัติจรรยาบรรณ พ.ศ. 2522 (สำนักงานตำรวจแห่งชาติ)
14. พระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ. 2535 (กรมป่าไม้ กรมประมง สำนักงานตำรวจแห่งชาติ)
15. พระราชบัญญัติควบคุมการฆ่าสัตว์ และจำหน่ายเนื้อสัตว์ พ.ศ. 2535 (กรมปศุสัตว์)
16. พระราชบัญญัติรักษาความสะอาด และความระเบียบเรียบร้อยของบ้านเมือง พ.ศ. 2535 (กรมการปกครอง กรุงเทพมหานคร เจ้าพนักงานท้องถิ่น สำนักงานตำรวจแห่งชาติ)
17. พระราชบัญญัติทางหลวง พ.ศ. 2535 (สำนักงานตำรวจแห่งชาติ)
18. พระราชบัญญัติการสาธารณสุข พ.ศ. 2535 (กรุงเทพมหานคร กรมการปกครอง เจ้าพนักงานท้องถิ่น สำนักงานตำรวจแห่งชาติ)

6.1.2 กฎและระเบียบที่เกี่ยวกับช้าง

กฎระเบียบ และอนุสัญญาที่เกี่ยวข้องกับช้างนั้นมีอยู่ด้วยกัน 4 ฉบับ คือ

- 1) ข้อบัญญัติกรุงเทพมหานคร เรื่อง การควบคุมการเลี้ยงหรือปล่อยสัตว์ พ.ศ. 2545
- 2) อนุสัญญาว่าด้วยการค้าระหว่างประเทศ ซึ่งชนิดของสัตว์ป่าและพืชป่าที่กำลังจะสูญพันธุ์ (Convention on International Trade in Endangered Species of Wild Fauna and Flora)
- 3) ระเบียบกรุงเทพมหานคร ว่าด้วยการควบคุมการเลี้ยงสัตว์หรือปล่อยสัตว์
- 4) ระเบียบกรมป่าไม้ ว่าด้วยการอนุญาตให้ส่งออกช้างไปนอกราชอาณาจักร พ.ศ. 2545

6.2 ปัญหาด้านกฎหมายเกี่ยวกับช้าง

ในบรรดาพระราชบัญญัติและประมวลกฎหมายที่เกี่ยวกับช้าง ทั้ง 18 ฉบับ นั้นมีพระราชบัญญัติ 2 ฉบับเท่านั้นที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับช้างโดยตรง ได้แก่ พระราชบัญญัติรักษาช้างป่า พ.ศ. 2464 และ

พระราชบัญญัติตามช้าง รัตนโกสินทรศก 127 นอกจากนั้นเป็นพระราชบัญญัติที่เกี่ยวกับช้าง ในฐานะเป็นสัตว์เลี้ยง สัตว์พาหนะ และสัตว์เศรษฐกิจ เฉกเช่น โค กระบือ และสัตว์ชนิดอื่น ๆ ที่มนุษย์ใช้เป็นพาหนะ พระราชบัญญัติทั้ง 18 ฉบับนี้ ยังไม่สามารถที่จะให้ความเป็นธรรมแก่ช้าง สมกับที่เป็นสัญลักษณ์หนึ่งของชาติ และไม่ครอบคลุมไปถึงการคุ้มครอง อนุรักษ์ และการบริหารจัดการที่เกี่ยวข้องกับช้างอย่างมีประสิทธิภาพได้ พระราชบัญญัติและประมวลกฎหมายเหล่านี้ นอกจากจะไม่ให้ความสำคัญแก่ช้างโดยตรงแล้ว ยังก่อให้เกิดปัญหาจากการบังคับใช้กฎหมาย หลายประการเช่น

ประการแรก กฎหมายให้นำหนักไปในการคุ้มครองช้างป่า ส่วนช้างบ้านนั้นอาจได้รับความคุ้มครองบ้าง แต่ก็เป็นส่วนน้อย และโดยทางอ้อม เช่น จากการที่ต้องมาทำทะเบียนในลักษณะต่าง ๆ การเคลื่อนย้ายช้างซึ่งเป็นสัตว์พาหนะต้องแจ้งต่อพนักงานเจ้าหน้าที่ เป็นต้น

ประการที่สอง โทษอาญาสำหรับการกระทำทารุณกรรมต่อช้างกำหนดไว้ต่ำมาก นอกจากนี้ ยังไม่มีบทบัญญัติลงโทษการนำช้างไปใช้ในกิจกรรมต่าง ๆ ที่ไม่เหมาะสมแก่สุขภาพของช้าง หรือธรรมชาติของช้าง เช่น การนำช้างเดินขายอาหารช้างไปตามถนนที่มีการจราจรคับคั่ง การแสดงที่ไม่เหมาะสม และการใช้ยาเสพติด หรือสารเสพติดที่เป็นอันตรายต่อช้าง

ประการที่สาม การจดทะเบียนทำตัวรูปพรรณช้างล่าสมัยทำให้มีความสงสัยว่าจะแสดงรูปพรรณ (Identify) ของช้างได้ถูกต้องหรือไม่ จะนำไปสู่ปัญหาของการลักลอบจับช้างป่า แล้วนำมาสวมทะเบียนแทนช้างบ้าน

ประการที่สี่ ขาดการประสานงานการใช้กฎหมายร่วมกัน เช่น การกำหนดเขตห้ามช้างเข้ามาเดินทางบนทางหลวง หรือเมืองที่มีการจราจรคับคั่ง การรักษาความสะอาด การรักษาพยาบาล ช้างเจ็บป่วย เนื่องจากบทบัญญัติเกี่ยวกับช้างกระจัดกระจายไว้ในกฎหมายหลายฉบับยากต่อการปฏิบัติ ทำให้พนักงานเจ้าหน้าที่ขาดความร่วมมือในการจัดการกับปัญหา (sharing information and experience) โดยรวม

ประการที่ห้า กฎหมายยังขาดการสนับสนุนกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับคนผู้เป็นเจ้าของช้าง หรือเป็นผู้ใช้ทรัพยากร (resource users) เพื่อให้มีการจัดการแก้ไขปัญหาช้างร่วมกัน (managing common property regimes) และการบริหารทรัพยากรช้างร่วมกัน (Community – Based Management)

6.2.1 การสวมทะเบียนตัวรูปพรรณและการทะเบียนช้าง

ประชากรช้างเลี้ยงในประเทศไทย ตามกฎหมายนั้นช้างเลี้ยงอยู่ภายใต้การควบคุม และดูแลของกระทรวงมหาดไทย เพราะตามพระราชบัญญัติสัตว์พาหนะ พ.ศ. 2482 นั้นกำหนดให้ช้างเลี้ยงอยู่ในสถานภาพเดียวกันกับ วัว ควาย ม้า ลา และ ล่อ ต้องมีการจดทะเบียนกับหน่วยงาน

ในสังกัดกรมการปกครองของทางกระทรวงมหาดไทย คือ ที่ว่าการอำเภอของแต่ละอำเภอโดยจะต้องจดทะเบียนทำตัวรูปพรรณเมื่อมีอายุเข้าปีที่แปด และเมื่อต้องการย้ายข้างออกนอกจังหวัดก็ต้องขอใบอนุญาตจากปลุสตรจังหวัดของแต่ละจังหวัดด้วย ถ้าข้างไม่อยู่ในเกณฑ์ต้องทำตัวรูปพรรณข้างต้น เจ้าของจะขอจดทะเบียนทำตัวรูปพรรณก็ได้เมื่อเจ้าของสัตว์มีสัตว์เกิดใหม่ หรือนำมาจากต่างท้องที่ หรือนำเข้าจากต่างประเทศ หรือได้เป็นเจ้าของสัตว์โดยประการอื่น ต้องแจ้งผู้ใหญ่บ้านเพื่อลงบัญชีสัตว์ที่ยังไม่ได้ทำตัวรูปพรรณไว้เป็นหลักฐาน และเมื่อสัตว์อยู่ในเกณฑ์ทำตัวรูปพรรณก็ใช้บัญชีสัตว์ที่ยังไม่ได้ทำตัวรูปพรรณ เป็นหลักฐานประกอบในการจดทะเบียนทำตัวรูปพรรณต่อไป

ในกรณีที่จะขออนุญาตนำข้างออกนอกประเทศ ถ้าข้างอายุไม่ถึง 8 ปี แต่เกิน 4 ปี ให้เจ้าของขอจดทะเบียนตัวรูปพรรณก่อน และเมื่อนำกลับเข้ามาจากต่างประเทศแล้วให้เจ้าของแจ้งแก่นายทะเบียนภายใน 30 วัน

ผลจากการลักลอบจับข้างป่ามาเลี้ยง หรือใช้งานในธุรกิจต่าง ๆ ทำให้มีการลักลอบนำข้างป่าที่จับได้มาฝึกให้เชื่องและทำการตีทะเบียน โดยอาศัยช่องโหว่ของกฎหมาย ที่จะต้องนำข้างมาจดทะเบียนตัวรูปพรรณเมื่ออายุเข้าปีที่แปด ทำให้ผู้ลักลอบจับลูกข้างป่าอายุตั้งแต่ 2 - 7 ปี มาฝึกให้เชื่องแล้วก็นำไปสวมทะเบียนตัวรูปพรรณเมื่อมีอายุเข้าปีที่แปด ทำให้ข้างป่าที่จับมานั้นเป็นข้างเลี้ยงที่ถูกต้องตามกฎหมายได้ทันที

ใน พ.ศ. 2545 ข้างที่ได้รับการฝังไมโครชิพแล้วจำนวน 1,805 เชือก แต่ในปัจจุบันพบว่าผู้ประกอบการสามารถฝังไมโครชิพเองได้ ข้างบางเชือกมีหมายเลขไมโครชิพ 3 ถึง 4 เบอร์ เนื่องจากไม่มีการควบคุมการซื้อขายไมโครชิพ อันเป็นสาเหตุสำคัญของการตีทะเบียนข้าง สำหรับตัวรูปพรรณในทางปฏิบัติสามารถไปจุดที่ที่ว่าการอำเภอ ซึ่งเป็นบัตรแสดงตัวว่าเป็นเจ้าของข้าง และในตัวรูปพรรณนั้นไม่มีการระบุชื่อพ่อแม่ข้าง ซึ่งเปิดช่องโหว่ให้นำข้างป่าเข้ามาสวมทะเบียนได้

ดังนั้นการเปลี่ยนอายุข้างในการจดทะเบียนตัวรูปพรรณ จึงสามารถที่จะปิดช่องโหว่นี้ได้ โดยให้จดทะเบียนข้างที่อายุตั้งแต่ 30 วันขึ้นไปภายใน 15 วัน และต้องตรวจสอบตัวรูปพรรณพ่อแม่ และต้องมีบทลงโทษ หากไม่ปฏิบัติตาม

6.2.2 การจดทะเบียนข้าง

การไปจดทะเบียนตัวรูปพรรณสัตว์ ให้เจ้าของหรือตัวแทนพร้อมด้วย ผู้ใหญ่บ้านหรือพยานในกรณีที่ไม่มีผู้ใหญ่บ้าน หรือผู้ใหญ่บ้านไปด้วยไม่ได้ ให้นำสัตว์นั้นไปขอจดทะเบียนทำตัวรูปพรรณจากนายทะเบียนที่ที่สัตว์นั้นอยู่ภายในกำหนด เว้นแต่จะไม่สามารถนำสัตว์ไปได้ ในกรณีข้างที่มีอายุเข้าปีที่แปด ให้นำข้างไปตามที่นายทะเบียนได้ประกาศเป็นรายตำบลและกำหนดระยะเวลาไม่น้อยกว่าเก้าสิบวัน

6.2.3 การย้ายข้าง

เจ้าของหรือตัวแทนต้อง นำตัวรูปพรรณไปแจ้งต่อนายทะเบียนท้องที่ใหม่ภายในสามสิบวันนับแต่วันที่สัตว์นั้นไปถึงที่ที่ย้ายไปแล้วให้นายทะเบียนท้องที่ใหม่เรียกเก็บค่าธรรมเนียมแล้วแจ้งการรับสัตว์ขึ้นทะเบียนไปยังนายทะเบียนท้องที่เดิมทราบ สำหรับการย้ายสัตว์พาหนะไปยังท้องที่ใหม่เพื่อการเช่า เช่าซื้อ ยืม ฝาก จำนำ รับจ้างเลี้ยง หรือพาไปชั่วคราวนั้น ไม่จำเป็นต้องแจ้งความต่อนายทะเบียนท้องที่

สำหรับการจดทะเบียนโอนข้างนั้น ต้องปฏิบัติเช่นเดียวกันกับที่กำหนดไว้เช่นสัตว์พาหนะคือ ผู้โอนและผู้รับโอนทั้งสองฝ่าย หรือตัวแทน นำข้างและตัวรูปพรรณไปยังนายทะเบียน เมื่อนายทะเบียนตรวจสอบความถูกต้องแล้ว นายทะเบียนก็จะจดทะเบียนและสลักหลังตัวรูปพรรณโอนกรรมสิทธิ์ให้

ปัจจุบันนี้กรมปศุสัตว์ ได้กำหนดให้มีการฝังไมโครชิพในข้างเลี้ยง เพื่อทำทะเบียนประวัติข้างเลี้ยง และได้ทำทะเบียนประวัติข้าง โดยฝังไมโครชิพที่ได้ผิวหนัง บริเวณกกคันทูด้านซ้ายไปแล้ว จำนวน 1,805 เชือก ข้างแต่ละเชือกจะมีหมายเลขประจำตัวเช่นเดียวกับเบอร์หนีหูของโคกระบือ กองสัตว์รักษาจะออกบัตรประจำตัวข้างให้เจ้าของไว้ เพื่อนำมาใช้ขอเคลื่อนย้ายติดตามผลการรักษา และเพื่อสำรวจประชากรข้าง และใช้เป็นข้อกำหนดคุณสมบัติในการพิจารณาที่จะทำการส่งข้างไปต่างประเทศ คือ ข้างทุกเชือกที่จะไปต่างประเทศจะต้องมีการฝังไมโครชิพโดยกรมปศุสัตว์ และจะต้องมีตัวรูปพรรณ

6.3 การกระทำทารุณกรรมข้าง

6.3.1 กรณีฝ่าฝืน

ปัญหาด้านการทารุณกรรมข้างสร้างความไม่เข้าใจและแยกไม่ออกกว่าวิธีการอย่างไร คือ การฝึก วิธีการอย่างไร คือ การทรมาน กรณีดังกล่าว องค์กรพิทักษ์สัตว์ (People for Ethical Treatment of Animal : PETA) และองค์กรอิสระอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องได้โจมตีและเสนอภาพ การฝ่าฝืน (แยกลูกข้าง) ว่าเป็นการทารุณกรรมข้าง เผยแพร่ไปทั่วโลก ส่งผลกระทบต่อภาพลักษณ์ของข้างไทย และการท่องเที่ยวเป็นอย่างมาก คณะอนุกรรมการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เมื่อได้รับการร้องเรียน จึงได้ติดตามศึกษาเรื่องดังกล่าวในเชิงลึก

เมื่อปี พ.ศ. 2545 องค์กรพิทักษ์สัตว์ (People for Ethical Treatment of Animal : PETA) หรือที่องค์กร “พีต้า” ได้ออกมากล่าวหาว่าประเทศไทยกระทำทารุณช้าง โดยนำวีดิทัศน์พิธีผ่าจ้าน (แยกลูกช้างออกจากแม่) เข้าร้องเรียนต่อเอกอัครราชทูตไทย ประจำกรุงวอชิงตันและได้ทำการรณรงค์ชักจูงให้นักท่องเที่ยวเข้ามาเที่ยวประเทศไทย ซึ่งได้นำความกระทบกระเทือนมาสู่วงการอนุรักษ์ช้างและธุรกิจการท่องเที่ยวเป็นอย่างยิ่ง ทำให้องค์กรอนุรักษ์ช้างของไทย และองค์กรอื่น ๆ ที่คุ้มครองและอนุรักษ์ช้างต้องออกมาปกป้องชื่อเสียงของประเทศและกอบกู้ภาพลักษณ์ของการเลี้ยงช้างอย่างต่อเนื่อง

กรณีนี้ตำรวจภูธรจังหวัดเชียงใหม่ ได้ดำเนินการสอบสวน และได้สั่งกำชับเจ้าหน้าที่ตำรวจที่เกี่ยวข้องติดตามกลุ่มบุคคลที่มีพฤติกรรมพานักท่องเที่ยวออกไปถ่ายทำสารคดีเกี่ยวกับสัตว์โดยไม่ได้รับอนุญาตจากทางราชการก่อน และได้เสนอรายงานข้อเท็จจริงแก่หน่วยเหนือพอสรุปได้ดังนี้

ภาพวีดิทัศน์เกี่ยวกับการกระทำทารุณกรรมช้างนั้นทำขึ้น โดยทีมงานของ นางแสงเดือน ชัยเลิศ ซึ่งประกอบด้วยนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศ 2 คน ทีมงานนี้ได้ใช้น้ำยาสีม่วงทาที่หลัง และหัวช้างเพื่อทำให้ดูคล้ายมีเลือดไหลแล้วถ่ายภาพวีดิทัศน์ไว้ ทำให้ดูเหมือนว่าช้างได้รับบาดเจ็บสาหัสจากพิธีผ่าจ้าน อันที่จริงการทำพิธีผ่าจ้านนั้นมิได้มีการกระทำที่รุนแรง หรือทำร้ายช้างแต่อย่างใด เนื่องจากคนเลี้ยงช้างทุกคนมีความรักช้างเหมือนกับลูกหลาน พิธีดังกล่าวเป็นการทำเพื่อฝึกสอนช้างให้เชื่อ หอมศีจะใช้ไม้ตีพอเป็นพิธี ไม่ถึงกับทำให้เกิดบาดเจ็บถึงกับเลือดตกยางออกเหมือนในวีดิทัศน์หรือทำให้เกิดการบาดเจ็บแต่อย่างใด ภาพวีดิทัศน์ที่ถูกนำไปเผยแพร่ทั่วโลกนั้นสร้างขึ้นเกินความจริง เนื่องจากมีผลประโยชน์แอบแฝง เช่น ต้องการทำลายภาพลักษณ์การท่องเที่ยวของประเทศไทย หรือเพื่อขอบริจาคเงินให้แก่มูลนิธิฯ เป็นต้น

นายชนันทร เลหาวัฒนะ ผู้อำนวยการองค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ เป็นผู้ไปตรวจสอบลูกช้างในภาพวีดิทัศน์ พบว่า ลูกช้างอยู่ในสภาพดี มีร่างกายสมบูรณ์แข็งแรงดี

สถาบันคชบาลแห่งชาติ ในพระอุปถัมภ์ สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ ในองค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ จังหวัดลำปาง ซึ่งเป็นหน่วยงานภาครัฐได้พยายามหาทางแก้ไขภาพลักษณ์ที่ไม่ดีงามเกี่ยวกับพิธีผ่าจ้าน โดยได้จัดตั้งโรงเรียน "วิทยาลัยพัฒนาช้างไทยและควาญช้าง" ขึ้น เพื่อเป็นสถานฝึกอบรมช้างและควาญช้าง ให้นำช้างแม่ลูกเข้าสู่พิธีผ่าจ้าน เพื่อนำลูกช้างเข้าสู่กระบวนการฝึกฝนและเรียนรู้การอยู่ร่วมกันกับมนุษย์ โดยวิธีที่ถูกต้องและได้จัดพิธีส่งช้าง 4 เชือก คือ พังมะลิ จากปางช้างเชียงดาว พังแป้ง และพังนิ่ว จากปางช้างอำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ สีดอสมชาย อำเภอแม่วาง จังหวัดลำปาง รวมทั้งควาญอีก 4 คน ที่เข้ารับการฝึกอบรมครบหลักสูตรกลับสู่ภูมิลำเนา เพื่อเป็นการยืนยันว่าพิธีผ่าจ้านและการฝึกช้างนั้น

เป็นกระบวนการหนึ่งที่มีความสำคัญต่อการส่งเสริมจารีตประเพณีโบราณและยกระดับคุณภาพ การเลี้ยงช้าง โดยไม่จำเป็นต้องใช้วิธีการทารุณกรรมแต่อย่างใด

6.4 สถานการณ์การค้าช้างและการส่งช้างไปต่างประเทศ

ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย เช่น จังหวัดสุรินทร์ จังหวัดชัยภูมิ และ จังหวัดบุรีรัมย์ มีการซื้อขายช้างกันทั่วไป จากการศึกษา วิเคราะห์ในพื้นที่จริง ส่วนใหญ่เป็นลูกช้าง อายุน้อย (อายุไม่เกิน 2 – 3 ปี) เหตุผลเนื่องจาก

1) ช้างมีขนาดเล็กฝึกง่ายไม่เหนียวแรง แต่มีข้อเสีย คือ ลูกช้างมีโอกาสตายได้ง่ายเนื่องจาก ลูกช้างมีอายุน้อยอ่อนแอ อาจทนการฝึก หรือการลงโทษไม่ไหว และลูกช้างอาจเกิดอาการเครียด ทั้งทางด้านร่างกาย และจิตใจทำให้มีโอกาสเกิดการติดเชื้อโรคถึงตายได้ง่าย และอาจทำให้เป็น โรคจิตประสาทได้

2) ความน่ารักของลูกช้างเล็กจะเป็นตัวดึงดูดความสนใจของลูกค้าน้อย่างมาก ดังนั้น เจ้าของจะให้อาหารเพียงเพื่อให้ลูกช้างอยู่ได้เท่านั้น โดยให้อาหารอย่างจำกัดเพราะไม่ต้องการ ให้ลูกช้างโตเร็วเกินไป และที่สำคัญอีกประการหนึ่งก็คือ ช้างในช่วงอายุนี้อยังไม่หย่านม การนำลูกช้าง มาทำงานก็คือการ พรากจากแม่ช้าง ทำให้ลูกช้างได้กินนมแม่ไม่เพียงพอ จึงขาดภูมิคุ้มกันและ ขาดสารอาหารจำเป็นที่ช่วยในการเจริญเติบโต ทำให้ลูกช้างอ่อนแอ โครงสร้างกระดูกจะไม่แข็งแรง เช่น เกิดปัญหาด้านโครงสร้าง กระดูกบาง แดงหรือหักได้ง่าย

3) ลูกช้างเล็กขนส่งง่าย ใช้รถกระบะเล็ก หรือกระบะกลางก็สามารถขนส่งลูกช้างได้ครั้งละ หลายเชือกทำให้ประหยัดค่าขนส่ง

4) ลูกช้างเล็กบังคับง่ายไม่ดุร้าย หากคนเลี้ยงได้ง่าย และสามารถจ้างได้ราคาถูก

6.4.1 กลุ่มผู้ค้าช้างในประเทศไทย

การค้าช้างในประเทศไทยอาจแบ่งกลุ่มผู้ซื้อได้เป็น 4 กลุ่ม คือ

6.4.1.1 กลุ่มภาคอีสาน ขบวนการดังกล่าวจะมีนายทุน ส่วนมากเป็นนักการเมือง ระดับประเทศ, นักการเมืองท้องถิ่น, หัวหน้าค่านักการเมือง เป็นผู้ปล่อยเงินกู้โดยผู้กู้จะต้องใช้บ้าน และที่ดินเป็นประกัน ลูกช้างจะมาจากชายแดนด้านพม่า คือ จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ จังหวัด กาญจนบุรี จังหวัดเพชรบุรี จังหวัดระนอง จังหวัดตาก และจังหวัดแม่ฮ่องสอน แล้วจึงนำไปทำ ตัวพิมพ์รูปพรรณที่จังหวัดข้างต้น สามารถกล่าวได้ว่าในปี พ.ศ. 2537 - 2538 มีการนำช้างเข้ามาทำ

ตัวรูปพรรณที่จังหวัดสุรินทร์แห่งเดียวมากกว่า 40 เซ็ท เพราะจากการลงทุนกู้ยืมเงินมาซื้อลูกช้างนั้น สามารถใช้หนี้ได้หมดภายใน 4 ปีเท่านั้น ต่อมาพบว่าในระยะหลัง ๆ ทางธนาคารเพื่อการเกษตร และสหกรณ์การเกษตร (ธกส.) ได้ให้ชาวบ้านกู้ยืมเงินมาซื้อช้างเช่นกัน โดยถือว่าเกษตรกรที่กู้ยืม เป็นลูกค้าชั้นดี เพราะสามารถนำรายได้จากการนำช้างไปทำงานมาชดใช้หนี้สินกับทางธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร ได้ตามระยะเวลาที่กำหนด การนำช้างไปเดินตระเวนหาเงินตาม แหล่งชุมชนต่าง ๆ โดยเฉพาะในกรุงเทพมหานคร สามารถทำเงินได้มากกว่าเดือนละ 10,000 บาท ต่อคน ซึ่งเป็นรายได้ที่ดีมาก จึงเป็นที่นิยมของชาวบ้านโดยทั่วไป ยังไม่มีผู้ใดตอบได้ว่ามีแม่ช้าง และลูกช้างตายไปปีละเท่าไรจากขบวนการนี้ และผู้ใดส่งเสริมหรืออยู่เบื้องหลังการกระทำเหล่านี้ ในการคัดเลือกช้างของภาคอีสานจะมีการคัดช้างโดยจะคัดช้างที่นิสัยไม่ดี คุร้าย คือ ช้างซึ่งจะแสดงออก เมื่ออายุได้ประมาณ 7 - 15 ปี โดยมากจะเป็นช้างเพศผู้ เหลือไว้เฉพาะที่เชื่องนิสัยดี หรือถ้านิสัยไม่ดี ก็จะต้องมีลักษณะงามจริง ๆ เท่านั้น โดยช้างที่ถูกคัดออกไปเพื่อขายต่อให้กับผู้รับซื้ออื่น ๆ

6.4.1.2 กลุ่มชาวกะเหรี่ยงหรือชาวเขา กะเหรี่ยงและพ่อค้าชายแดนไทย-พม่า นิยม ใช้ช้างวัยรุ่นอายุระหว่าง 12 -15 ปี บรรทุกสิ่งของ เพราะช้างวัยนี้วิ่งไวเดินเร็วปีนเขาเก่ง หรือจะใช้ ชักลากไม้ในพื้นที่เป็นภูเขา สมัยก่อนกะเหรี่ยงจับช้างป่าโดยใช้เพนียดเล็ก แต่มาในระยะ 15 - 20 ปี ที่ผ่านมาช้างป่ามีน้อยลง แต่ปัจจุบันก็ยังพบว่ามีชาวกระเหรี่ยงที่ลักลอบจับช้างป่าแถบชายแดน ประเทศพม่า มาขายให้กับคนไทยอยู่เนือง ๆ

6.4.1.3 กลุ่มภาคเหนือ มีชาวบ้านกลุ่มหนึ่งที่ยังคงยึดอาชีพทำไม้ด้วยช้างอยู่ ถึงแม้ว่า รัฐจะปราบปรามอย่างเข้มงวดก็ตาม เพราะการตัด ชักลาก และทำไม้ ถูกระงับ ตามพระราชบัญญัติ ปดป่า ปี พ.ศ. 2532 แล้ว แต่ชาวบ้านกลุ่มนี้ก็ยังคงลักลอบใช้ช้างชักลากไม้เถื่อนตามเดิม โดยอาศัย ความละโมภ เห็นแก่ได้ของผู้เกี่ยวข้องซึ่งประกอบด้วย ข้าราชการ นักการเมืองทั้งระดับชาติและ ระดับท้องถิ่น และผู้มีอิทธิพล ฯลฯ เนื่องจากการตัดไม้ทำลายป่าเป็นธุรกิจผิดกฎหมายที่ทำเงินได้มาก ดังนั้น จึงมีการซื้อขาย แลกเปลี่ยนช้างอย่างแพร่หลายในบริเวณภาคเหนือตอนบน เช่น จังหวัด นครสวรรค์ จังหวัดตาก จังหวัดแม่ฮ่องสอน จังหวัดลำพูน จังหวัดลำปาง จังหวัดเชียงใหม่ จังหวัด แพร่ จังหวัดสุโขทัย จังหวัดพะเยา และจังหวัดเพชรบูรณ์ ดังนั้นเมื่อใดที่ช้างมีราคาแพงขึ้นและ มีการติดต่อซื้อช้างมากผิดปกติก็เป็นเครื่องบ่งชี้ว่านโยบายการปราบปรามการตัดไม้ทำลายป่าภาครัฐ ล้มเหลว ช้างยังคงเป็นเครื่องมือที่มีประสิทธิภาพ และประหยัดมากที่สุดในการทำไม้ในพื้นที่ที่เป็นป่า ห้วย หุบ เขา และคอย ทรายไคที่ยังมีป่า และยังปล่อยให้มีการฉกฉวยผลประโยชน์โดยบุคคล บางกลุ่มอยู่ ช้างก็ต้องทนทุกข์ทรมานต่อไปอย่างไม่มีที่สิ้นสุดตราบนั้น

ปัจจุบันนี้ ในพื้นที่ภาคเหนือมีการซื้อช้างไว้ใช้เพื่อธุรกิจท่องเที่ยวมากขึ้น ซึ่งเป็น อีกแนวทางหนึ่งที่สร้างรายได้ให้กับผู้ประกอบการค่อนข้างดี ส่วนมากเป็นการใช้ช้างเดินป่าแล้วให้

นักท่องเที่ยวขึ้นนั่งชมธรรมชาติบนหลังช้าง นอกจากนี้ช้างบางเชือกอาจมีกิจกรรมการแสดงคล้ายกับคณะละครสัตว์ โดยการแสดงของช้างเพียงอย่างเดียวจะแตกต่างกันไปตามความสามารถของผู้ประกอบการหรือเจ้าของช้างแต่ละคน แหล่งที่ใช้ช้างในธุรกิจการท่องเที่ยวมักเป็นแหล่งท่องเที่ยวซึ่งเป็นที่ยอมรับของนักท่องเที่ยวทั่วไป โดยเฉพาะกลุ่มนักท่องเที่ยวจากต่างประเทศ

6.4.1.4 กลุ่มทั่วไป กลุ่มนี้จะซื้อโดยไม่มีวัตถุประสงค์แน่นอนและไม่ต้องการเลี้ยงเอง เพียงต้องการช่วยช้าง หลังจากนั้นช้างเชือกดังกล่าวจะถูกมอบให้หน่วยงานของรัฐ เอกชน หรือวัด เป็นผู้ดูแลต่อไป และซื้อโดยมีวัตถุประสงค์แน่นอน แต่ไม่เลี้ยงหรือดูแลเอง เป็นลักษณะของนายทุนลงทุนซื้อช้างเพื่อทำธุรกิจ แบ่งออกได้ดังนี้

1) ธุรกิจถูกกฎหมาย ขณะนี้ธุรกิจที่ใช้ช้างเพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยวกำลังเป็นที่นิยมแต่มีปัญหาคือขาดช้างที่เหมาะสมกับงาน และขาดแคลนความยุติธรรม ธุรกิจผิดกฎหมาย เป็นธุรกิจการทำไม้เถื่อนซึ่งกระจายอยู่ตามรอยต่อระหว่างจังหวัดหรือตามป่าธรรมชาติ และสวนป่าที่ไม่มีขนาดโตพอ คาดว่ามีช้างอยู่ในธุรกิจนี้ประมาณ 1,500 – 2,000 เชือก และมีการซื้อขายช้างเปลี่ยนมืออยู่ตลอดเวลาขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายอย่าง เช่น สามารถตัดสินใจบนข้าราชการที่เกี่ยวข้องได้หรือไม่ สามารถประสานผลประโยชน์กับนักเลง นักการเมืองท้องถิ่นได้หรือไม่ คຸ້ມกับการลงทุนหรือไม่ นายทุนจึงจะตัดสินใจว่าจะขายช้างที่มีอยู่ หรือหาซื้อช้างใหม่มาเพิ่ม ซึ่งหมายความว่าจากนี้เป็นต้นไป ช้างจะต้องเปลี่ยนคนเลี้ยงใหม่ และจะเกิดปัญหาตามมาคือ ช้างและคนเลี้ยงใหม่ไม่มีเวลาปรับตัวและเรียนรู้นิสัยซึ่งกันและกัน ผลที่ตามมาคือความขัดแย้งทำให้สูญเสีย บาดเจ็บล้มตาย ทั้งคน และช้าง ธุรกิจการขนส่งของผิดกฎหมาย เช่น ยาเสพติด และอาวุธผิดกฎหมาย ตามรอยต่อชายแดน พม่า ลาว เขมร โดยใช้ช้าง มีปรากฏทั่วไป โดยเฉพาะบริเวณพื้นที่ที่ยานพาหนะอย่างอื่นไม่สามารถเข้าไปถึงได้

2) ในกรณีที่เจ้าของช้างซื้อเองและดูแลเลี้ยงดูรักษาเอง ส่วนมากจะเป็นอาชีพที่สืบทอดกันมาจากบรรพบุรุษ หรืออยู่ในกลุ่มเดียวกัน เนื่องจากการเลี้ยงช้างเป็นศิลปะที่ต้องใช้เวลาในการเรียนรู้ ดังนั้นจึงเป็นไปได้ยากที่ผู้ที่ไม่เคยมีประสบการณ์ในการฝึก ดูแล และเลี้ยงดูช้างมาก่อน จะสามารถเป็นความยุติธรรมได้ หากมีความรู้ผู้ดูแลที่มีความรู้มีประสบการณ์และมีความเมตตาแล้ว ช้างที่อยู่ในสภาพเช่นนี้ จะโชคดีได้รับการดูแลรักษาที่ดีมาก ช้างที่เจ้าของใช้งานเองทางภาคเหนือ แม้จะทำไม้เถื่อน แต่ส่วนใหญ่เจ้าของจะถนอมช้างไม่ใช้งานตรากตรำจนเกินไป จะมีอยู่บ้างก็เป็นส่วนน้อยที่ไปอยู่ในสถานที่ท่องเที่ยว สถานภาพของช้างที่ปรากฏอยู่ในขณะนี้ ผันแปรอยู่ตลอดเวลาและน่าเศร้าสลดยิ่งที่ความเปลี่ยนแปลงนั้นล้วนแล้วแต่นำมาซึ่งความเจ็บปวดทรมาน ซึ่งจะนำไปสู่การล่มสลายเผ่าพันธุ์ช้างในที่สุด

6.4.2 สถานการณ์การส่งช้างไปต่างประเทศ

เป็นที่น่าสังเกตว่าในปัจจุบัน มีกลุ่มนายทุน และชาวบ้านบางกลุ่ม ได้มีการสะสมช้างมากขึ้น โดยจะหาซื้อช้างที่มีงา หรือช้างที่มีลักษณะดี สังเกตได้ว่าจะมีช้างหน้าตาแปลก ๆ เข้ามาในประเทศเรื่อย ๆ ข้อมูลจากศูนย์อนุรักษ์ช้างไทยและกรมปศุสัตว์พบว่า ช้างประมาณ 30 – 40 % มีแหล่งที่มาไม่ชัดเจน มีการทำลายตัวรูปพรรณ และไมโครชิพ เพื่อทำทะเบียนใหม่ และยังพบว่าในต่างประเทศ เช่น ประเทศจีน มีช้างไทยซึ่งเจ้าของเป็นชาวจีนอยู่เป็นจำนวนหลายเชือก

การส่งช้างไปต่างประเทศ จะทำกันเป็นทีมโดยตั้งข้อสังเกตว่าถ้าเจ้าหน้าที่รัฐไม่ร่วมมือด้วยก็จะไม่สามารถส่งช้างออกไปต่างประเทศได้ เนื่องจากการส่งช้างไปต่างประเทศแต่ละครั้งจะต้องมีการขออนุญาตหน่วยงานของรัฐหลายหน่วยงาน การดำเนินการจะมีนายหน้าออกเดินทางหาช้างที่ลักษณะดี หรือลักษณะที่ปางช้างและผู้ประกอบธุรกิจเกี่ยวกับต้องการ โดยซื้อในราคาค่อนข้างสูง ต่อจากนั้นก็นำไปสู่ขั้นตอนการเปลี่ยนแปลง ประวัติ ตัวรูปพรรณ และไมโครชิพ โดยการทำลาย หรือทำใหม่ แล้งจึงทำการติดต่อ หรือได้รับการติดต่อโดยประเทศที่ต้องการช้าง หรือหาช้างมาเก็บไว้ก่อน กฎหมายของไทยที่เกี่ยวข้องกับการส่งช้างไปต่างประเทศมีดังนี้

1) พระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ. 2535 หมวด 4 การนำเข้า ส่งออก นำผ่าน นำเคลื่อนที่ซึ่งสัตว์ป่า และด่านตรวจสัตว์ป่า มาตรา 23 ถึงมาตรา 28 CITES ชนิดพันธุ์แนบท้ายบัญชีหมายเลข 1 เป็นชนิดพันธุ์ของสัตว์ป่าที่ห้ามนำเข้าและส่งออกเพื่อการค้าโดยเด็ดขาด ยกเว้นเพื่อการศึกษาวิจัย เพาะพันธุ์ การยืม การบริจาค การแลกเปลี่ยนที่มีใช้เพื่อการค้าระหว่างนักวิทยาศาสตร์หรือสถาบันทางวิทยาศาสตร์ การได้มาก่อนอนุสัญญาไซเตส (CITES) หรือเป็นชนิดพันธุ์ที่ได้จากการเพาะพันธุ์จากผู้ประกอบการที่ไซเตสได้รับรองแล้ว เช่น ช้าง, เสือโคร่ง, แรด, ปลาวาฬ, หัวทวย, พะยูน, กัลวีย์ไม้หายากบางชนิด เป็นต้น กล่าวคือห้ามมิให้มีการนำมาใช้เพื่อการค้าซื้อขายช้าง แต่สามารถส่งช้างไปเพื่อการแสดง โดยอาศัยระเบียบของกรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช ว่าด้วยการส่งช้างไปนอกราชอาณาจักร พ.ศ. 2546 โดยกลุ่มคนเหล่านี้มักอาศัยช่องโหว่ของระเบียบฯ ได้แก่ ระเบียบข้อที่ 8 ใบอนุญาตให้ส่งช้างออกตามข้อ 7 ใบอนุญาตให้ส่งช้างไปนอกราชอาณาจักรให้ใช้แบบ อ.2 ท้ายกฎกระทรวงฉบับที่ 3 พ.ศ. 2526 ออกตามความในพระราชบัญญัติการส่งออกไปนอกและการนำเข้ามาในราชอาณาจักรซึ่งสินค้า พ.ศ. 2522

2) ระเบียบข้อที่ 9 หากผู้ใดได้รับอนุญาตให้ส่งช้างออกไปนอกราชอาณาจักรประสงค์จะขอต่ออายุใบอนุญาตให้ยื่นคำขอต่ออายุใบอนุญาตภายใน 30 วัน ก่อนใบอนุญาตเดิมหมดอายุพร้อมด้วยหลักฐานที่เกี่ยวข้อง ในกรณีนี้กรมป่าไม้อาจส่งเจ้าหน้าที่ไปตรวจสอบ

ณ สถานที่ซึ่งแสดงในต่างประเทศ โดยผู้ได้รับใบอนุญาตเป็นผู้ออกค่าใช้จ่ายทั้งสิ้น การต่ออายุใบอนุญาตให้อยู่ในดุลพินิจของกรมป่าไม้

กลุ่มที่ส่งช้างออกไปแสดงต่างประเทศบางกลุ่มมักจะอาศัยช่องโหว่ของกฎหมาย ทำให้ช้างตกเป็นของชาวต่างชาติโดยถาวรได้ เช่น

2.1) เนื่องจากข้อกำหนดในการส่งช้างสามารถต่อสัญญาได้ทุก ๆ ปี ไม่มีกำหนด จึงทำการต่อสัญญาการเช่าช้างไปเพื่อการแสดงเรื่อย ๆ แต่ในข้อเท็จจริงนั้น ได้มีการขายช้างไปเป็นการถาวรแล้ว

2.2) ประเทศต้นทางหรือผู้ประกอบการแจ้งกลับมายังประเทศไทยว่าช้างได้เสียชีวิต แต่ความเป็นจริงนั้นช้างได้ถูกขายขาดไปแล้ว

2.3) กระทำการส่งไปตามแนวชายแดน เช่น บริเวณสามเหลี่ยมทองคำ โดยการนำช้างล่องแพขึ้นไปตามแม่น้ำโขงเข้าสู่ประเทศจีน แล้วทำการจัดฉากให้เจ้าหน้าที่จากทางประเทศจีนมาจับ และยึดช้างไป ซึ่งก่อนกระทำการดังกล่าวได้มีการจ่ายเงินค่าช้างไปแล้วเช่นกัน

6.4.2.1 ขั้นตอนการส่งช้างไปต่างประเทศ

ในประเทศไทยการส่งช้างไปต่างประเทศ นอกจากเพื่อเชื่อมความสัมพันธ์ เช่นกรณีการส่งช้างไปเคนมาร์ค สวีเดน ญี่ปุ่นฯ ในนามของพระมหากษัตริย์แล้ว หน่วยงานที่สามารถส่งออกช้างไปต่างประเทศได้โดยถูกต้องตามกฎหมาย ได้แก่ กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช กับองค์การสวนสัตว์แห่งประเทศไทย โดยจะต้องทำเป็นโครงการว่าส่งไปเพื่ออะไร เช่น โครงการวิจัย โครงการแลกเปลี่ยนสัตว์ โครงการเพื่อการวิทยาศาสตร์ หรือโครงการเพื่อการแสดง เช่น กรณีที่จะมีการส่งช้างจำนวน 10 เชือก ไปยังประเทศออสเตรเลีย ซึ่งเป็นโครงการแลกเปลี่ยนสัตว์ โดยแลกกับหมีโคอาล่า และจิงโจ้ เพื่อประเทศไทยจะได้นำมาเลี้ยงในไนท์ซาฟารีที่เชียงใหม่

ขั้นตอนในการส่ง ผู้ส่งจะต้องทำการขออนุญาตจากการส่งช้างกับกรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช (เดิมกรมป่าไม้) และ อนุสัญญาว่าด้วยการค้าระหว่างประเทศซึ่งชนิดสัตว์ป่าและพันธุ์พืชที่ใกล้สูญพันธุ์ (Convention of International Trade on near Extinction Species : CITES) ก่อน จากนั้นจึงขออนุญาตการเคลื่อนย้าย และตรวจสอบสุขภาพจากกรมปศุสัตว์แล้ว จึงดำเนินการขนย้าย โดยปฏิบัติตามข้อกำหนดของระเบียบกรมป่าไม้ว่าด้วยการอนุญาตให้ส่งออกช้างไปนอกราชอาณาจักร พ.ศ. 2545

เหตุที่มีการส่งช้างไปต่างประเทศนั้น มาจากปัจจัยสำคัญหลายปัจจัย

- 1) รายได้ดี และเป็นทุนวัฒนธรรม สร้างชื่อเสียงให้กับประเทศไทย
- 2) ความรู้และเจ้าของช้างมีโอกาสไปเที่ยวต่างประเทศ
- 3) เป็นการขยายช่องทางเพื่อนำไปสู่การขายช้างไปต่างประเทศ เนื่องจากราคาซื้อขายช้างในประเทศไทย อยู่ที่ระหว่าง 200,000 - 400,000 บาท ยกเว้นช้างลักษณะดีบางเชือกอาจราคาสูงกว่านั้น แต่ราคาช้างเมื่อขายไปยังต่างประเทศจะมีราคาสูงขึ้นไม่ต่ำกว่าร้อยละห้าของราคาเดิม ดังนั้นจึงทำให้มีการลักลอบส่งช้างไปขายยังต่างประเทศอยู่เรื่อย ๆ แม้จะขัดต่อพระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ. 2535 และอนุสัญญา CITES ก็ตาม

6.4.2.2 ปัญหาของช้างที่ไปแสดงยังต่างประเทศ

ช้างและความรู้ช้างมักถูกกีดกันการทำงาน จากนายจ้างชาวต่างชาติ เช่นทำงานหนัก กดค่าแรง ที่พักอาศัยลำบาก ขาดสวัสดิการที่ดี ดำเนินชีวิตลำบาก เนื่องจากความแตกต่างทางวัฒนธรรม นอกจากนี้ในกรณีที่ช้างบาดเจ็บหรือป่วยเป็นโรคจะหาสัตวแพทย์ที่จะสามารถในการรักษาโรคของช้างมาดูแลรักษาได้ยาก

6.4.3 กรณีช้างตายขณะเดินทางไปประเทศจีน

นายวินัย แสนดี นายกษมาคมผู้เลี้ยงช้างแห่งประเทศไทย ได้ทำการส่งช้างไปประเทศจีนจำนวน 8 เชือก โดยตรวจสอบสุขภาพกับกรมปศุสัตว์ เมื่อวันที่ 17 กุมภาพันธ์ 2547 และออกเดินทางในวันที่ 22 กุมภาพันธ์ 2547 โดยเหมาเครื่องบินของสายการบินรัสเซีย ต่อมาในวันที่ 24 กุมภาพันธ์ 2547 ได้มีหนังสือจากประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีนแจ้งมาทางสำนักงานไซเตส ประเทศไทยว่าช้างได้ตายไปแล้ว 2 เชือก ใน สวนสัตว์หางโจว ซาฟารี ปาร์ค (HangZhou Safari Park) มณฑลหางโจว ประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีน โดยระบุสาเหตุการตายเนื่องจากอากาศหนาวเย็นจนเกินไป ช้างที่เสียชีวิตชื่อ ฟังคำสิงห์ หมายเลขไมโครชิพ 116412314A และพลายเล็ก หมายเลขไมโครชิพ 4D00022321

คณะอนุกรรมการทรัพยากรธรรมชาติ เมื่อได้รับการร้องเรียนก็ได้ติดตามตรวจสอบและศึกษาในเชิงลึกและตั้งข้อสังเกตไว้ 6 ประเด็น เสนอต่อคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมวุฒิสภา

ประเด็นที่ 1 เมื่อตรวจสอบหมายเลขไมโครชิพจากทะเบียนประวัติช้างของกรมปศุสัตว์และมูลนิธิช้างแล้วพบว่า

1. หมายเลขไมโครชิพ 116412314A เป็นของช้าง ชื่อไบเฟรินส์ เพศเมีย อายุ 15 ปี 2 เดือน เจ้าของคือ นายวินัย แสนดี ทำประวัติเมื่อวันที่ 27 มีนาคม 2547 (สถาบันวิจัยและบริการสุขภาพช้างแห่งชาติ กรมปศุสัตว์) ไม่ใช่พันสิงห์คำ

2. หมายเลขไมโครชิพ 4D00022321 เป็นของช้างชื่อพลายตุ๊ก เพศผู้ อายุ 20 ปี อยู่ที่ตำบลบ้านตึก อำเภอสรีสัชนาลัย จังหวัดสุโขทัย อาชีพ ลากไม้ ทำประวัติเมื่อวันที่ 19 เมษายน 2546 (มูลนิธิช้าง) ไม่ใช่พลายเล็ก

ดังนั้นจะเห็นได้ว่าหมายเลขไมโครชิพเดียวกัน แต่ชื่อไม่เหมือนกัน อาจเป็นไปได้ว่า ได้มีการเปลี่ยนชื่อหรือสวมทะเบียนตัวรูปพรรณ

ประเด็นที่ 2 ตามระเบียบกรมป่าไม้ ว่าด้วยการส่งช้างออกนอกราชอาณาจักร พ.ศ. 2545 ข้อที่ 10 ในกรณีส่งช้างออกนอกราชอาณาจักร เพื่อแสดงนิทรรศการหรือส่งเสริมเผยแพร่ ประเทศไทย ผู้ได้รับอนุญาตต้องปฏิบัติตามเงื่อนไข ดังนี้

“10.1 ต้องจัดหาสัตวแพทย์เป็นผู้ควบคุมดูแลบำรุงรักษาช้างตลอดระยะเวลาที่อยู่นอกราชอาณาจักรโดยผู้ได้รับใบอนุญาตเป็นผู้รับผิดชอบค่าใช้จ่ายที่เกิดขึ้น

10.2 ในกรณีช้างตายระหว่างอยู่นอกราชอาณาจักร ให้แจ้งกรมป่าไม้ทราบภายใน 15 วัน นับแต่วันที่ช้างตาย โดยแนบรูปถ่ายของซากช้างดังกล่าว พร้อมผลชันสูตรของสัตวแพทย์ ผู้ควบคุมรวมทั้งหนังสือรับรองจากหน่วยงานของประเทศไทยในประเทศนั้นด้วย หรือหนังสือรับรองจากหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องกับสัตว์ของประเทศนั้น

10.3 ต้องมีหนังสือรับรองจากหน่วยงานของทางราชการประเทศไทยนั้น หรือหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องกับสัตว์ของประเทศนั้นว่าช้างที่ส่งออกไปได้รับการดูแลเป็นอย่างดี”

(ระเบียบกรมป่าไม้ว่าด้วยการส่งช้างออกนอกราชอาณาจักร พ.ศ. 2545) แต่ปรากฏในการส่งช้างครั้งนี้ไม่มีรายงานหรือหนังสือรับรองของหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องกับสัตว์ของประเทศจีนแจ้งมาเป็นหลักฐาน ตามระเบียบที่กำหนดไว้แต่อย่างใด

ประเด็นที่ 3 จากใบรายงานการตายของช้างที่แจ้งมายังสำนักงานไซเตส ประเทศไทยนั้น ปรากฏว่าเป็นหนังสือจากสวนสัตว์หางโจว ซาฟารีปาร์ค (HangZhou Safari Park) มณฑลหางโจว ประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีน มิใช่หนังสือจากสำนักงานไซเตสประเทศจีน

ประเด็นที่ 4 รายละเอียดจากใบรายงานการเสียชีวิตของช้างทั้งสองเชือกนั้นมีข้อมูลไม่ชัดเจนพอไม่มีใบรายงานผลการชันสูตรซาก ไม่มีรายงานการฝังซาก และการรับรองการวินิจฉัยโดยสัตวแพทย์แต่อย่างใด

ประเด็นที่ 5 ส่วนใหญ่ในการส่งช้างไปแสดงต่างประเทศ มักจะไม่ส่งช้างเพศผู้ที่มีงาไป เนื่องจากช้างอาจจะตกมัน ก่อให้เกิดอันตรายได้แต่กรณีนี้มีเหตุผลได้ถึงได้ส่งช้างเพศผู้ที่มีงาออกไป

ประเด็นที่ 6 ในการสืบสวนข้อมูลเชิงลึกของการส่งช้างครั้งนี้พบว่าเป็นการส่งช้างที่ขัดต่อระเบียบของกรมป่าไม้ว່ด้วยการส่งช้างออกนอกราชอาณาจักร พ.ศ. 2545 ข้อ 10.1 และ 10.2 เพราะไม่มีสัตวแพทย์ควบคุมไปด้วยตลอดการเดินทาง ยิ่งไปกว่านั้นช้างได้ถูกกักขังที่มีฤทธิ์ต่อจิตประสาทของช้าง โดยผู้ที่ไม่ใช่สัตวแพทย์ เพราะไม่มีบัตรประกอบโรคศิลปะ จนอาจเป็นสาเหตุของการเสียชีวิตของช้าง เป็นการขัดต่อพระราชบัญญัติวิชาชีพการสัตวแพทย์ พ.ศ. 2545 มาตรา 28 โดยตรง

บทที่ 7

แนวทางการแก้ไขปัญหาลูกช้างป่าในประเทศไทย

7.1 แนวทางการแก้ไขปัญหาลูกช้างป่าของภาครัฐ

เหตุที่สถานภาพของช้างเลี้ยงและช้างป่า ในประเทศไทยได้รับการวิพากษ์วิจารณ์จากประชาชนทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากองค์กรอนุรักษ์และคุ้มครองสัตว์ที่กำลังจะสูญพันธุ์ของนานาชาตินั้น ทำให้เกิดภาวะวิกฤตศรัทธาต่อการบริหารจัดการเรื่องช้างของหน่วยงานภาครัฐขึ้นอย่างเลี่ยงไม่ได้ ดังนั้น รัฐบาลจึงได้เริ่มหันมาสนใจในการแก้ไขปัญหาลูกช้างป่าอย่างจริงจัง หน่วยงานที่รับผิดชอบเรื่องช้างโดยตรงนั้นมีอยู่ 2 หน่วยงาน คือ กองทะเบียนสัตว์พาหนะ, กระทรวงมหาดไทย และกรมปศุสัตว์, กระทรวงเกษตรและสหกรณ์

แต่เมื่อมีการปฏิรูประบบกระทรวงทบวงกรมในปี พ.ศ. 2545 ได้มีหน่วยงานภาครัฐที่รับผิดชอบเรื่องช้างขึ้นอีก 2 หน่วยงาน คือ กรมอุทยานแห่งชาติ, กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ตามพระราชบัญญัติและคุ้มครองสัตว์ป่า สัตว์สงวน พ.ศ. 2535 นอกจากนั้นยังมีหน่วยงานภาครัฐอีกหน่วยงานหนึ่งคือคณะอนุกรรมการประสานงานอนุรักษ์ช้างไทย ในคณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ, สำนักนายกรัฐมนตรี ทำหน้าที่ประสานงานกับหน่วยงานและองค์กรที่ทำงานเกี่ยวกับการอนุรักษ์ช้าง หน่วยงานภาครัฐทั้ง 4 หน่วยงานได้พยายามศึกษาวิจัย เพื่อหาแนวทางที่ยั่งยืนมาแก้ไขปัญหาลูกช้างป่าในประเทศไทยที่กำลังเข้าสู่ภาวะวิกฤตในปัจจุบัน

7.1.1 แนวทางการแก้ไขปัญหาลูกช้างป่าของกรมปศุสัตว์

เนื่องจากยังไม่มีนักวิชาการท่านใดที่สามารถยืนยันจำนวนประชากรช้าง ทั้งช้างเลี้ยง, ช้างป่าในประเทศไทยให้เป็นข้อมูลที่ยุติและเชื่อถือได้ กรมปศุสัตว์จึงได้ทำการสำรวจ เพื่อหาข้อมูลดังกล่าวด้วยความอดทนโดยตลอด ในปี 2547 กรมปศุสัตว์อ้างว่า มีช้างเลี้ยงอยู่ในประเทศไทย

ทั้งสิ้นจำนวน 2,343 เชือก และจำนวนช้างป่า 1,934 ตัว แนวทางการอนุรักษ์และคุ้มครองประชากรช้างของกรมปศุสัตว์นั้น ได้ถูกนำไปปฏิบัติให้เป็นรูปธรรมแล้วหลายแนวทาง ซึ่งได้ช่วยให้การดำเนินการบริหารจัดการแก้ไขปัญหาที่เกี่ยวกับช้างมีประสิทธิภาพขึ้นระดับหนึ่ง ดังนี้

1. การควบคุมปางช้างและเจ้าของช้างโดยใกล้ชิด โดยการสนับสนุนและส่งเสริมให้ตั้งเป็นหมู่เหล่าเป็นชมรมหรือสมาคมเพื่อให้เกิดความมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ไม่ว่าจะเป็นปัญหาทางด้านนิติบัญญัติ, ด้านสังคมหรือปัญหาที่เกิดขึ้นในวิถีชีวิตของประชาชนชาวช้างหรือประชากรช้างก็ตาม

2. จัดทำมาตรฐานปางช้าง เพื่อรองรับนโยบายของรัฐบาลเกี่ยวกับการอนุรักษ์และคุ้มครองช้างและการสร้างความเชื่อถือให้แก่นักท่องเที่ยวระดับมาตรฐานของปางช้างในประเทศให้สูงขึ้น โดยการปรับปรุงและพัฒนาให้ดีขึ้นกว่าเดิม กรมปศุสัตว์จึงได้จัดทำมาตรฐานปางช้างขึ้น เพื่อให้เจ้าของปางช้างต้นตัว ในการประกอบการภายใต้กฎระเบียบที่หน่วยงานภาครัฐได้วางไว้

3. จัดอบรมเจ้าของปางช้าง, ควาญช้าง, นายสัตวแพทย์, เครือข่ายที่เกี่ยวข้องให้ดูแลและควบคุมช้างเลี้ยง ภายใต้ปกครองของตนให้มีสุขภาพแข็งแรง จัดสภาพแวดล้อมที่ดี ให้ช้างมีความสุข ตลอดจนเตรียมความพร้อมให้แก่ผู้เข้าอบรมให้มีศักยภาพ ในการแก้ไขปัญหาอย่างยั่งยืนได้ระดับหนึ่ง มีผู้ดูแลช้างเข้ารับการอบรมแล้ว 300 นาย สัตวแพทย์และเครือข่ายรักษาพยาบาลอื่น ๆ 250 นาย

4. ให้การสนับสนุนด้านเวชภัณฑ์ในการรักษาช้าง เนื่องจากยานีร์รักษาโรคที่เกี่ยวกับช้างนั้น มีราคาแพงและหาได้ยาก เจ้าของช้างบางคนไม่อาจจะซื้อหาได้

5. จัดโครงการฝังไมโครชิพให้ช้างทั่วประเทศโดยไม่มีคิมูลค่าเพื่อช่วยแก้ไขปัญหาในการควบคุมประชากรช้าง, การขึ้นทะเบียนช้าง, การทำตัวรูปพรรณช้าง ตลอดจนการครอบครองช้าง ได้มีช้างที่ฝังไมโครชิพแล้ว 63.72% หรือ 1,702 เชือก

6. ตั้งคณะกรรมการอนุรักษ์ช้างไทยขึ้น เพื่อทำหน้าที่ประสานงานกับคณะอนุกรรมการประสานงานอนุรักษ์ช้างไทย, คณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ สำนักงานเลขาธิการนายกรัฐมนตรี, คณะทำงานอนุรักษ์ช้างไทยของกรมปศุสัตว์ระดับเขต 12 เขต, คณะทำงานระดับจังหวัด 76 จังหวัด และองค์กรอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ช้างทั้งภาคเอกชนและภาครัฐ

7.1.2 แนวทางการแก้ไขปัญหาช้างของกรมป่าไม้

7.1.2.1 โครงการทดลองนำช้างไปใช้ในการลาดตะเวนป่า

เพื่อแก้ปัญหาพื้นฐานของครอบครัวควาญช้าง และผ่อนคลายคลื่นการเคลื่อนย้ายอพยพออกจากป่า ของประชาชนชาวช้างและประชากรช้างเนื่องจากได้รับผลกระทบจากการปิดป่าสัมปทาน สำนักอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ กรมป่าไม้ กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติ จึงได้ทำโครงการทดลองนำช้างไปใช้ในการลาดตะเวนป่า เพื่อการท่องเที่ยวเชิงนิเวศน์ขึ้น

โครงการนี้เกิดขึ้นด้วยแรงผลักดันของกระแสสังคม ที่ไม่นิยมและรองรับช้างเลี้ยงวณิกที่เข้าไปเดินเร่ร่อนอยู่ในกรุงเทพมหานคร และในเมืองใหญ่ แม้โครงการนี้จะเป็นโครงการที่สร้างขึ้นโดยแรงควน เพื่อรองรับนโยบายการแก้ไขปัญหาช้างที่ถูกขับไล่ออกจากเมืองใหญ่ก็ตาม แต่วัตถุประสงค์ในเชิงลึกก็คือ การแก้ไขปัญหาช้างเลี้ยงและช้างเร่ร่อนในมิติที่ยั่งยืนมิติหนึ่ง วัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ในโครงการนั้น เน้นในเรื่องการทดลองนำช้างไปใช้ในการลาดตะเวนป่า เพื่อการอนุรักษ์การท่องเที่ยวเชิงนิเวศน์, การวิจัย, เสริมการปฏิบัติหน้าที่ของเจ้าหน้าที่ในการตรวจพื้นที่ทุรกันดารและลดปัญหาการว่างงานของควาญช้างลง พื้นที่ป่าที่ถูกคัดเลือกนั้น เป็นพื้นที่ในเขตอุทยานแห่งชาติและเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า 5 เขตพื้นที่ คือ พื้นที่ในเขตอุทยานแห่งชาติแม่ยม จังหวัดแพร่, อุทยานแห่งชาติแม่สุรินทร์ จังหวัดแม่ฮ่องสอน, เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวร ตะวันออก จังหวัดตาก, และเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าซับลังกา จังหวัดลพบุรี โครงการนี้กำหนดระยะเวลาในการดำเนินการ 1 ถึง 3 ปี ผลจากการทดลองโครงการจะนำไปพิจารณาเป็นมูลฐานในการวางแนวทางเพื่อขยายโครงการไปยังพื้นที่เป้าหมายอื่น ๆ ต่อไป สำหรับงบประมาณในการดำเนินการนั้นมาจากสำนักงานเลขาธิการนายกรัฐมนตรี คณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ ช้างและควาญช้างที่เข้าสู่โครงการนี้ต้องผ่านการคัดเลือกอย่างถี่ถ้วน หากคุณสมบัติไม่ถูกต้องตามที่มาตรฐานตั้งไว้ก็จะไม่ถูกคัดเลือกให้เข้าร่วมในโครงการได้ และเมื่อได้ถูกคัดเลือกให้เข้าร่วมในโครงการได้แล้ว ก็ต้องยอมรับระเบียบและเงื่อนไขต่าง ๆ ที่วางกำหนดไว้อย่างเคร่งครัด นอกจากนั้น ทั้งช้างและควาญช้างจะต้องมีสุขภาพที่สมบูรณ์ ปราศจากโรคติดต่อที่จะนำไปแพร่แก่สัตว์ป่าอื่น ๆ ได้ ทั้งนี้ สามารถดูรายละเอียดเพิ่มเติมได้ในภาคผนวก ข

7.1.2.2 โครงการจัดการทรัพยากรและพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ในพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติกุยบุรี จังหวัดประจวบคีรีขันธ์

ผลกระทบที่เกิดจากการบุกรุกทำลายป่าสงวนแห่งชาติกุยบุรีจนเสื่อมสภาพไป ทำให้ช้างที่มีเป็นจำนวนมากในพื้นที่ต้องแสวงหาแหล่งอาหารใหม่ ช้างซึ่งต้องผจญกับความอดอยากขาดอาหารและน้ำ ต้องลงไปหากินพืชไร่ที่ชาวบ้านปลูกไว้เพื่อการเกษตรส่งออก

จนเกิดข้อพิพาทบาดหมางกันระหว่างชาวไร่ การแก้ปัญหาได้ดี คือการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและ พัฒนาการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ในพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติกุยบุรี กรมป่าไม้เชื่อว่า โครงการนี้จะก่อให้เกิดความสมดุลทั้งในระบบนิเวศน์ สภาพแวดล้อม และการพัฒนาได้ วัตถุประสงค์ที่สำคัญของโครงการ เน้นไปที่การจัดการแหล่งที่อยู่อาศัยและแหล่งหากินของช้าง ให้เพิ่มมากขึ้น โดยการเพิ่มพื้นที่ป่าสำหรับช้าง สร้างแหล่งอาหารและแหล่งน้ำให้ช้างอย่างเพียงพอเพื่อช้างจะได้ไม่ทำลายพืชไร่ของชาวบ้านอันเป็นการระงับข้อขัดแย้งระหว่างช้างกับชาวไร่ได้อย่างยั่งยืน โครงการดังกล่าวนี้ใช้เวลาในการดำเนินการ 3 ปี (2545 - 2547) งบประมาณทั้งสิ้น 133,733,400 บาท ทั้งนี้ สามารถดูรายละเอียดเพิ่มเติมได้ในภาคผนวก ข

7.1.2.3 แนวทางการแก้ไขปัญหาช้างป่าภูหลวงจังหวัดเลย

โครงการเพื่อแก้ไขปัญหาช้างป่าภูหลวง จังหวัดเลยนี้ ได้รับพระมหากรุณาธิคุณจากสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์พระบรมราชินีนาถ ที่ทรงมีพระราชเสาวนีย์ให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องดำเนินการเช่นเดียวกับโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ โดยดำเนินการสนองพระราชดำริตามโครงการฟื้นฟูอาหารช้างป่าในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูหลวง จังหวัดเลย เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดงใหญ่ จังหวัดบุรีรัมย์ ซึ่งเริ่มดำเนินงานมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2543 - พ.ศ. 2545

ในปี พ.ศ. 2546 ชาวบ้านได้ทำกิจกรรมด้านส่งเสริม บำรุงพื้นที่รักษาป่า จนกระทั่งเกิดความอุดมสมบูรณ์เป็นแหล่งอาหารของทั้งคนและสัตว์ป่า จนได้รับพระราชทานธง “พิทักษ์ป่า” เพื่อรักษาชีวิตด้วย ซึ่งเป็นผลมาจากพระมหากรุณาธิคุณในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และพระบาทสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์พระบรมราชินีนาถ ที่ทรงทำให้เกิดความรักและหวงแหนทรัพยากรธรรมชาติอันมีค่ายิ่ง และเพื่อให้คงอยู่สืบชั่วลูกหลานต่อไป

7.1.2.4 แนวทางการแก้ไขปัญหาช้างของสถาบันคชบาลแห่งชาติ

สถาบันคชบาลแห่งชาติ ในพระอุปถัมภ์ สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอเจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนากรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ สังกัดอยู่ในองค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ (อ.อ.ป.) จังหวัดลำปาง เป็นหน่วยงานที่จัดการดูแลเกี่ยวกับช้างโดยตรง

เนื่องจากทางสถาบันคชบาลแห่งประเทศไทยได้เล็งเห็นว่า ปัญหาส่วนใหญ่ที่เกิดขึ้นที่ส่งผลกระทบต่ออย่างรุนแรงให้แก่ช้างนั้น มักมาจากคนเลี้ยง ความรู้ และเจ้าของช้าง ที่ขาดความรู้ ความเข้าใจที่ถูกต้องในการเลี้ยงช้าง จึงได้จัดตั้งโรงเรียนฝึกความรู้อาจารย์ขึ้นชื่อ “วิทยาลัยพัฒนาช้างไทยและความรู้ช้าง” วัตถุประสงค์ของวิทยาลัยแห่งนี้ก็คือ ฝึกอบรมช้างและความรู้ช้างโดยวิธีที่ถูกต้อง ไม่ใช่วิธีที่เรียกว่าเป็นการทำ “ทารุณกรรม” ต่อช้างและลูกช้าง โดยผ่านพิธี ผ่าจัน อันเป็นพิธีการนำลูกช้างเข้าสู่กระบวนการฝึกและเรียนรู้ให้เชื่ออยู่ร่วมในสังคมได้โดยสงบ ทุกคนทั้งช้างผ่านไปแล้ว

มากมาย นอกจากจะสอนให้ฝึกช่างได้แล้วยังสอนให้ความรู้จักใช้เวชภัณฑ์ที่เกี่ยวกับการรักษาช่าง และรู้จักรักษาช่างเบื้องต้น ผู้เข้าอบรมจะได้รับประกาศนียบัตรรับรองมาตรฐานความรู้อ่างจาก สถาบัน วิทยาลัยพัฒนาช่างไทยและความรู้อ่างในปัจจุบันเป็นที่รู้จักและยอมรับเป็นอย่างดีจากสังคม นานาชาติ ทั้งนี้ สามารถดูรายละเอียดเพิ่มเติมได้ในภาคผนวก ข

7.1.2.5 แนวทางการแก้ไขปัญ้อ่างของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย เป็นรัฐวิสาหกิจที่เกี่ยวข้องกับปัญ้อ่างของช่าง มากที่สุด เนื่องจากช่างเป็นตัวแปรสำคัญ ในการส่งเสริมการท่องเที่ยวของประเทศ ดังนั้น การท่องเที่ยว แห่งประเทศไทยจึงพยายามศึกษาหาแนวทางที่จะหาประโยชน์จากช่างไทยมากที่สุดที่จะทำได้ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยได้ทำการศึกษารูปแบบการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ เพื่อสร้างโลกใหม่ ให้ช่างไทย มุ่งที่จะสร้างศูนย์อนุรักษ์ช่างไทยขึ้นในทุกภาคของประเทศ เพื่อเข้าไปปัญ้อ่างอย่าง ครบวงจร โครงการนี้กำลังอยู่ในระหว่างการศึกษาความเป็นไปได้ เพื่อขออนุมัติต่อรัฐบาลต่อไป

ขอบเขตของเป้าหมายของโครงการนี้อยู่ในวงกว้าง นอกจากจะมุ่ง อนุรักษ์ช่างโดยการจัดปลูกพืชอาหารช่าง ภายในเขตที่กำหนดไว้โดยชัดเจนในพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ ภูคิน ตำบลกระโพ อำเภอท่าตูม จังหวัดสุรินทร์แล้ว ยังมีการจัดกิจกรรมประกอบอื่น ๆ เช่น ปลูกสมุนไพรเพื่อรักษาช่าง พัฒนาพื้นที่ที่มีความกว้างถึง 6,225 ไร่ ให้เป็นสวนป่าธรรมชาติ และเป็นแหล่งท่องเที่ยวในเชิงการศึกษา อนุรักษ์ช่างและอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมควบคู่กันไปด้วย

โครงการสร้างโลกให้ช่างนี้ นอกจากจะสร้างแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศน์แล้ว คาดว่าจะสามารถแก้ไขปัญ้อ่างการนำช่างออกเร่ร่อนไปหารายได้ในเมืองใหญ่ ๆ ได้ระดับหนึ่งและ อาจช่วยในการแก้ไขปัญ้อ่างประชากรช่างให้ลดน้อยลงไปได้ ทั้งนี้ สามารถดูรายละเอียดเพิ่มเติมได้ ในภาคผนวก ข

7.1.2.6 แนวทางการแก้ไขปัญ้อ่างเร่ร่อน กรุงเทพมหานคร

มาตรการการแก้ไขปัญ้อ่างของกรุงเทพมหานครเกี่ยวกับช่างนั้นคือ การตราข้อบัญญัติกรุงเทพมหานคร ว่าด้วยการควบคุมการเลี้ยงหรือปล่อยสัตว์ตามพระราชบัญญัติ การสาธารณสุข พ.ศ. 2535 ให้อำนาจแก่กรุงเทพมหานคร เป็นเขตควบคุมการเลี้ยงช่างบางชนิดได้ มาตรการในการแก้ปัญ้อ่างเร่ร่อนในระยะสั้นนั้น เป็นการให้อำนาจแก่เจ้าหน้าที่เทศกิจและตำรวจ นครบาล ผลักดันให้ช่างเร่ร่อนออกไปจากเขตพื้นที่ให้หมดสิ้น นอกจากนั้นยังได้สร้างมาตรการ สกัดกั้นไม่ให้ช่างเร่ร่อนเข้าเมืองใหญ่ได้และใช้การประชาสัมพันธ์เป็นสื่อประกาศให้ประชาชน ระวังการซื้ออาหารเลี้ยงช่างเร่ร่อน เป็นต้น สำนักเทศกิจ กรุงเทพมหานคร ได้อาศัยอำนาจใน พระราชบัญญัติรักษาความสะอาด พ.ศ. 2535 มาตรา 41 จับและปรับช่างเร่ร่อนในระหว่างคอย การพิจารณาความนั้น ช่างจะถูกส่งไปอยู่ที่ศูนย์พักช่าง สถานภาพดังกล่าว ได้สร้างประเด็นปัญหา

ขึ้นมากมาย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ปัญหางบประมาณค่าใช้จ่ายสูงในการดูแลช่างระหว่างคุมขัง รอคำพิพากษา ทั้งนี้ สามารถดูรายละเอียดเพิ่มเติมได้ในภาคผนวก ข

7.2 แนวทางการแก้ไขปัญหาของภาคเอกชน

7.2.1 แนวทางการแก้ไขปัญหาช่างของหอการค้าไทย

หอการค้าไทยได้ตระหนักมานานเกี่ยวกับปัญหาที่เกิดขึ้นกับช่างไทย และได้ทำการศึกษาปัญหาอย่างต่อเนื่องเพราะเห็นว่าช่างไทย เป็นสัตว์เศรษฐกิจที่น่ารายได้เข้ามาสู่ประเทศอย่างมหาศาล คณะกรรมการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและป้องกันมลภาวะ ของหอการค้าไทย ได้ศึกษาและพิจารณาแก้ไขปัญหาเกี่ยวกับช่างเร่ร่อนในเขตกรุงเทพมหานคร โดยมุ่งเน้นให้หน่วยงานภาครัฐต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการแก้ไขปัญหาช่างให้ใช้มาตรการทางด้านกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับช่างอย่างเข้มงวด และสนับสนุนให้ภาครัฐและภาคเอกชนจัดตั้งศูนย์ช่างเพื่อการท่องเที่ยวขึ้น โดยหอการค้าได้ทำต้นแบบโครงการจัดตั้งศูนย์ดังกล่าวขึ้น เพื่อให้หน่วยงานที่สนใจนำแนวคิดไปดำเนินการได้ทันที

โครงการศูนย์ช่างเพื่อการท่องเที่ยวนี้มีวัตถุประสงค์ในอันที่จะแก้ปัญหาช่างเร่ร่อนในกรุงเทพมหานครและเมืองใหญ่ และแก้ปัญหาลี้ภัยลี้ภัยโดยเฉพาะอย่างยิ่งปัญหาการจรจรที่ติดขัดเนื่องมาจากช่างเป็นหลัก นอกจากนั้น ยังเน้นในเรื่องการจัดการช่างให้มาอยู่ร่วมกัน มีระบบบริหารแบบพึ่งพาตนเอง และพึ่งพาซึ่งกันและกันในหมู่พวกเขาด้วยกัน ทั้งนี้ สามารถดูรายละเอียดเพิ่มเติมได้ในภาคผนวก ข

7.2.2 แนวทางการจัดการช่างเร่ร่อนในเขตอุทยานแห่งชาติของสมาคมช่างไทย

สมาคมช่างไทยได้จัดทำรูปแบบการจัดการช่างเร่ร่อนในเขตอุทยานแห่งชาติป่าสงวนและแหล่งท่องเที่ยว เพื่อรองรับนโยบายแก้ไขปัญหาช่างเร่ร่อนและยุติช่างเร่ร่อนอย่างถาวรของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์อันเป็นการเข้าไปมีส่วนร่วมในกระบวนการในการวางแผนนโยบายกับภาครัฐ สมาคมช่างไทยได้เสนอรูปแบบการจัดการ การคัดเลือกพื้นที่เพื่อทำโครงการ การคัดเลือกช่างเข้าประจำโครงการ การจัดสรรรายได้และการตั้งกองทุนเพื่อแก้ปัญหาช่างเร่ร่อน รูปแบบการจัดการนั้น สมาคมช่างได้เสนอไว้ 3 รูปแบบ คือ รัฐจัดทำให้ทั้งหมด, รัฐร่วมกับสมาคมในการตัดสินใจ, และสมาคมเข้าไปดำเนินการเองทั้งหมด ทั้งนี้ สมาคมยังได้เปรียบเทียบให้เห็นข้อดีและข้อเสียของการจัดการทั้ง 3 รูปแบบนั้นด้วย ทั้งนี้ สามารถดูรายละเอียดเพิ่มเติมได้ในภาคผนวก ข

7.2.3 โครงการช้างเร่ร่อนกลับภูมิลำเนาของสมาคมช้างไทย

เป้าหมายโดยรวมในการทำโครงการนี้ขึ้นก็เพื่อที่จะแก้ไขปัญหาช้างเร่ร่อนให้เป็นที่ยุติและเพื่อส่งเสริมให้ชาวช้างอนุรักษ์และสืบทอดวัฒนธรรมและขนบประเพณีโบราณที่เกี่ยวกับช้าง ส่วนเป้าหมายนั้น สมาคมช้างไทย ได้มุ่งที่จะช่วยช้างเร่ร่อนให้กลับสู่ถิ่นเดิม เพื่อสร้างกิจกรรมการท่องเที่ยวให้เป็นที่ยอมรับไปทั่วโลกจนสามารถที่จะนำรายได้มาให้ช้างสมาชิกที่จะยืนได้ด้วยตนเองภายในเวลา 5 ปี โครงการจัดตั้งกองทุนของสมาคมช้างไทยเพื่อช่วยแก้ไขปัญหาช้างเร่ร่อนนั้น เป็นโครงการที่เปิดโอกาสให้ประชาชนได้เข้าไปมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาช้างเร่ร่อนมีวัตถุประสงค์และเป้าหมายไปในแนวทางเดียวกันกับโครงการช้างเร่ร่อนกลับภูมิลำเนา สมาคมช้างไทย แม้จะเห็นว่าการนำช้างเร่ร่อนเข้าไปหารายได้ในเมืองใหญ่นั้นทำรายได้สูงประมาณ 30,000 - 150,000 บาทต่อเดือน แต่การที่ต้องประสบปัญหาด้านกฎหมายมากมาย จึงเห็นด้วยกับภาครัฐ ที่ไม่อนุญาตให้นำช้างออกไปเร่ร่อนหารายได้ แต่รัฐจะต้องมีโครงการเขารองรับ ที่ชัดเจน ทั้งโครงการระยะสั้นและโครงการระยะยาว ทั้งนี้ สามารถดูรายละเอียดเพิ่มเติมได้ในภาคผนวก ข

7.3 วิจารณ์

จะเห็นได้ว่าทั้งภาคเอกชนและภาครัฐได้พยายามค้นหาแนวทางแก้ไขปัญหาที่เกี่ยวกับช้างเลี้ยงและช้างป่ามาโดยตลอด ปัญหาเรื่องช้างนี้แม้จะมีทางออกแต่เป็นทางออกที่ยากที่จะเดินไปให้ถึงปลายทาง คือข้อยุติที่ถาวรได้ การที่ช้างถูกจัดเข้าไปอยู่ในหมวดของสัตว์พาหนะนั้นนับเป็นความผิดพลาดของฝ่ายรัฐอย่างเห็นได้ชัด จึงเท่ากับว่ารัฐเป็นผู้ที่ทำให้เกิดปัญหา การผลักดันให้ช้างออกไปจากเมืองใหญ่ไม่ใช่การแก้ปัญหาที่จะนำไปสู่การยุติที่ถาวร トラาบไคที่อุตสาหกรรมท่องเที่ยวยังเห็นช้างเป็นที่มาของผลประโยชน์นำนักท่องเที่ยวให้หลงใหลเข้ามาในประเทศ แต่ยังไม่มีความหมายและนโยบายที่มีประสิทธิภาพรองรับ ปัญหาที่เกี่ยวกับช้างก็ยังคงอยู่ตราบนั้น

อนึ่ง หน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้องกับช้างนั้นมีมากมาย หลายหน่วยงานจึงไม่อาจจะแยกแยะได้ว่า หน่วยงานใดต้องรับผิดชอบเกี่ยวกับช้างในเรื่องใด เช่น ช้างป่าต้องอยู่ในความดูแลของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์และกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและ ในขณะที่ช้างบ้านอยู่ในความดูแลของกรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย โดยมีการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ซึ่งเป็นรัฐวิสาหกิจเข้ามาเกี่ยวข้องด้วยโดยปริยาย

เห็นได้ชัดว่า ปัญหาของช้างในประเทศไทย ไม่ว่าจะเป็่ช้างเลี้ยงหรือช้างป่าสภาพของ ปัญหาแต่ละประเด็นนั้นขึ้นอยู่กับอาชีพของช้างหรือการทำงานของช้าง จึงไม่อาจใช้แนวทาง ในการแก้ไขปัญหาในรูปแบบเดียวกันได้ หรือรูปแบบการจัดการแก้ปัญหาไม่อาจครอบคลุมไปถึง ช้างทุกตัวได้

ดังนั้น สิ่งที่สำคัญที่สุดในการแก้ไขปัญหาลให้ครอบคลุมได้ทั่วถึงประชากรช้างทุกเชือก ตลอดจนประชาชนชาวช้างทุกคนนั้น ก็คือพระราชบัญญัติเกี่ยวกับช้างโดยเฉพาะ ต้องมีพระราชบัญญัติ กู้มครองและอนุรักษ์ช้างแห่งประเทศไทย ซึ่งจะให้ความคุ้มครองแก่ช้างอย่างมีประสิทธิภาพ ที่ยั่งยืนตลอดไป ช้างต้องถูกแยกออกจากพระราชบัญญัติสัตว์พาหนะ และต้องได้รับการอนุรักษ์ และคุ้มครองโดยพระราชบัญญัติช้างโดยตรง

ภาคที่ 6

วิเคราะห์สรุปและเสนอแนะ

ภาคนี้มีเพียงบทเดียว ประกอบด้วยข้อมูลเกี่ยวกับการวิเคราะห์ประเด็นปัญหาทั้งมวลและแนวทางการแก้ไขปัญหที่เกิดขึ้นในปัจจุบันของภาครัฐและภาคเอกชน รวบรวมขึ้นเป็นข้อเสนอแนะในท้ายบท ประกอบด้วยข้อสรุปวิเคราะห์ เกี่ยวกับการแก้ไขปัญหาด้านนิติบัญญัติจากแบบร่างพระราชบัญญัติคุ้มครองและอนุรักษ์ช้าง ฉบับร่างเสนอแนะของคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมศึกษา ซึ่งได้ประมวลสาระสำคัญไว้เป็นข้อเสนอแนะด้วย

บทที่ 8

วิเคราะห์ รูป และเสนอแนะ

วิเคราะห์

คณะวิจัยได้ทำการศึกษาและวิเคราะห์ปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นกับช้างในประเด็นที่สำคัญ คือ

8.1 ปัญหาในประเด็นที่สำคัญโดยส่วนรวม

8.1.1 การใช้ช้างประกอบธุรกิจ

8.1.1.1 การใช้ช้างประกอบธุรกิจทำให้ผิดกฎหมาย ช้างถูกนำมาใช้ในธุรกิจที่ผิดกฎหมายนี้มักพบปัญหาต่าง ๆ ดังนี้ ช้างถูกทารุณกรรม เช่น การบังคับให้ทำงานหนัก การใช้ไฟเผาถิ่นช้าง เพื่อกระตุ้นให้ช้างลากซุง การลงโทษช้างอย่างรุนแรงช้างเหล่านี้ไม่ได้รับการพักผ่อน สุขภาพทรุดโทรม มีบาดแผล ติดเชื้อ บางเชือกอาจมีปัญหาน้ำตาไหลมากหรือตาบอด การใช้ช้างกินยาแอมเฟตามีน หรือยาบ้า โดยผสมในอาหารของช้าง เพื่อให้ช้างทำงานได้มากขึ้น

8.1.1.2 การใช้ช้างเดินเร่รอนในเมืองใหญ่ จากการที่ช้างไม่มีงานทำและไม่มีแหล่งอาหารประกอบกับภาวะการว่างงานในฤดูแล้ง จึงเริ่มมีการนำช้างเดินทางไปทั่วประเทศ เพื่อให้บริการล่อต้อนช้าง ขายอาหารช้าง และรับบริจาคจากบุคคลทั่วไป โดยเฉพาะในกรุงเทพฯ โดยส่งผลให้อาจเกิดอุบัติเหตุต่าง ๆ เช่น ช้างถูกรถชน หรือช้างตกท่อ เป็นต้น นอกจากนี้ มลพิษในเมืองมลพิษจากฝุ่น โลหะหนักในอากาศ อาจเกิดความผิดปกติในระบบทางเดินหายใจของช้าง

8.1.1.3 การใช้ช้างแสดงละครเร่ ปัญหาที่พบ คือ การลักลอบล่าช้าง ป่าเพื่อนำลูกช้างมาฝึกแสดง ลูกช้างมักมีอายุน้อยและยังไม่หย่านม อาจเสียชีวิตระหว่างการขนส่ง และการฝึก ลูกช้างในทำฝืนธรรมชาติ เช่น หกสูง การไต่บันสะพานไม้แผ่นเดียว การยืนบนตั่ง ช้างอาจได้รับบาดเจ็บหรือพิการหรือเสียชีวิตระหว่างการฝึก

8.1.2 ปัญหาด้านความเป็นอยู่

เป็นปัญหาที่เกี่ยวข้องกับอาหาร และสภาพที่อยู่อาศัยตลอดจนวิธีการ เลี้ยงช้างได้ แหล่งอาหารของช้าง ปัจจุบันมีการใช้ประโยชน์จากที่ดินเพิ่มสูงขึ้นมนุษย์ได้ทำการบุกรุกทำลายป่า เพื่อทำการเกษตรกรรมและหาผลประโยชน์ ทำให้ป่าซึ่งเป็นแหล่งอาหารของช้างเลี้ยงลดน้อยลง การขาดแคลนแหล่งอาหารเช่นนี้ มีผลทำให้ความอยู่รอดของช้างต้องนำช้างของตนออกเดินทางไปตามเมืองใหญ่ ๆ เพื่อหาอาหารให้ช้าง และสร้างรายได้ให้กับตนเอง เช่น กรุงเทพมหานคร เชียงใหม่ ภูเก็ต ชลบุรี และเขตปริมณฑล ซึ่งยังพอมีหญ้าและพืชชนิดอื่น ๆ พอที่เป็นอาหารช้างได้

8.1.3 ปัญหาด้านสุขภาพ

การรักษาพยาบาลและการสืบพันธุ์ การรักษาพยาบาลนั้นจะต้องมีลักษณะพิเศษ เนื่องจากช้างมีสรีระที่ต่างจากสัตว์ชนิดอื่น เช่น มีร่างกายที่ใหญ่โต มีน้ำหนักมาก ดังนั้น จึงต้องอาศัยเครื่องมือ ตลอดจนวิธีการรักษาพยาบาลที่ต่างจากสัตว์ชนิดอื่น ปัญหาและอุปสรรคของสัตว์แพทย์ที่เกี่ยวข้องกับช้าง คือการขาดอุปกรณ์และเวชภัณฑ์สำหรับใช้เฉพาะช้าง เช่น ยาสลบสำหรับช้างที่ออกฤทธิ์เร็วบางชนิดไม่อาจหาได้ในประเทศไทย ตลอดจนเครื่องควบคุมช้างขนาดใหญ่ และขาดแคลนบุคลากรที่มีความรู้เรื่องการรักษาพยาบาลช้าง นอกจากนี้ยังมีปัญหาที่เจ้าของช้างไม่นำช้างที่เจ็บป่วยมาทำการรักษา กับสัตวแพทย์ผู้เชี่ยวชาญทางด้านนี้ และปัญหาในด้านการขยายพันธุ์ช้างสามารถแยกรายละเอียดเป็นข้อ ๆ ได้ดังนี้

- 1) ช้างไม่มีโอกาสจับคู่ผสมกัน
- 2) สุขภาพช้างไม่สมบูรณ์
- 3) ค่าใช้จ่ายในการผสมพันธุ์
- 4) ความสามารถในการผสมพันธุ์ของช้างเพศผู้มีน้อย
- 5) การตายของลูกช้างแรกคลอด
- 6) การตั้งท้องที่ยาวนานถึง 18 ถึง 22 เดือน

8.1.4 ปัญหาเรื่องการศึกษาวิจัยทางวิชาการ

ที่ผ่านมารัฐบาลไม่ได้ให้ความสำคัญในการสนับสนุนนักวิชาการวิจัย เกี่ยวกับช้าง โดยในปัจจุบันพบว่า มีนักวิจัยชาวต่างชาติเข้ามาศึกษาวิจัยช้างไทยเป็นจำนวนมาก แล้วนำผลการศึกษาที่ได้ไปจดทะเบียนลิขสิทธิ์ นักวิจัยในประเทศหลาย ๆ ท่านที่ทำงานวิจัยเกี่ยวกับช้าง ได้รับการยอมรับจากต่างประเทศแต่ขาดการสนับสนุนภายในประเทศ ปัจจุบันการจัดการช้างบ้านยังขาดบุคลากร และงบประมาณ ทำให้เกิดปัญหาตามมาคือการขาดข้อมูลพื้นฐาน สำหรับวางแผนการจัดทำแผนแม่บท และการประชาสัมพันธ์ให้เห็นความสำคัญของช้าง

8.1.5 ปัญหาการส่งช้างออกนอกประเทศ

ปัจจุบันนี้มีการส่งช้างไปยังต่างประเทศมากขึ้น และมีการอาศัยช่องว่างและข้อบกพร่องของกฎหมายให้สามารถขายช้างไปยังต่างประเทศได้ ข้อที่น่าสังเกตและควรให้ความสำคัญ คือ ช้างที่ถูกส่งออกไปนอกประเทศส่วนแล้วแต่เป็นช้างที่มีลักษณะดี

8.1.6 ปัญหาทางด้านกฎหมาย

จากอดีตจนถึงปัจจุบัน มีกฎหมายและข้อกำหนดที่เกี่ยวข้องกับช้างอยู่ถึง 17 ฉบับ กฎหมายที่สำคัญได้แก่ พระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ. 2535 พระราชบัญญัติสัตว์พาหนะ พุทธศักราช 2482 และพระราชบัญญัติสำหรับรักษาช้างป่า พุทธศักราช 2464 และในบรรดากฎหมายที่สำรวจมานี้ ปรากฏว่า ได้ให้ความคุ้มครองช้างในลักษณะต่าง ๆ ไม่สามารถควบคุม และจัดวางระเบียบการใช้ช้าง บทลงโทษแก่ผู้กระทำความผิด ตลอดจนการดูแลรักษาช้างได้อย่างสอดคล้องกับสภาวะปัจจุบัน

8.1.7 ปัญหาช้างเร่ร่อน

ปัญหาการนำช้างออกมาเดินเร่ร่อน มีสาเหตุเนื่องมาจากการปิดสัมปทาน เมื่อปี พ.ศ. 2532 ประกอบกับถิ่นที่อยู่อาศัยเดิมของช้างไม่มีอาหาร และผลจากการเปลี่ยนแปลงสภาพเศรษฐกิจและสังคม ทำให้เจ้าของช้างไม่ทำงาน ขาดรายได้ จึงมีการขายช้าง หรือนำออกมาเร่ร่อนตามจังหวัดใหญ่ ๆ นอกจากนี้ ยังมีช้างที่ว่างเว้นงานจากภาระกิจท่องเที่ยวเข้ามาพร้อมด้วย จึงทำให้จำนวนช้างเร่ร่อนในปัจจุบันเพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ แนวทางการแก้ปัญหาช้างเร่ร่อนที่สามารถนำไปสู่การแก้ไขที่สัมฤทธิ์ผลได้ สรุปได้ 6 ประการ ดังนี้

1. ปัญหาความแห้งแล้ง ความยากจน การบุกรุกทำลายป่า และการทำลายแหล่งพืชอาหารช้าง
2. สภาพความเป็นอยู่ของช้างและคนเลี้ยงช้างที่ยังไม่ได้รับความช่วยเหลือและการแก้ไขปัญหาจากภาครัฐอย่างจริงจัง
3. การแก้ไขปัญหาโดยเลือกปฏิบัติต่อกฎหมายทำให้การแก้ไขปัญหาไม่สิ้นสุด
4. การขาดแคลนมาตรการที่เข้มงวดและขาดการประสานงานที่รัดกุมจากหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง
5. ความขัดแย้งในเชิงความคิดของหน่วยงานต่าง ๆ ที่เข้าร่วมแก้ไขปัญหาช้างเร่ร่อน
6. การขาดความร่วมมือในการแก้ไขปัญหาจากกลุ่มคนเลี้ยงช้าง ที่มักให้ความสำคัญกับเรื่องของการรายได้จากการนำช้างเข้ามาเร่ร่อนในเมือง มากกว่าความตั้งใจที่จะร่วมกันแก้ไขต้นเหตุแห่งปัญหา

8.1.8. ปัญหาช้างป่า

ปัญหาช้างป่าเกิดขึ้นอยู่เรื่อย ๆ ดังเช่นกรณีปัญหาคนกับช้างป่า ทำให้เกิดความสูญเสียชีวิตของช้างป่า เนื่องจากการถูกยาเบื่อ (สารเคมี ไฟฟ้าช็อต และการทำร้ายช้างจากชาวบ้าน จากการที่เกษตรกรเข้าไปปลงลำฟืนที่ของช้างป่า และช้างป่าเข้ามาทำลายพื้นที่การเกษตร จนเกิดความขัดแย้ง นอกจากนั้นยังรวมถึงการล่าช้างเพื่อเอางา และการลักลอบจับลูกช้างป่ามาเลี้ยง ปัญหาด้านพันธุกรรมในช้างป่าก็เป็นอีกปัญหาหนึ่ง เนื่องจากพื้นที่ป่าทั้ง 49 แห่ง ที่มีช้างป่าอาศัยอยู่นั้นเป็นเสมือนเกาะ แต่ละป่าไม่มีขอบเขตที่ติดต่อกันและกัน ช้างป่าจึงไม่สามารถเดินทางข้ามแดนเพื่อสร้างความหลากหลายทางพันธุกรรมได้ เกิดการผสมเลือดชิด (Inbreed) ส่งผลให้ลูกช้างที่ออกมาในรุ่นต่อ ๆ ไปนั้น มีลักษณะทางพันธุกรรมที่ด้อยลง รูปร่างผิดปกติ พิการ ภูมิคุ้มกัน โรคต่ำ ส่งผลต่อการดำรงชีวิตในป่า ก็จะทำให้เกิดปัญหาการล้มตาย และสูญพันธุ์ไปในที่สุด ทั้งนี้ ปัญหาของช้างสามารถแยกออกได้ดังนี้

8.1.8.1 ปัญหาความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างป่า

ปัญหาความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างเกิดขึ้นมานานนับตั้งแต่คนเข้าไปในพื้นที่ป่า ซึ่งเป็นแหล่งที่อยู่อาศัยหากินของช้าง เกิดปัญหารุนแรงถึงขั้นต้องฆ่าช้าง และมีแนวโน้มที่จะทวีความรุนแรงขึ้น ประเด็นของการเกิดข้อขัดแย้ง คือ ปัญหาการแย่งใช้พื้นที่ แหล่งน้ำ แหล่งอาหาร และแหล่งหลบภัยที่สำคัญของช้าง เพื่อการเกษตรกรรมของมนุษย์

8.1.8.2 ปัญหาการล่าช้าง

การจับลูกช้าง ที่อาศัยในพื้นที่แนวชายแดนไทย - พม่า ซึ่งเป็นแหล่งที่ช้างอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก ปัจจุบันนิยมจับลูกช้างป่ามาขายเพราะสามารถจับได้ไม่ยากนัก และขนส่งได้ค่อนข้างสะดวก อีกทั้งตลาดการค้าช้างต้องการลูกช้างมากกว่าช้างรุ่น เนื่องจากฝึกง่าย การล่าช้างเอางา ช้างส่วนใหญ่จะถูกนำไปใช้แกะสลักเพื่อเป็นเครื่องประดับ และเครื่องบูชาที่มีมูลค่าสูง

8.1.8.3 ปัญหาในการจับลูกช้างป่ามาเลี้ยง

ทุกวันนี้ปัญหานี้ยังมีอยู่ โดยการจับลูกช้างมาเลี้ยงและฝึกนำไปเป็นช้างแสดง ช้างเร่ร่อน หรือช้างท่องเที่ยว ซึ่งวิธีการจับนั้นจะใช้บ่วงบาศก์ หรือทำเป็นหลุมดักช้างขนาดใหญ่ หรือบางกรณีก็จะมีกรงแม่ช้างหรือโจลงช้าง

8.1.8.4 ปัญหาโจลงช้างที่มีถิ่นอาศัยตามแนวชายแดน

โดยช้างป่าเหล่านี้จะมีอาณาเขตอาศัยและเดินไปมาระหว่างไทยกับประเทศเพื่อนบ้าน ก่อให้เกิดปัญหาการล่าช้างป่าเพื่อเอางา การลักลอบจับลูกช้างป่ามาเลี้ยงและผลกระทบอื่น ๆ ตามมา

8.1.8.5 ปัญหาทางด้านการขยายพันธุ์

พื้นที่ที่ช้างป่าอาศัยอยู่ในป่าแต่ละพื้นที่นั้น เป็นเสมือนเกาะไม่มีเขตแดนติดต่อกับป่าผืนอื่น ส่งผลให้ช้างป่าผสมเลือดชิด (Inbreed) ลักษณะคือยทางพันธุกรรมแสดงในลูกช้าง ทำให้ร่างกายผิดปกติ อ่อนแอ มีภูมิคุ้มกันต่ำ อัตราส่วนระหว่างช้างเพศผู้และเพศเมียในวัยเจริญพันธุ์ไม่เหมาะสม และการล่าช้างเพศผู้เพื่อเอางา ทำให้ช้างมีงาที่ควรจะเป็นพ่อพันธุ์ลดลง ส่งผลให้พันธุกรรมของช้างลดลง เกิดการจำกัดความหลากหลายทางพันธุกรรม

8.1.8.6 ปัญหาเรื่องถิ่นอาศัย

การรุกรานของมนุษย์ ความเจริญต่าง ๆ ที่เข้ามาในหลายพื้นที่ที่มีการบุกรุกเขตพื้นที่อุทยานเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า และเขตป่าสงวนของมนุษย์ ส่งผลกระทบต่อสิ่งที่อยู่อาศัยของช้างป่าเป็นอย่างมาก ทำให้เขตที่อยู่อาศัยของช้างนั้นลดลงพื้นที่หากินลดลง ซึ่งจะไปส่งผลกระทบต่อการดำรงชีวิตและทำให้เกิดปัญหาระหว่างคนกับช้างป่าขึ้น ซึ่งจากการรุกรานของมนุษย์และความเจริญต่าง ๆ ส่งผลให้เกิดปัญหาอื่น ๆ ที่มีผลกระทบต่อช้างป่าตามมา ได้แก่

- 1) ปัญหาที่เกิดจากการที่ชาวบ้านที่อาศัยอยู่รอบ ๆ เขตอุทยาน หรือเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า มักจะลักลอบเข้าไปล่าสัตว์ ตัดไม้และเก็บหาของป่า ซึ่งเป็นการรบกวนพื้นที่อยู่อาศัยและแหล่งอาหารของสัตว์ป่า
- 2) ปัญหาที่เกิดจากชาวบ้านรอบ ๆ พื้นที่ป่า นำเอาสัตว์ปศุสัตว์จำพวกวัวควาย นำเข้าไปเลี้ยงอยู่ในที่อยู่อาศัยของช้างป่า ซึ่งอาจก่อให้เกิดการแพร่กระจายของโรคติดต่อบางชนิดไปสู่ช้างป่าและสัตว์ป่าอื่น ๆ ได้
- 3) ปัญหาที่เกิดจากกิจกรรมการท่องเที่ยว เช่น กลุ่มนักท่องเที่ยวที่เข้าไปพักผ่อนในพื้นที่ป่า ย่อมส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศของป่า และสัตว์ป่า เช่น การสร้างเขื่อนซึ่งเป็นการแยกป่าธรรมชาติออกจากกัน การตัดถนนผ่านป่าก็เช่นกัน แล้วให้มนุษย์เข้าไปท่องเที่ยวเป็นการรบกวนป่า สัตว์ป่าได้ง่วงขึ้นอีกด้วย
- 4) ปัญหาที่เกิดจากอุบัติเหตุรถยนต์ชน โดยบางพื้นที่ เช่น อุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ อุทยานแห่งชาติเขาชะเมา เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไน เป็นต้น มักจะมีโขลงช้างป่าออกมาหากินในเวลากลางคืน หากผู้ขับขี่รถยนต์ขับด้วยความเร็ว และขาดความระมัดระวังก็อาจก่อให้เกิดอุบัติเหตุชนกับช้างป่าได้ จนได้รับบาดเจ็บหรือเสียชีวิตได้
- 5) ปัญหาที่เกิดจากภัยธรรมชาติ เช่น น้ำท่วม ไฟป่า ไฟไหม้ เป็นต้น และการตกเหว หรือหลุมบ่อของช้างป่า ส่งผลให้เกิดการเสียชีวิตของช้างได้อีกเช่นกัน

6) ปัญหาด้านพืชอาหารและแหล่งดินโป่ง

การรुक้าของมนุษย์ส่งผลให้พื้นที่หากินนั้นลดลง ทำให้พืชอาหารและแหล่งดินโป่งของช้างนั้นถูกทำลายลงไปด้วย ทำให้ช้างป่าในบางพื้นที่ลงมากินพืชไร่ของเกษตรกร แล้วเกิดคิดใจในรสชาติของพืชไร่ เช่น สับปะรด กล้วย อ้อย ฯลฯ ก่อให้เกิดปัญหาความขัดแย้งระหว่างคนกับช้าง

7) ปัญหาด้านสังคม

ช้างป่าอาศัยอยู่กันเป็นสังคม มีหัวหน้าโขลงและมีสมาชิกในโขลงหากินไปด้วยกัน ช้างเป็นสัตว์สังคมอันดับที่ 3 รองจากมนุษย์และปลาวาฬ ปัญหาด้านพฤติกรรมที่เปลี่ยนแปลง เช่น การทำร้ายร่างกายกันเอง ส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงจากสิ่งแวดล้อม เช่น พื้นที่อาศัยลดลง และความจำกัดของอาหาร

8) ปัญหาด้านการจัดการ

(1) การขาดหน่วยงานที่รับผิดชอบโดยตรง ปัจจุบันยังไม่มีหน่วยงานที่รับผิดชอบเรื่องช้างโดยตรง ทำให้ไม่มีการจัดการที่มีระบบระเบียบแบบแผนที่เหมาะสม หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับช้างป่าในปัจจุบันคือสำนักอนุรักษ์สัตว์ป่า กรมป่าไม้ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ซึ่งมีภาระหน้าที่มากมายหลายด้าน ทำให้การจัดการช้างป่าในปัจจุบันยังไม่เพียงพอ

(2) การขาดแคลนบุคลากร การมีบุคลากรไม่เพียงพอทำให้การดำเนินงานไม่มีประสิทธิภาพเพียงพอ เช่น การขาดแคลนนักวิจัย ทำให้ขาดข้อมูลพื้นฐานและความรู้ที่ทันสมัย ทำให้ขาดข้อมูลในการใช้งาน การขาดแคลนเจ้าหน้าที่พิทักษ์ป่า ทำให้การดูแลป้องกันเป็นไปอย่างจำกัด

(3) การขาดแคลนงบประมาณในการดำเนินงานทำให้การดำเนินงานเป็นไปอย่างไม่ต่อเนื่อง เช่น การตรวจจับผู้ลักลอบกระทำผิดในการล่าช้าง บุกรุกป่า และการขาดงบประมาณทางด้านการวิจัยก็ทำให้ไม่ได้ข้อมูลที่จำเป็นด้วย

(4) การขาดแคลนแผนแม่บทในการจัดการช้างป่า เนื่องจากการขาดบุคลากรและงบประมาณ ทำให้ขาดข้อมูลที่ทันสมัย รวมไปถึงแนวทางแก้ไขอย่างเป็นรูปธรรมที่เพียงพอในการจัดการทำแผนแม่บท ส่งผลให้การดำเนินงานเกี่ยวกับช้างป่าขาดทิศทางที่แน่นอน มีเพียงการแก้ปัญหาเฉพาะหน้า และบางครั้งเกิดความซ้ำซ้อนในการปฏิบัติงาน การประชาสัมพันธ์ให้เห็นคุณค่าของช้างป่าจะทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับสถานการณ์ ปัญหาของช้างป่า ซึ่งส่งผลให้เกิดการอนุรักษ์จากสาธารณชนอย่างเป็นรูปธรรมและมีประสิทธิภาพ

8.2 สรุป

จากปัญหาของช้างคังได้ทบทวนมาในบทต้น ๆ จะเห็นได้ว่ามีหน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้องกับปัญหาเรื่องช้างอยู่มากมายหลายหน่วยงานด้วยกัน ทำให้เกิดความสับสน ต้องอาศัยการประสานงานร่วมมือระหว่างหน่วยงานของรัฐจึงจะแก้ปัญหาได้ ยกตัวอย่างเช่น ช้างเลี้ยงเร่ร่อนเข้าเมือง อาจปรับผิดได้ตามพระราชบัญญัติสัตว์พาหนะ พุทธศักราช 2582 ไม่แจ้งนายทะเบียนเมื่อนำช้างเข้ามาในเมืองปรับ 50 บาท กีดขวางการจราจรผิดพระราชบัญญัติการขนส่งทางบก พ.ศ. 2522 ปรับ 500 บาท ช้างจับถ่ายในที่สาธารณะผิดพระราชบัญญัติรักษาความสะอาดและความเป็นระเบียบเรียบร้อยของบ้านเมือง พ.ศ. 2535 ปรับ 500 บาท ทำทารุณสัตว์ผิดกฎหมายอาญามาตรา 381 และ 382 โทษจำคุก 1 เดือน หรือทั้งจำและปรับ 1,000 บาท ย้ายสัตว์เข้าเมืองโดยไม่มีใบตรวจสุขภาพจากสัตว์แพทย์ท้องถิ่นโทษจำคุกไม่เกิน 3 เดือน และปรับ 5,000 บาท ปล่อยสัตว์เข้าเขตชุมชนโดยไม่ได้รับอนุญาต ผิดพระราชบัญญัติสาธารณสุข พ.ศ. 2535 ปรับ 5,000 บาท นำช้างมาเดินในที่จราจรพลุกพล่านเกิดอันตรายต่อยานพาหนะและคนผิดพระราชบัญญัติทางหลวง 2535 โทษจำคุก 3 ปี ทั้งจำทั้งปรับและยึดเข้าหลวง และปรับ 60,000 บาท รวมเป็นโทษผิดที่สามารถดำเนินการกับผู้ผู้นำช้างมาเร่ร่อนในเมือง คือ โทษจำคุกสูงสุด 3 ปี 4 เดือน และปรับไม่เกิน 72,050 บาท จะเห็นได้ว่าการจัดการควบคุมระเบียบเรื่องช้างเกี่ยวข้องกับหลายหน่วยงานด้วยกันเป็นเหตุให้เกิดความไม่สะดวกและบางครั้งยากที่จะประสานให้เกิดผลในการปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรมได้

นอกจากนี้แล้วยังมีปัญหาใหญ่ที่เกี่ยวข้องพันระหว่างช้างเลี้ยงและช้างป่าอย่างแยกไม่ออก เนื่องจากกฎหมายที่ใช้กำกับควบคุมช้างเลี้ยง คือพระราชบัญญัติสัตว์พาหนะ พุทธศักราช 2482 ซึ่งกำหนดให้ช้างเลี้ยงเป็น 1 ใน 6 ของสัตว์พาหนะ ที่เจ้าของมีสิทธิ์โดยชอบทรงไว้ซึ่งทรัพย์สินที่จะใช้ หรือแสวงหาผลประโยชน์ได้ คือ เป็นสมบัติอันชอบธรรม อาจตกทอดเป็นมรดกหรือซื้อขายได้ ดังนั้นการซื้อขายตัวช้าง งาหรืออวัยวะต่าง ๆ สามารถทำได้อย่างถูกต้องตามกฎหมาย ส่วนช้างป่าได้รับการคุ้มครองจากพระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ. 2535 ซึ่งห้ามการค้าซากหรือผลิตภัณฑ์สัตว์ป่าทำให้เกิดปัญหาในการแยกแยะว่าเป็นช้างเลี้ยงหรือช้างป่า ปัญหาเหล่านี้รวมถึง การค้าช้างและอวัยวะอื่น ๆ การฆ่าแม่เอาลูก การสวมตอ คือ การหาช้างเชือกใหม่มาสวมตัวรูปพรรณเดิม เนื่องจากช่องโหว่ของพระราชบัญญัติสัตว์พาหนะ พุทธศักราช 2482 ซึ่งกำหนดให้จดทะเบียนตัวรูปพรรณช้างเมื่ออายุย่างเข้าปีที่ 8 ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่ยาวนานเป็นช่องให้เกิดการนำลูกช้างป่ามาแอบอ้างว่าเป็นลูกช้างที่เกิดจากแม่ช้างที่จดทะเบียนเป็นสัตว์พาหนะ หรือการเกิดช้างเหาะซึ่งคือการเคลื่อนย้ายช้างออกนอกพื้นที่โดยไม่ขออนุญาต ทำให้เกิดปัญหาเรื่องจำนวน หรือการเกิดที่แท้จริงของช้างเลี้ยง กรณีอื่น ๆ ที่ทำให้จำนวนประชากรช้างเลี้ยงผิดพลาด คือ การเปลี่ยนผู้ถือครอง

ในลักษณะมรดกของตระกูล คือขึ้นทะเบียนที่ท้องถิ่นหนึ่งแต่เปลี่ยนมือถือครองไปอยู่ที่อื่น หรือการตกสำรวจ

8.3 ข้อเสนอแนะ

8.3.1 การปรับปรุงกฎหมายคุ้มครองช้างป่า

ปัจจุบันช้างป่าได้รับความคุ้มครองตามพระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ. 2535 ซึ่งเป็นพระราชบัญญัติที่แก้ไขเพิ่มเติมมาจากพระราชบัญญัติสำหรับรักษาช้างป่า พ.ศ. 2503 ทั้งสองฉบับมีสาระสำคัญโดยย่อในการคุ้มครองสัตว์ป่าดังนี้

1. กำหนดพื้นที่ป่าให้เป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าและเขตห้ามล่าสัตว์ป่า เพื่อให้สัตว์ป่าได้อยู่อาศัยอย่างปลอดภัย และสืบทอดสายพันธุ์ได้อย่างต่อเนื่อง
2. ห้ามล่าสัตว์ป่า ยกเว้นเพื่อการศึกษาทางวิชาการ การเพาะพันธุ์เพื่อกิจการสวนสัตว์สาธารณะ และโดยได้รับอนุญาตจากอธิบดี
3. ห้ามค้า ครอบครอง สัตว์ป่าสงวน ซากของสัตว์ป่าสงวนหรือสัตว์ป่าคุ้มครอง ยกเว้นเป็นสัตว์ป่าที่ได้มาจากการเพาะพันธุ์ พร้อมทั้งมีบทลงโทษผู้ที่ล่า ค้า หรือครอบครองโดยไม่ได้รับอนุญาต

ต่อมาในปี 2546 กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้ปรับปรุงเพิ่มการลงโทษผู้ล่าสัตว์ป่าให้มีโทษจำคุกอย่างต่ำ 1 ปี (1-5 ปี) ทุกราย และปรับตั้งแต่ 10,000 - 50,000 บาท (แต่เดิมปรับ หรือจำคุก หรือทั้งจำทั้งปรับ) ทั้งนี้เนื่องจากการลักลอบค้าสัตว์ป่าที่ทำรายได้อย่างมหาศาลประมาณ 10,000 ล้านบาทต่อปี ได้ขยายตัวเป็นวงกว้างในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และยากแก่การปราบปรามมาก

เพื่อให้การปราบปรามการลักลอบการค้า ค้า หรือครอบครองสัตว์ป่าสงวนและสัตว์ป่าคุ้มครอง รวมถึงซากของสัตว์ป่าเหล่านี้ได้ผลอย่างจริงจัง จำเป็นต้องมีการลงโทษผู้กระทำความผิดให้หลายจำ โดยพิจารณาเพิ่มบทลงโทษทั้งปรับและจำคุกให้หนักขึ้นจากบทลงโทษเดิมที่บังคับใช้ในปี 2535 ซึ่งเป็นเวลา 10 ปีกว่ามาแล้ว จึงไม่ใคร่จะเหมาะสมกับสถานการณ์ปัจจุบัน จากการศึกษาของ Mulder ในปี 2534 ประเทศอัฟริกาใต้ได้เสนอให้มีการเพิ่มบทลงโทษสำหรับผู้กระทำความผิด ฆ่าหรือล่าเองาช้างจากเดิมที่ปรับเป็นเงิน 500,000 บาทและจำคุก 10 ปี (ประเทศ Namibia ปรับ 500,000 บาทและจำคุก 20 ปี) ทั้งนี้ เป็นเพราะประชากรช้างในทวีปอัฟริกาที่ลดลงอย่างรวดเร็วจาก

1.3 ล้านในปี 2523 และจากการสำรวจในปี 2545 มีช้างแอฟริกาเหลืออยู่ 3-4 แสนเชือกเท่านั้น ในขณะที่โทษสูงสุดในการล่าสัตว์ป่าในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าของประเทศไทย คือ ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกิน 5 ปี หรือปรับไม่เกินห้าหมื่นบาท หรือทั้งจำทั้งปรับเท่านั้น มีข้อน่าสังเกตว่าประเทศไทยเป็นประเทศเดียวในโลกที่มีการแยกช้างออกเป็นช้างเลี้ยงและช้างป่า ทั้ง ๆ ที่เป็นสัตว์ชนิดเดียวกันคือ *Elephas Maximus* กฎหมายอนุญาตตามพระราชบัญญัติสัตว์พาหนะ 2482 ให้ค้าครอบครองช้างเลี้ยงและซากของช้างเลี้ยงได้เนื่องจากกำหนดให้ช้างเลี้ยงมีสถานะเช่นเดียวกับม้า โค กระบือ ล่อ และลา คือ เป็นสัตว์พาหนะแต่การพิสูจน์ว่าเป็นช้างเลี้ยง ซากของช้างเลี้ยงหรือช้างป่ายังขาดความรัดกุมและมีช่องโหว่ทำให้มีการค้าซากและตัวช้างอยู่เนื่อง ๆ เมื่อพิจารณาจะเห็นได้ว่าการดำรงคงอยู่ของช้างป่าในประเทศไทยถูกคุกคามและล่อแหลมต่อการสูญพันธุ์เป็นอย่างยิ่งสมควรพิจารณาเพิ่มบทลงโทษทั้งจำคุกและปรับให้หนักกว่าเดิม รวมทั้งต้องมีมาตรการขึ้นทะเบียนช้างเลี้ยงอย่างเป็นระบบที่มีมาตรฐานเดียวกัน คือ สำรวจและทำเครื่องหมายช้างเลี้ยงทั้งหมด จะทำให้ทราบจำนวนประชากรช้างเลี้ยงที่แน่นอน ขณะนี้กรมปศุสัตว์ มูลนิธิ องค์กรที่ทำงานเกี่ยวกับช้างได้ดำเนินการฝังไมโครชิพแก่ช้างเลี้ยง เป็นส่วนใหญ่แล้ว (1,850 เชือก) ปัญหาที่เกิดขึ้นคือ มาตรฐานการทำเครื่องหมาย ตำแหน่งที่ทำ รวมทั้งความหลากหลายของชนิดไมโครชิพซึ่งทำให้เกิดปัญหาในการอ่านเลขหมายไมโครชิพ เนื่องจากเครื่องอ่านไม่สามารถอ่านไมโครชิพได้ทุกชนิด อันอาจทำให้เกิดความเข้าใจผิดว่าช้างนั้นยังไม่ได้ขึ้นทะเบียน เป็นเหตุให้มีการฝังไมโครชิพซ้ำซ้อน ดังปรากฏว่าช้างบางเชือกมีไมโครชิพหลากชนิดกันฝังอยู่หลายหมายเลข สำหรับแนวทางการแก้ปัญหานี้ควรจะต้องมีการจรรยาละเอียดยุติและลักษณะรูปพรรณของช้างแต่ละเชือก และในอนาคตควรมีการวิเคราะห์สารพันธุกรรม (DNA) ของช้างแต่ละเชือกด้วย เพื่อช่วยระบุชี้ตัวช้างได้อย่างแน่นอน

นอกจากการเพิ่มบทลงโทษ (ทั้งปรับและจำคุก) แก่ผู้ลักลอบค้าสัตว์ป่าแล้วต้องปรับเปลี่ยนค่านิยมความเชื่อที่ผิดและกำจัดให้หมดไป เช่น การเลี้ยงช้างป่าเป็นการเสริมบารมี การบริโภคอวัยวะส่วนต่าง ๆ ของสัตว์ป่าแล้วจะทำให้ผู้บริโภคมีความแข็งแรงและมีความสามารถพิเศษตามคุณลักษณะของสัตว์ การใช้ งา กระดูก กระดอง หรือส่วนอวัยวะของสัตว์ป่าเป็นเครื่องประดับเป็นสิ่งโก้เก๋ และต้องมีการติดตามตรวจสอบการซื้อขายสัตว์ป่า หรือซากของสัตว์ป่าทั่วประเทศ ควบคุมการลอบค้าสัตว์ป่าตามแนวชายแดน รวมทั้งสร้างระบบตรวจตราที่ประชาชนสามารถร้องเรียนกับเจ้าหน้าที่ตำรวจได้ทันทีเมื่อพบเห็นการค้าสัตว์ป่าผิดกฎหมาย ไม่ต้องรอเจ้าหน้าที่จากกรมป่าไม้ หรือกรมอุทยานแห่งชาติที่มีบุคลากรจำกัด

อีกประเด็นหนึ่งที่จะเห็นที่กล่าวถึงไม่ได้ คือเรื่องการส่งสัตว์ป่าออกนอกราชอาณาจักร เนื่องจากประเทศไทยเป็นประเทศที่มีช้างเอเชียที่เป็นช้างเลี้ยงอยู่ประมาณ 2,000 กว่าเชือก

เดิมช้างส่วนใหญ่จะอยู่ในธุรกิจการทำป่าไม้ หลังปี 2532 ที่รัฐบาลไทยประกาศยกเลิกการให้สัมปทานไม้ทำให้ช้างในกลุ่มนี้ไม่มีงานทำ บางส่วนได้กลายเป็นช้างเร่ร่อน หรือเข้าสู่ธุรกิจการท่องเที่ยว ขณะเดียวกันได้เกิดธุรกิจใหม่ขึ้นมา คือ การให้เช่าช้างแก่ต่างประเทศเพื่อการแสดงหรือธุรกิจสวนสัตว์ ในต่างประเทศ ดังปรากฏข่าวการส่งช้างไปต่างประเทศอยู่เนือง ๆ เมื่อเดือนกุมภาพันธ์ 2547 มีข่าวการเสียชีวิตของช้าง 2 เชือกจากจำนวน 8 เชือก ที่ส่งไปยังประเทศจีนเพื่อธุรกิจสวนสัตว์ ตามความเป็นจริงช้างทั้ง 8 เชือกเป็นช้างเลี้ยงในครอบครองของเอกชน แต่การนำเข้า-ส่งออก นำผ่านจะต้องปฏิบัติตามกฎระเบียบของข้อตกลงระหว่างประเทศว่าด้วยการค้าสัตว์ป่าและซากของสัตว์ป่า ซึ่งเป็นไปตามระเบียบของคณะกรรมการอนุสัญญาว่าด้วยการค้าระหว่างประเทศซึ่งชนิดสัตว์ป่าและพันธุ์พืชที่ใกล้สูญพันธุ์ (Convention of International Trade on near Extinction Species, CITES) จะเห็นได้ว่า แม้ช้างเลี้ยงจะถูกจัดเป็นสัตว์พาหนะตามกฎหมายไทย แต่เมื่อจะทำการใด ๆ ขณะที่อยู่นอกเขตแดนของประเทศไทยแล้วจะต้องปฏิบัติตามข้อตกลงระหว่างประเทศว่าด้วยการค้าซึ่งชนิดสัตว์ป่าและพันธุ์พืชที่ใกล้สูญพันธุ์ ข้อขัดแย้งที่ว่า จะจัดช้างออกเป็นช้างเลี้ยงและช้างป่า หรือจัดเป็นสัตว์ป่าอย่างเดียว ฯลฯ คงจะต้องนำมาพิจารณากันอย่างละเอียดและกว้างขวางอีกครั้งหนึ่ง การยกประเด็นนี้ขึ้นมา มิได้มีจุดมุ่งหมายจะให้มิมีข้อยุติในการตัดสินสถานะของช้างว่าเป็นช้างเลี้ยงหรือสัตว์ป่า แต่มีความประสงค์ที่จะนำเสนอข้อปฏิบัติอันจะนำไปสู่สวัสดิภาพของสัตว์ป่าที่จะทำการนำเข้า-ส่งออก หรือนำผ่านประเทศที่อยู่ในข้อตกลงระหว่างประเทศว่าด้วยการค้าซึ่งชนิดสัตว์ป่าและพันธุ์พืชที่ใกล้สูญพันธุ์ โปรดทบทวนข้อเสนอแนะของคณะอนุกรรมการทรัพยากรธรรมชาติฯ เสนอต่อกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม กรณีช้างที่ส่งไปประเทศจีนเสียชีวิต 2 เชือก

ศาสตราจารย์ประดิษฐ์ วนาพิทักษ์ ได้วิจารณ์ถึงความจำเป็นในการตราพระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ. 2535 ว่าเพื่อปรับปรุงให้มีมาตรการในการสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่าให้เป็นที่ไปอย่างเหมาะสมและสอดคล้องกับการตกลงระหว่างประเทศ สำคัญของพระราชบัญญัติฉบับนี้ คือ การเร่งรัดขยายพันธุ์สัตว์ป่า และสัตว์ป่าชนิดหนึ่งในเป้าหมายน่าจะเป็นช้าง เนื่องจากเกรงว่าช้างจะสูญพันธุ์ไปจากเมืองไทย อย่างไรก็ตามพระราชบัญญัติฉบับนี้มิได้กำหนดให้ช้างเป็นสัตว์ป่าสงวน และในการออกกฎกระทรวงเพื่อกำหนดชนิดของสัตว์ป่าคุ้มครองก็ไม่มีช้างรวมอยู่ด้วย ทั้งนี้อาจจะเนื่องจากมีความสับสนระหว่างสัตว์ป่าและสัตว์พาหนะ ศาสตราจารย์ประดิษฐ์ ได้เสนอให้เพิ่มนิยามศัพท์ “สัตว์ป่าคุ้มครองพิเศษ” ในมาตรา 4 ของพระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ. 2535 ซึ่งสัตว์ป่าคุ้มครองพิเศษ หมายความว่า ช้างป่า และให้รวมถึงช้างที่ได้จดทะเบียนทำตัวพิมพ์รูปพรรณตามกฎหมายว่าด้วยสัตว์พาหนะแล้ว และสัตว์พาหนะที่ได้มาจากการสืบพันธุ์จากช้างดังกล่าว พร้อมทั้งเพิ่มเติมข้อความ “สัตว์ป่าคุ้มครองพิเศษ”

ในมาตราต่าง ๆ ของพระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า 2535 เพื่อให้มีผลบังคับในการห้ามล่า แต่เพาะพันธุ์ได้ การครอบครองซาก การควบคุมการเคลื่อนย้าย สรุปลึ้น ๆ ว่าบทบัญญัติมาตราใดในพระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ. 2535 ที่มีข้อห้ามสำหรับสัตว์ป่าสงวนและสัตว์ป่าคุ้มครองก็ควรเพิ่มเติม “สัตว์ป่าคุ้มครองพิเศษ” ไปด้วยแล้วแต่กรณี ซึ่งจะพิจารณารายละเอียดเป็นมาตรา ๆ ไป สำหรับในการจดทะเบียนช้างเลี้ยงนั้นได้เสนอให้เจ้าของต้องนำไปจดทะเบียนใน 90 วัน นับแต่วันแรกเกิด นอกจากนั้นยังได้เสนอบทลงโทษสำหรับ “สัตว์ป่าคุ้มครองพิเศษ” ให้มีโทษหนักเป็นพิเศษสูงกว่า “สัตว์ป่าคุ้มครอง” ธรรมดา

จากข้อโต้เถียงที่ยังหาข้อยุติไม่ได้ว่า จะจัดช้างเลี้ยงเป็นสัตว์พาหนะ สัตว์ป่าหรือ สัตว์คุ้มครองพิเศษ หากเห็นว่า

1) ช้าง ควรเป็นสัตว์ป่า ถึงแม้จะถูกนำมาฝึกการใช้งานและเลี้ยงดูโดยมนุษย์แล้วก็ตามข้อเสนองานของ ศ.ประดิษฐ วนาพิทักษ์ ที่จะนำช้างให้มาอยู่ภายใต้บทบัญญัติของพระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า 2535 โดยจัดช้างเป็นสัตว์คุ้มครองพิเศษ ก็น่าจะนำมาพิจารณา โดยนำพระราชบัญญัติฉบับนี้มาศึกษาอย่างละเอียด แล้วนำเหตุผลและข้อเท็จจริงมาแก้ไขให้ได้ประโยชน์ในการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์จากช้างเลี้ยงอย่างเหมาะสมต่อไป

2) ช้างเลี้ยง ควรจัดเป็นสัตว์พาหนะ ก็สมควรที่จะต้องมีกฎหมายรองรับสวัสดิภาพความเป็นอยู่ของช้างเลี้ยงให้ต่างไปจากสัตว์พาหนะชนิดอื่น เพื่อความดำรงอยู่ของช้างไทยไม่ให้ถูกใช้งานโดยไม่สมควร โคนทำทารุณกรรม เทียวเร่ร่อนเข้ามาในเมืองหรือชุมชน หรือถูกส่งไปต่างประเทศอย่างไม่มีการระเบียบบังคับในการดำเนินการส่งออกอย่างรัดกุม ก่อนที่จำนวนช้างเลี้ยงไทยจะลดจำนวนลงและอาจนำไปสู่การสูญพันธุ์ได้ในที่สุด ดังข้อเสนอแนะต่อไปนี้

8.3.2 ข้อเสนอแนะในการปรับปรุงกฎหมายควบคุมช้างเลี้ยง

ตามที่ช้างเลี้ยงได้ถูกจัดเป็นสัตว์พาหนะ จึงถูกควบคุมบังคับโดยพระราชบัญญัติสัตว์พาหนะ พ.ศ. 2482 ประเทศไทยมีช้างเลี้ยงเหลืออยู่เป็นจำนวน 2,000 กว่าเชือกนั้น ตามสภาพของช้างซึ่งเป็นสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนมขนาดใหญ่ (โตเต็มที่ 3,000–4,500 กิโลกรัม) กินอาหารวันละ 200 กิโลกรัม และน้ำ 200 ลิตร จึงเป็นภาระหนักสำหรับผู้ครอบครอง ผู้ดูแล หรือควาญ ที่จะเลี้ยงดูช้างอันนำไปสู่การนำช้างออกเร่ร่อน ขอรับการบริจาคน การทำทารุณช้าง ปัญหาสุขภาพช้างช้างอาละวาด และการลดจำนวนลงของช้างอย่างต่อเนื่อง พระราชบัญญัติสัตว์พาหนะ พ.ศ. 2482 ที่ใช้กำหนดควบคุมช้างเลี้ยงในฐานะเป็นสัตว์พาหนะนั้นไม่สามารถอำนวยความสะดวกและใช้ประโยชน์จากช้างเลี้ยงอย่างเหมาะสมกับสภาพปัจจุบันได้

8.3.2.1 ปัญหาที่เกิดขึ้นมีดังนี้

1) กฎหมายให้น้ำหนักไปในการคุ้มครองช้างป่า ส่วนช้างบ้านนั้นอาจได้รับความคุ้มครองบ้าง แต่เป็นส่วนน้อยและไม่ครอบคลุมทุกกรณี เช่น ต้องจดทะเบียนรูปพรรณ การโอนกรรมสิทธิ์และการจำนอง การย้ายและจำหน่ายทะเบียน การเคลื่อนย้ายช้างซึ่งเป็นสัตว์พาหนะต้องแจ้งต่อพนักงานเจ้าหน้าที่ เป็นต้น

2) โทษอาญาสำหรับการกระทำทารุณต่อช้างกำหนดไว้ต่ำมาก นอกจากนี้ยังไม่มีบทบัญญัติลงโทษการนำช้างไปใช้ในกิจกรรมต่าง ๆ ที่ไม่เหมาะสมแก่สุขภาพของช้าง หรือธรรมชาติของช้าง เช่นการนำช้างเดินขายอาหารช้างไปตามถนนที่มีการจราจรคับคั่ง การแสดงที่ไม่เหมาะสม และการใช้ยาเสพติด หรือสารที่มีฤทธิ์ต่อจิตประสาทในช้าง

3) ข้อกำหนดในการจดทะเบียนทำตัวรูปพรรณช้างไม่ทันเหตุการณ์ทำให้เกิดการสวมรูปพรรณ หรือรูปพรรณไม่ตรงความจริงของช้าง ซึ่งจะนำไปสู่ปัญหาของการลักลอบจับช้างป่า แล้วนำมาสวมทะเบียนแทนช้างเลี้ยง

4) ขาดการประสานงานในการใช้กฎหมายร่วมกัน เช่น การกำหนดเขตห้ามช้างเข้ามาเดินทางบนทางหลวง หรือเมืองที่มีการจราจรคับคั่ง การรักษาความสะอาด การรักษาพยาบาลช้างเจ็บป่วย กฎหมายที่ใช้บังคับควบคุมช้างกระจัดกระจายอยู่ในกฎหมายหลายฉบับ ขาดต่อการปฏิบัติ ทำให้การบังคับใช้กฎหมายไม่ได้ผล

5) ขาดการสนับสนุนกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับผู้ครอบครองช้างหรือผู้ใช้ประโยชน์จากช้าง เพื่อให้มีการจัดการแก้ไขปัญหาช้างร่วมกัน และการบริหารทรัพยากรช้างร่วมกัน

6) ปัญหาการส่ง ขาย ช้างไปยังต่างประเทศ

จากปัญหาที่เกิดขึ้นกับช้างเลี้ยงดังกล่าวข้างต้น จึงน่าจะมีการพิจารณาปรับปรุงกฎหมายที่ใช้บังคับควบคุมช้างเลี้ยง รวมทั้งกำหนดบทลงโทษตามสมควรโดยให้ครอบคลุมถึงประเด็นต่าง ๆ ดังนี้

1. การขึ้นทะเบียนช้างเลี้ยงอย่างเป็นระบบที่มีมาตรฐานเดียวกันดังกล่าวข้างต้น โดยจะต้องนำตัวช้างไปแสดงแก่นายทะเบียน การขึ้นทะเบียนจะทำให้ทราบประชากรช้างเลี้ยงที่แน่นอน ทำให้ทราบความเป็นไปในภาพรวมและสามารถวางแผนในการอนุรักษ์และจัดการใช้ประโยชน์จากช้างเลี้ยงอย่างได้ผลดี

1.1 ควรกำหนดให้มีการขึ้นทะเบียนลูกช้างที่มีอายุ 30 วันหลังคลอดหรือสูงไม่เกิน 90 เซนติเมตร วัดจากหัวไหล่ถึงพื้นดินภายใน 15 วัน เพื่อป้องกันการฆ่าแม่ช้างป่าแล้วเอาลูกมาสวมทะเบียนรูปพรรณ

1.2 สำหรับช้างเลี้ยงที่นำเข้ามาในราชอาณาจักร ต้องนำไปจดทะเบียนภายใน 15 วัน

1.3 กรณีช้างเลี้ยงสูญหาย ต้องแจ้งนายทะเบียนท้องที่ภายใน 7 วัน หากได้คืนมา ต้องแจ้งภายใน 7 วันเช่นกัน หากไม่ได้ช้างเลี้ยงกลับคืนต้องคืนตัวรูปพรรณต่อนายทะเบียนภายใน 90 วัน

1.4 เมื่อตรวจพบว่าช้างเลี้ยงเชือกใดไม่ได้ขึ้นทะเบียน หรือรายละเอียดทะเบียนไม่ตรงกับตัวช้างให้อำนาจเจ้าหน้าที่ในการยึดช้างเลี้ยงได้ และมีอำนาจสอบสวนผู้ครอบครองได้

2. การเปลี่ยนผู้ถือครองในลักษณะมรดกตกทอด การขาย จำนำ จำนอง ต้องแจ้งการโอนกรรมสิทธิ์ต่อนายทะเบียนภายใน 30 วัน เพื่อป้องกันการขึ้นทะเบียนในท้องที่หนึ่ง แต่เปลี่ยนผู้ถือครองไปอยู่ในท้องที่อื่น เป็นเหตุให้จำนวนประชากรช้างผิดจากความเป็นจริง โดยต้องปฏิบัติตามพระราชบัญญัติโรคระบาดสัตว์ พ.ศ. 2494 โดยการขออนุญาตเคลื่อนย้ายสัตว์อย่างเคร่งครัด หากเป็นการให้เช่า เช่าซื้อ ยืม ฝาก รับจ้างเลี้ยงหรือพาไปชั่วคราว ไม่ต้องแจ้งนายทะเบียน แต่ต้องปฏิบัติตาม พระราชบัญญัติโรคระบาดสัตว์ 2494 อย่างเคร่งครัดในการขออนุญาตเคลื่อนย้ายสัตว์

3. ห้ามฆ่า ทำทารุณ โดยไม่มีเหตุจำเป็น ยกเว้นเพื่อให้ตนเองหรือผู้อื่นพ้นอันตราย หรือเพื่อรักษาทรัพย์สินของตนเองหรือผู้อื่น และกระทำแก่พอสมควรแก่เหตุ

4. ห้ามใช้งานเกินควรหรือใช้งานไม่สมควร หรือฝึกใช้งานช้างเลี้ยงในลักษณะจะเกิดอันตรายหรือทุกข์ทรมานหรือเจ็บป่วยแก่ช้างเลี้ยง การใช้งานหรือฝึกช้างต้องอยู่ในดุลพินิจ และควบคุมของหมอช้าง ควบคุมช้าง หรือสัตวแพทย์

5. ผู้ครอบครอง ผู้ดูแล หรือควบคุมช้าง ต้องให้การรักษาพยาบาลตามสมควรและพอเพียงเมื่อช้างเลี้ยงเจ็บป่วยหรือได้รับบาดเจ็บ หรือเมื่อได้รับคำสั่งจากเจ้าหน้าที่

6. ห้ามไม่ให้ผู้ครอบครอง ผู้ดูแล หรือควบคุมช้างให้ยาเสพติดแก่ช้างเลี้ยง ยกเว้นเป็นการรักษาภายใต้การควบคุมของสัตวแพทย์ ในกรณีลูกจ้าง ผู้ดูแลหรือควบคุมช้าง เป็นผู้กระทำความผิด นายจ้างหรือผู้ครอบครองช้างเลี้ยงนั้นต้องรับผิดชอบเป็นผู้กระทำการ ยกเว้นจะพิสูจน์ได้ว่าไม่มีส่วนรู้เห็นในการกระทำนั้น

7. กรณีช้างเลี้ยงมีอาการป่วยใกล้เคียงกันหรือเสียชีวิตตั้งแต่ 2 เชือกขึ้นไป ต้องแจ้งเจ้าหน้าที่สัตวแพทย์ท้องที่ภายใน 24 ชั่วโมง และหากช้างเลี้ยงเสียชีวิต เจ้าหน้าที่ สัตวแพทย์ มีอำนาจในการดำเนินการชันสูตรซากเพื่อหาสาเหตุของการตาย และผู้ครอบครอง ดูแล หรือควบคุมช้าง ต้องปฏิบัติตามคำแนะนำของเจ้าหน้าที่สัตวแพทย์อย่างเคร่งครัดในกรณีพิสูจน์ได้ว่าช้างเลี้ยงเสียชีวิตจากโรคระบาด

8. ห้ามเคลื่อนย้ายช้างเลี้ยงที่ป่วยจากบริเวณที่พักอาศัย และห้ามเคลื่อนย้าย ช้างทะเลหรือกระทำการใด ๆ แก่ซากช้างเลี้ยงนั้นจนกว่าจะได้พิสูจน์สาเหตุการตายโดยเจ้าหน้าที่สัตวแพทย์ก่อน
9. เมื่อมีช้างเลี้ยงตาย ผู้ครอบครอง ผู้ดูแล หรือควาญช้าง ต้องไปแจ้งคืนตัวรูปพรรณแก่นายทะเบียนท้องที่ที่ช้างนั้นเสียชีวิตภายใน 15 วัน และในกรณีที่เกี่ยวข้องอย่างผิดปกติ ต้องยอมให้มีการชันสูตรตรวจหาสาเหตุการตายโดยเจ้าหน้าที่สัตวแพทย์
10. กรณีช้างเลี้ยงตกมัน ผู้ครอบครอง ผู้ดูแลต้องปฏิบัติตามคำแนะนำของควาญช้างและสัตวแพทย์อย่างเคร่งครัด
11. การค้ำงา ซาก อวัยวะของช้างบ้าน ต้องได้รับอนุญาตจากเจ้าหน้าที่ โดยมีหลักฐานว่าชิ้นส่วนที่จะค้ำเป็นของช้างเลี้ยงที่ขึ้นทะเบียนแล้ว กรณีงาช้าง ต้องมีใบอนุญาตครอบครองและอนุญาตค้า ยกเว้นกรณีเป็น โบราณวัตถุหรือศิลปะวัตถุที่อนุญาตให้ค้าได้
12. การขนส่งหรือเคลื่อนย้ายช้างเลี้ยงต้องปฏิบัติตามพระราชบัญญัติโรคระบาดสัตว์ พ.ศ. 2494 และควรมีข้อกำหนดในการห้ามช้างเลี้ยงเข้าเขตชุมชนหรือทางสาธารณะ เพื่อความปลอดภัยของประชาชนและสวัสดิภาพของช้าง ตลอดจนความเป็นระเบียบเรียบร้อยและไม่กีดขวางการจราจรหรือปล่อยถ่ายมูลบนถนน โดยมีข้อยกเว้นได้หากเป็นการส่งเสริมวัฒนธรรมประเพณีดั้งเดิมของท้องถิ่น การศึกษา หรือนันทนาการของชุมชน
13. ห้ามไม่ให้ผู้ครอบครอง ผู้ดูแล หรือควาญช้างเลี้ยง ละทิ้งช้างเลี้ยงในลักษณะที่ทำให้ช้างเลี้ยงอาจก่อให้เกิดอันตรายต่อชีวิต ร่างกายหรือทรัพย์สินของผู้อื่น หรือการกระทำที่นำไปสู่การเจ็บป่วยหรือขาดแคลนอาหารต่อช้างเลี้ยง โดยไม่มีเหตุอันควร
14. เมื่อเป็นการสมควรให้กำหนดมีพื้นที่เพื่อให้มีการคุ้มครองและอนุรักษ์ช้างเลี้ยงเพื่อเป็นที่พักอาศัยและเป็นประโยชน์ต่อการสืบเผ่าพันธุ์ของช้างเลี้ยงอย่างปลอดภัย หรือปลูกพืชสมุนไพร หรือพืชอาหารของช้าง โดยประกาศเป็นเขตคุ้มครองและอนุรักษ์ช้างในเขตพื้นที่เขตป่าสงวนแห่งชาติ เขตอุทยานแห่งชาติ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า เขตห้ามล่าสัตว์ป่า หรือพื้นที่สาธารณะหรือสาธารณสมบัติอื่น ๆ หรือที่ดินส่วนบุคคลได้ โดยได้รับคำยินยอมและกำหนดค่าชดเชยตามสมควรรวมทั้งกำหนดโทษผู้บุกรุกพื้นที่เขตคุ้มครองและอนุรักษ์ช้างเลี้ยงด้วย
15. กรณีนำช้างเลี้ยงออกนอกประเทศต้องแจ้งการย้ายออกต่อนายทะเบียน โดยดำเนินการขออนุญาตเดินทางออกนอกประเทศให้ถูกต้องตามกฎหมายขอตกลงระหว่างประเทศว่าด้วยการค้าตามอนุสนธิสัญญาระหว่างประเทศซึ่งชนิดสัตว์ป่าและพันธุ์พืชที่ใกล้สูญพันธุ์ (CITES) โดยเคร่งครัด
16. เมื่อสัญญาการเช่า การนำช้างเลี้ยงออกนอกประเทศสิ้นสุดลง ต้องนำช้างเลี้ยงนั้น ๆ กลับเข้ามาในประเทศตามกำหนดสิ้นสุดสัญญา และต้องแจ้งต่อนายทะเบียนภายใน 15 วันนับแต่วันที่ช้างเลี้ยงเดินทางกลับมาถึง

16.1 กรณีจะนำช่างเพศเมียในวัยเจริญพันธุ์ออกนอกประเทศ ต้องมีหนังสือรับรองว่าผ่านการตรวจทางกามแพทย์ว่าไม่อยู่ในระหว่างการตั้งท้อง จึงจะได้รับอนุญาตให้เข้าเยี่ยมหรือนำออกนอกประเทศได้

16.2 การให้เข้าเยี่ยม ช่างเลี้ยงออกนอกประเทศควรมีกำหนดเวลาไม่เกินครั้งละ 2 ปี โดยอนุญาตครั้งละ 1 ปี การขออนุญาตอยู่นอกประเทศต่อจาก 1 ปีที่ขออนุญาตในเมืองต้นแล้วสามารถกระทำได้โดยช่างไม่จำเป็นต้องเดินทางกลับประเทศ เมื่อช่างเลี้ยงได้รับอนุญาตให้อยู่นอกประเทศได้ครบเป็นเวลา 2 ปีแล้ว ให้เดินทางกลับประเทศและให้มีระยะพักอยู่ในประเทศไทยเป็นเวลาอย่างน้อย 1 ปี ก่อนที่จะอนุญาตให้เดินทางออกนอกประเทศครั้งต่อไป เพื่อเป็นการป้องกันไม่ให้ผู้นำช่างออกนอกประเทศขออนุญาตให้ช่างอยู่นอกประเทศอย่างต่อเนื่อง อันอาจนำไปสู่การขายช่างให้ต่างประเทศได้

8.3.3 ข้อเสนอแนะทั่วไปในการอนุรักษ์ช่างเลี้ยง

1. สนับสนุนการศึกษาวิจัยเรื่องช่าง เตรียมบุคลากรในด้านองค์ความรู้ในการดูแลป้องกันและรักษาสุขภาพช่าง ทั้งโดยการสัตวแพทย์แผนปัจจุบันและพื้นบ้าน
2. ศึกษาระบบสืบพันธุ์ของช่าง เพื่อใช้ในการปรับปรุงบำรุงขยายพันธุ์ช่าง เนื่องจากการเป็นสัตว์สังคมได้ยาก และการตั้งท้องในช่างจะเห็นการเปลี่ยนแปลงรูปร่างในช่วงท้ายของการตั้งท้องเท่านั้น
3. กำหนดมาตรฐานปางช่าง และบังคับเป็นข้อกำหนดในการดำเนินกิจการปางช่าง
4. ศึกษาองค์ประกอบอาหารที่ช่างต้องการ และหาอาหารทดแทนเพื่อให้พอแก่ความต้องการต่อสุขภาพที่ดีของช่าง
5. หาแนวทางการควบคุมการทำลายพืชไร่ของช่างป่า ยุติข้อพิพาทระหว่างคนและช่างป่าในการแย่งพื้นที่อาศัยและปลูกพืชไร่
6. ยุติการสนับสนุนธุรกิจพาช่างเข้าเมือง งดบริจาค อาหาร เงิน
7. รณรงค์ให้เลิกค่านิยมที่ผิด เช่น การใช้ช่างเป็นเครื่องประดับ การครอบครองช่างเพื่อสร้างบารมี การบริโภคอวัยวะส่วนต่าง ๆ ของช่าง ฯลฯ
8. อนุรักษ์และใช้ประโยชน์จากช่างอย่างเหมาะสมและยั่งยืน สนับสนุนและอนุรักษ์ประเพณีโบราณ พิธีกรรมที่เกี่ยวกับช่าง

ความสำเร็จในการปล่อยช้างคืนสู่ป่าในแอฟริกา (2524-2534)

Anderson (2002) ได้รายงานความสำเร็จในการปล่อยช้างแอฟริกันคืนสู่ป่า Pilanesberg National Park (PNP) ในช่วงปี 2524-2534 ดังแสดงในตารางที่ ดังนี้

ตารางที่ 8.1 ชื่อรายงานความสำเร็จในการปล่อยช้างแอฟริกันคืนสู่ป่า

พ.ศ.	จำนวน (เพศ)	อายุ (ปี)	เสียชีวิต
2523	4	4-5	3*
2524	16	<4	5**
2525	2 (เมีย)	18	0
2526	14	<5	***
2526	2 (ผู้)	5	0

แหล่งที่มา : ANDESON JL. 2002

หมายเหตุ : *สาเหตุการตาย

1. ถูกยั่วเหย่ ช้างพังรื้อหนี แล้วถูกยิงตายเพราะทำร้ายคน
2. ท้องเสียตาย
3. เป็นช่วงแห้งแล้ง หาอาหารยาก ขาดอาหารตาย
4. จับกลับ แล้วปล่อยสู่ป่า

**สาเหตุการตาย ลูกช้างเล็ก 5 เชือก หนาวตาย

***สาเหตุการตาย ถูกแรดฆ่าตาย

ก่อนหน้าที่จะปล่อยช้างเพศเมีย 2 เชือก อายุ 18 ปี กลับสู่ป่าในปี 2525 ได้มีการเตรียมตัวช้างให้มีความคุ้นเคยและพร้อมที่จะกลับไปมีชีวิตในป่าอีก จึงประสบความสำเร็จอย่างงดงามยิ่งและต่อมาช้างเพศเมีย 2 เชือกนี้ ทำหน้าที่เป็นหัวหน้าโขลงของกลุ่มลูกช้างที่ปล่อยคืนสู่ป่าในปีที่ผ่านมาแล้ว และทั้งหมดมีพฤติกรรมเป็นช้างป่า ลูกช้าง 14 ตัวที่ ปล่อยในปี 2526 ก็เข้าร่วมฝูงเช่นกัน ในปี 2532 พบลูกช้างใหม่ 1 เชือกที่เกิดจากช้างเมียในโขลงนี้ และพบลูกช้างเพิ่มอีกปีละ 1 เชือก ในปี 2533 และ 2534 สรุปได้ว่าการปล่อยช้างคืนสู่ป่าในกรณี PNP ได้รับความสำเร็จยิ่ง การดำเนินการปล่อยช้างคืนป่าครั้งนี้ เป็นการปล่อยช้างทั้งหมด 40 เชือก (ช้างเล็ก 36 เชือก ช้างโต 4 เชือก) ในการนี้มีช้างเล็กเสียชีวิต 9 เชือก (22.5%) การเสียชีวิตของลูกช้างเป็นเพราะอายุน้อยเกินไป ไม่สามารถช่วยตัวเองได้และขาดอาหารที่จำเป็น

สำหรับการปล่อยช้างจำนวน 172 เชือกคืนสู่ป่าที่ Hluhluwe-Umfolozi Park (HUP) เกิดขึ้นในปี 2524 -2533 หลังจากที่ได้มีการเตรียมการและวางแผนมาตั้งแต่ปี 2517 ช้างในโครงการนี้ถูกเตรียมตัวโดยขังไว้ในคอกกักสัตว์ (boma) ขนาด 20 x 20 เมตร เป็นเวลา 5 วัน แล้วจึงปล่อยสู่ทุ่งหญ้า ขนาด 200 X 200 เมตร นาน 2 เดือนก่อนปล่อยคืนสู่ป่า พบมีช้างเสียชีวิตทั้งสิ้น 22 เชือก (12.8%)

จากประสบการณ์และผลสำเร็จในการปล่อยช้างคืนสู่ป่า และสามารถจัดการป้องกันไม่ให้ช้างออกจากบริเวณป่าที่ปล่อย รวมทั้งประโยชน์ที่ว่า การปล่อยช้างคืนป่าจะช่วยควบคุมจัดการความหนาแน่นของต้นไม้และพืชหญ้าในป่าได้ดี จึงได้วิเคราะห์สรุปเพื่อใช้เป็นแนวทางในการปล่อยช้าง ดังนี้

1. ปริมาณพืชอาหารต้องพอเหมาะกับจำนวนช้างที่จะปล่อย
2. ปฏิกริยาตอบโต้ของคนท้องถิ่น ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับพืชผลที่ปลูกและอาชีพของคนท้องถิ่นเหล่านั้น เช่น คนเลี้ยงวัวและคนปลูกอ้อยจะมีปฏิกริยาต่างกัน ในการปล่อยช้างคืนป่าต้องมีการทำความเข้าใจถึงโครงการการปล่อยอย่างละเอียดต่อคนท้องถิ่นล่วงหน้า เหตุผลจำเป็นในการปล่อย และต้องมีมาตรการป้องกันการขัดผลประโยชน์หรือการจัดการความขัดแย้งระหว่าง ช้าง และคนท้องถิ่น (หากจะเกิดขึ้น) อย่างเป็นรูปธรรม
3. จำเป็นต้องมีรั้วกัน หรือมีแนวรั้วธรรมชาติกันระหว่างเขตป่าที่จะปล่อยช้างและพื้นที่ครอบครองของคนท้องถิ่น
4. หากพื้นที่ป่าที่จะปล่อยช้างมีขนาดปานกลาง (100,000 x 10,000 เมตร) ควรกักช้างในคอกกักอย่างน้อย 1 เดือน เพื่อให้ช้างคุ้นเคยกับพื้นที่ป่าก่อน บางกรณีอาจจำเป็นต้องใช้คอกรั้วไฟฟ้า
5. เวลาที่จะปล่อยช้างคืนป่า ควรเลือกขณะที่ป่าอุดมด้วยพืชอาหาร และมีน้ำพอเพียง
6. ต้องพิจารณาคัดเลือกช้างที่จะปล่อยให้เกิดความหลากหลายของพันธุกรรม
7. ขนาดและอายุของช้างที่มากขึ้น จะเพิ่มโอกาสในการดำรงชีวิตรอดในป่าได้ เท่าที่ผ่านมาสามารถปล่อยช้างโตที่ผ่านการฝึกมาแล้วคืนสู่ป่าได้สำเร็จด้วย
8. ต้องมีช้างโตเต็มวัยเพศเมียเพื่อทำหน้าที่เป็นหัวหน้าโขลงด้วย เนื่องจากช้างเป็นสัตว์สังคม ช้างเล็กจำเป็นต้องมีจ่าโขลงนำมีรายงานว่าช้างที่ปล่อยเป็นโขลงใหญ่จะมีอัตราการตายต่ำ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในพื้นที่ป่าที่มีสิงโต เสือ หรือ หมาป่าอาศัยอยู่

8.4 ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับพระราชบัญญัติคุ้มครองและอนุรักษ์ช้างแห่งประเทศไทย

8.4.1 สาระที่สำคัที่พึงบรรจุไว้ในพระราชบัญญัติคุ้มครองและอนุรักษ์ช้าง

ถึงแม้ว่าช้างจะได้รับความคุ้มครองตามพระราชบัญญัติหลายฉบับ โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ. 2535 แต่ช้างก็ได้รับความคุ้มครองในฐานะเป็นสัตว์พาหนะเช่นเดียวกับสัตว์พาหนะอื่น ๆ เช่น วัว ควาย และม้า กฎหมายไม่ได้ให้ความสำคัญแก่ช้างเป็นพิเศษเกินกว่าสัตว์พาหนะโดยทั่วไป แต่ยอมเป็นที่ตระหนักกันดีว่าประเด็นปัญหาที่สำคัญแต่ละประเด็นที่เกี่ยวกับวิถีชีวิตของช้างนั้นล้วนเกี่ยวข้องกับกฎหมายและกฎระเบียบที่กำหนดขึ้นในสังคมเป็นส่วนใหญ่ การที่จะแก้ไขปัญหาการบริหารจัดการที่เกี่ยวกับช้างให้ลุล่วงไปอย่างมีประสิทธิภาพยั่งยืนได้ ซึ่งจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องจำหน่ายช้างออกไปจากจากบัญชีสัตว์พาหนะ ช้างเป็นสัตว์ป่าถึงจะถูกนำมาเลี้ยงในบ้าน ฝึกให้ทำงานได้ แต่ก็ยังเป็นสัตว์ป่าที่ต้องสงวนและคุ้มครอง ไม่ให้สูญพันธุ์ไปอยู่ดี

ดังนั้น จึงควรที่จะต้องดำเนินการยกร่างพระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองช้างแห่งประเทศไทยขึ้นเป็นการเร่งด่วน トラบใดที่ความบกพร่องทางด้านกฎหมายยังไม่มีแก้ไข ประเด็นปัญหาสารพันกรณีของช้างในประเทศไทย ก็จะไม่วันสิ้นสุดลงได้ด้วยคิดรวบนั้น

คณะอนุกรรมการทรัพยากรธรรมชาติ ได้ใช้ความอุตสาหในการศึกษา เพื่อหาแนวทางผลักดันให้ฝ่ายนิติบัญญัติของรัฐหันมาให้ความสนใจอย่างจริงจังต่อการแยกช้างออกจากสัตว์พาหนะ โดยการทำให้ร่างพระราชบัญญัติคุ้มครองและอนุรักษ์ช้าง เสนอแนะเป็นการเฉพาะ เนื่องจากปัญหาที่เกี่ยวข้องกับช้างนั้นซับซ้อนและยุ่งยาก การมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหของประชาชนจึงถือเป็นปัจจัยหลักที่สำคัญ ดังนั้นคณะอนุกรรมการทรัพยากรธรรมชาติจึงได้รวบรวมข้อมูลจากภาคประชาชนผู้มีจุดมุ่งหมายเดียวกันในอันที่จะใช้กฎหมายเป็นกุญแจสำคัญในการแก้ไข ปัญหาที่ยุ่งยากซับซ้อนนั้นและนำมาสรุปเป็นข้อเสนอแนะ เสนอต่อฝ่ายนิติบัญญัติต่อไป

สาระที่สำคัที่พึงต้องพิจารณาบรรจุไว้ในยกร่างพระราชบัญญัติคุ้มครองและอนุรักษ์ช้าง ซึ่งอาจนับว่าจะเป็นพระราชบัญญัติฉบับประวัติศาสตร์นั้น ประกอบด้วย

8.4.1.1 ให้มีคณะกรรมการช้างแห่งชาติขึ้นตรงต่อสำนักนายกรัฐมนตรี ประกอบด้วยรัฐมนตรีว่าการประจำสำนักนายกรัฐมนตรี เป็นประธานกรรมการและกรรมการ ผู้ทรงคุณวุฒิที่ได้รับการแต่งตั้งโดยนายกรัฐมนตรีโดยตรง

8.4.1.2 คณะกรรมการช้างแห่งชาติ มีอำนาจในการกำหนดนโยบายและแผนแม่บทตลอดจนกำหนดมาตรการ เพื่อเสริมสร้างความร่วมมือและประสานงานระหว่างส่วนราชการ

องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หรือหน่วยงานอื่น ๆ ของรัฐและของเอกชน ในการคุ้มครองและอนุรักษ์ช้าง

8.4.1.3 ในการปฏิบัติการตามพระราชบัญญัติ ให้เจ้าหน้าที่ซึ่งได้รับการแต่งตั้งจากรัฐมนตรีประจำสำนักนายกรัฐมนตรี มีอำนาจในการตรวจค้น ผู้ต้องสงสัยว่ากระทำผิดเกี่ยวกับช้างตามบทบัญญัติแห่งประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา การคุ้มครองและอนุรักษ์ช้างป่าและช้างบ้าน

8.4.1.4 ห้ามมิให้ผู้ใดล่าช้างป่าหรือครอบครองช้างป่า โดยไม่ได้รับอนุญาตเป็นหนังสือจากคณะกรรมการช้างแห่งชาติ หากฝ่าฝืนจะต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินสี่ปี หรือปรับไม่เกินห้าแสนบาท หรือทั้งปรับทั้งจำ

8.4.1.5 การนำเข้าและส่งออกช้าง ต้องมีใบอนุญาตตามข้อตกลงระหว่างประเทศว่าด้วยการค้าสัตว์ป่า ฯลฯ ผู้ใดฝ่าฝืน ต้องระวางโทษปรับไม่เกินสี่หมื่นบาท

8.4.1.6 เมื่อคณะรัฐมนตรีมีมติเห็นสมควรกำหนดบริเวณที่ดินส่วนใดให้เป็นที่อยู่อาศัยของช้างป่าโดยปลอดภัยเพื่อรักษาไว้ ซึ่งพันธุ์ช้างป่า ก็ให้กระทำได้

8.4.1.7 ห้ามมิให้ผู้ใดกระทำทารุณกรรมช้าง, ฆ่าช้าง, ใช้ช้างทำงานหนักจนเกินควร, ใช้ช้างทำงานอันไม่สมควรต่อสุขภาพ บังคับให้ช้างเสพยาเสพติด, ปล่อยปลະละเลยให้ช้างอดอยาก ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินห้าปี ปรับไม่เกินสองแสนบาทหรือทั้งปรับทั้งจำ

8.4.1.8 ให้หมอช้างหรือควาญช้างเป็นผู้ฝึกช้างเลี้ยงได้เท่านั้น ถ้าผู้อื่นกระทำโดยไม่ได้รับการอนุญาตจากคณะกรรมการช้างแห่งชาติ ต้องระวางโทษปรับไม่เกินสองหมื่นบาท

8.4.1.9 ให้ใช้ช้างบ้านเป็นพาหนะได้ แต่การเคลื่อนย้ายหรือขนส่งต้องปฏิบัติตามหลักเกณฑ์ที่กำหนดโดยกระทรวงและต้องคำนึงถึงสวัสดิภาพและความปลอดภัยของช้างและธรรมชาติวิสัยของช้างด้วย

8.4.1.10 ผู้เป็นเจ้าของผู้ดูแลหรือควาญช้างต้องดูแลรักษาพยาบาลเต็มกำลังในยามที่ช้างเจ็บป่วยและไม่แจ้งให้เจ้าหน้าที่ทราบ เพื่อจะได้ช่วยกันหาแนวทางรักษาช้างให้หาย หากฝ่าฝืนต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินห้าปี ปรับไม่เกินแสนบาทหรือทั้งปรับทั้งจำ และต้องอนุญาตให้เจ้าหน้าที่ของคณะกรรมการช้างแห่งชาติเข้าดูแลรักษาพยาบาลได้

8.4.1.11 ให้มีการประกาศเขตกำหนดห้ามช้างเข้าเขตชุมชนหรือทางสาธารณะ เว้นแต่ในเขตองค์กรส่วนท้องถิ่นที่มีกำหนดเงื่อนไขในการส่งเสริมวัฒนธรรมและประเพณีท้องถิ่น

8.4.1.12 ผู้ประกอบการในการใช้ช้างทำธุรกิจต้องจัดที่พักอาศัยที่ถูกลักษณะและเลี้ยงดูไม่ให้อดอยากหรือเกิดความเครียดได้ หากฝ่าฝืนต้องระวางโทษปรับไม่เกินสี่หมื่นบาท

8.4.1.13 ผู้ใดบุกรุกพื้นที่ที่กำหนดให้เป็นเขตคุ้มครองและอนุรักษ์ช้าง ให้ถือว่ากระทำความผิดและต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินหนึ่งปีหรือปรับไม่เกินหนึ่งแสนบาทหรือทั้งจำทั้งปรับ

8.4.1.14 ห้ามมิให้ผู้ใดค้าซากช้าง งาช้าง กระดูกช้าง หรือชิ้นส่วนทุกชิ้นของช้าง โดยเด็ดขาด หากฝ่าฝืนต้องระวางโทษจำคุกไม่เกิน 5 ปี หรือปรับไม่เกินห้าแสนบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ

8.4.1.15 ช้างทุกตัวต้องฝังไมโครชิป ช้างที่มีอายุตั้งแต่ 30 วัน หลังคลอด หรือกำหนดความสูงไม่เกิน 90 เซนติเมตร จะต้องจดทะเบียนทำตัวรูปพรรณภายในเวลาไม่เกิน 15 วัน หลังคลอดหรือนับแต่วันนำเข้าพระราชอาณาจักร หากฝ่าฝืนต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินสี่ปีปรับไม่เกินแปดหมื่นบาทหรือทั้งจำทั้งปรับ

8.4.1.16 เมื่อช้างบ้านตายต้องให้เจ้าของหรือผู้ครอบครองไปแจ้งความและให้สัตวแพทย์ทำการชันสูตรซากภายใน 15 วัน นับแต่วันที่ช้างตายผู้ใดฝ่าฝืนต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินสองปีหรือปรับไม่เกินสี่หมื่นบาท

8.4.1.17 การนำช้างออกนอกพระราชอาณาจักรต้องได้รับอนุมัติจากคณะกรรมการช้างแห่งชาติเป็นลายลักษณ์อักษรและต้องมีสัตวแพทย์อาชีพ ติดตามไปส่งจนถึงปลายทาง หากไม่ปฏิบัติตาม ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกิน 5 ปีหรือปรับไม่เกินห้าแสนบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ

8.4.1.18 การนำช้างกลับพระราชอาณาจักรต้องแจ้งต่อนายทะเบียนภายใน 15 วัน นับแต่วันที่เดินทางมาถึง หากฝ่าฝืนต้องระวางโทษปรับไม่เกินสี่หมื่นบาท

8.4.1.19 ห้ามมิให้เจ้าของช้างหรือบุคคลหนึ่งบุคคลใดเคลื่อนย้ายช้างที่ป่วยไปจากบริเวณที่อยู่ โดยมีหนังสืออนุญาตจากสัตวแพทย์ประจำพื้นที่ หากช้างตายต้องแจ้งเจ้าหน้าที่, สารวัตรหรือสัตวแพทย์ประจำพื้นที่ภายในเวลาไม่เกิน 24 ชั่วโมง หากฝ่าฝืนต้องระวางโทษจำคุกไม่เกิน 2 ปี ปรับไม่เกินแปดหมื่นบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ

8.4.1.20 ผู้ที่ทำการรักษาพยาบาลช้างต้องมีใบอนุญาตประกอบโรคศิลปะ ตามกฎหมายว่าด้วยพระราชบัญญัติวิชาชีพการสัตวแพทย์ พ.ศ. 2545 และสัตวแพทย์ที่มีใบอนุญาตเท่านั้นที่จะทำการชันสูตรซากช้าง เพื่อหาสาเหตุการตายได้ หากฝ่าฝืนต้องระวางโทษจำคุกไม่เกิน 5 ปี หรือปรับไม่เกินสองแสนบาทหรือทั้งจำทั้งปรับ

8.4.1.21 ผู้ใดนำสัญลักษณ์ช้างไปใช้ในกิจการอันไม่สมควร ทำให้เกิดความเสื่อมเสียต่อเกียรติภูมิ ต้องระวางโทษปรับไม่เกินสองหมื่นบาท

8.4.1.22 ผู้ใดซื้อ, จำนำ, หรือซ่อนเร้นซากช้าง, งา, กระดูกช้าง, ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินหนึ่งปีหรือปรับไม่เกินหนึ่งแสนบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ

8.4.1.23 ผู้ทำการค้า, นำเข้า, หรือส่งออกซึ่งซากช้างโดยไม่มีใบอนุญาต ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกิน 5 ปี หรือปรับไม่เกินห้าแสนบาทหรือทั้งจำทั้งปรับ

8.4.1.24 ผู้โอนกรรมสิทธิ์, ผู้รับโอนกรรมสิทธิ์ช้าง หากไม่ทำการโอนภายในกำหนดสามสิบวัน ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินหนึ่งปี ปรับไม่เกินแปดหมื่นบาทหรือทั้งจำทั้งปรับ

8.4.1.25 ในการขายช้างหรือเปลี่ยนเจ้าของช้างต้องไปแจ้งนายทะเบียน หากไม่ทำตามภายในสามสิบวัน ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินสองปี หรือปรับไม่เกินสองหมื่นบาท

8.4.1.26 ให้นายทะเบียนสัตว์พาหนะตามกฎหมายว่าด้วยสัตว์พาหนะ โอนงานทะเบียนสัตว์พาหนะประเภทช้าง ให้แก่พนักงานเจ้าหน้าที่ผู้รับผิดชอบตามพระราชบัญญัติคุ้มครองและอนุรักษ์ช้าง นับแต่วันประกาศใช้พระราชบัญญัติในราชกิจจานุเบกษา สามารถบูรณะละเอียดเพิ่มเติมได้ในภาคผนวก ก

บรรณานุกรม

กฤษฎา ลังกา. 2542. แผนปฏิบัติการเพื่อการอนุรักษ์ช้างเอเชียในประเทศไทย พ.ศ. 2542-2544. กองทุนสัตว์ป่าโลก สำนักงานประเทศไทยและศูนย์อนุรักษ์ช้างไทย องค์การอุตสาหกรรมป่าไม้.

_____. 2545. กฎหมายต่างๆที่เกี่ยวกับช้าง. สถาบันคชบาลแห่งชาติ องค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ จังหวัดลำปาง.

_____. 2545. การดูแลสุขภาพช้างสำหรับนายสัตวแพทย์. กรมปศุสัตว์ กลุ่มงานโรคสัตว์ใหญ่ กองสัตวรักษ์.

กลุ่มงานวิชาการพิพิธภัณฑฯ. ช้างราชพาหนะ. สำนักโบราณคดี

เกษมศักดิ์ แสนโกษณ์. ผู้ว่าราชการจังหวัดสุรินทร์. 2547 (12 มกราคม). การสัมภาษณ์

เกษม รัตนสุนทร พลตำรวจตรี. 2546. เอกสารรายงานผลการตรวจสอบข้อเท็จจริงกรณีการทารุณกรรมช้างตามข้อเรียกร้ององค์กร People for the Ethical Treatment of Animal (PETA). กองกำกับการตำรวจภูธรจังหวัดเชียงใหม่ : 1 – 2

ชิน ศรีสวัสดิ์. 2536. ช้างกับส่วย. ชมรมอีสานใต้. จังหวัดสุรินทร์.

ทวีโชค อังคะวาณิช. 2545. โครงการคืนช้างสู่ธรรมชาติ. กองทุนสัตว์ป่าสากล สำนักงานประเทศไทย : 17 – 18 , 26, 31.

ประดิษฐ์ วนาพิทักษ์. กฎหมายที่เกี่ยวกับช้าง. ช้างและกฎหมายที่เกี่ยวกับช้าง. สำนักสารนิเทศกรมป่าไม้.

ปรีชา พวงคำ. สัตวแพทย์ ฝ่ายอุตสาหกรรมป่าไม้ภาคเหนือ อ.อ.ป.. 2547 (18 มิถุนายน).
สัมภาษณ์

พระไพศาล วิสาโล. 2537. ช้างไทยในความทรงจำ. สำนักพิมพ์ใจสบาย. นนทบุรี.

ปลอดประสพ สุรัสวดี. 2546 (25 มิถุนายน). เอกสารขอรับความช่วยเหลือช้างและผู้เลี้ยงช้างต่อ
ปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี. กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช. กระทรวง
ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. (อัดสำเนา)

ปานเทพ รัตนากร. 2540. ชีวิตที่ยากแค้นของช้าง. คณะอนุกรรมการประสานงาน : 13- 18.
การอนุรักษ์ช้างไทยในคณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ. ทิศทางรัฐและเอกชนเพื่อ
การอนุรักษ์ช้าง สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี. กรุงเทพมหานคร : 54.

พิทยา หอมไกรลาศ. 2542. ตากลาง หมู่บ้านช้างแห่งลุ่มน้ำมูล. สนับสนุนงบประมาณการพิมพ์
โดยบริษัท การบินไทย จำกัด (มหาชน). จัดพิมพ์ขึ้นเพื่อหารายได้ให้กับภาคีช้างไทย.
: 84-103.

พิณทอง จิตระดิษฐ์. 2545. รูปแบบและแนวทางการจัดการท่องเที่ยวที่สอดคล้องกับ การดำรงอยู่
ของวัฒนธรรมชุมชนในหมู่บ้านเลี้ยงช้างจังหวัดสุรินทร์. (อัดสำเนา)

พีรพร มณีอ่อน. 2546 (2 ตุลาคม). เอกสารรายงานข้อเท็จจริงกรณีช้างป่าถูกไฟฟ้าช็อตตายที่
จังหวัดจันทบุรี. คณะอนุกรรมการทรัพยากรธรรมชาติและ ในคณะกรรมการสิ่งแวดล้อม
วุฒิสภา. (อัดสำเนา)

พุทธิพงษ์ ขาวนวล และคณะ. 2542. การศึกษาสภาพชีวิตความเป็นอยู่และการจัดการสุขภาพช้างเลี้ยง
ในประเทศไทย. นิติตั้งปีที่ 6 คณะสัตวแพทยศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
(อัดสำเนา)

เพ็ญศักดิ์ จักขุจินดา. 2547. เอกสารรายงานสถานการณ์การส่งช้างไปต่างประเทศ และรายงาน
สรุปกรณีช้างตาย 2 เชือกขณะเดินทางไปประเทศจีน. คณะอนุกรรมการ
ทรัพยากรธรรมชาติ ในคณะกรรมการสิ่งแวดล้อม วุฒิสภา. (อัคราเนนา)

พจนานุกรมฉบับพระราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542. 2546. พิมพ์ครั้งที่ 1. บริษัทนานมีบุ๊คส์.
กรุงเทพมหานคร : 357-358.

มีทนา ศรีกระจ่าง. 2535,2547. สถานภาพของช้างป่าในประเทศไทย. ส่วนวิจัยสัตว์ป่า สำนักวิชาการ
ป่าไม้. (อัคราเนนา)

_____. เรื่องช้าง ๆ. 2547. วารสารมูลนิธิคุ้มครองสัตว์ป่าและพันธุ์พืช Wildlife
(Mar/Apr2004) มูลนิธิคุ้มครองสัตว์ป่าและพันธุ์พืชแห่งประเทศไทย : 10 - 17.

วินัย แสนดี. 2547 (1 มิถุนายน). เอกสารขอรับความช่วยเหลือช้างและผู้เลี้ยงช้างต่อประธานวุฒิสภา.
สมาคมช้างไทย. จังหวัดสุรินทร์. (อัคราเนนา)

_____. 2540. สถานการณ์การเผชิญหน้าระหว่างคนกับช้างป่าในพื้นที่อนุรักษ์ 211 แห่ง
ของประเทศไทย. โครงการอนุรักษ์ช้างเพื่อนคู่ป่ามูลนิธิคุ้มครองสัตว์ป่าและพันธุ์พืช
แห่งประเทศไทย. (อัคราเนนา)

_____. 2540. สถานการณ์ช้างป่า และช้างเลี้ยงในประเทศไทย. มูลนิธิคุ้มครองสัตว์ป่าและ
พันธุ์พืชแห่งประเทศไทย : 1-3, 7-9, 22-24. (อัคราเนนา)

_____. 2545. สถิติสัตว์พาหนะ. กองทะเบียนสัตว์พาหนะ กระทรวงมหาดไทย. (อัคราเนนา)

_____. 2544. สถิติช้างของกลางที่อยู่ในความดูแลของ อ.อ.ป.. ฝ่ายอุตสาหกรรมป่าไม้ภาคเหนือ
อ.อ.ป. งานสัตว์แพทย์. (อัคราเนนา)

- _____. 2540, 2541, 2542. สถิติจำนวนปลูกล้วยและกล้วยพาทนของไทย. ประมวลสถิติประจำปี 2540, 2541, 2542. ฝ่ายประมวลผลและสถิติกองแผนงาน กรมปลูกล้วย. (อัครสำเนา)
- แสวง บุญเหลือ. 2546. เอกสารจัดทำร่างพระราชบัญญัติจ้างฯ ฉบับหมู่บ้านจ้างจังหวัดสุรินทร์. สมัชชาชาวจ้างแห่งประเทศไทย. จังหวัดสุรินทร์. (อัครสำเนา)
- แสวง บุญเหลือ. 2546. เอกสารขอรับความช่วยเหลือจ้างและผู้เลี้ยงจ้าง. สมัชชาชาวจ้างแห่งประเทศไทย จังหวัดสุรินทร์. (อัครสำเนา)
- สิทธิเดช มหาสว่างกุล. 2544. สถานภาพของจ้างเลี้ยงในประเทศไทยและการจัดการ. ฝ่ายโรงพยาบาลจ้าง. โครงการศูนย์อนุรักษ์จ้างไทย. (อัครสำเนา)
- สุรเชษฐ อุษณกรกุล. 2540. สุขภาพและความสมบูรณ์ของจ้าง (จ้างเอเชีย). อ้างโดย คณะอนุกรรมการประสานงาน การอนุรักษ์จ้างไทยในคณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ : 19-35. ทิศทางรัฐและเอกชนเพื่อการอนุรักษ์จ้าง. สำนักเลขาธิการ นายกรัฐมนตรี. กรุงเทพฯ : 54.
- สุรพล ดวงแขและคณะ. 2537. แผนการปฏิบัติการจ้างป่าในประเทศไทย. โครงการอนุรักษ์จ้างเพื่อนคู่ป่า. มูลนิธิคุ้มครองสัตว์ป่าและพันธุ์พืชแห่งประเทศไทยในพระบรมราชินูปถัมภ์. (อัครสำเนา)
- สุมลยา กาญจนะพังคะ. 2545. หยุคชื่อ หยุคค่า หยุคมา. รอบรู้เรื่องจ้าง. วารสารภาคีจ้างไทย ปีที่ 2 ฉบับที่ 1 ประเดือน มกราคม-มีนาคม.
- หาญ ปัญญโร. 2546 (16 มิถุนายน). สัมภาษณ์ เจ้าอาวาสวัดป่าอาเจียง. ตำบลกระโพ อำเภอนาทม จังหวัดสุรินทร์.
- อนรุช ว่องวานิช. 2545. เอกสารแนวทางการแก้ไขปัญหาจ้างเร่ร่อนในเขตกรุงเทพมหานคร. หอการค้าไทย. กรุงเทพมหานคร. (อัครสำเนา)

- _____ . หนังสือความรู้เรื่องช้าง เล่ม 1. 2543. กลุ่มงานโรคสัตว์ใหญ่ กองสัตวรักษ์ สถาบันวิจัยและบริการสุขภาพช้างแห่งชาติ จังหวัดสุรินทร์.
- _____ . 2544. เอกสารสรุปการประชุมสัมมนาร่างกฎหมายเพื่อใช้ในการแก้ไขปัญหาให้กับ “ช้าง” สัตว์สัญลักษณ์ประจำชาติ. องค์การอุตสาหกรรมป่าไม้. (อัครา)
- _____ . 2546. เอกสารร่างพระราชบัญญัติคุ้มครองและอนุรักษ์ช้าง สัญลักษณ์ประจำชาติ. องค์การอุตสาหกรรมป่าไม้. (อัครา)
- อนรุช ว่องวานิช. 2544. เอกสารเรื่องการจัดทำร่างพระราชบัญญัติช้างฯ ฉบับหมู่บ้านช้าง สุรินทร์. ศูนย์ศึกษา หมู่บ้านช้างตากกลาง ตำบลกระโพ อำเภอท่าตูม จังหวัดสุรินทร์ สมัชชาชาวช้างแห่งประเทศไทย. (อัครา)
- _____ . 2547 (วันพุธที่ 26 พฤษภาคม). เอกสารบันทึกการประชุมกรรมการสิ่งแวดล้อม วุฒิสภา ครั้งที่ 28. กรรมการสิ่งแวดล้อม วุฒิสภา. (อัครา)
- _____ . เอกสารโครงการสร้างโลกใหม่ให้ช้างไทย. โครงการพัฒนาหมู่บ้านช้างจังหวัดสุรินทร์. (อัครา)
- _____ . 2544. เอกสารโครงการจัดการทรัพยากรและพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ในพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติกุยบุรี จังหวัดประจวบคีรีขันธ์. ส่วนอุทยานแห่งชาติ สำนักอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ. (อัครา)
- _____ . เอกสารโครงการทดลองนำช้างไปใช้ในการลาดตระเวนป่า เพื่อการท่องเที่ยวเชิงนิเวศน์. สำนักอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ กรมป่าไม้. (อัครา)
- _____ . 2544. เอกสารโครงการฟื้นฟูอาหารช้างภูหลวงอันเนื่องมาจากพระราชดำริ. กรมป่าไม้ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์. (อัครา)

- Anderson, J.L. 2002. The Introduction of Elephant into Medium-sized. Conservation Area. Proceedings of a Symposium on the African Elephant as a Game Ranch Animal 1991.
- Re-edited by van Heerden and BL Penzhorn. 1995. Wildlife Group. South African Veterinary Association : 18–20
- Dobias Robert J. 1986. Final report WWF/IUCN Project 3001 : Elephant conservation and protected area management (December 1985 –August 1986 Extension) for World Wildlife Fund. International Union for Conservation of Natural Resources. Royal Thai Forest Department.
- Lekagul, Boonsong and Jefferey A. 1977. McNeely. Mammals of Thailand. Kurusapa Ladprao Press. Bangkok Thailand.
- Mather, Robert. 1998. WWF Thailand Project Office Draft Strategy Plan for Asian Elephant Conservation in Thailand.
- Srikrajang, Mattana. 1992. Asian Elephant Conservation In Thailand. Proceedings of Asian Elephant Specialist Group.
- Meeting. Bogor. 1992. Indonesia (20-22 May).
- Srikrajang, Mattana and Jaisomkom, Sakol. 1998 (1-4 December). The Situation of Elephant Poaching and Ivory trade in Thailand A report prepared for WWF Asian Elephant and Rhino Strategic planning meeting. Vietnam.
- Mikota, S.K., Sargent, E.L. and Ranglack, G.S.. 1994. Medical Management of the elephant. Indira Publishing House. Michigan : 222.

Mulder, PFS . 2002. The African Asian Elephant : Legislation and Management .
 Proceedings of a Symposium on the African Elephant as a Game Ranch Animal
 1991. Re-edited by van Heerden and BL Penzhorn, 1995. Wildlife Group. South
 African Veterinary Associatio : 18-22.

Schmidt,M.J. 1986. Breeding Elephants in captivity, pp. 445-448. In Zoo and Wild Animal
 Medicine.3rd Ed, ed M.E.Fowler. W.B.Saunders Co, Philadephia.

Schmidt,M.J. 1999. Breeding Elephants in captivity, pp. 521-522. In Zoo and Wild Animal
 Medicine Current Therapy .4th Ed, ed M.E.Fowler and R.E. Miller. W.B.Saunders Co,
 Philadephia.

<http://animaldiversity.ummz.umich.edu/chordata/mammalia/proboscidea.html>

<http://www.banfun.com>

<http://www.elephant.tnet.co.th/>

http://www.elephant.tnet.co.th/index_14.html

. http://www.elephant.tnet.co.th/index_14.html

<http://www.forest.go.th/Research/index.htm>

<http://www.komchadluek.com/shownews/showp1.php?ID=789541&Category=XP1&Head=REG>

<http://kradandum.com/chang/roundup.html>

<http://www.lib.ru.ac.th/about/index.html>

<http://www.lavantenet.com/wildlife>

<http://www.nso.go.th/provweb/cwdweb/surin/article/file03.htm#top>

<http://www.seub.or.th/>

<http://www.sukhothainet.com>

<http://www.surin.go.th>

<http://www2.tat.or.th/festival/home/index.php>

<http://www.thairath.co.th>

<http://www.thaipost.net/index.asp?bk=xcite> .

<http://www.tobethai.org/home.php>

ภาคผนวก ก

แบบร่างพระราชบัญญัติคุ้มครองและอนุรักษ์ช้าง
ฉบับเสนอแนะของคณะอนุกรรมการทรัพยากรธรรมชาติ
ในคณะกรรมการสิ่งแวดล้อม วุฒิสภา

แบบร่างพระราชบัญญัติคุ้มครองและอนุรักษ์ช้าง
ฉบับเสนอแนะของคณะอนุกรรมการทรัพยากรธรรมชาติ
ในคณะกรรมการสิ่งแวดล้อม วุฒิสภา

ร่าง

พระราชบัญญัติคุ้มครองและอนุรักษ์ช้าง พ.ศ.

.....

ภูมิพลอดุลยเดช ป.ร.

ให้ไว้ ณ วันที่.....

เป็นปีที่....ในรัชกาลปัจจุบัน

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้ประกาศว่า โดยที่เป็นการสมควรให้มีกฎหมายว่าด้วยการคุ้มครองและอนุรักษ์ช้าง พระราชบัญญัตินี้มีบทบัญญัติบางประการ เกี่ยวกับการจำกัดสิทธิและเสรีภาพของบุคคล ซึ่งมาตรา 29 ประกอบกับมาตรา 31 และมาตรา 32 ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย บัญญัติให้กระทำได้โดยอาศัยอำนาจตามบทบัญญัติแห่งกฎหมาย

จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตราพระราชบัญญัติขึ้นไว้โดยคำแนะนำและยินยอมของรัฐสภา ดังต่อไปนี้

มาตรา 1 พระราชบัญญัตินี้เรียกว่า “พระราชบัญญัติคุ้มครองและอนุรักษ์ช้าง พ.ศ.”

มาตรา 2 พระราชบัญญัตินี้ให้ใช้บังคับ ตั้งแต่วันถัดจากวันประกาศ ในราชกิจจานุเบกษา เป็นต้นไป

บทบัญญัติอื่นใดที่ขัด หรือแย้งต่อบทบัญญัติของพระราชบัญญัตินี้ ให้ยกเลิกเสียทั้งสิ้น

มาตรา 3 ในพระราชบัญญัตินี้

“ช้าง” หมายความว่า บรรดาช้างในสกุล *Elephas maximus* ไม่ว่าจะเป็นช้างป่า ช้างเถื่อน ช้างบ้าน หรือช้างเลี้ยง ซึ่งเป็นสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนมที่ใกล้จะสูญพันธุ์

“ช้างป่า” หมายความว่า ช้างโขลง ช้างเถื่อน หรือช้างซึ่งเป็นสัตว์ป่าคุ้มครองตามกฎหมายว่าด้วยการสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ. 2535

“**ข้างบ้าน**” หมายความว่า ข้างซึ่งมีเจ้าของหรือผู้ครอบครอง ไม่ว่าจะเรียกว่าข้างบ้านหรือข้างเคียง และไม่ว่าจะได้จดทะเบียนทำตัวรูปพรรณตามกฎหมายว่าด้วยสัตว์พาหนะแล้วหรือไม่ก็ตามและให้หมายความถึงข้างที่ได้มาจากการสืบพันธุ์ของข้างบ้านหรือข้างเคียง ซึ่งได้จดทะเบียนทำตัวรูปพรรณว่าด้วยสัตว์พาหนะแล้ว

“**องค์กรกลางข้างแห่งชาติ**” หมายความว่า คณะกรรมการข้างแห่งชาติ

“**ปางข้าง**” หมายความว่า ที่พักอาศัยของข้าง ไม่ว่าจะเป็นในลักษณะชั่วคราวหรือถาวร

“**พิธีกรรม**” หมายความว่า วิธีชีวิต ความผูกพันระหว่างคนกับข้าง วัฒนธรรม ประเพณีเกี่ยวกับข้าง ที่สืบทอดและถือปฏิบัติตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน

“**หมอข้าง**” หมายความว่า ผู้ที่มีวิชาความรู้ความสามารถในทางคชศาสตร์ คชเวช คชลักษณะ เป็นผู้นำประกอบพิธีกรรมเกี่ยวกับข้าง มีตำแหน่งเรียกทางหมอข้างเป็นที่ยอมรับของชาวข้างทั่วไป

“**ควาญข้าง**” หมายความว่า ผู้มีหน้าที่เลี้ยง ดูแล บังคับ หรือจับขี่ข้าง

“**สัตวแพทย์**” หมายความว่า ผู้ประกอบวิชาชีพสัตวแพทย์ชั้นหนึ่ง หรือ ผู้ประกอบวิชาชีพสัตวแพทย์ชั้นสองที่ผ่านการอบรมเรื่องการดูแล รักษาพยาบาลข้างตามที่สัตวแพทย์สภารับรองและกำหนดไว้ในพระราชบัญญัติวิชาชีพการสัตวแพทย์ พ.ศ. 2545

“**ซากของข้าง**” หมายความว่า ร่างกายหรือส่วนต่าง ๆ ของข้างที่ตายแล้ว ไม่ว่าจะชำแหละ แยกออก หรืออยู่ในร่างของข้าง และให้หมายความรวมถึงหนัง กระดูก ฟัน งา ขน ขน เล็บ น้ำเชื้อ ตัวอ่อน หรือส่วนต่าง ๆ ที่แยกออกจากร่างของข้าง ไม่ว่าจะยังมีชีวิตอยู่ หรือตายแล้ว

“**ค้า**” หมายความว่า ซื้อ ขาย แลกเปลี่ยน จำหน่าย จ่ายแจก หรือโอนกรรมสิทธิ์ เพื่อประโยชน์ในการค้า และให้มีความหมายรวมถึงมีหรือแสดงไว้เพื่อขายด้วย

“**นำเข้า**” หมายความว่า นำหรือส่งเข้ามาในราชอาณาจักร

“**ส่งออก**” หมายความว่า นำหรือส่งออกไปนอกราชอาณาจักร

“**นำผ่าน**” หมายความว่า นำหรือส่งผ่านราชอาณาจักร

“**ทางหลวง**” หมายความว่า ทางหลวงตามกฎหมายว่าด้วยทางหลวง

“**ที่ดินบุคลล**” หมายความว่า ที่ดินที่บุคลลถือครอบครองตามกฎหมายที่ดิน

“**คณะกรรมการ**” หมายความว่า คณะกรรมการข้างแห่งชาติ

“**ชุมชนผู้เลี้ยงข้าง**” หมายความว่า ชุมชนที่ได้ขึ้นทะเบียนถูกต้องตามกฎหมาย กลุ่มคนที่มีชีวิตเกี่ยวพันกันและมีการติดต่อสื่อสารระหว่างกันอย่างเป็นปกติและต่อเนื่อง โดยเหตุที่อยู่ในอาณาบริเวณ หรือมีวัฒนธรรม ความเชื่อ ประเพณี พิธีกรรม หรือความสนใจเกี่ยวกับข้างร่วมกัน

“**พนักงานเจ้าหน้าที่**” หมายความว่า ผู้ซึ่งรัฐมนตรีแต่งตั้งให้ปฏิบัติการตามพระราชบัญญัตินี้

“รัฐมนตรี” หมายความว่า รัฐมนตรีผู้รักษาการตามพระราชบัญญัตินี้

มาตรา 4 ให้รัฐมนตรีว่าการประจำสำนักนายกรัฐมนตรีรักษาการตามพระราชบัญญัตินี้ และให้มีอำนาจแต่งตั้งพนักงานเจ้าหน้าที่กับออกกฎกระทรวงกำหนดค่าธรรมเนียมไม่เกินอัตราท้ายพระราชบัญญัตินี้ ลด หรือยกเว้นค่าธรรมเนียมและกำหนดกิจการอื่นเพื่อปฏิบัติการตามพระราชบัญญัตินี้ กฎกระทรวงนั้น เมื่อได้ประกาศในราชกิจจานุเบกษาแล้ว ให้ใช้บังคับได้

หมวดที่ 1

บททั่วไป

.....

มาตรา 5 บรรดาช่างซึ่งอยู่อาศัยในพระราชอาณาจักร ย่อมได้รับความคุ้มครองตามพระราชบัญญัติแห่งกฎหมาย

มาตรา 6 ห้ามมิให้มีผู้ใดนำสัญลักษณ์ของช่าง ซึ่งเป็นสัตว์สัญลักษณ์ประจำชาติที่ได้ประกาศในพระราชกิจจานุเบกษาแล้วไปกระทำการหรือใช้ในกิจการ หรือแสดงไว้ในสถานที่อันไม่สมควร โดยประการที่จะก่อให้เกิดความเสื่อมเสียต่อเกียรติภูมิของความเป็นสัญลักษณ์ประจำชาติของไทย

หมวดที่ 2

คณะกรรมการช่างแห่งชาติ

.....

มาตรา 7 ให้มีคณะกรรมการช่างแห่งชาติ ประกอบด้วย รัฐมนตรีว่าการประจำสำนักนายกรัฐมนตรี เป็นประธานกรรมการ ปลัดประจำสำนักนายกรัฐมนตรี ปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ปลัดกระทรวงมหาดไทย ปลัดกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ผู้บัญชาการตำรวจแห่งชาติ อธิบดีกรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช อธิบดีกรมปศุสัตว์ ผู้อำนวยการองค์การสวนสัตว์ เป็นกรรมการ โดยตำแหน่ง และคณะกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิซึ่งนายกรัฐมนตรีแต่งตั้งจากนักวิชาการ

ด้านสัตว์จากสถาบันการศึกษาสองคน ผู้แทนสัตวแพทย์สมาคมแห่งประเทศไทยหนึ่งคน ผู้แทนชุมชนผู้เลี้ยงช้างสามคน ผู้แทนองค์กรเอกชนและมีกิจกรรมเกี่ยวกับช้างซึ่งไม่แสวงหากำไรสองคน ผู้แทนปางช้างสี่คน เป็นกรรมการ ตัวแทนองค์กรช้างแห่งชาติหนึ่งคน ผู้แทนคณะสัตวแพทย์ศาสตร์หกคน การคัดเลือกกรรมการผู้แทนองค์กรเกี่ยวกับการอนุรักษ์ช้างให้เป็นไปตามหลักเกณฑ์ และวิธีการที่คณะกรรมการช้างแห่งชาติกำหนด

มาตรา 8 เพื่อให้มีองค์กรในการบริหารจัดการปัญหาอันเกี่ยวกับช้าง ให้สำนักนายกรัฐมนตรี มีอำนาจในการจัดตั้งองค์กรช้างแห่งชาติและหน้าที่ตามพระราชบัญญัตินี้ดังนี้

มาตรา 9 องค์กรช้างแห่งชาติมีหน้าที่

- (1) สำนักนายกรัฐมนตรี จัดตั้งองค์กรช้างแห่งชาติ ให้การสนับสนุนการสำรวจ ศึกษาวิจัยทางวิชาการ และรวบรวมข้อมูลสารสนเทศเกี่ยวกับช้าง สนับสนุนการศึกษาและพัฒนา ด้านต่าง ๆ รวมทั้งทุนเพื่อให้เกิดแนวทางในการอนุรักษ์ช้างอย่างยั่งยืน
- (2) ประสานงานกับหน่วยงานของรัฐ หรือภาคเอกชนที่เกี่ยวข้องเพื่อการพัฒนาสวัสดิภาพของช้าง
- (3) ดำเนินการหรือประสานความร่วมมือ แลกเปลี่ยนความรู้และความคิดเห็นกับองค์กร หรือหน่วยงานทั้งในและต่างประเทศ
- (4) ให้คำปรึกษาและเสนอแนะต่อรัฐบาลโดยผ่านคณะกรรมการเกี่ยวกับนโยบายและปัญหาเกี่ยวกับช้าง
- (5) เป็นศูนย์กลางการสืบสานพิธีกรรมคนกับช้าง
- (6) ดำเนินการมอบหมายหน่วยงานหนึ่งหน่วยงานใดให้เป็นศูนย์ฝึกช้าง รับผิดชอบช้างและ เป็นศูนย์กลางประสานงานการสัตวแพทย์หรือการบริหาร และฟื้นฟูสุขภาพช้าง
- (7) สนับสนุนสัตวแพทย์ซึ่งปฏิบัติงานเกี่ยวกับช้างให้ได้รับความช่วยเหลือในด้านการ ศึกษาวิจัย หรือพัฒนาเทคโนโลยีเกี่ยวกับการป้องกันและบำบัดรักษา หรือฟื้นฟูสุขภาพช้าง
- (8) รับผิดชอบในงานธุรการของคณะกรรมการช้างแห่งชาติ
- (9) จัดให้มีการฝึกอบรมและพัฒนาความรู้ รวมทั้งการเผยแพร่ทำความเข้าใจเกี่ยวกับ ช้างแก่บุคคลทั่วไป

(10) ดำเนินการอื่นตามที่กำหนดในพระราชบัญญัตินี้

มาตรา 10 ให้คณะกรรมการช้างแห่งชาติ มีอำนาจหน้าที่ต่อไปนี้

- (1) กำหนดนโยบายและแผนแม่บท ในการคุ้มครองและอนุรักษ์ช้าง ประเมินผลการ ปฏิบัติการตามนโยบายและแผน กำหนดแนวทางการแก้ไขปัญหาอุปสรรคที่เกิดจากการปฏิบัติการ ตามนโยบายและแผน

(2) ประธานคณะกรรมการช่างแห่งชาติ พิจารณาสั่งการเมื่อปรากฏว่าส่วนราชการ รัฐวิสาหกิจ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หรือหน่วยงานอื่นของรัฐ ละเลยหรือไม่ปฏิบัติตามกฎหมายที่อยู่ในอำนาจหน้าที่

(3) กำหนดมาตรการเพื่อเสริมสร้างความร่วมมือ และประสานงานระหว่างส่วนราชการ รัฐวิสาหกิจ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หรือหน่วยงานอื่นของรัฐ ภาคเอกชน หรือองค์กรระหว่างประเทศ ในอันที่จะทำให้มีการบริหารจัดการปัญหาเกี่ยวกับช่างร่วมกันหรือดำเนินการอื่นตามพระราชบัญญัตินี้

(4) ปฏิบัติหน้าที่อื่นใดตามที่รัฐมนตรีหรือคณะรัฐมนตรีมอบหมาย หรือปฏิบัติการอื่นตามพระราชบัญญัตินี้

มาตรา 11 กำหนดนโยบายและแผนแม่บทในการคุ้มครองและอนุรักษ์ช่างให้คณะกรรมการช่างแห่งชาติต้องดำเนินการตามหลักการ ต่อไปนี้

(1) ให้สำนักนายกรัฐมนตรี จัดตั้งองค์กรช่างแห่งชาติ ให้การสนับสนุนการสำรวจ ศึกษาวิจัยทางวิชาการ และรวบรวมข้อมูลสารสนเทศเกี่ยวกับช่าง รวมทั้งสนับสนุนการศึกษาและพัฒนาในด้านต่าง ๆ เพื่อให้เกิดแนวทางในการอนุรักษ์ช่างอย่างยั่งยืน

(2) ปกป้องและพิทักษ์สวัสดิภาพของช่าง และการดำรงอยู่ของช่างอย่างยั่งยืนในสภาพแวดล้อมที่เหมาะสม

(3) ยกย่องคุณภาพชีวิตของช่างและผู้เกี่ยวข้องให้อยู่ในมาตรฐานที่เหมาะสม

(4) อนุรักษ์พิธีกรรม ประเพณีชุมชน ที่เกี่ยวกับคนกับช่าง ตลอดจนศาสตร์และวิทยาการที่บรรพบุรุษให้ไว้เป็นมรดกให้สามารถสืบทอดไปยังชุมชนรุ่นหลัง

(5) สร้างรายได้และการกระจายรายได้ให้แก่ชุมชนผู้เลี้ยงช่างอย่างยุติธรรม และทั่วถึง โดยอาศัยการพัฒนาธุรกิจที่เกี่ยวกับช่างให้เจริญก้าวหน้าอย่างต่อเนื่องและยั่งยืน

(6) สร้างเครือข่าย กลไกการศึกษาให้ประชาชน ชุมชน มีส่วนร่วมในการคุ้มครองและอนุรักษ์ช่าง นโยบาย และแผนปฏิบัติการตามวรรคหนึ่งให้มีการทบทวนทุกสี่ปี

มาตรา 12 กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิมีวาระการดำรงตำแหน่งคราวละสี่ปีกรรมการซึ่งพ้นจากตำแหน่งอาจได้รับการแต่งตั้งอีกได้

มาตรา 13 นอกจากการพ้นจากตำแหน่งตามวาระตามมาตรา 12 กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิพ้นจากตำแหน่งเมื่อ

- (1) ตาย
- (2) ลาออก
- (3) เป็นบุคคลล้มละลาย

(4) เป็นคนไร้ความสามารถหรือคนเสมือนไร้ความสามารถ

(5) ได้รับโทษจำคุกโดยคำพิพากษาถึงที่สุดให้จำคุก เว้นแต่เป็นโทษสำหรับความผิดที่กระทำโดยประมาทหรือความผิดลหุโทษ ในกรณีที่กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิพ้นจากตำแหน่งก่อนวาระ ให้มีการแต่งตั้ง หรือเลือกกรรมการแทน เว้นแต่วาระการดำรงตำแหน่งของกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิเหลือไม่ถึงเก้าสิบวันจะไม่แต่งตั้งก็ได้ และให้ผู้ได้รับแต่งตั้งได้ดำรงตำแหน่งแทนอยู่ในตำแหน่งเท่ากับวาระที่เหลืออยู่ของผู้ที่ตนแทน

มาตรา 14 การประชุมของคณะกรรมการช่างแห่งชาติต้องมีกรรมการมาประชุมมากกว่ากึ่งหนึ่งของจำนวนกรรมการทั้งหมดจึงจะเป็นองค์ประชุม ถ้าประธานกรรมการไม่อยู่ในที่ประชุมหรือไม่สามารถปฏิบัติหน้าที่ได้ให้กรรมการคนหนึ่งขึ้นมาทำหน้าที่แทน การวินิจฉัยชี้ขาดของที่ประชุมให้ถือเสียงข้างมาก กรรมการคนหนึ่งมีเสียงหนึ่งในการลงคะแนน ถ้าคะแนนเสียงเท่ากันให้ประธานในที่ประชุมออกเสียงเพิ่มขึ้นอีกหนึ่งเสียงเป็นเสียงชี้ขาด ในกรณีที่กรรมการเป็นผู้มีส่วนได้เสียไม่ว่าโดยตรงหรือโดยอ้อมในเรื่องที่หารือห้ามมิให้กรรมการผู้นั้นเข้าร่วมประชุม

มาตรา 15 ในการปฏิบัติหน้าที่ตามพระราชบัญญัตินี้ คณะกรรมการช่างแห่งชาติ มีอำนาจแต่งตั้งคณะอนุกรรมการเพื่อปฏิบัติตามที่คณะกรรมการมอบหมาย

คณะอนุกรรมการตามวรรคหนึ่งมีอำนาจหน้าที่และมีอำนาจในการแต่งตั้งคณะทำงานตามความเหมาะสมที่คณะกรรมการมอบหมาย ให้นำมาตรา 14 มาใช้บังคับในการประชุมของคณะอนุกรรมการโดยอนุโลม

มาตรา 16 ในการปฏิบัติการตามพระราชบัญญัตินี้ ให้เจ้าพนักงานมีอำนาจดังต่อไปนี้

(1) นำหมายค้นเข้าไปในเคหะสถาน หรือสถานที่ใด ๆ เพื่อตรวจค้นเมื่อมีเหตุอันควรสงสัย ตามสมควรว่ามีการกระทำทารุณช่าง หรือเป็นที่เก็บซาก หรือชิ้นส่วนของช่างอันได้มาโดยกระทำความผิดซึ่งอาจใช้เป็นพยานหลักฐาน

(2) ค้นบุคคลหรือยานพาหนะใด ๆ ที่มีเหตุอันควรสงสัยตามสมควรว่ามีช่าง หรือซาก หรือชิ้นส่วนของช่างที่มีไว้โดยครอบครองโดยมิชอบด้วยกฎหมาย

(3) ยึดหรืออายัดช่าง หรือซากช่าง หรือชิ้นส่วนของช่างที่มีไว้โดยมิชอบด้วยกฎหมาย หรือทรัพย์สินอื่น ๆ ที่ได้ เนื่องมาจากการกระทำความผิดเกี่ยวเนื่องกับการนี้ที่อาจใช้เป็นพยานหลักฐานได้

(4) ค้นตามบทบัญญัติแห่งประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา

(5) สอบสวนผู้ต้องหาในคดีการกระทำความผิดเกี่ยวกับช่าง

(6) มีหนังสือสอบถามหรือเรียกบุคคลใด ๆ หรือเจ้าหน้าที่ของหน่วยราชการใด ๆ มาให้ถ้อยคำ หรือให้ส่งบัญชี เอกสาร หรือวัตถุใด ๆ มาเพื่อตรวจสอบหรือประกอบการพิจารณาการใช้

อำนาจตามวรรคหนึ่ง (1) ให้เจ้าพนักงานผู้ค้นปฏิบัติตามระเบียบที่คณะกรรมการช่างแห่งชาติ กำหนดรายงานเหตุผล และผลการตรวจค้นเป็นหนังสือต่อผู้บังคับบัญชาเหนือขึ้นไป และบันทึกอันควร สงสัยตามสมควร และเหตุอันควรเชื่อที่ทำให้สามารถเข้าค้นได้เป็นหนังสือให้ไว้แก่ผู้ครอบครอง เถาะสถาน หรือสถานที่ค้น แต่ถ้าไม่มีผู้ครอบครองอยู่ ณ ที่นั้น ให้เจ้าพนักงานผู้ค้นส่งมอบสำเนา หนังสือนั้นให้แก่ผู้ครอบครองดังกล่าวในทันทีที่กระทำได้ และหากเป็นการเข้าค้นในเวลากลางคืน ภายหลังพระอาทิตย์ตก เจ้าพนักงานผู้เป็นหัวหน้าในการเข้าค้นต้องเป็นข้าราชการพลเรือนตำแหน่ง ตั้งแต่ระดับ 7 ขึ้นไป หรือข้าราชการตำรวจตำแหน่งตั้งแต่สารวัตร หรือเทียบเท่าขึ้นไป หรือ ข้าราชการทหารตำแหน่งตั้งแต่ผู้บังคับบัญชากองร้อย หรือเทียบเท่าขึ้นไป เจ้าพนักงานตำแหน่งใด หรือระดับใดจะมีอำนาจหน้าที่ตามที่ได้กำหนดไว้ตามวรรคหนึ่งทั้งหมด หรือแต่บางส่วน หรือ จะต้องได้รับอนุมัติจากบุคคลใดก่อนดำเนินการ ให้เป็นไปตามที่คณะกรรมการกำหนด โดย ทำเอกสารมอบหมายให้ไว้ประจำตัวเจ้าพนักงานผู้ได้รับมอบหมายนั้น เจ้าพนักงานผู้ได้รับมอบหมาย ตามวรรคหนึ่ง ต้องแสดงเอกสารนั้นต่อบุคคลที่เกี่ยวข้องทุกครั้งในการปฏิบัติการตามมาตรา นี้ ให้เจ้าพนักงานเป็นเจ้าพนักงานตามประมวลกฎหมายอาญา

มาตรา 17 ในกรณีที่มีการกระทำความผิด หรือมีเหตุอันควรสงสัยว่ามีการกระทำความผิด ตามพระราชบัญญัตินี้ ให้พนักงานเจ้าหน้าที่มีอำนาจจับกุมผู้กระทำความผิดหรือผู้ที่ต้องสงสัยว่า กระทำความผิดนั้น และมีอำนาจยึดยานพาหนะ เครื่องมือ และสิ่งของที่ใช้ในการกระทำความผิด เพื่อดำเนินการตามกฎหมายต่อไป ในการปฏิบัติหน้าที่ให้พนักงานเจ้าหน้าที่แสดงบัตรประจำตัว เมื่อบุคคลที่เกี่ยวข้องร้องขอบัตรประจำตัวพนักงานเจ้าหน้าที่ ให้เป็นไปตามแบบที่รัฐมนตรี ประกาศกำหนด

มาตรา 18 นอกจากอำนาจหน้าที่ที่ได้บัญญัติไว้ในพระราชบัญญัตินี้ ในกรณีที่ได้จับกุม ผู้กระทำความผิดให้พนักงานเจ้าหน้าที่มีอำนาจตามบทลงโทษในพระราชบัญญัตินี้

มาตรา 19 ในกรณีที่มีผู้กระทำความผิดตามพระราชบัญญัตินี้ ประชาชนผู้พบเห็นอาจ แจ้งความต่อพนักงานเจ้าหน้าที่ เพื่อให้ดำเนินการตามอำนาจหน้าที่โดยไม่ชักช้า และให้ถือว่า ประชาชนผู้พบเห็นการกระทำความผิดดังกล่าว เป็นผู้เสียหายตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณา ความอาญา

หมวดที่ 3

การอนุรักษ์และคุ้มครองช้างป่า

.....

มาตรา 20 คำบางคำที่ใช้ในพระราชบัญญัตินี้ ให้เพิกเฉยใจตามคำอธิบายดังนี้

(1) “ช้างสำคัญ” ให้เข้าใจว่า ช้างที่มีมงคลลักษณะ 7 ประการ”

1. ตาขาว
2. เพดานขาว
3. เล็บขาว
4. ขนขาว
5. พื้นหนังขาว หรือสีคล้ายหม้อใหม่
6. ขนหางขาว
7. อذنทโคตรขาว หรือสีคล้ายหม้อใหม่

(2) “ช้างสีประหลาด” ให้เข้าใจว่าเป็นช้างที่มีมงคลลักษณะเพียงอย่างใดอย่างหนึ่งใน 7 ประการ คือ

1. ตาขาว
2. เพดานขาว
3. เล็บขาว
4. ขนขาว
5. พื้นหนังขาว หรือสีคล้ายหม้อใหม่
6. ขนหางขาว
7. อذنทโคตรขาว หรือสีคล้ายหม้อใหม่

(3) “ช้างเนียม” ให้เข้าใจว่าเป็นช้างที่มีลักษณะมงคล 3 ประการ คือ

1. พื้นหนังดำ
2. งามีลักษณะดังรูปปลีกล้วย
3. เล็บดำ

มาตรา 21 ผู้ใดมีช้างที่มีมงคลลักษณะตามมาตรา 20 โดยเหตุที่ตนจับได้ หรือแม่ช้างของตนตกออกมา หรือโดยเหตุอื่นอย่างหนึ่งอย่างใดก็ดีต้องนำขึ้นทูลเกล้าถวายแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

ช้างมงคลลักษณะดังกล่าวนี้ต้องไม่มีผู้ใดสามารถทำการ โอนกรรมสิทธิ์แก่กันโดยวิธีซื้อขาย แลกเปลี่ยน ให้ปัน หรือโดยวิธีอื่นอย่างหนึ่งอย่างใด ผู้ที่ยึดครองช้างไว้ต้องมอบให้แก่เจ้าหน้าที่ผู้มีอำนาจ เพื่อนำขึ้นทูลเกล้าถวายแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

มาตรา 22 การคุ้มครองช้างป่าให้เป็นไปตามพระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ. 2535

มาตรา 23 ห้ามมิให้ผู้ใดล่าช้างป่า หรือครอบครองช้างป่าไว้เพื่อกระทำเพื่อการศึกษาหรือวิจัยทางวิชาการ เว้นแต่ได้รับอนุญาตเป็นหนังสือจากอธิบดี โดยความเห็นชอบจากคณะกรรมการ และในกรณีที่ช้างป่าถูกล่าหรือตายลงโดยเหตุใดก็ตาม มิให้นำช้างป่าที่ถูกล่า หรือซากของช้างป่าที่ถูกล่าเคลื่อนที่ และให้แจ้งเหตุให้พนักงานเจ้าหน้าที่ทราบภายใน 24 ชั่วโมง ให้ช้างป่าหรือซากของช้างป่านั้นตกเป็นของแผ่นดิน และให้กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช นำไปดำเนินการตามระเบียบที่กำหนดโดยความเห็นชอบของคณะกรรมการ

มาตรา 24 ผู้ใดฆ่าช้างป่าหรือทำอันตรายแก่ช้างป่าด้วยความจำเป็นและภายใต้เงื่อนไขดังต่อไปนี้ ผู้นั้นไม่ต้องได้รับโทษ

ผู้ซึ่งฆ่าหรือทำร้ายช้างป่าหรือได้รับอนุญาตตามมาตรา 23 นั้น ได้กระทำลงโดยเหตุจำเป็น โดยพฤติกรรมการอันพึงวิสัยจะป้องกันและหลีกเลี่ยงได้ เพื่อป้องกันชีวิต หรือทรัพย์สินสมบัติของตน หรือของผู้อื่น อันควรแก่เหตุ

มาตรา 25 การนำเข้า ส่งออก หรือนำผ่านซึ่งช้างป่าหรือซากของช้างป่าต้องมีใบอนุญาตหรือใบรับรองให้นำเข้า ส่งออก หรือนำผ่านตามความตกลงระหว่างประเทศว่าด้วยการค้าสัตว์ป่าและซากของช้างป่า และต้องเป็นไปตามหลักเกณฑ์ วิธีการ และเงื่อนไขที่กำหนดในกฎกระทรวง บทบัญญัติพระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า 2535

การขออนุญาตและการอนุญาตให้เป็นไปตามหลักเกณฑ์ วิธีการ และเงื่อนไขที่กำหนดในกฎกระทรวง

มาตรา 26 ห้ามมิให้ผู้ใดค้าซากของช้างป่า เว้นแต่ได้รับอนุญาตจากอธิบดีกรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช โดยความเห็นชอบจากคณะกรรมการ การอนุญาตให้เป็นไปตามหลักเกณฑ์ วิธีการ และเงื่อนไขที่กำหนดในกฎกระทรวง

มาตรา 27 ผู้ใด ชื้อ จำนำ ช่วยซ่อนเร้น ช่วยจำหน่าย ช่วยพาเอาไปเสีย หรือรับไว้ซึ่งช้างป่าหรือซากของช้างป่าไว้โดยประการใด ถือว่าเป็นการกระทำผิดตามพระราชบัญญัตินี้ ต้องระวางโทษ

มาตรา 28 เมื่อคณะรัฐมนตรีมีมติเห็นสมควรกำหนดบริเวณที่ดินส่วนใด ให้เป็นที่อยู่อาศัยของช้างป่าโดยตลอดภัยเพื่อรักษาไว้ซึ่งพันธุ์ช้างป่าก็ให้กระทำได้ โดยตราเป็นพระราชกฤษฎีกา

หมวดที่ 4

การคุ้มครองและอนุรักษ์ช้างบ้าน

.....

มาตรา 29 ห้ามมิให้ผู้ใดฆ่าช้างบ้านโดยไม่มีเหตุอันสมควร

มาตรา 30 ห้ามมิให้ผู้ใดกระทำการทารุณต่อช้างบ้าน หรือฆ่าช้างบ้านโดยให้ได้รับทุกข์เวทนาอันไม่จำเป็น

มาตรา 31 ผู้ใดฆ่าช้างบ้าน หรือทำอันตรายแก่ช้างบ้านด้วยความจำเป็น และภายใต้เงื่อนไขดังต่อไปนี้ ผู้นั้นไม่ต้องได้รับโทษ

(1) เพื่อให้ตนเอง หรือผู้อื่นพ้นจากอันตราย หรือเพื่อสงวนหรือรักษาไว้ซึ่งทรัพย์สินของตนเองหรือผู้อื่น

(2) ได้กระทำไปพอสมควรแก่เหตุ

มาตรา 32 ห้ามมิให้ผู้ใดใช้ช้างบ้านทำงานจนเกินสมควร หรือใช้งานอันไม่สมควร เพราะเหตุที่ช้างนั้นเจ็บป่วย ชรา หรืออ่อนอายุ

มาตรา 33 ให้หมอช้างหรือควาญช้างฝึกช้างบ้าน หรือใช้ช้างบ้านในการแสดง การโฆษณา หรือการแข่งขันกีฬาได้ แต่ห้ามผู้ใดที่มีใช้หมอช้าง หรือควาญช้าง ฝึกช้างบ้าน หรือใช้งานช้างบ้านในการแสดง หรือการโฆษณา หรือการแข่งขันกีฬาในลักษณะอันก่อให้เกิดอันตราย ได้รับความทุกข์ทรมาน หรือความเจ็บป่วยแก่ช้างบ้าน โดยไม่มีเหตุอันควร ยกเว้น ได้รับการรับรองจากสัตวแพทย์แล้วว่าไม่เป็นอันตราย

มาตรา 34 ห้ามมิให้ผู้ใดให้ หรือใช้ยาเสพติดตามกฎหมายว่าด้วยการป้องกันและปราบปรามยาเสพติดแก่ช่างบ้าน เพื่อให้ช่างบ้านทำงานหรือเพื่อการใด ๆ เว้นแต่เป็นการกระทำทางการแพทย์ ในกรณีที่ถูกจ้าง หรือผู้ดูแลช่างเป็นผู้กระทำผิด นายจ้างหรือเจ้าของช่างต้องรับผิดชอบเสมือนตัวการ เว้นแต่จะพิสูจน์ได้ว่าไม่มีส่วนรู้เห็นในการกระทำผิด

มาตรา 35 ห้ามมิให้เจ้าของ ผู้ครอบครอง ผู้ดูแล หรือความถี่ช่างผู้ใดละทิ้งช่างบ้าน ในลักษณะที่ทำให้ช่างบ้านอาจก่อให้เกิดอันตรายต่อชีวิต ร่างกาย หรือทรัพย์สินของผู้อื่น หรือโดยการที่ทำให้ช่างบ้านเจ็บป่วย ขาดแคลนอาหาร โดยไม่สมควร

มาตรา 36 เจ้าของ ผู้ครอบครอง ผู้ดูแล หรือความถี่ช่างต้องจัดให้ช่างบ้านได้รับการรักษาพยาบาลโดยสมควรและพอเพียงเมื่อได้รับบาดเจ็บ หรือเจ็บป่วย หรือได้รับคำสั่งของพนักงานเจ้าหน้าที่

มาตรา 37 ช่างบ้านให้สามารถขนส่ง หรือเคลื่อนย้ายไปบนถนนหลวงได้ แต่การขนส่งหรือเคลื่อนย้าย จะต้องปฏิบัติตามหลักเกณฑ์ และวิธีการที่กำหนดโดยกฎกระทรวง

การกำหนดกฎกระทรวงตามวรรคหนึ่ง จะต้องคำนึงถึงสวัสดิภาพและความปลอดภัยของช่างบ้าน และธรรมชาติของช่างบ้านด้วย และกฎกระทรวงต้องไม่ยุ่งยากในการปฏิบัติ

มาตรา 38 เพื่อประโยชน์แก่ความปลอดภัยของสาธารณชน หรือสวัสดิภาพของช่างองค์กรช่างแห่งชาติมีอำนาจเสนอแนะต่อผู้บริหารองค์กรส่วนท้องถิ่นแห่งใดแห่งหนึ่ง หรือหลายแห่ง เพื่อประกาศเขตกำหนดห้ามช่างเข้าเขตชุมชนหรือทางสาธารณะในเขตองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นนั้น โดยจะกำหนดข้อยกเว้น และเงื่อนไขเพื่อประโยชน์แก่การส่งเสริมวัฒนธรรมประเพณีอันดีของท้องถิ่น การศึกษา หรือนันทนาการของประชาชนภายในเขตองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นนั้นได้ ในกรณีที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นใดไม่ดำเนินการตามวรรคหนึ่ง ให้องค์กรช่างแห่งชาติรายงานต่อรัฐมนตรีผู้มีอำนาจกำกับดูแลองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นนั้นเพื่อพิจารณาสั่งการตามที่เห็นสมควร

มาตรา 39 เจ้าของปาง หรือผู้ประกอบการในการใช้ช่างทำธุรกิจท่องเที่ยว ต้องจัดให้มีปางช่างสำหรับพักอาศัย หรือสถานที่เลี้ยงช่างให้ถูกสุขลักษณะและเป็นไปตามมาตรฐานที่กำหนดโดยกฎกระทรวง

มาตรา 40 การนำเข้า ส่งออก หรือนำผ่านซึ่งช่างบ้านหรือซากของช่างบ้านต้องได้รับใบอนุญาต หรือใบรับรองจากพนักงานเจ้าหน้าที่ผู้มีอำนาจ การขอรับใบอนุญาตหรือใบรับรอง และการออกใบอนุญาตหรือใบรับรองให้เป็นไปตามหลักเกณฑ์ วิธีการ และเงื่อนไขที่กำหนดในกฎกระทรวง

มาตรา 41 ห้ามมิให้ผู้ใดค้าซากของช่างบ้าน เว้นแต่ได้รับอนุญาตจากพนักงานเจ้าหน้าที่ผู้มีอำนาจ การอนุญาตให้เป็นไปตามหลักเกณฑ์ วิธีการ และเงื่อนไขที่กำหนดในกฎกระทรวง

มาตรา 42 รางของช้างบ้านให้เจ้าของมีไว้ในครอบครองและค้าได้ แต่ต้องได้รับใบอนุญาตจากพนักงานเจ้าหน้าที่ผู้มีอำนาจ และต้องปฏิบัติตามข้อกำหนดในกฎกระทรวง และเงื่อนไขที่กำหนดไว้ในใบอนุญาตหรือเว้นแต่เป็นโบราณวัตถุ หรือศิลปวัตถุตามลักษณะที่กำหนดไว้ในกฎกระทรวง

มาตรา 43 เมื่อเป็นการสมควรให้กำหนดมีพื้นที่ เพื่อให้มีการคุ้มครองและอนุรักษ์ช้างบ้าน เพื่อประโยชน์ในการเป็นที่พักอาศัยของช้างโดยปลอดภัย หรือปลูกสมุนไพร หรือพืชอันเป็นอาหารของช้าง หรือเพื่อการอภิบาลช้างบ้าน รัฐมนตรีโดยการเสนอแนะของคณะกรรมการช้างแห่งชาติ มีอำนาจประกาศกำหนดเขตคุ้มครองและอนุรักษ์ช้างบ้านในพื้นที่ที่เป็นเขตป่าสงวนแห่งชาติ เขตอุทยานแห่งชาติ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า พื้นที่สาธารณะหรือสาธารณสมบัติอื่น ๆ หรือที่ดินส่วนบุคคลรายใดก็ได้ ทั้งนี้ในการประกาศกำหนดเขตดังกล่าว คณะกรรมการช้างแห่งชาติต้องดำเนินการตกลงกับหน่วยงานเจ้าของพื้นที่ที่รับผิดชอบ หรือในกรณีที่เป็นที่ดินส่วนบุคคลต้องได้รับความยินยอมและชดเชยค่าที่ดินตามที่ได้เจรจาตกลงกันแล้ว ประกาศเป็นเขตคุ้มครองและอนุรักษ์ช้างบ้านให้จัดทำแผนที่แนบท้ายประกาศไว้ด้วย และให้มีการจัดทำหลักเขต หรือเครื่องหมายแสดงแนวเขตไว้ให้ประชาชนทราบตามสมควร

เขตคุ้มครองและอนุรักษ์ช้างบ้านตามมาตรา 43 นี้ต้องไม่กระทบต่ออำนาจหน้าที่และความรับผิดชอบของพนักงานเจ้าหน้าที่ที่มีอยู่ภายในเขตตามกฎหมายว่าด้วยป่าสงวนแห่งชาติ กฎหมายว่าด้วยอุทยานแห่งชาติ กฎหมายว่าด้วยการสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า หรือกฎหมาย หรือระเบียบข้อบังคับที่ให้อำนาจหน้าที่แก่พนักงานเจ้าหน้าที่ดูแลรักษาพื้นที่นั้น ๆ

ผู้ใดบุกรุกพื้นที่ที่กำหนดให้เป็นเขตคุ้มครองและอนุรักษ์ช้างบ้าน ต้องระวางโทษ

มาตรา 44 ในกรณีเจ้าของที่ดินส่วนบุคคลรายใดที่รัฐมนตรีกำหนดให้เป็นเขตคุ้มครองและอนุรักษ์ช้างบ้านมีความประสงค์ที่จะดำเนินการหาประโยชน์เพื่อการท่องเที่ยวหรือสวนสัตว์สาธารณะ ให้คณะกรรมการพิจารณาอนุญาตได้ตามความเหมาะสม และผู้ขออนุญาตจะต้องปฏิบัติตามหลักเกณฑ์และวิธีการเพื่อการคุ้มครองและอนุรักษ์ช้างตามที่คณะกรรมการช้างแห่งชาติกำหนด ในกรณีที่จัดทำเป็นสวนสัตว์สาธารณะ ผู้ขอจะต้องได้รับอนุญาตและปฏิบัติตามกฎหมายว่าด้วยการสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ. 2535 โดยการดำเนินการของเจ้าของที่ดินตามวรรคหนึ่ง และต้องไม่เป็นกิจการที่เป็นการรบกวนการอยู่อาศัยของช้างบ้าน

มาตรา 45 ช้างมีอายุตั้งแต่ 30 วัน ขึ้นไปหลังคลอด หรือกำหนดความสูงไม่เกิน 90 เซนติเมตร วัดจากหัวไหล่ถึงพื้นดิน ต้องแจ้งให้พนักงานเจ้าหน้าที่ไปดำเนินการฝังไมโครชิพ และจดทะเบียนทำตัวรูปพรรณ ภายในระยะเวลา 15 วัน

มาตรา 46 ช้างบ้านซึ่งนำเข้ามาในราชอาณาจักรต้องนำไปฝังไมโครชิพและจดทะเบียนทำตัวรูปพรรณภายในระยะเวลา 15 วัน

มาตรา 47 การโอนกรรมสิทธิ์ให้ผู้โอน และผู้รับโอนทั้งสองฝ่าย หรือตัวแทน นำช้างบ้านและตัวรูปพรรณไปยังนายทะเบียนเพื่อจดทะเบียนการโอนกรรมสิทธิ์ กรณีที่เจ้าพนักงานยึดช้างบ้านขายทอดตลาด เพื่อชำระหนี้อากร หรือนายทะเบียนขายทอดตลาดช้างบ้าน หรือการเปลี่ยนเจ้าของ ซึ่งยังมีได้ทำการโอนกรรมสิทธิ์แก่กันต่อนายทะเบียน เมื่อได้ประกาศให้เจ้าของผู้มิสามารถขายในตัวรูปพรรณมาทำการโอนภายในกำหนดสามสิบวันแล้วไม่มา ให้นายทะเบียนมีอำนาจโอนกรรมสิทธิ์ช้างบ้านได้ แม้ผู้รับโอนหรือตัวแทนมาแต่ฝ่ายเดียว

มาตรา 48 ผู้ใดได้รับช้างบ้านเป็นมรดก ให้ผู้นั้นหรือตัวแทนนำพยานพร้อมด้วยตัวรูปพรรณไปแจ้งต่อนายทะเบียน แล้วให้ประกาศเป็นมรดกมีกำหนดสามสิบวัน ถ้าไม่มีผู้คัดค้านภายในเวลาที่กำหนด ให้นายทะเบียนแก้ทะเบียน และตัวรูปพรรณช้างบ้านนั้นให้แก่ผู้รับมรดก ถ้ามีผู้ใดคัดค้าน ให้นายทะเบียนสั่งให้ผู้ที่เห็นว่าไม่มีสิทธิคิดจะไปฟ้องศาลภายในกำหนด ไม่เกินหกสิบวัน ถ้าไม่ฟ้อง ให้นายทะเบียนแก้ทะเบียนและตัวรูปพรรณให้แก่ผู้ควรรับมรดก

ถ้าผู้ใดได้ช้างมาไว้เป็นทรัพย์สินมรดก ผู้นั้นต้องนำพยานและช้างนั้นไปต่อหน้านายอำเภอ และนายอำเภอต้องจดหมายการเปลี่ยนเจ้าของช้างโดยฐานมรดกนั้นลงไว้ในตัวพิมพ์รูปพรรณของช้างนั้นเป็นสำคัญ

มาตรา 49 การขาย การจํานำ หรือการจําเองช้างบ้าน ให้ผู้จําเองหรือผู้ขายและผู้รับจําเอง ทั้งสองฝ่าย หรือตัวแทนนำตัวรูปพรรณประจำตัวช้างบ้านที่จําเองเชือกนั้น ไปยังนายทะเบียนท้องที่ที่มีทะเบียนช้างบ้านเชือกนั้นเพื่อทำการขายหรือจําเอง โดยกำหนดให้มีการย้ายและบันทึกแก้ไขทะเบียนให้ถูกต้อง

การย้ายช้างบ้านไปต่างอำเภอ นอกจากกรณีการเช่า เช่าซื้อ ยืม ฝาก จํานำ รับจ้างเลี้ยง หรือพาไปชั่วคราว เจ้าของหรือตัวแทนต้องนำตัวรูปพรรณช้างบ้านเชือกนั้น ไปแจ้งความต่อนายทะเบียนท้องที่ใหม่ภายในสามสิบวัน นับแต่วันที่ช้างบ้านเชือกนั้น ๆ ไปถึงที่ที่ย้ายไป

ถ้าผู้ใดจะขายช้างหรือจํานำช้าง ผู้ขาย ผู้ซื้อ ผู้จํานำหรือผู้รับจํานำและพยานต้องไปพร้อมกัน ณ ที่ว่าการอำเภอ และต้องพาช้างที่จะขายหรือจํานำนั้นไปด้วย แล้วให้นายทะเบียนท้องที่บันทึกการขาย

ในการเปลี่ยนเจ้าของช้างโดยเหตุต่าง ๆ หรือในการจํานำหรือไล่ช้างดังตามมาตรา 47 มาตรา 48 และมาตรา 49 นั้น ให้เรียกค่าธรรมเนียมรายตัวช้าง ถ้าเป็นการเปลี่ยนเจ้าของให้เรียกค่าธรรมเนียมเชือกละ 1,000 บาท ถ้าเป็นการจํานำหรือไล่ช้างให้เรียกค่าธรรมเนียมเชือกละ 300 บาท

ถ้าเป็นช้างพังมีลูกต่ำกว่า 30 วันติดมาด้วย ก็ให้บันทึกตัวรูปพรรณและทำจำนำลูกช้างนั้นไว้ด้วย โดยไม่ต้องเรียกค่าธรรมเนียมเพิ่มเติม

เมื่อจะจัดการเปลี่ยนเจ้าของช้างหรือจำนำช้างนั้น ให้นายทะเบียนท้องที่ซักถามผู้ซื้อ ผู้ขาย ผู้จำนำ หรือผู้รับจำนำทั้งสองฝ่ายและตรวจดูช้างนั้นให้เป็นที่แน่แก่ใจเสียก่อนว่าการที่เปลี่ยนเจ้าของหรือทำจำนำนั้นไม่เป็นการผิดต่อกฎหมาย จึงทำบันทึกการซื้อขายหรือจำนำนั้นให้ได้ และเมื่อได้ทำแล้วให้นายทะเบียนท้องที่บันทึกรายงานการนั้นไว้เป็นหลักฐานและให้คัดสำเนาส่งไปยังเจ้าพนักงานทะเบียนซึ่งตนอยู่ได้บังคับนั้นให้ทราบไว้ด้วย

มาตรา 50 ช้างบ้านตายให้เจ้าของ หรือตัวแทนไปแจ้งความ และส่งมอบตัวรูปพรรณช้างบ้านที่ตายนั้นต่อนายทะเบียนท้องที่ หรือกำนันเพื่อจัดส่งต่อนายทะเบียนท้องที่ภายในสิบห้าวันนับแต่วันที่ทราบที่ช้างบ้านเชือกนั้นตาย กรณีที่ผู้อื่นเป็นผู้ครอบครองช้างเชือกนั้นชั่วคราวก็ให้ผู้นั้นแจ้งความต่อนายทะเบียนท้องที่หรือกำนันภายในสิบห้าวันนับแต่วันที่ทราบที่ช้างบ้านเชือกนั้นตาย เว้นแต่เจ้าของหรือตัวแทนจะได้ปฏิบัติแล้ว และให้ทำการชันสูตรโดยสัตวแพทย์

มาตรา 51 ผู้ใดจะนำช้างบ้านออกไปนอกราชอาณาจักร ให้กระทำตามที่กำหนดไว้ในมาตรา 46 ให้นำช้างบ้านนั้นพร้อมด้วยตัวรูปพรรณไปให้นายทะเบียนตรวจแก่ทะเบียน และสลักหลังตัวรูปพรรณว่าได้รับอนุญาตให้ออกนอกราชอาณาจักร การนำช้างซึ่งเป็นสัตว์พาหนะกลับเข้ามาในราชอาณาจักร ต้องให้แจ้งความต่อนายทะเบียนท้องที่ภายในสามสิบวันนับแต่วันที่ช้างมาถึง

มาตรา 52 ในกรณีช้างเพศเมียในวัยเจริญพันธุ์ ให้ผ่านการตรวจทางการแพทย์ ว่าช้างนั้นไม่ได้ตั้งท้อง จึงจะได้รับอนุญาตให้ จำหน่าย เช่า ยืม หรือนำออกนอกราชอาณาจักรได้

มาตรา 53 การเช่าหรือให้ยืมช้าง ออกนอกราชอาณาจักรให้กระทำได้คราวละสองปี และอนุญาตให้กระทำการต่อสัญญาได้สองครั้ง ครั้งละหนึ่งปี หากต้องการเช่าหรือยืมต่อ ก็ให้ดำเนินการขออนุญาตให้ดำเนินการได้ต้องวันระยะเวลาในการขออนุญาตเป็นเวลา 1 ปี

มาตรา 54 กรณีช้างสูญหายด้วยเหตุใด ๆ ก็ตาม ให้เจ้าของแจ้งความต่อนายทะเบียนท้องที่ภายใน 7 วัน หากได้ช้างคืนมาให้แจ้งความต่อนายทะเบียน 7 วันภายหลังจากได้ช้างคืน และถ้าไม่ได้ช้างกลับคืน ให้ส่งคืนตัวรูปพรรณต่อนายทะเบียนท้องที่ภายใน 90 วัน

มาตรา 55 เมื่อมีเหตุอันควรสงสัยว่า ผู้ใดได้กระทำการฝ่าฝืนต่อบทแห่งพระราชบัญญัตินี้ เจ้าพนักงานมีอำนาจที่จะทำการตรวจช้างบ้าน และให้ผู้นั้นนำตัวรูปพรรณหรือหลักฐานใด ๆ มาตรวจสอบกับช้างบ้านได้

มาตรา 56 ถ้าปรากฏว่าผู้ใดครอบครองช่างบ้านไว้โดยไม่ได้ฝังไมโครชิพ และไม่มีตัวรูปพรรณ หรือมีแต่ไม่ถูกต้องกับตัวช่างบ้าน เจ้าพนักงานมีอำนาจที่จะยึดช่างบ้านนั้นไว้ และนำส่งต่อพนักงานสอบสวนเพื่อดำเนินคดีตามกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา ช่างบ้านที่ยึดไว้ ถ้าไม่ปรากฏเจ้าของให้พนักงานสอบสวน หรือศาลแล้วแต่กรณี สั่งให้เจ้าพนักงานจัดเลี้ยงรักษาสัตว์นั้นไว้ และให้จัดการโฆษณาหาเจ้าของ หรือจัดจำหน่ายต่อไป

มาตรา 57 ห้ามไม่ให้เจ้าของหรือบุคคลอื่นใดเคลื่อนย้ายช่างบ้านที่ป่วยไปจากบริเวณที่อยู่ และห้ามไม่ให้เคลื่อนย้าย ช้ำแหละ หรือกระทำอย่างใดแก่ซากช่างบ้านนั้น เว้นแต่ได้รับการพิจารณาจากสัตวแพทย์

มาตรา 58 ผู้ใดนำช่างไปยังท้องที่ต่างจังหวัดต้องได้รับอนุญาตจากสัตวแพทย์ประจำท้องที่ที่สัตวแพทย์กำหนดเงื่อนไขตามที่จำเป็นไว้ในใบอนุญาตเกี่ยวกับการใช้เส้นทางและยานพาหนะในการนำสัตว์ไป

มาตรา 59 เมื่อจดทะเบียนช่างบ้านเชือกใด ให้เจ้าพนักงานออกตัวพิมพ์รูปพรรณและหมายเลขไมโครชิพ เป็นฉบับคู่ให้แก่เจ้าของช่างบ้านเก็บรักษาไว้ฉบับหนึ่ง อีกฉบับหนึ่งซึ่งเป็นคู่กันนั้นให้เก็บรักษาที่นายทะเบียน ในตัวพิมพ์รูปพรรณทุกฉบับต้องจดชื่อช่างบ้านและชื่อเจ้าของช่างบ้าน คำหารูปพรรณและหมายเลขไมโครชิพ ซึ่งนายทะเบียนจะเห็นควรให้จดไว้เพื่อการสอบสวน

มาตรา 60 ให้เรียกค่าธรรมเนียมจดทะเบียนช่างบ้านเชือกละ 1,000 บาท ถ้าช่างบ้านเชือกใดได้จดทะเบียนมาแล้วตามลักษณะกฎหมายและข้อบังคับอย่างหนึ่งอย่างใดมาก่อน การประกาศใช้พระราชบัญญัตินี้ก็ให้เรียกค่าธรรมเนียมแต่ 300 บาท

มาตรา 61 เมื่อพ้นกำหนดเวลา 3 เดือน ตามมาตรา 59 นั้นไปแล้ว ถ้าช่างบ้านเชือกใดไม่มีตัวพิมพ์รูปพรรณ ก็ให้ยึดช่างบ้านนั้นไว้จนกว่าเจ้าของช่างบ้านนั้นได้มาจดทะเบียนตามพระราชบัญญัตินี้

มาตรา 62 ถ้าเจ้าของช่างบ้านเชือกใดมิได้นำช่างเชือกนั้นมาจดทะเบียน หรือว่าความช่างบ้านเชือกนั้นมิได้มีตัวพิมพ์รูปพรรณ ที่กำหนดในพระราชบัญญัตินี้ ให้ถือว่าผู้นั้นเป็นเจ้าของช่างหรือผู้ความนั้นมีความผิด ต้องระวางโทษ

มาตรา 63 ถ้ามีการขายช่างหรือเปลี่ยนเจ้าของช่างหรือจำนำช่างด้วยประการใดใด ซึ่งเป็นการฝ่าฝืนต่อพระราชบัญญัตินี้ให้ถือว่าทั้งผู้ขายและผู้ซื้อหรือผู้จำนำช่างก็มีความผิดต้องระวางโทษานุโทษเป็น 3 สถาน คือ ปรับ จำคุก หรือ ลงโทษทั้งจำทั้งปรับ

มาตรา 64 ห้ามมิให้ปล่อยช่าง นำช่าง หรือจูงช่างไปตามถนน ปล่อยให้ช่างกีดขวางการสัญจร ปล่อยให้ช่างบ้านทำสกปรก ถ่ายมูลบนถนน และมีได้ขจัดมูลดังกล่าวให้หมดไป หรือเข้าไปในบริเวณที่เจ้าพนักงานท้องถิ่นได้ประกาศห้ามไว้ ถือว่าเป็นการการฝ่าฝืนบทบัญญัติ

มาตรา 65 ถ้ามีช่างบ้านป่วย หรือตายโดยโรคระบาด หรือป่วยหรือตาย โดยปัจจุบัน โดยไม่ทราบว่าเป็นป่วยหรือตายด้วยเหตุใด หรือในหมู่บ้านเดียวกัน หรือในบริเวณใกล้เคียงกันมีสัตว์ ตั้งแต่สองตัวขึ้นไปป่วยหรือตาย หรือมีอาการคล้ายคลึงกันในระยะเวลาห่างกันไม่เกินเจ็ดวัน ให้เจ้าของช่างบ้านแจ้งต่อพนักงานเจ้าหน้าที่ สारว้ตร หรือสัตวแพทย์ท้องที่ภายในยี่สิบสี่ชั่วโมง นับแต่เวลาที่ช่างป่วย และให้สัตวแพทย์ท้องที่ดำเนินการและสั่งการเป็นหนังสือเพื่อให้เจ้าของ จัดการ กัก ขัง แยก หรือย้ายช่างบ้านป่วย หรือฝังเผาซากช่าง ทำลายสัตว์ที่เป็นโรคระบาด และ ต้องกำจัดเชื้อโรคที่อาหารช่าง หรือทำความสะอาดและทำลายเชื้อโรค แล้วแต่กรณี

มาตรา 66 ก่อนทำการรักษาหรือวางยาสลบ ให้สัตวแพทย์แจ้งอาการและสภาพของช่าง ที่ป่วย รวมทั้งผลที่อาจเกิดขึ้นจากการรักษาหรือวางยาสลบ ให้เจ้าของช่างทราบก่อนที่จะทำการ รักษาหรือวางยาสลบ และเจ้าของช่างจะต้องลงลายมือชื่อยินยอม เพื่อรับทราบไว้เป็นลายลักษณ์อักษร และหลังจากที่ทำการรักษาแล้ว เจ้าของช่างจะต้องปฏิบัติตามคำสั่งของสัตวแพทย์อย่างเคร่งครัด

มาตรา 67 ซากของช่างบ้านที่ตายในกรณีที่สัตวแพทย์สงสัยว่าตายด้วยโรคระบาด หรือ ต้องการวินิจฉัยหาสาเหตุการตาย ให้สัตวแพทย์มีหน้าอำนาจในการชันสูตรซากช่าง เพื่อหาสาเหตุ การตายก่อนที่เจ้าของช่างจะนำซากช่างนั้นไปประกอบพิธีทางศาสนา หรือทำลายซาก และถ้า ผลจากการชันสูตรซากช่าง พบว่าเป็นโรคระบาด ให้เจ้าของช่างปฏิบัติตามคำสั่งจากสัตวแพทย์ อย่างเคร่งครัด

มาตรา 68 เมื่อพบว่ามีช่างบ้านเชือกใดเริ่มแสดงอาการที่จะตกมัน ให้เจ้าของช่างปฏิบัติ ตามคำสั่งของสัตวแพทย์อย่างเคร่งครัด โดยลงลายมือชื่อเพื่อรับทราบไว้เป็นลายลักษณ์อักษร หากไม่ปฏิบัติตามต้องระวางโทษ

หมวดที่ 5

บทกำหนดโทษ

.....

มาตรา 69 ผู้ใดฝ่าฝืนมาตรา 6 วรรคสอง ต้องระวางโทษปรับไม่เกินสองหมื่นบาท

มาตรา 70 ในกรณีที่มีการฝ่าฝืนมาตรา 16 (1) หากเป็นช่างบ้านให้มีความผิดตามมาตรา 32, 33, 34, 35 และมาตรา 36 หากเป็นช่างป่าให้เป็นไปตามบทกำหนดโทษในพระราชบัญญัติสงวน และคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ. 2535

มาตรา 71 ในกรณีที่มีการฝ่าฝืนมาตรา 16 (3) ให้ผู้มีอำนาจนำช่างไปรักษาพยาบาลได้ โดยผู้ฝ่าฝืนเป็นผู้ออกค่าใช้จ่าย

มาตรา 72 ในกรณีที่มีการฝ่าฝืนมาตรา 17 วรรคหนึ่ง ให้มีอำนาจสั่งให้ผู้ฝ่าฝืนนำช่างนั้นออกไปจากเขตภายในระยะเวลาที่กำหนดได้ และถ้าไม่มีการปฏิบัติตามคำสั่งดังกล่าว ให้พนักงานเจ้าหน้าที่มีอำนาจนำช่างไปฝากไว้ ณ สถานที่ที่เห็นสมควรได้ โดยผู้ฝ่าฝืนเป็นผู้ออกค่าใช้จ่ายทั้งหมด

มาตรา 73 ผู้ใดฝ่าฝืนมาตรา 21 ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินสี่ปี หรือปรับไม่เกินสองหมื่นบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ

มาตรา 74 ผู้ใดฝ่าฝืนมาตรา 23 ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินสี่สิบปี หรือปรับไม่เกินห้าแสนบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ

มาตรา 75 ผู้ใดฝ่าฝืนมาตรา 26 ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินสิบปี หรือปรับไม่เกินห้าแสนบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ

มาตรา 76 ผู้ใดฝ่าฝืนมาตรา 27 ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินห้าปี หรือปรับไม่เกินสองหมื่นบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ

มาตรา 77 ผู้ใดฝ่าฝืนมาตรา 32 ต้องระวางโทษ จำคุกไม่เกินสองปี หรือปรับไม่เกินสองหมื่นบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ

มาตรา 78 ผู้ใดฝ่าฝืนมาตรา 32, 33, 34, 35 หรือมาตรา 36 ต้องระวางโทษ จำคุกไม่เกินสองปี หรือปรับไม่เกินหนึ่งหมื่นบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ

มาตรา 79 ในกรณีที่มีการฝ่าฝืนมาตรา 39 ให้พนักงานเจ้าหน้าที่สั่งให้ผู้ไม่ปฏิบัติตามจัดให้มีการปรับปรุงแก้ไขช่าง หรือสถานที่เลี้ยงช่างให้ถูกสุขลักษณะ และเป็นไปตามมาตรฐานที่กำหนดภายในระยะเวลาที่กำหนด หากไม่ปฏิบัติตามคำสั่งดังกล่าว ให้พนักงานเจ้าหน้าที่ดำเนินการได้เอง หรือให้ผู้อื่นดำเนินการแทนได้ โดยผู้ไม่ปฏิบัติตามเป็นผู้ออกค่าใช้จ่ายทั้งหมด และต้องระวางโทษปรับไม่เกินสี่หมื่นบาท

มาตรา 80 ผู้ใดฝ่าฝืนมาตรา 40 ต้องระวางโทษปรับไม่เกินสี่หมื่นบาท

มาตรา 81 ผู้ใดฝ่าฝืนมาตรา 41 ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินสองปี หรือปรับไม่เกินสี่หมื่นบาท

มาตรา 82 ผู้ใดฝ่าฝืนมาตรา 42 ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินหนึ่งปีหรือปรับไม่เกินสองหมื่นบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ

มาตรา 83 ผู้ใดฝ่าฝืนมาตรา 43 วรรคสอง หรือไม่ปฏิบัติตามคำสั่งของพนักงานเจ้าหน้าที่ซึ่งสั่งการตามมาตรา 43 ต้องระวางโทษปรับไม่เกินสองหมื่นบาท

มาตรา 84 ผู้ใดฝ่าฝืนมาตรา 44 ต้องระวางโทษไม่เกินสองหมื่นบาท

มาตรา 85 ผู้ใดฝ่าฝืนมาตรา 45 ต้องระวางโทษปรับไม่เกินสองหมื่นบาท

มาตรา 86 ผู้ใดไม่ปฏิบัติตามมาตรา 46 ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินสี่ปี หรือปรับไม่เกินแปดหมื่นบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ

มาตรา 87 ผู้ใดฝ่าฝืนมาตรา 47 มาตรา 48 หรือมาตรา 49 ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินสี่ปี หรือปรับไม่เกินแปดหมื่นบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ

มาตรา 89 ผู้ใดฝ่าฝืนมาตรา 50 ต้องระวางโทษปรับไม่เกินห้าหมื่นบาท

มาตรา 90 ผู้ใดฝ่าฝืนมาตรา 54 ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินสองปีหรือ ปรับไม่เกินห้าแสนบาทหรือทั้งจำทั้งปรับ

มาตรา 91 ผู้ใดฝ่าฝืนมาตรา 62 ต้องระวางโทษปรับไม่เกินสองหมื่นบาท

มาตรา 92 ผู้ใดฝ่าฝืนมาตรา 65 ต้องระวางโทษปรับไม่เกินสี่หมื่นบาท

มาตรา 93 ผู้ใดฝ่าฝืนมาตรา 68 ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินสองปี หรือปรับไม่เกินสองหมื่นบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ รวมถึงชดใช้ค่าเสียหายที่เกิดขึ้นทั้งหมด

มาตรา 94 ผู้ใดกระทำให้หลักเขตหรือเครื่องหมาย ซึ่งพนักงานเจ้าหน้าที่ได้จัดให้มีขึ้นตามพระราชบัญญัตินี้ เคลื่อนที่ ลบเลือน เสียหาย หรือไร้ประโยชน์ ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินหนึ่งปี หรือปรับไม่เกินหนึ่งหมื่นบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ

มาตรา 95 บรรดาความคิดตามพระราชบัญญัตินี้มีโทษให้ปรับสถานเดียว ให้รัฐมนตรี หรือพนักงานเจ้าหน้าที่ผู้ซึ่งรัฐมนตรีมอบหมายโดยประกาศในราชกิจจานุเบกษามีอำนาจเปรียบเทียบปรับได้ และเมื่อผู้ต้องหาได้ชำระค่าปรับตามจำนวนที่เปรียบเทียบภายในสามสิบวันแล้ว ให้ถือว่าคดีเลิกกันตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา

หมวด 6

บทเฉพาะกาล

.....

มาตรา 96 คำขออนุญาตใด ๆ ที่ขอขึ้นไว้ก่อน หรือในวันที่พระราชบัญญัตินี้กำหนดใช้บังคับและยังอยู่ในระหว่างการพิจารณาของพนักงานเจ้าหน้าที่ ให้ถือว่าคำขอนั้นสิ้นสุดลง เว้นแต่เป็นการขออนุญาตดำเนินกิจการอันอนุญาตได้ตามพระราชบัญญัตินี้ ให้พนักงานเจ้าหน้าที่พิจารณาคำขออนุญาตนั้นต่อไป

มาตรา 97 ให้นายทะเบียนสัตว์พาหนะตามกฎหมายว่าด้วยสัตว์พาหนะ โอนงานทะเบียนสัตว์พาหนะประเภทช้าง ให้แก่พนักงานเจ้าหน้าที่ ให้เสร็จสิ้นภายในหกเดือน นับตั้งแต่วันที่พระราชบัญญัตินี้ใช้บังคับ

ให้นายทะเบียนสัตว์พาหนะตามกฎหมายว่าด้วยสัตว์พาหนะ ปฏิบัติหน้าที่เกี่ยวกับงานทะเบียน ในฐานะพนักงานเจ้าหน้าที่ตามพระราชบัญญัตินี้ จนกว่าการโอนงานทางทะเบียนตามความในวรรคก่อนจะแล้วเสร็จ

มาตรา 98 ให้ผู้มีหน้าที่ขอจดทะเบียนสัตว์ประจำชาติดำเนินการขอจดทะเบียนสัตว์ประจำชาติต่อพนักงานเจ้าหน้าที่ให้เสร็จสิ้นภายในหนึ่งร้อยยี่สิบวัน นับแต่วันที่พระราชบัญญัตินี้มีผลใช้บังคับ

ผู้รับสนองพระบรมราชโองการ

.....

นายกรัฐมนตรี

อัตราค่าธรรมเนียม

(1) ใบอนุญาตนำเข้า ส่งออก
หรือนำเข้าผ่านซึ่งข้างบ้าน เว้นแต่ข้างบ้าน	ฉบับละ 5,000 บาท
(2) ใบอนุญาตนำเข้า ส่งออก
หรือนำเข้าผ่านซึ่งซากข้างบ้าน	ฉบับละ 5,000 บาท
(3) ใบอนุญาตค้าซากข้างบ้าน	ฉบับละ 1,000 บาท
(4) ใบอนุญาตค้ำข้างบ้าน	ฉบับละ 5,000 บาท
(5) ใบอนุญาตมีไว้ในครอบครอง
ซึ่งข้างบ้าน	ฉบับละ 1,000 บาท
(6) ใบรับรองการนำเข้า ส่งออก
หรือนำเข้าผ่านซึ่งข้างบ้าน	ฉบับละ 5,000 บาท

ภาคผนวก ข

โครงการต่าง ๆ เกี่ยวกับการแก้ไขปัญหาของภาครัฐและภาคเอกชน
(วิจารณ์ – เสนอแนะ)

โครงการต่าง ๆ เกี่ยวกับการแก้ไขปัญหาของภาครัฐและภาคเอกชน

1. โครงการศูนย์ช่างเพื่อการท่องเที่ยวโดยองค์กรหรือหน่วยงานอิสระที่จะจัดตั้งขึ้น เป็นเจ้าของโครงการ

1.1 วัตถุประสงค์ของโครงการ

- 1.1.1 เพื่อแก้ปัญหาช่างเร่ร่อนที่เข้ามาเดินเพื่อหารายได้ในกรุงเทพมหานครและจังหวัดใกล้เคียง
- 1.1.2 เพื่อส่งเสริมอาชีพคนเล็ยช่างและอนุรักษ์ช่างไทยให้มืงานทำ
- 1.1.3 เพื่อเป็นการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อม และปัญหาการจราจรอันเกิดจากการนำช่างเข้ามาเร่ร่อนในกรุงเทพมหานคร และจังหวัดใกล้เคียง
- 1.1.4 เพื่อเป็นการส่งเสริมการท่องเที่ยวในจังหวัดที่มีศักยภาพด้านการท่องเที่ยวหรือจังหวัด

1.2 แนวคิดของโครงการ

จัดระบบและภาพรวมของช่างเร่ร่อนให้มาอยู่รวมกัน โดยการส่งเสริมอาชีพที่ถาวรและมีระบบบริหารเป็น Self Finance ภายใต้การกำกับดูแลขององค์กรที่จัดตั้งขึ้นดูแลเป็นการเฉพาะและจังหวัดที่เป็นเจ้าของพื้นที่

1.3 กลยุทธ์

- 1.3.1 จัดหาสถานที่ที่เหมาะสมในจังหวัดที่มีศักยภาพด้านการท่องเที่ยว หรือจังหวัดเป้าหมาย แล้วจัดทำเป็นฟาร์มช่าง พร้อมทั้งจัดการสภาพแวดล้อมโดยรวม
- 1.3.2 จัดรวมกลุ่มช่างเร่ร่อนให้เข้ามารับการส่งเสริมอาชีพ และอยู่ร่วมกันโดยมีรายได้จากการแสดงและมีที่อยู่เป็นหลักแหล่งพร้อมทั้งจัดสิ่งอำนวยความสะดวกในเรื่องของที่พักและเครื่องอำนวยความสะดวก
- 1.3.3 จัดระบบการเดินทางเพื่อให้นักท่องเที่ยวจะชมวิถีชีวิตที่ศัวรรษทั่วบริเวณ และส่งเสริมคนกับช่างให้สามารถพึ่งพาซึ่งกันและกัน
- 1.3.4 จัดให้มีระบบการจัดการและการบริหารโครงการในรูปแบบของ Self Finance โดยในช่วงต้นของโครงการจะได้รับการสนับสนุนในการพัฒนาระบบพื้นฐานจากภาครัฐและเอกชน

1.3.5 จัดการบริหารโครงการในรูปแบบขององค์กรอิสระ ผู้บริหารโครงการ มูลนิธิหรือองค์กรอิสระภายใต้การกำกับดูแลของภาครัฐและเอกชน จำนวนช่างที่เข้าโครงการ ทั้งหมด 30 - 50 เชือก โดยใช้พื้นที่ในจังหวัดที่มีศักยภาพด้านการท่องเที่ยวหรือจังหวัดเป้าหมาย

1.4 วิจัยโครงการ

การจัดการเรื่องการท่องเที่ยวจะไม่สามารถแก้ไขปัญหาช่างเร่ร่อนได้ทั้งหมด ไม่ว่าจะเป็นเรื่องความเหมาะสมของพื้นที่ การจัดตั้งหน่วยงานขึ้นมาดูแล งบประมาณค่าใช้จ่าย การดำเนินการ และการดำเนินการที่ซ้ำซ้อนกับหน่วยงานอื่น ๆ ดังนั้นหากได้มีการตั้งองค์กรกลางของ รัฐบาลเป็นหน่วยงานหลักในการจัดการทั้งหมดโดยประสานการทำงานร่วมกับองค์กรเอกชนต่าง ๆ ปรับแนวทางให้เหมาะสม และสามารถปฏิบัติได้จริงโดยได้รับความร่วมมือจากทุกฝ่าย การแก้ไขปัญหา ก็จะบรรลุผลสำเร็จได้

2. โครงการของชมรมคชบาล

ปางช้างอยุธยา แลเพนียด ได้ก่อตั้งขึ้นที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยา และจัดตั้งชมรมคชบาล เพื่อเป็นจุดแกนกลางในการแก้ปัญหาเกี่ยวกับช้างจีน

2.1 วัตถุประสงค์โครงการ

- 2.1.1 จัดตั้งองค์กรธุรกิจเพื่อสร้างงานให้กับช่างและคนเลี้ยงช้าง
- 2.1.2 อนุรักษ์ดูแลเอาใจใส่ช้างไทยให้อยู่คู่บ้านคู่เมืองเป็นสัตว์ชั้นสูงคู่บารมี พระมหากษัตริย์อย่างมีศักดิ์ศรีสืบไป
- 2.1.3 พัฒนาวัฒนธรรมการเลี้ยงช้างในสมัยกรุงศรีอยุธยาด้วยการจัดงาน พิธี คล้องช้าง (ตำราหลวง) ณ เพนียดคล้องช้าง อยุธยา
- 2.1.4 รวบรวมศึกษาวิธีการขยายพันธุ์ การปรับปรุงพันธุ์ การคัดเลือกพันธุ์ และการบำรุงพันธุ์ของช้างบ้าน
- 2.1.5 จัดตั้งศูนย์ช่วยเหลือและพักฟื้นช้างจีนที่เพนียดคล้องช้าง จังหวัด พระนครศรีอยุธยา เพื่อเป็นสถานพยาบาลช้างประสบอุบัติเหตุ ช้างป่วย และช้างขราที่ปลดจากการ ทำงาน
- 2.1.6 รวบรวมศึกษาพัฒนาพืชอาหารช้าง และสมุนไพรรักษาโรคช้าง
- 2.1.7 เป็นศูนย์ประสานงานช่วยเหลือและแก้ปัญหาช้างในทุกกรณี

2.2 แผนงานที่จัดทำ

2.2.1 ศูนย์ช่วยเหลือและพักฟื้นช้างอยุธยา เป็นศูนย์กลางรับแจ้งเหตุและช่วยเหลือช้าง เช่น ช้างประสบอุบัติเหตุ ช้างเจ็บป่วย ช้างอาละวาด และช่วยเหลือให้ช้างมีงานทำ โดยการหาแหล่งงานในด้านต่าง ๆ ให้ และเป็นสถานพักฟื้นช้างชราที่ปลดจากการทำงาน

2.2.2 โครงการผู้ยาเพื่อช้างไทย ตั้งขึ้นเพื่อรวบรวมจัดหายาและเวชภัณฑ์เพื่อใช้ในการช่วยเหลือรักษาช้างทั่วประเทศ โดยมุ่งสนับสนุนให้แก่สัตวแพทย์อาสาสมัครที่มีจิตใ้รักช้างและพร้อมให้ความช่วยเหลือด้วยความเต็มใจ และเป็นศูนย์ยาและเวชภัณฑ์ที่ใช้ในศูนย์ช่วยเหลือและพักฟื้นช้างอยุธยา โครงการนี้ยังสนับสนุนและฟื้นฟูการรักษาช้างด้วยสมุนไพรอันเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีมาแต่อดีต โดยการรวบรวมตำราสมุนไพร และพืชสมุนไพรรักษาช้างจากทุกภาคของประเทศ ปัจจุบันริเริ่มทำ “สวนสมุนไพรรักษาช้าง” และมีการใช้สมุนไพรรักษาและบำรุงสุขภาพช้างในปางช้างอยุธยา แลพเนียด

2.3 วัตถุประสงค์โครงการ

2.3.1 จัดตั้งเป็นกองทุนยาและศูนย์กลางยารักษา และเวชภัณฑ์เพื่อช่วยเหลือรักษาช้างทั่วประเทศ

2.3.2 เป็นศูนย์กลางให้การสนับสนุนแก่สัตวแพทย์อาสาสมัคร มาเปิดไฟช่วยเหลือรักษาช้างโดยไม่คิดมูลค่า

2.3.3 เป็นศูนย์กลางประสานงานกับหน่วยงานอื่นๆ เพื่อช่วยเหลือช้าง

2.3.4 ศึกษาและค้นคว้าโรคที่เกิดกับช้างและหาแนวทางป้องกัน รักษา ทั้งวิธีการสมัยใหม่ และโดยภูมิปัญญาท้องถิ่น

2.4 วิจารณ์โครงการฯ

การแก้ปัญหาช้างเร่ร่อน นั้นไม่ใช่เพียงแต่จะคอยผลักดันช้างไม่ให้เข้าไปหากินในเมืองใหญ่ เพื่อแก้ปัญหาให้กับชาวเมืองเพียงด้านเดียว เพราะปัญหาช้างเร่ร่อน เป็นปัญหาของตัวช้าง และปัญหาของควาญช้างควบคู่กัน ไม่สามารถแยกจากกัน หรือเลือกแก้ปัญหาใดก่อนหลังได้ มีวิธีการมากมายที่สามารถแก้ปัญหาช้างเร่ร่อนได้ แต่รออยู่เพียงความจริงใจจริงจังของหน่วยราชการที่เกี่ยวข้องที่เห็นความสำคัญของช้าง มุ่งมั่นจะแก้ไขและช่วยเหลือช้างอย่างเร่งด่วน การหางานให้ช้างทำ ด้วยการดำเนินธุรกิจบริการนั่งช้าง ให้แก่นักท่องเที่ยวตามแหล่งท่องเที่ยว เป็นทางหนึ่งที่จะเป็นแนวทางที่จะรวบรวมช้างเร่ร่อน ให้เข้ามารวมกัน มีงานทำได้จำนวนมากพอ

โครงการนี้เป็นโครงการของหน่วยงานเอกชน ควรที่จะมีหน่วยงานของราชการเข้ามาควบคุม ตรวจสอบ และดำเนินการ โดยจ้างให้ชมรมคชบาลดูแล หรือไม่ก็ให้ทางรัฐบาลดำเนินการเองทั้งหมด เพื่อป้องกันปัญหาที่อาจจะเกิดขึ้นในเรื่องของผลประโยชน์จากโครงการ

3. โครงการช้างไทยวาดรูป (Thai Elephant Art & Conversation Project)

เป็นโครงการที่ได้รับการแนะนำจาก KOMAR & MELAMID STUDIO ของสหรัฐอเมริกา เมื่อปี พ.ศ.2539 โดยการฝึกสอนช้างให้วาดรูป โดยการคัดเลือกช้างและความช่างที่มีความสนใจในการวาดรูป ตลอดจนการรวบรวมแนวความคิด การคัดเลือกสีและการพัฒนาอุปกรณ์ต่าง ๆ เพื่อให้ง่ายต่อการฝึกและไม่เป็นอันตรายต่อสุขภาพช้าง

3.1 วัตถุประสงค์โครงการ

- 3.1.1 ศึกษารวบรวมวิธีการในการสอนให้ช้างวาดรูป
- 3.1.2 เผยแพร่วิธีการในการสอนช้างวาดรูปให้กับเจ้าของช้างที่สนใจเข้าร่วมโครงการ
- 3.1.3 กระตุ้นให้ประชาชนให้ความร่วมมือและสนใจในงานอนุรักษ์ช้างให้มากขึ้น
- 3.1.4 กระตุ้นให้เด็กและเยาวชนสนใจศิลปะและมีใจโอปอ้อมอารีต่อสัตว์
- 3.1.5 เป็นช่องทางเพื่อหารายได้เข้าโครงการดูยาเพื่อช้างไทย

3.2 วิจารณ์โครงการ

เป็นอีกแนวทางหนึ่งในการส่งเสริมรายได้ของช้างให้มีรายได้เพิ่มมากขึ้น ซึ่งถ้ามีการจัดการด้านการตลาดที่ดี ก็จะเป็นอีกทางหนึ่งที่จะสร้างชื่อเสียงให้แก่ประเทศได้

4. โครงการผสมเทียมช้างไทย (Thai Elephant Artificial Inseminate)

4.1 วัตถุประสงค์โครงการ

- 4.1.1 ศึกษารวบรวมความรู้เรื่องธรรมชาติของช้าง และวงจรชีวิตของช้าง
- 4.1.2 เตรียมการคัดเลือกพ่อพันธุ์และแม่พันธุ์ พร้อมการบำรุงพันธุ์
- 4.1.3 ปรับเปลี่ยนพฤติกรรมและสร้างความคุ้นเคยไว้วางใจกันระหว่างช้างกับคนเลี้ยงช้างในช่วงเวลาผสมพันธุ์
- 4.1.4 สังเกตและศึกษาวงจรการเป็นสัดในช้างเพศเมีย
- 4.1.5 เก็บรวบรวมน้ำเชื้อของพ่อพันธุ์และตรวจสอบความแข็งแรงของน้ำเชื้อ
- 4.1.6 ศึกษาและพัฒนาเครื่องมือเพื่อการผสมเทียม

4.2 วิจารณ์โครงการฯ

โดยธรรมชาติช้างเป็นสัตว์สังคมที่รวมตัวกันอยู่เป็นโขลง ซึ่งเป็นสิ่งเอื้ออำนวยต่อการขยายพันธุ์ และการพัฒนาสายพันธุ์ช้าง แต่สภาพปัจจุบัน สังคมช้างเปลี่ยนไป ต้องมาเดิน

เร่หากินในเมืองใหญ่ มีการกระจายตัวไปในที่อื่นๆ ทำให้ระบบนิเวศน์ข้าง และวงจรชีวิตของข้าง เปลี่ยนแปลงไป ซึ่งผลกระทบถึงการขยายพันธุ์ และการพัฒนาปรับปรุงพันธุ์ของข้างอย่างมาก ถ้าได้มีการนำข้างจากสถานที่ต่างๆ เช่น สถาบันขยายพันธุ์ และปางข้างเอกชนต่างๆ เป็นสถานที่ทดลอง มีการจัดการระบบนิเวศน์ของข้างที่เหมาะสม การคัดเลือกเตรียมพ่อพันธุ์และแม่พันธุ์ข้าง ศึกษารวบรวมความรู้เรื่องวงจรชีวิตข้าง วงจรการเป็นสัตว์ในข้างตัวเมีย ตลอดจนมีการฝึกฝน ปรับเปลี่ยนสร้างความคุ้นเคยระหว่างข้าง กับคนเลี้ยงข้างในช่วงฤดูผสมพันธุ์ ปัจจุบันได้มีการทดลองเก็บน้ำเชื้อของข้างเพศผู้ ทดสอบความแข็งแรงของน้ำเชื้อ และคัดเลือกบำรุงพ่อพันธุ์ และแม่พันธุ์ที่ยังอายุน้อย เพื่อเตรียมเป็นพ่อพันธุ์ และแม่พันธุ์ในอนาคต ซึ่งจะสามารถเพิ่มประชากรข้างไทยที่มีสุขภาพสมบูรณ์แข็งแรงขึ้นในอนาคต

5. โครงการสร้างโลกใหม่ให้ช้างไทย (โครงการพัฒนาหมู่บ้านช้างจังหวัดสุรินทร์) โดย จังหวัดสุรินทร์

5.1 วัตถุประสงค์โครงการ

- 5.1.1 เพื่อแก้ไขปัญหาการอพยพแรงงานคนและแรงงานช้างได้อย่างถูกต้อง
- 5.1.2 เพื่อฟื้นฟูสภาพป่าสงวนแห่งชาติป่าภูดิน
- 5.1.3 เพื่อเป็นพื้นที่ศึกษาทางด้านวิชาการเกี่ยวกับช้าง และเป็นแหล่งรวบรวมพันธุ์พืชอาหารช้าง ไม้ป่าอาหารช้าง และพืชสมุนไพรช้าง
- 5.1.4 เพื่อส่งเสริมให้ประชาชนโดยรอบพื้นที่ป่าไม่มีส่วนร่วม และมีรายได้จากกิจกรรมการปลูกสมุนไพรรักษาช้าง ปลูกพืชอาหารช้าง และปลูกป่าอาหารช้าง ตลอดจนส่งเสริมให้มีการรวมกันจัดตั้งกลุ่มและให้มีคณะกรรมการที่คัดเลือกจากสมาชิกกลุ่ม เป็นผู้มีส่วนร่วมในการบริหารจัดการพื้นที่ป่า
- 5.1.5 เพื่อกำหนดวางผังการพัฒนาพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติป่าภูดินเป็น 2 วัตถุประสงค์ คือ
 - 5.1.5.1 พัฒนาเป็นสวนป่าธรรมชาติปลูกอาหารช้าง ปลูกสมุนไพรรักษาช้าง เป็นพื้นที่พักอาศัยของช้างระยะชั่วคราวและถาวร
 - 5.1.5.2 พัฒนาเป็นพื้นที่แหล่งท่องเที่ยวในเชิงการศึกษา อนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยการจัดวางผังการใช้ที่ดินในอนาคต ผังโครงการท่องเที่ยวเพื่อการศึกษาและอนุรักษ์ช้างกับธรรมชาติและผังโครงการพัฒนาต่างๆ เป็นต้น

5.1.6 ประชาชนเกิดความรักและหวงแหนทรัพยากรธรรมชาติอันเกิดจากการมีส่วนร่วมในการดำเนินงานฟื้นฟูป่าและปลูกพืชอาหารช้าง

5.2 เป้าหมายโครงการ

โดยทำการพัฒนา ป่าอาหารช้าง ปลูกสมุนไพรรักษาช้าง และปลูกพืชอาหารช้าง จัดทำแนวเขตบริเวณ โดยรอบพื้นที่ให้ชัดเจน และสร้างแหล่งน้ำตลอดจนสิ่งต่าง ๆ ที่จำเป็นกับการดำรงชีวิตของช้างในพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติป่าภูดิน ตำบลกระโพ อำเภอท่าตูม จังหวัดสุรินทร์ ในพื้นที่ 6,225 ไร่ ทั้งนี้ โดยให้มุ่งเน้นการพัฒนาควบคู่ให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวประจำจังหวัดสุรินทร์ด้วย

5.3 งบประมาณ

ในระยะเวลา 5 ปี การดำเนินงานจะได้รับงบประมาณการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (เงินกู้จาก OECF) เป็นจำนวนเงินทั้งสิ้น 88,256,564 บาท

5.4 ผู้รับผิดชอบโครงการ

5.4.1 สำนักงานป่าไม้ จังหวัดสุรินทร์

5.4.2 จังหวัดสุรินทร์

5.5 ผลที่คาดว่าจะได้รับ

5.5.1 สามารถลดปัญหาเกี่ยวกับการนำช้างของจังหวัดสุรินทร์ ออกเร่ร่อนนอกพื้นที่ได้ส่วนหนึ่ง

5.5.2 การเป็นอยู่และรายได้ของควาญช้าง และราษฎรในพื้นที่โดยรอบพื้นที่โครงการดีขึ้น

5.5.3 สามารถเพิ่มประชากรของช้างในพื้นที่จังหวัดสุรินทร์ได้

5.5.4 สร้างแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศน์ แหล่งธรรมชาติศึกษา ซึ่งสามารถเป็นจุดขายบริการ และเป็นที่น่าสนใจหน้าชูตาของจังหวัดสุรินทร์ได้

5.5.5 สามารถเพิ่มพื้นที่ป่าของจังหวัดสุรินทร์ ให้กลับฟื้นสมบูรณ์ขึ้นมาในพื้นที่ 6,225 ไร่ และเป็นแหล่งอาหารรองรับช้างของจังหวัดสุรินทร์ได้

5.5.6 สามารถแก้ปัญหาการอพยพแรงงานคน แรงงานช้างอย่างถูกต้อง

5.5.7 ส่งเสริมให้ชุมชนเกิดความรักและหวงแหนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอันเกิดจากการมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมร่วมกัน

5.6 วิธีวัดผลความสำเร็จของโครงการ

สามารถตรวจสอบและวัดผลความสำเร็จโดยดูจาก

5.6.1 สำรวจประชากรช้างในหมู่บ้านมีเพิ่มขึ้น

5.6.1.1 โดยการสืบพันธุ์

6. โครงการทดลองนำช้างป่าไปใช้ในการลาดตระเวนป่า เพื่อการท่องเที่ยวเชิงนิเวศน์

คณะรัฐมนตรีรับทราบตามที่รองนายกรัฐมนตรี (นายสุวิทย์ คุณกิตติ) เสนอ ผลการประชุม การดำเนินงานตามโครงการช้างลาดตระเวนป่าของกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่งสรุปได้ว่า

กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช ได้จัดประชุมเพื่อเตรียมการในการดำเนินงาน โครงการช้างลาดตระเวนป่า เมื่อวันที่ 31 มีนาคม 2546 ณ ห้องประชุม ชั้น 6 อาคารศูนย์ปฏิบัติการ ป่าไม้ โดยมีอธิบดีกรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช เป็นประธาน ผลการประชุมฯ สรุปได้ดังนี้

1) จัดทำแผนการปฏิบัติการโครงการช้างลาดตระเวนป่า พร้อมรายละเอียดงบประมาณ ค่าใช้จ่ายในการดำเนินงาน เพื่อขอทำความตกลงกับกระทรวงการคลังและสำนักงบประมาณตาม มติคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ 11 มีนาคม 2547

2) แต่งตั้งคณะกรรมการดำเนินการโครงการช้างลาดตระเวนป่า โดยมีกรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช เป็นหน่วยงานรับผิดชอบหลัก และกรมปศุสัตว์เป็นหน่วยงานสนับสนุน

3) จัดทำประกาศกรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช เพื่อรับสมัครเจ้าของช้างหรือ ความรู้ช้างที่สนใจเข้าร่วมโครงการตามหลักเกณฑ์ และแนวทางของกรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช โดยได้กำหนดสถานที่รับสมัครทั้งสิ้น 4 แห่ง ได้แก่ กรุงเทพมหานคร (สำนักอนุรักษ์ สัตว์ป่า กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช) สุรินทร์ บุรีรัมย์ และชัยภูมิ

4) จัดทำแผนประชาสัมพันธ์โครงการ เพื่อเชิญชวนผู้สนใจเข้าร่วมโครงการ และ ประชาสัมพันธ์ให้บุคคลทั่วไปทราบ และเข้าใจถึงวัตถุประสงค์และการทำงานโครงการ กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช ได้ทำการสำรวจพื้นที่ที่มีศักยภาพและความพร้อมในการ รองรับช้างเร่ร่อน ขณะนี้มีพื้นที่ที่มีความพร้อมทั้งสิ้น 63 แห่ง แบ่งเป็นอุทยานแห่งชาติ 32 แห่ง เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า 30 แห่ง และเขตห้ามล่าสัตว์ป่า 1 แห่ง จำนวนช้างที่สามารถรองรับได้ทั้งสิ้น จำนวน 192 เชือก

6.1 ผู้รับผิดชอบโครงการ

6.1.1 สำนักอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ กรมป่าไม้

6.1.2 คณะอนุกรรมการประสานงานการอนุรักษ์ช้างไทย ในคณะกรรมการ เอกอัครราชทูต สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี

6.2 ผู้ดำเนินโครงการ

- 6.2.1 สำนักอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ กรมป่าไม้
- 6.2.2 ภาควิชาชีววิทยา โดยมูลนิธิช้างแห่งประเทศไทย

6.3 หน่วยงานสนับสนุน

- 6.3.1 กรมปศุสัตว์
- 6.3.2 ภาควิชาชีววิทยา โดยมูลนิธิช้างแห่งประเทศไทย

6.4 วัตถุประสงค์ของโครงการ

- 6.4.1 เพื่อเป็นการทดลองนำช้าง (ช้างบ้าน ช้างเลี้ยง ช้างเร่ร่อน ฯลฯ) ไปใช้ในการลาดตระเวนป่า เพื่อเป็นการอนุรักษ์การท่องเที่ยวเชิงนิเวศน์และการศึกษาวิจัย
- 6.4.2 เพื่อเสริมการปฏิบัติหน้าที่ของเจ้าหน้าที่ป่าไม้ ในการตรวจพื้นที่ ทูรกันดาราการเข้าถึงด้วยรถยนต์
- 6.4.3 ช่วยเสริมการทำงานของนักวิจัยของกรมป่าไม้ให้ศึกษาวิจัยพืช สัตว์ และระบบนิเวศได้สะดวกขึ้น
- 6.4.4 เพื่อศึกษาถึงความเป็นไปได้ ในการขยายโครงการออกไปให้ครอบคลุมทั่วประเทศ
- 6.4.5 เพื่อลดปัญหาของช้างเลี้ยง (ช้างเลี้ยง ช้างบ้าน ช้างเร่ร่อน) ที่ขาดแคลนแหล่งอาหาร แหล่งที่อยู่อาศัยที่เป็นธรรมชาติ
- 6.4.6 เพื่อลดปัญหาช้างเร่ร่อนในกรุงเทพมหานคร และจังหวัดต่าง ๆ
- 6.4.7 เพื่อลดปัญหาการว่างงานของควาญช้าง ยกกระดับความสำคัญและดำรงไว้ซึ่งศิลปวัฒนธรรมของอาชีพควาญช้าง อันเป็นเอกลักษณ์ของช้าง

6.5 พื้นที่ดำเนินโครงการ

- 6.5.1 พื้นที่อุทยานแห่งชาติ
 - 6.5.1.1 อุทยานแห่งชาติแม่ยม จังหวัดแพร่
 - 6.5.1.2 อุทยานแห่งชาติแม่สุรินทร์ จังหวัดแม่ฮ่องสอน
- 6.5.2 พื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า
 - 6.5.2.1 เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรตะวันออก จังหวัดตาก
 - 6.5.2.2 เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าซับลังกา จังหวัดลพบุรี

6.6 ผลที่คาดว่าจะได้รับ

- 6.6.1 ลดจำนวนช้างเร่ร่อน หรือช้างที่ถูกนำไปใช้งานที่ผิดวิธี
- 6.6.2 ลดการลักลอบทำงานและแสวงหาประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติในป่าอนุรักษ์
- 6.6.3 ควบคุมช้าง มีอาชีพสุจริตรองรับ ลดปัญหาการว่างงาน
- 6.6.4 เจ้าหน้าที่ป่าไม้สามารถปฏิบัติงานลาดตระเวน การส่งกำลังบำรุง เสบียง การศึกษาวิจัยอื่น ๆ ได้ทั่วถึง และสะดวกมากยิ่งขึ้น
- 6.6.5 เจ้าหน้าที่ป่าไม้สามารถส่งเสริมกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศน์ได้อีก รูปแบบหนึ่ง
- 6.6.6 เจ้าหน้าที่ป่าไม้สามารถนำของกลางการกระทำผิดในป่ามาเก็บรักษาได้ สะดวกขึ้น
- 6.6.7 เจ้าหน้าที่ป่าไม้สามารถแก้ปัญหาเบื้องต้นด้านอุบัติเหตุ อุบัติภัย หรือการ กู้ภัยด้วยช้างได้
- 6.6.8 ช้างเลี้ยงจำนวนหนึ่งมีที่อยู่อาศัยเป็นหลักแหล่งในธรรมชาติ
- 6.6.9 ภาพลักษณ์ของช้างไทย และควบคุมช้างในสังคมไทย และต่างประเทศถูกมอง ในแง่ดีมากขึ้น
- 6.6.10 ช่วยเสริมสร้างและธำรงไว้ซึ่งศิลปวัฒนธรรม และเอกลักษณ์ของชาติ
- 6.6.11 ช่วยปลูกฝัง และสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

6.7 วิจารณ์โครงการฯ

การนำช้างไปลาดตระเวนจึงเป็นทางเลือกในการแก้ปัญหาดังกล่าวอีกทางหนึ่ง ซึ่งนอกจากจะเป็นอาชีพใหม่ให้แก่ควบคุมช้างได้แล้ว พื้นที่ป่าลาดตระเวนยังเป็นที่อยู่และ แหล่งอาหารให้แก่ช้างได้ อีกทั้งการนำช้างไปลาดตระเวนยังช่วยเพิ่มกำลังซึ่งขาดแคลนมาโดยตลอด และเพิ่มประสิทธิภาพในการป้องกันดูแลรักษาผืนป่าอนุรักษ์ รวมถึงการสนับสนุนการวิจัยต่าง ๆ ได้เป็นอย่างดี อีกทั้งการนำช้างมาใช้เป็นพาหนะในการลาดตระเวนป่าของเจ้าหน้าที่ยังมีผล หลายอย่าง เช่น ประหยัดงบประมาณในการจัดการรถยนต์ที่มีราคาแพง ยังช่วยกระจายเมล็ดพันธุ์พืช ตามแนวทางที่เดินตรวจป่า และสามารถเข้าถึงพื้นที่ต่าง ๆ ที่รถยนต์ไม่สามารถเข้าถึง ช่วยให้การ ทำงานของเจ้าหน้าที่มีประสิทธิภาพ

แต่ที่ผ่านมา ช้างที่เข้าร่วมโครงการฯนี้ มักจะประสบปัญหาในเรื่อง

1. การคัดเลือกช้างที่เข้าโครงการส่วนใหญ่เป็นช้างของนายทุน มิใช่ช้างของ ชาวบ้าน ทำให้ยังมีช้างเร่ร่อน และไม่มีการทำหลงเหลืออยู่

2. สวัสดิการ รายได้ และสภาพความเป็นอยู่ของควาญช้างและช้าง ไม่ดีเท่าที่ควร เช่น

2.1 ช้างไม่มีอาหารกินอย่างเพียงพอ เนื่องจากเป็นช้างเลี้ยง ไม่ชินกับการกินพืชที่อยู่ในป่า

2.2 อันตรายในการทำงานที่อาจเกิดขึ้นกับช้าง เนื่องจากช้างเลี้ยงไม่สามารถที่จะเดินขึ้นลงในที่สูงชันได้ ทำให้เกิดอุบัติเหตุบ่อยครั้ง

2.3 ในเวลาที่ช้างในโครงการเกิดเจ็บป่วยขึ้นมา การเข้าช่วยดูแลรักษาโดยสัตวแพทย์ของโครงการนี้ไม่เพียงพอ เนื่องจากมีสัตวแพทย์ดูแลช้างทั้งโครงการเพียงคนเดียว

2.4 อันตรายที่เกิดขึ้นจากสัตว์มีพิษต่าง เช่น งู พบว่ามีช้างหลายเชือกได้ตายลง เนื่องจากถูกงูกัด ซึ่งควรจะต้องมีการป้องกันและดูแลช้างที่เกิดเหตุดังกล่าวอย่างใกล้ชิด

2.5 มีควาญช้างหลายรายที่ยังไม่ได้รับเงินเดือน และเงินเดือนน้อย และจากการที่กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ได้จัดทำโครงการช้างลาดตระเวนป่า เพื่อแก้ไขปัญหาช้างแรร์รอนนั้น

นายแสวง บุญเหลือ ประธานสมัชชาชาวช้างแห่งประเทศไทย ได้มีหนังสือเรียนถึงนายกรัฐมนตรี เพื่อเสนอข้อเรียกร้อง ดังนี้

1) การทำงานในพื้นที่ป่าในความดูแลของกรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืชทางสมัชชาได้ขอกำหนดรายได้ของช้างและควาญช้างที่เข้าร่วมโครงการไว้ที่ 20,000 บาทต่อเดือน โดยมีแนวทางว่ารัฐให้เงินบางส่วน และสมัชชาขอดำเนินการกิจกรรมสร้างรายได้เพิ่มขึ้นเองจากการท่องเที่ยว หรือสมัชชาขอดำเนินการเองทั้งหมด รัฐเพียงอนุญาตให้ใช้พื้นที่ป่าที่มีศักยภาพสูงด้านการท่องเที่ยวเท่านั้น

2) ในกรณีที่เจ้าของช้างเดือดร้อนมาจากเงินกู้ยืมนอกระบบมาซื้อช้าง ให้รัฐบาลช่วยเงินกองทุนให้เจ้าของช้างได้กู้ยืมไปใช้หนี้เงินทุนนอกระบบก่อน หลังจากนั้นสมัชชา หรือสหกรณ์ หรือรัฐบาลจะหักเงินรายได้เงินเดือนจากเจ้าของช้างส่งคืนทุนให้รัฐบาลต่อไป และในกรณีที่รัฐบาลยังไม่สามารถแก้ไขปัญหาช้างได้ลงตัว ขอให้รัฐบาลผ่อนผันให้ชาวช้างสามารถประกอบสัมมาอาชีพเหมือนเดิม

3) แนวทางการจัดการช้างเล็กไม่เข้าเกณฑ์ตาม โครงการช้างลาดตระเวนป่า ขอให้รัฐเปิดโอกาสให้สมัชชาฯส่งช้างเล็กไปต่างประเทศโดยไม่มีการจำกัดจำนวน

4) เสนอตั้งกองทุนเพื่อแก้ไขปัญหาช้างแรร์รอน โดยขอให้รัฐมนตรีเป็นประธานจัดหากองทุน

5) ขอให้รัฐช่วยสนับสนุนโครงการช้างเร่ร่อนกลับภูมิลำเนา โดยการฟื้นฟูชุมชนเลี้ยงช้างรอบ ๆ บริเวณพื้นที่ที่ลำนํ้ามูล และลำนํ้าขี้มาบรรจบกัน ให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว โดยรองรับช้างจำนวน 40 – 50 เชือก และใช้งบประมาณทั้งสิ้น 56 ล้านบาท เป็นเวลา 5 ปี

อนึ่ง จังหวัดสุรินทร์ ได้มีหนังสือ ค่วนที่สุด ที่ สร 0017.3/1995 ลงวันที่ 29 มกราคม 2546 กราบเรียนนายกรัฐมนตรียขอสันับสนุนโครงการพัฒนาหมู่บ้านช้าง เป็นเงิน ประมาณ 91.3 ล้านบาท

7. โครงการจัดการทรัพยากร และพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ในพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติป่ากุยบุรี จังหวัดประจวบคีรีขันธ์

7.1 วัตถุประสงค์

7.1.1 เพื่อให้การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ เกิดความสมดุล ทั้งในระบบนิเวศน์และสภาพแวดล้อมและการพัฒนา โดยใช้ความร่วมมือจากหลายฝ่าย โดยให้ประชาชนและชุมชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมมากขึ้น

7.1.2 เพื่อให้มีการใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติควบคู่ไปกับการฟื้นฟูบูรณะให้ทรัพยากรธรรมชาติมีความอุดมสมบูรณ์ รวมทั้งควบคุมรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมให้สามารถสนับสนุนการพัฒนาทางเศรษฐกิจและคุณภาพของราษฎรในพื้นที่แบบ พออยู่ พอกิน ตามแนวพระราชดำริได้อย่างยั่งยืน

7.1.3 เพื่อจัดการแหล่งที่อยู่อาศัยและแหล่งหากินของช้างให้เพิ่มมากขึ้น เพื่อแก้ไขปัญหาช้างออกมาทำลายพืชผลทางการเกษตรของราษฎรที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ใกล้เคียงกับป่า

7.1.4 เพื่อพัฒนาพื้นที่ป่ากุยบุรีและอุทยานแห่งชาติกุยบุรีเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ต่อไป

7.2 พื้นที่ดำเนินการ

7.2.1 พื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติป่ากุยบุรีในส่วนองค์การบริหารส่วนจังหวัดประจวบคีรีขันธ์ เชา และพื้นที่ป่าที่ติดแนวเขตอุทยานแห่งชาติกุยบุรี

7.2.2 พื้นที่อุทยานแห่งชาติกุยบุรี ในส่วนที่เชื่อมต่อกับพื้นที่ในข้อ 1

7.3 ระยะเวลาดำเนินการ

ปีงบประมาณ 2545 – 2547 รวม 3 ปี

7.4 งบประมาณทั้งสิ้น

133,733,400 บาท (หนึ่งร้อยสามสิบสามล้านเจ็ดแสนสามหมื่นสามพันสี่ร้อยบาทถ้วน)

7.5 หน่วยงานรับผิดชอบ

7.5.1 ส่วนอุทยานแห่งชาติ สำนักอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

7.5.2 สำนักงานป่าไม้เขตเพชรบุรี

7.6 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

7.6.1 เป็นการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ในพื้นที่ป่าอุทยาน และอุทยานแห่งชาติกุยบุรี

7.6.2 เพิ่มพื้นที่ป่าสำหรับสัตว์ป่า โดยเฉพาะช้าง ให้มีความปลอดภัย มีแหล่งน้ำ และแหล่งอาหารเพียงพอสำหรับการดำรงชีวิตอย่างปกติ และป้องกันมิให้ช้างออกไปทำลายพืชผลทางการเกษตรในพื้นที่ดังกล่าว

7.6.3 เป็นแหล่งศึกษาหาความรู้ของประชาชน นักเรียน นักศึกษา ที่มีความสนใจเกี่ยวกับแหล่งอาศัยของช้างป่าและสัตว์ป่าอื่น ๆ

7.6.4 ลดความขัดแย้งระหว่างราษฎรในพื้นที่กับช้างป่า โดยช้างป่าจะไม่มาทำลายพืชผลทางการเกษตรของราษฎร

7.7 วิจารณ์โครงการฯ

จากการที่จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ได้ขออนุญาตใช้พื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติกุยบุรี เนื้อที่ 21,875 ไร่ เพื่อจัดตั้งหมู่บ้านตัวอย่างของจังหวัด ชื่อ หมู่บ้านรวมไทย ซึ่งกระทรวงเกษตรและสหกรณ์และกรมป่าไม้ ได้พิจารณาอนุญาตให้

ต่อมา กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ได้อนุมัติให้ยกเลิกการอนุญาตเดิมที่อนุมัติให้จังหวัดประจวบคีรีขันธ์เข้าทำประโยชน์ในเขตป่าสงวนแห่งชาติป่ากุยบุรี โดยเปลี่ยนเป็นอนุญาตให้องค์การบริหารส่วนจังหวัดประจวบคีรีขันธ์เข้าทำประโยชน์ในเขตป่าสงวนแห่งชาติป่ากุยบุรี ท้องที่ตำบลหาดขาม อำเภอกุยบุรี จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ เนื้อที่ 21,875 ไร่ เพื่อจัดสรรให้แก่ราษฎร โครงการหมู่บ้านตัวอย่าง ตามวัตถุประสงค์ต่อไปนี้ได้เป็นการชั่วคราว มีกำหนดระยะเวลา 30 ปี อนุญาตให้องค์การบริหารส่วนจังหวัดประจวบคีรีขันธ์เข้าทำประโยชน์ในเขตป่าสงวนแห่งชาติป่ากุยบุรี ท้องที่ตำบลหาดขาม อำเภอกุยบุรี จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ เนื้อที่ 21,875 ไร่ ระยะเวลา 30 ปี จนถึงวันที่ 16 ตุลาคม 2557

หลังการอนุญาตให้เข้าทำประโยชน์ในเขตป่าสงวนแห่งชาติป่ากุยบุรี องค์กรบริหารส่วนจังหวัดประจวบคีรีขันธ์ได้จัดการใช้ประโยชน์พื้นที่ ดังนี้

1. จัดที่ดินให้แก่ราษฎรตามโครงการหมู่บ้านรวมไทย (โครงการเดิมตั้งแต่เริ่มต้น) จำนวน 149 ครอบครัว เนื้อที่ประมาณ 5,427 ไร่

2. จัดสรรให้แก่ราษฎรบ้านย่านซื่อ เนื้อที่ประมาณ 3,725 ไร่

3. ที่ดินว่างเปล่า เนื้อที่ประมาณ 12,723 ไร่ ปัจจุบันราษฎรส่วนใหญ่จะปลูก สับปะรดเป็นพืชหลัก เนื่องจากมีโรงงานรับซื้ออยู่บริเวณใกล้เคียง มีบางรายปลูกอ้อยและไม้ยืนต้น เช่น ยางพารา สนประติพัทธ์ และยูคาลิปตัส ในการเข้าทำประโยชน์ มีราษฎรบางรายทำผิดเงื่อนไข ด้วยการบุกรุกพื้นที่เพิ่มเติมจากที่ได้รับอนุญาต ทำให้พื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติป่ากุยบุรีบางส่วน ถูกบุกรุกทำลายจนเสื่อมสภาพ ดังนั้น ในปี พ.ศ. 2536 กรมป่าไม้ได้สั่งพักการใช้หนังสืออนุญาต เนื่องจากองค์การบริหารส่วนจังหวัดประจวบคีรีขันธ์ ไม่ปฏิบัติตามเงื่อนไขท้ายหนังสืออนุญาต ให้ครบถ้วนถูกต้อง

การบุกรุกทำลายป่าดังกล่าว มีผลกระทบต่อถิ่นที่อยู่อาศัยและแหล่งอาหารของ สัตว์ป่า โดยเฉพาะช้างป่า ซึ่งมีอยู่เป็นจำนวนมาก ช้างป่าดังกล่าวได้ลงมาบุกรุกพื้นที่ทำกินและกิน พืชไร่ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นสับปะรด ถอนทำลายและเหยียบย่ำต้นไม้ที่ปลูก จนก่อให้เกิดความเสียหาย ต่อผลผลิตของราษฎรเป็นประจำทุกปี จนเกิดข้อพิพาทระหว่างคนกับช้างขึ้น ความรุนแรงของ สภาพปัญหาได้ทวีความรุนแรงขึ้นตามลำดับ นับตั้งแต่ช่วงต้นปี 2540 เป็นต้นมา ช้างป่าได้ถูกทำร้าย จนถึงขนาดเจ็บและเสียชีวิตไปหลายเชือก ถึงแม้ว่าหลายฝ่ายจะมีความพยายามในการป้องกัน ไม่ให้ช้างออกมาจากพื้นที่ป่าและทำลายพืชผลของราษฎร ก็ไม่สามารถดำเนินการหยุดยั้งได้ กรมป่าไม้จึงเห็นว่า วิธีการที่ดีที่สุดและน่าจะเป็นความเป็นไปได้คือ การจัดพื้นที่ให้ช้างสามารถอยู่ในธรรมชาติได้ พร้อมกับพัฒนาพื้นที่ดังกล่าวให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยว เชิงอนุรักษ์ ซึ่งเป็นการสนองนโยบายของรัฐบาล และยังเป็นส่งเสริมอาชีพแก่ราษฎรในพื้นที่ อีกทางหนึ่งด้วย โดยจะดำเนินการในพื้นที่ป่ากุยบุรีที่ติดแนวเขตอุทยานแห่งชาติป่ากุยบุรี และพื้นที่ ส่วนองค์การบริหารส่วนจังหวัดประจวบคีรีขันธ์ขอใช้แต่ไม่มีการใช้ประโยชน์ และเพื่อประโยชน์ ในการบริหารจัดการพื้นที่ที่จะได้รับการพัฒนาต่อไปในอนาคต กรมป่าไม้จะผนวกพื้นที่ป่าดังกล่าว เข้าเป็นอุทยานแห่งชาติกุยบุรีต่อไป

ดังนั้น เพื่อให้การดำเนินการแก้ไขปัญหาการทำลายพืชผลจากช้างป่าและส่งเสริม ให้การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ในพื้นที่ดังกล่าวเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ เห็นควรให้กรมป่าไม้จัดทำ โครงการจัดการทรัพยากรและพัฒนากการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ในพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติกุยบุรี ดังกล่าวขึ้น

8. แนวทางการจัดการข้างเรื้อรังในเขตอุทยานแห่งชาติ ป่าสงวน แหล่งท่องเที่ยว โดยสมาคมข้างไทย(สมัชชาชาวข้างแห่งประเทศไทย)

ตามที่รัฐมนตรีช่วยกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ นายเนวิน ชิดชอบ ได้มีนโยบายเพื่อแก้ไขปัญหาข้างเรื้อรังอย่างถาวร โดยจะจัดหาสถานที่ทำงานและสถานที่อยู่ให้กับข้างเลี้ยงของสมัชชาชาวข้างที่เรื้อรังในพื้นที่อุทยานแห่งชาติ ป่าสงวน และแหล่งท่องเที่ยว นั้น ทางสมัชชาได้ประชุมหารือกันหลายครั้งเพื่อหารูปแบบการจัดการที่เหมาะสม ยอมรับได้เพื่อที่จะปฏิบัติงานได้จริง และนำไปสู่การยุติการเรื้อรังได้อย่างถาวรตามนโยบายของรัฐ ดังนี้

8.1 รูปแบบการจัดการ

รัฐจัดหาให้ทั้งหมด เช่น การเลือกสถานที่ กำหนดเงินเดือน หาดอาหารข้าง จัดโปรแกรมดูแลสุขภาพข้าง การขนส่ง การใช้งาน การบังคับบัญชาสั่งการ ฯลฯ ซึ่งเป็นการจัดการโดยรัฐเพื่อรัฐ โดยงบประมาณของรัฐ กิจกรรมที่เหมาะสมคือ การลาดตระเวน ท่องเที่ยว สถานที่ไม่จำเป็นต้องมีศักยภาพเรื่องการท่องเที่ยวมากนัก

ข้อดี

รัฐควบคุมทุกอย่างได้ ลักษณะงานเป็นงานลาดตระเวนล้วน หรือเป็นการท่องเที่ยวก็ได้ โครงการจะมีรายได้หรือไม่ก็ได้

ข้อเสีย

1. ค่าตอบแทนชาวข้างจะสูง และอาจสร้างความไม่พอใจต่อพนักงานเดิมของรัฐ
2. รัฐต้องใช้งบประมาณมากในแต่ละปีและผูกพันเป็นเวลานานกว่าข้างจะเสียชีวิต
3. เมื่อข้างเสียชีวิต ความรู้ข้างจะหมดอาชีพ ซึ่งเป็นเรื่องที่ความขาดหลักประกันอนาคต
4. การปรับรายได้ของสมาชิกสมัชชาฯ ตามการเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจประเทศในอนาคตไม่ชัดเจน
5. รัฐขาดความคล่องตัวในการบริหารจัดการเพื่อหารายได้ กรณีการท่องเที่ยวที่ต้องแข่งกับเอกชน
6. หากโครงการไม่มีรายได้ รัฐจะแบกรับไม่ไหวในอนาคตและจะต้องมีปัญหาระงับเรื่องแหล่งเงินอุดหนุน เช่น กรณีข้าง ออป. ในปัจจุบัน

รัฐร่วมกับสมัชชาฯ เช่น รัฐกับสมัชชาฯ ร่วมกันจัดหาพื้นที่ สถานที่ โดยรัฐอุดหนุนเงินเดือนขั้นต่ำ สร้างสิ่งปลูกสร้าง เช่น ที่พัก เรือนโรงที่จำเป็นในครั้งแรก แล้วทำหน้าที่เพียงควบคุมดูแลจัดการ ไม่ให้ส่งผลกระทบต่อสถานที่ หรือจัดระเบียบกรมอุทยานฯ ป่าสงวน

หรือแหล่งท่องเที่ยวอื่น ๆ ด้วยการทำโฆษณาประชาสัมพันธ์ให้นักท่องเที่ยวรู้จัก แต่ทั้งนี้ สถานที่ที่ดำเนินการต้องเป็นสถานที่ที่มีศักยภาพ ทั้งด้านการเลี้ยงช้าง และการท่องเที่ยว

ข้อดี

1. รัฐประหยัดงบประมาณได้มาก เพราะรัฐจะช่วยในระยะเริ่มต้นอาจเป็น 5 ปี หรือ 10 ปี พอโครงการเติบโตแข็งแรงเลี้ยงตัวได้รัฐก็เพียงแต่กำกับดูแลไม่ต้องสิ้นเปลืองงบประมาณสนับสนุนอีก
2. ช่างช้างจะมีความตื่นตัวและให้ความร่วมมือ เพราะต้องทำงานสร้างผลตอบแทนกันเอง จากเงินสนับสนุนขั้นต่ำของรัฐ ทำดีก็ได้มากขึ้น ทำไม่ดีก็จะได้น้อย
3. รัฐจะไม่ถูกตำหนิจากบุคลากรภายใน และไม่สร้างเงื่อนไขให้ช่างตามปางต่าง ๆ ออกมาแระร้อนเพื่อจะได้เข้าไปอยู่ในโครงการกับรัฐซึ่งมีรายได้สูงและมีความมั่นคงมากกว่าปางช้างเอกชน
4. รัฐต้องไม่สิ้นเปลืองบุคลากรที่จะต้องหามาเพิ่ม
5. กฎหมายหลักประกันในอนาคตและมีความกระตือรือร้นในการทำงาน

ข้อเสีย

หากกิจกรรมเสริมไม่เข้าเป้า จะทำให้ความมียาได้ต่ำและอาจไม่พอที่จะดำเนินโครงการต่อไปได้

สมาชิกเข้าไปดำเนินการเองทั้งหมด คือ สมาชิกเป็นผู้เลือกสถานที่ เลือกช้าง เลือกกิจกรรม ดูแลเรื่องอาคารสถานที่เอง ดูแลเรื่องเงินทุนสูงมากทั้งในการประกอบกิจการทั้งเรื่องเงินเดือน ค่าสิ่งปลูกสร้าง ฯลฯ เอง ส่วนภาครัฐจะเป็นผู้อนุญาตให้ใช้สถานที่ ทั้งที่ผูกช่าง ที่เลี้ยงช้าง ที่อาบน้ำช้าง ที่ก่อสร้าง และดูแลให้การจัดการไม่ฝ่าฝืนกฎระเบียบของสถานที่ที่ตั้งอยู่ โดยรูปแบบการจัดการแบบนี้ สถานที่จะต้องมีศักยภาพสูงมากทั้งในด้านการเลี้ยงช้างและการท่องเที่ยว

ข้อดี

1. รัฐไม่เสียงบประมาณใดๆเลย
2. รัฐสนับสนุนเพียงด้านสถานที่และคอยดูแลไม่ให้เกิดการผิดต่อระเบียบปฏิบัติต่อสถานที่ หรือกฎหมายที่เกี่ยวข้อง

ข้อเสีย

ช่างช้างต้องขยันขันแข็ง และรับผิดชอบสูงเพราะถ้าล้มเหลวจะทำให้ช่างช้างอยู่ไม่ได้

8.2 การคัดเลือกพื้นที่เพื่อทำโครงการ

8.2.1 พื้นที่ที่เป็นหัวใจในการจัดการข้างไม่ว่าจะมีการจัดการรูปแบบใด ผู้เชี่ยวชาญกล่าวว่า การจัดการปรางข้าง พื้นที่ที่มีส่วนในความสำเร็จหรือล้มเหลว 70 % การคัดพื้นที่จึงต้องให้ความสำคัญและน่าจะมีคุณสมบัติดังนี้

8.2.2 พื้นที่ควรเป็นพื้นที่ที่มีสภาพเหมาะสมกับการเลี้ยงข้าง คือมีแหล่งน้ำให้ข้างดื่ม เล่นตลอดปี มีพืชอาหารข้างหลากหลายชนิด ตลอดทั้งปี หรือใกล้แหล่งที่มีการปลูกอ้อย ข้าวโพด หรือสับปะรด

8.2.3 พื้นที่มีน้กทองเที่ยวมาก (ในกรณีในการจัดการในรูปแบบ ข และ ค ซึ่งชาวข้างต้องช่วยตัวเอง)

8.2.4 เป็นพื้นที่ที่มีความปลอดภัยจากการสู้รบจากฝ่ายต่างๆ เช่นชายแดน

8.2.5 เป็นพื้นที่ที่มีปัญหา เช่น แนวเขตอุทยานไม่ชัดเจน (เหมาะกับการใช้ข้างลาดตระเวนในรูปแบบการจัดการข้อ ก)

8.3 การคัดเลือกข้างเข้าประจำโครงการ

เพื่อให้การใช้ข้างเป็นไปอย่างเหมาะสมกับภารกิจ จึงเห็นควรมีการคัดเลือกข้างโดยสมาชิกฯ จะเป็นผู้คัดเลือกตามที่คณะกรรมการของสมาชิกฯเห็นสมควร เช่น ข้างแก่ ข้างหนุ่มสาว และข้างเล็กจะทำอะไร ฯลฯ กิจกรรมมีอะไร ซึ่งจากการที่สมาชิกข้างของสมาชิกฯ มีที่มาและวัยที่หลากหลาย จัดหางานลงสถานที่ที่รัฐจัดสรรจะต้องมีเกณฑ์พิจารณาที่เป็นธรรม

8.4 การจัดสรรรายได้

เนื่องจากที่มาข้างของสมาชิกฯ มีที่มาหลากหลายและหลายวัย การจัดหางานที่เหมาะสมกับวัยและรายได้ที่เหมาะสม เป็นจำนวนที่สมาชิกพอใจเป็นเรื่องซับซ้อน (ยกเว้นในกรณีที่มีรูปแบบการจัดการแบบ ก ซึ่งรัฐรับผิดชอบทุกอย่าง) ในกรณีรูปแบบ ข. และ ค. สมาชิกฯจะใช้ระบบกองทุนเข้ามาจัดการ โดยรายได้ของแต่ละพื้นที่เมื่อหักค่าใช้จ่ายแล้ว (ค่าอาหาร ค่ารักษาพยาบาล ค่าการตลาด) ที่เหลือจะจกแบ่งลงกองทุน 5 – 10 % ที่เหลือจะจัดแบ่งให้สมาชิกทั้งหมดเท่า ๆ กัน ไม่ว่าข้างเล็กหรือข้างใหญ่ หรืออยู่ที่ใด

8.5 การตั้งกองทุนเพื่อแก้ปัญหาข้างเร่ร่อน

เนื่องจากสมาชิกข้างมีสมาชิกที่หลากหลาย ทั้งเพศ วัย และที่มา การเข้าไปอยู่ป่าสงวน อุทยาน และแหล่งท่องเที่ยวต่างๆ ในรูปแบบ ข. และ ค. จะต้องมีการลงทุนและเฉลี่ยรายได้ หากสมาชิกฯไม่มีทุน คงเป็นไปได้ที่จะดำเนินโครงการตามรูปแบบดังกล่าว จึงเห็นสมควรตั้งกองทุนสมาชิกฯชาวข้าง โดยเงินเริ่มแรกจะมาจากการจัดงานกุศลเพื่อขอรับบริจาค เช่น ผ่านรายการทีวี โดยรายการจะถ่ายทอดสารคดีบอกที่มาของชาวกูย ชีวิตความผูกพันกับข้าง พิธีกรรมประเพณีต่าง ๆ

เกี่ยวกับช้าง ในฐานะผู้สืบทอดวิชาชีพควาญช้าง และสภาพปัญหาในพื้นที่ สาเหตุแห่งการเร่ร่อน รวมถึงสภาพการทำงานในสภาพแวดล้อมที่ไม่เหมาะสม เช่น การเร่ร่อน ภาพความทุกข์ยากของช้าง และควาญช้าง และสุดท้ายถูกสังคมเข้าใจผิดประณาม และจับกุม ต้องหนีกลับภูมิลำเนาซึ่งขาดแคลนอาหาร จนที่สุดเกิดการรวมตัวกันเป็นสมัชชาชาวช้างแห่งประเทศไทย เดินขบวนขอความเป็นธรรมจากสังคม ต่อมารัฐบาลรับปากว่าจะช่วยเหลือ โดยจะจัดให้ไปอยู่ตามอุทยาน ซึ่งการช่วยเหลือโดยรัฐช่วยเหลือ 100 % เป็นเรื่องที่จะสร้างปัญหาตามมา เช่น ช้างตามปางอาจจะออกมาเร่ร่อนมากขึ้นเพื่อให้มีโอกาสให้ได้รับความช่วยเหลือจากรัฐ หรือพนักงานของรัฐที่รายได้น้อยกว่าควาญในลักษณะเดียวกันจะออกมาต่อต้าน โครงการ เพราะอาจมองว่ารัฐไม่ให้ความสำคัญต่อเขา อีกทั้งชาวบ้านในโครงการอาจจะขาดความกระตือรือร้น สมัชชามีความประสงค์ที่จะช่วยรัฐแก้ไขปัญหานี้ โดยพยายามช่วยตัวเองไปด้วยพร้อมกันกับการรับความช่วยเหลือจากรัฐ เช่น ให้รัฐสนับสนุนเรื่องสถานที่และการเริ่มต้น ส่วนระยะยาวชาวช้างจะดำเนินการช่วยเหลือตนเองจากหยาดเหงื่อแรงงาน แต่การที่จะทำเรื่องดังกล่าวต้องมีเงินลงทุน ทางสมัชชาชาวช้างฯ จึงดำริที่จะจัดโครงการหารายได้ เพื่อเปิดโอกาสให้ชาวไทยหรือต่างชาติที่รักช้าง รักวัฒนธรรมการเลี้ยงช้างได้เข้ามามีส่วนช่วย ถือเป็นกรณีศึกษาช้างเร่ร่อนที่สวยงามร่วมกัน ในชื่อกองทุนแก้ไขปัญหาช้างเร่ร่อน

8.6 สถานที่ที่สมัชชาฯ เสนอแนะ

จากแนวความคิดที่รัฐจะจัดหาพื้นที่รองรับช้างเร่ร่อนนั้นทางสมัชชาฯ ได้มีการประชุมหารือกันเพื่อเสนอสถานที่ประกอบการพิจารณา ดังนี้

1. ป่าดงภูคิน
2. ป่าดงสายทอ
3. ป่าวังทะลุ
4. สดึก
5. ชุมพลบุรี
6. บริเวณคลองท่าด่าน จ. นครนายก
7. อุทยานแห่งชาติน้ำตกพริ้ว จ. จันทบุรี
8. อุทยานแห่งชาติหมู่เกาะช้าง จ. ตราด
9. อุทยานแห่งชาติเขาใหญ่
10. น้ำตกป่าละอู จ. ประจวบคีรีขันธ์
11. อุทยานแห่งชาติคอยอินทนนท์

9. โครงการข้างเร่ร่อนกลับภูมิลำเนา เสนอโดยสมัชชาชาวข้างแห่งประเทศไทย

9.1 วัตถุประสงค์

1. ช่วยข้างเร่ร่อนให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ในภูมิลำเนาได้
2. ช่วยให้มีการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในพื้นที่หมู่บ้านข้าง
3. ช่วยสร้างงานและอาชีพต่อเนื่องจากการท่องเที่ยวในภูมิลำเนา
4. เผยแพร่วัฒนธรรมชุมชนชาวข้างให้เป็นที่รับรู้ของคนทั่วไป
5. เพื่อส่งเสริมให้ชาวข้างพัฒนาศักยภาพของตน เพื่อเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่น
6. สร้างความภาคภูมิใจในวิชาชีพ ให้ลูกหลานชาวข้าง เพื่อจะให้เกิดความต้องการที่จะสืบทอดวัฒนธรรมเรื่องข้างต่อกับบรรพบุรุษ

9.2 เป้าหมายโครงการ

1. ช่วยข้างเร่ร่อนให้อยู่ภูมิลำเนาได้โครงการละ 10 เชือก 5 โครงการ 50 เชือก
2. ปลูกแปลงอาหารข้างเพื่อรองรับข้างสมาชิก ในห้าพื้นที่รวม 1000 ไร่ใน 5 ปี
3. พื้นที่ฟูการแสดงพื้นบ้าน ดนตรีพื้นบ้าน หัตถกรรมพื้นบ้านที่ใกล้จะสูญ
4. สร้างกิจกรรมการท่องเที่ยวจนเป็นที่ยอมรับของนักท่องเที่ยว
5. โครงการสามารถอยู่ได้ด้วยตัวเองภายใน 5 ปี

9.3 วิจารณ์โครงการฯ

ชุมชนเลียงข้างในจังหวัดสุรินทร์และบุรีรัมย์ เป็นชุมชนโบราณที่สืบทอดวัฒนธรรมการเลียงข้างมานาน อย่างน้อยตั้งแต่สมัยอยุธยา ชุมชนเหล่านี้มีกำเนิด มีความเชื่อ มีกิจวัตรประจำวัน มีพิธีกรรม มีเศรษฐกิจสังคม เกี่ยวพันอยู่กับข้างยากที่จะพบได้ในพื้นที่อื่น ๆ ในโลก ปัจจุบันนักวิชาการทั้งในประเทศและต่างประเทศต่างให้ความสนใจชุมชนโบราณแห่งนี้ และยกย่องชุมชนเหล่านี้ให้มีความสำคัญระดับโลกเกี่ยวกับประวัติศาสตร์การใช้ข้างของชาวเอเชีย ซึ่งควรค่าแก่การอนุรักษ์ ดังนั้นโครงการนี้นอกจากจะเป็นการแก้ไขปัญหาข้างเร่ร่อนแล้วยังเป็นการช่วยรักษาชุมชนโบราณผู้สืบทอดวัฒนธรรมการเลียงข้างไว้ได้อีกด้วย

10. โครงการการก่อตั้งกองทุนเพื่อแก้ปัญหาช้างเร่ร่อน

10.1 วัตถุประสงค์กองทุน

1. หางบประมาณสนับสนุนการจัดการช้าง ของสมาชิกที่ต้องเข้าไปทำงานในที่ต่าง ๆ
2. หางบประมาณเพื่อสนับสนุนการฟื้นฟูสภาพการเลี้ยงช้างในภูมิภาคหุบบ้านช้างในเขตจังหวัดสุรินทร์ และจังหวัดบุรีรัมย์

10.2 การดำเนินการในการหากองทุน

1. เปิดโอกาสให้ประชาชนทั่วไปได้เข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาช้างเร่ร่อน
2. เผยแพร่ที่มาของปัญหาช้างเร่ร่อน และแนวทางการแก้ไขปัญหาช้างโดยรัฐกับสมาชิก ผ่านสื่อ
3. ประชาสัมพันธ์โครงการที่จะนำช้างเร่ร่อนไปประจำ เช่น สถานที่ รูปแบบการจัดการ และเชิญชวนประชาชนไปเยี่ยมชมผ่านสื่อ
4. เผยแพร่ศิลปวัฒนธรรมคนกับช้างที่สืบทอดมาแต่โบราณ เช่น ช้างในประวัติศาสตร์ พิธีการต่าง ๆ เช่น การสู้วัว พิธีตั้งชื่อ ความรู้เรื่องช้าง การฝึกช้าง การจับช้าง รวมถึงการตอบข้อซักถามปัญหาเกี่ยวกับช้างและการเลี้ยงช้างผ่านสื่อ

10.3 รูปแบบการจัดรายการเพื่อหาทุนเข้ากองทุน

1. จัดรายการสดทางทีวี
2. จัดการแสดงดนตรีการกุศล
3. จัดพิมพ์หนังสือ โปสเตอร์ โปสการ์ด จำหน่าย
4. จัดทำสติ๊กเกอร์ เสื้อยืดจำหน่าย
5. จัดทำสารคดี
6. จัดเก็บจากผลประกอบการของโครงการในแต่ละพื้นที่เป็นรายเดือน

10.4 ข้อเสนอแนะเพิ่มเติมของโครงการ

1. ช้างเด็ก หากการจัดการในพื้นที่อุทยานช้างเล็กจะไม่มีบทบาท น่าจะเปิดโอกาสให้มีการส่งช้างเล็ก ไปแสดงในต่างประเทศซึ่งปัจจุบันมีระเบียบปฏิบัติอยู่แล้ว เพียงแต่ที่ผ่านมามีการจำกัดจำนวน
2. ช้างแก่ เนื่องจากทำงานหนักไม่ได้ ในแต่ละสถานที่ที่ได้รับอนุญาตเข้าไปดำเนินการน่าจะมีกิจกรรมที่หลากหลาย เช่น ใช้ช้างแก่เป็นช้างครูฝึกสำหรับกิจกรรมการเรียนการสอนช้าง ซึ่งกำลังได้รับความนิยมในหมู่นักท่องเที่ยว

3. ช้างพิการ อาจจะหาทุ่งโล่ง ที่มีแหล่งน้ำ มีร่มไม้ เลี้ยงปล่อยอิสระในเขตรัฐไฟฟ้า ที่นักท่องเที่ยวสามารถเลี้ยงให้อาหาร หรือเป็นพ่อแม่อุปถัมภ์ได้

10.5 วิจัยโครงการฯ

ปรัชญาในการช่วยเหลือที่เป็นที่ยอมรับของทั่วโลก การช่วยเหลือที่ดีที่สุดคือการช่วยให้ผู้รับสามารถช่วยเหลือตัวเองได้ในที่สุด ดังนั้น ถ้ามีการจัดสรรพื้นที่ให้ช้างเร่รอน จำเป็นที่จะต้องมีการจัดกิจกรรมเพื่อเป็นการสร้างงาน และสร้างรายได้ให้กับชาวช้างเหล่านี้ ซึ่งในรายละเอียดของช้างเหล่านี้ มีวัย มีอายุที่แตกต่างกัน การจัดกิจกรรมและแบ่งรายได้ให้อย่างเป็นธรรม จึงถือว่าเป็นภาระหนัก ดังนั้น การจัดตั้งกองทุนจึงเป็นอีกวิธีหนึ่งที่สามารถเอามาใช้ในการจัดการกิจกรรม สนับสนุนรายได้ของชาวช้างที่เป็นสมาชิกตลอดจนแบ่งรายได้จากกองทุนเพื่อนำมาพัฒนาฟื้นฟูหมู่บ้านช้างในภูมิลำเนา

11. แนวทางการแก้ไขปัญหาช้างเร่รอนของสมาคมช้างไทย

สมาคมช้างไทยได้ทำหน้าที่ถึงประธานวุฒิสภา เพื่อรับความช่วยเหลือช้างและผู้เลี้ยงช้างเรื่องเดิม ตามที่สมัชชาชาวช้างแห่งประเทศไทย (ปัจจุบันคือสมาคมช้างไทย) ได้ยื่นหนังสือขอรับความช่วยเหลือช้างและผู้เลี้ยงช้าง จังหวัดสุรินทร์ และสมาคมช้างไทยได้รับหนังสือตอบรับจากสำนักนายกรัฐมนตรีและกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ตามหนังสือที่อ้างถึงแล้วนั้น

11.1 ข้อเท็จจริง

11.1.1 กรณีที่ปลัดกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รายงานปลัดสำนักนายกรัฐมนตรีกรณีข้อเท็จจริงว่า

11.1.1.1 ในปัจจุบันจังหวัดสุรินทร์ ชัยภูมิ และบุรีรัมย์ มีช้างจำนวน 459, 120 และ 83 เชือก ตามลำดับ รวมกับประมาณ 700 เชือก ช้างจำนวนมากเหล่านี้ขายทุนจำนวนหนึ่งซื้อมาจากภาคเหนือ ทั้งนี้ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อดำเนินธุรกิจพาช้างเข้ามาเดินในกรุงเทพมหานคร และเมืองใหญ่อื่น ๆ เพราะสามารถทำรายได้สูงมากถึง 30,000 – 150,000 บาทต่อเดือน มีเพียงบางส่วนที่อยู่ในธุรกิจปางช้าง ในขณะที่พื้นที่ทั้งสามจังหวัดมีข้อจำกัดเรื่องอาหารช้าง และศักยภาพในการเป็นแหล่งท่องเที่ยว เมื่อถูกห้ามนำเข้ากรุงเทพฯ ประกอบกับวิกฤตการณ์โรคซาร์ส (SARS) ทำให้ธุรกิจปางช้างซบเซา ช้างอีกส่วนหนึ่งถูกส่งกลับภูมิลำเนามาสมทบอีก

11.1.1.2 ช้างจำนวนมากถึง 400 – 500 เชือก เป็นของนายทุนเพียง 10 – 15 คน นอกนั้นเป็นของรายย่อย ส่วนช้างของสมัชชาฯ มีประมาณ 200 เชือก ดังนั้น จึงเกิดการแย่งกันสูงในกลุ่มเจ้าของช้างในการเลือกพื้นที่ที่จะเข้าไปปฏิบัติงานตามโครงการช้างลาดตระเวนป่าของกรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช เพราะต้องการเลือกพื้นที่อนุรักษ์ที่มีศักยภาพสูงเพื่อการท่องเที่ยวมากกว่าจะทำงานด้านการลาดตระเวนป่า

11.1.1.3 จนถึงปัจจุบันไม่มีหน่วยราชการหน่วยงานใด หน่วยงานหนึ่งที่สามารถบริหารจัดการปัญหาช้างเลี้ยงได้อย่างครบวงจร เช่น การดูแลช้างที่ถูกยึด เจ้าของช้างบางรายจึงอาจอาศัยช่องว่างนี้พาช้างเข้ามาเดินเร่ร่อนในกรุงเทพมหานคร และปริมณฑลอีก โดยอ้างว่าช้างไม่มีอาหารและควาญไม่มีรายได้ ปัญหานี้กรุงเทพมหานครเคยทำโครงการพาช้างกลับบ้านเสียเงินไปหลายล้านบาท แต่ก็ไม่ได้ผล

11.1.2 สมาคมช้างไทยขอเรียนชี้แจงว่าข้อเท็จจริง ดังนี้

11.1.2.1 ปัจจุบันช้างเลี้ยงจังหวัดสุรินทร์ มีประมาณ 600 เชือก และช้างเลี้ยงจังหวัดบุรีรัมย์ มีประมาณ 200 เชือก รวมกันแล้วประมาณ 800 เชือก เป็นช้างนายทุนประมาณ 200 เชือก นอกจากนั้นเป็นช้างของชาวบ้านส่วนใหญ่อยู่ตามปางช้างและแหล่งท่องเที่ยว และช้างที่เดินเร่ร่อนอยู่ประมาณ 200 เชือก ส่วนใหญ่เป็นช้างของชาวบ้าน ช้างนายทุนเดิมมีจริงแต่ส่วนน้อย ปัจจุบันช้างนายทุนไม่กล้าออกมาเดินแล้ว

11.1.2.2 ช้างจำนวน 400 – 500 เชือก ที่บอกว่า เป็นของนายทุนเพียง 10 – 15 คน นั้น ไม่เป็นความจริง ช้างนายทุนมีประมาณ 200 เชือก และไม่เกิน 5 - 7 คน และช้างที่เข้าร่วมโครงการช้างลาดตระเวนป่าของกรมอุทยานส่วนใหญ่เป็นช้างของนายทุน และใช้สิทธิเหนือช้างชาวบ้าน ที่บอกว่ากรุงเทพมหานครเคยทำโครงการพาช้างกลับบ้านเสียเงินไปหลายล้านบาท แต่ไม่ได้ผล ไม่ทราบว่าเป็นโครงการที่ไหน ที่หมู่บ้านช้างจังหวัดสุรินทร์ไม่เคยเห็นโครงการนี้ และขอยืนยันว่ากรุงเทพมหานครไม่เคยออกมาทำโครงการนี้ที่จังหวัดสุรินทร์

11.2 ข้อเสนอแนะเพื่อโปรดทราบและพิจารณาของสมาคมช้างไทย

สมาคมช้างไทย เห็นด้วยตามแนวทางของรัฐบาลที่ไม่อนุญาตให้นำช้างเข้ามาเดินในกรุงเทพมหานคร และเมืองใหญ่อื่น ๆ แต่รัฐบาลควรหาทางออกที่เหมาะสม และมีโครงการรองรับที่ชัดเจนทั้งระยะสั้นและระยะยาว ซึ่งสมาคมช้างไทยขอเสนอแนวทางการแก้ปัญหา ดังนี้

11.3 โครงการแก้ปัญหาระยะสั้น

11.3.1 โครงการช้างลาดตระเวนป่าตามอุทยานและแหล่งท่องเที่ยว เป็นโครงการที่เหมาะสมแล้ว แต่โครงการควรได้รับการบูรณาการจากชาวช้างบ้าง เช่น เงื่อนไข ข้อกำหนดระเบียบต่าง ๆ ค่าจ้าง และการเบิกจ่ายเงิน ควรรวดเร็ว ไม่ล่าช้า เป็นต้น

11.3.2 การจัดการแก้ไขปัญหาล้างเรื้อรัง ควรใช้หลายแนวทางหลายรูปแบบ ร่วมกันจะใช้รูปแบบใดรูปแบบหนึ่งไม่ได้ ควรรับพิจารณาตามแนวทางที่สมาคมช่างไทยเสนอด้วย และสมาคมช่างไทยขออนุญาตใช้พื้นที่ของรัฐเพื่อช่วยแก้ไขปัญหาล้างเรื้อรังตามแนวทางที่สมาคมช่างไทยเสนอตามที่เห็นสมควร

11.3.3 โครงการนำล้างเรื้อรังกลับภูมิลำเนา (โครงการนำร่อง) เป็นโครงการที่ ชาวช่างต้องการและได้ประชุมรับฟังความคิดเห็นและความต้องการของช่างหลายครั้งแล้ว และขอรับการสนับสนุนงบประมาณ จำนวน 11,200,000. บาท

11.4 โครงการแก้ไขปัญหาระยะยาว

ขณะนี้การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยกำลังสำรวจและออกแบบโครงการสร้างโลกใหม่ให้ช่างไทย ถ้าหากว่าโครงการนี้ได้รับการอนุมัติจากรัฐบาลจะเป็นการแก้ปัญหาล้างอย่างครบวงจร เป็นรูปธรรมและยั่งยืน แต่เนื่องจากโครงการนี้ต้องใช้ระยะเวลาไม่น้อยกว่า 5 ปี จึงแล้วเสร็จ จึงจำเป็นต้องมีโครงการระยะสั้นเพื่อรองรับช่างก่อนที่โครงการระยะยาวจะแล้วเสร็จ

11.5 วิจารณ์โครงการฯ

ปัญหาล้างเรื้อรังมิใช่ปัญหาที่เกิดขึ้นเฉพาะในกรุงเทพฯ หรือจังหวัดใดจังหวัดหนึ่ง แต่เป็นปัญหาที่ทุกฝ่ายต้องร่วมกันแก้ไขในระดับชาติ เพราะเมื่อมีการผลักดันให้ช่างเรื้อรังออกจาก กรุงเทพมหานคร หรือจังหวัดใดที่เป็นปัญหาเหมือนกันกับกรุงเทพมหานครแล้ว แต่ไม่มีมาตรการรองรับเพื่อให้ช่างสามารถอยู่ได้ในจังหวัดซึ่งเป็นถิ่นที่อยู่ของช่าง ในที่สุดก็จะมี การนำช่างกลับเรื้อรัง แสงหารายได้ในเขตกรุงเทพมหานคร รวมทั้งจังหวัดอื่น ๆ อีก การแก้ไขปัญหาคควรทำอย่าง เบ็ดเสร็จครบวงจร เพื่อมิให้มีการนำช่างออกจากจังหวัด ซึ่งเป็นที่อยู่ของช่างไปเรื้อรังแสงหารายได้

12. โครงการ “ปายัง ช่างอยู่ คู่คน” โดยสถาบันสิ่งแวดล้อมไทย

จากสถานการณ์ปัญหาช่างป่าในเขตอุทยานแห่งชาติแก่งกระจาน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ ที่ถูกไฟฟ้าช็อตและถูกรถชน มิให้ได้ยืมมาอย่างต่อเนื่อง ประกอบกับในระยะหลังสถานการณ์ เริ่มเลวร้ายลง เมื่อมีเหตุการณ์ที่ช่างป่าลงมาทำลายพืชผลทางการเกษตร โดยเฉพาะไร่สับปะรด ของชาวบ้านในพื้นที่ 2 ตำบล รวมกว่า 20 หมู่บ้าน ทำให้ข่าวการตายของช่างจากการถูกยาเบื่อและ ถูกยิงมิให้ได้ยืมบ่อยมากขึ้น ทั้งนี้ สาเหตุทำให้ปัญหาดังกล่าวทวีความรุนแรงมากขึ้นนั้น อาจเนื่องมาจาก 4 ประการ คือ

1. ชุมชนมีการขยายพื้นที่ทางการเกษตรมากขึ้น จนทำให้พื้นที่ป่าถูกตัดขาดออกจากกัน แต่พื้นที่ดังกล่าวอาจเคยเป็นพื้นที่หากิน หรือเส้นทางเดินเป็นประจำของช้างแต่ละฝูง ซึ่งแม้ว่าจะละทิ้งเส้นทางไปนานเป็นแรมปี เมื่อกลับมาหากินในพื้นที่เก่าก็จะต้องเดินไปตามเส้นทางเดิมที่เรียกว่า “ด่านช้าง” นั้นเอง และเมื่อช้างเดินผ่านเส้นทางดังกล่าว ก็มักจะเข้ากินพืชไร่ของชาวบ้านที่อยู่ 2 ข้างทางมากขึ้นเป็นลำดับ

2. แหล่งน้ำและแหล่งอาหารในป่าธรรมชาติขาดแคลน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในฤดูแล้ง ประชากรช้างเพิ่มขึ้นทุกปี จากการสำรวจพบว่า ในปัจจุบัน มีช้างป่าประมาณ 80 ตัว อาศัยอยู่ในพื้นที่ดังกล่าว และไม่สามารถข้ามไปยังพื้นที่ได้เพราะถูกกั้นและขังไว้ จึงมีลักษณะความเป็นอยู่เหมือน “ช้างติดเกาะ”

3. ช้างป่าที่เคยลงมากินพืชไร่ของชาวบ้าน เช่น กล้าย สับปะรด มะพร้าว ฯลฯ ติดใจในรสชาติของพืชเหล่านั้น เนื่องจากมีรสหวาน และยังสามารถหากินได้ง่าย

4. ต่อมาปัญหาดังกล่าวได้เบาบางลงบ้าง เมื่อสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ ได้ทรงมีพระราชเสาวนีย์ไว้ตอนหนึ่งว่า “อย่าทำลายช้าง ขอให้ช้างอยู่กับคนได้อย่างสันติ” ซึ่งชาวบ้าน ได้เปลี่ยนวิถีแก้ปัญหาจากการฆ่าให้ตาย มาเป็นการขังไล่ช้างป่าโดยใช้วิธีต่าง ๆ เช่น การจุดประทัดไม้ไผ่, การก่อกองไฟ และการกั้นพื้นที่โดยใช้ลวดไฟฟ้า เป็นต้น ซึ่งวิธีหลังสุด จะเป็นที่ยอมรับของชาวบ้านในระยะ 5 ปีที่ผ่านมา แต่หากเกษตรกรรายใดที่ไม่สามารถดำเนินการทำรั้วลวดหนามได้ ก็มักจะประสบปัญหาการถูกบุกรุกทำลายพืชไร่ทันที จึงมีการร้องเรียนขอความช่วยเหลือมายังหน่วยงานที่เกี่ยวข้องอย่างต่อเนื่อง ซึ่งสิ่งที่น่าเป็นห่วงที่สุดก็คือหากปัญหาดังกล่าวไม่ได้รับการแก้ไขอย่างจริงจัง มาตรการขั้นเด็ดขาดและรุนแรงในอดีตอาจถูกนำกลับมาใช้ใหม่ได้

จากสถานการณ์ดังกล่าว สถาบันสิ่งแวดล้อมไทยได้ตระหนักถึงการแก้ปัญหาอย่างยั่งยืน จึงได้จัดเวทีพูดคุยระหว่างคนที่รักช้าง, คนที่ทำงานเกี่ยวกับช้าง และชาวบ้านที่ต้องอยู่ร่วมกับช้าง เพื่อวิเคราะห์ข้อมูลและหาทางออกที่เหมาะสมร่วมกัน ซึ่งสรุปเป็นมาตรการในระยะต่าง ๆ ได้ดังนี้

มาตรการระยะสั้น : เป็นมาตรการที่ต้องดำเนินการอย่างเร่งด่วน เพื่อแก้ปัญหาการลงมาบุกรุกพื้นที่เกษตรกรรมของชาวบ้าน ซึ่งได้มีการกำหนดกิจกรรมในมาตรการนี้ ได้แก่ การจัดทำแผนแม่บทในการจัดการพื้นที่แบบองค์รวม, การระดมทุนเพื่อจัดตั้งกองทุนอนุรักษ์ช้างป่า, การปลูกพืชอาหารช้างเสริมในพื้นที่ป่าลึก, การจัดทำแหล่งน้ำขนาดเล็กสำหรับช้าง และการจัดทำโป่งเทียมในป่าลึกตามพื้นที่โป่งเก่าและโป่งใหม่

มาตรการระยะกลาง : เน้นเรื่องการปรับเปลี่ยนอาชีพของเกษตรกร หรือส่งเสริมให้เกิดอาชีพทางเลือกที่เหมาะสมและสอดคล้องกับวิถีชีวิตที่ต้องอยู่กับช้าง ได้แก่ การปลูกหญ้าอาหารสัตว์, การส่งเสริมการเลี้ยงโคเนื้อ – โคนม รวมทั้งจะต้องสร้างความตระหนักและจิตสำนึกในการอนุรักษ์

ช้างป่าให้เกิดขึ้นกับชุมชน และเยาวชนในพื้นที่ โดยให้ความสำคัญกับกระบวนการสิ่งแวดล้อมศึกษาทั้งรูปแบบการศึกษาในระบบและนอกระบบ รวมทั้งการส่งเสริมรายได้ของชุมชน โดยใช้การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ เป็นต้น

มาตรการระยะยาว : เป็นการให้ความสำคัญต่อการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับช้างป่าในพื้นที่แห่งนี้ เพื่อนำข้อมูลในเชิงลึกมากำหนดแนวทางการแก้ปัญหาอย่างยั่งยืน อาทิ การวิจัยเส้นทางเดินของช้างป่าในพื้นที่ป่าแก่งกระจาน เพื่อนำผลการศึกษามาวางแผนการสร้างแหล่งน้ำและแหล่งอาหารเพิ่มเติมในอนาคตหรือการศึกษาวิจัยรูปแบบการป้องกันช้างป่าที่เข้ามาบุกรุกทำลายพื้นที่ของเกษตรกรได้อย่างเหมาะสม รวมทั้ง การเผยแพร่ข้อมูลให้กับชุมชน องค์กร และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง โดยการดำเนินงาน 12 เดือนในปี พ.ศ. 2546 ที่ผ่านมานั้น ได้ตั้งวัตถุประสงค์สำคัญไว้ 3 ประการ ดังนี้

- 1) เพื่อสร้างความอุดมสมบูรณ์ด้านอาหาร และน้ำในพื้นที่ให้แก่ช้างป่าในพื้นที่อุทยานแห่งชาติแก่งกระจาน
- 2) เพื่อบรรเทาปัญหาความเดือดร้อนให้แก่ชาวบ้านในพื้นที่ซึ่งได้รับผลกระทบจากช้างป่า
- 3) เพื่อเสริมสร้างจิตสำนึกและความรู้สึที่ดีของชาวบ้านต่อช้างป่าให้อยู่ด้วยกันอย่างสันติสุข (ซึ่งในวัตถุประสงค์ข้อนี้ ได้มุ่งการสร้างจิตสำนึกในส่วนของเยาวชน ในโรงเรียนที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ที่ได้รับผลกระทบ จำนวน 5 โรงเรียน ได้แก่ โรงเรียน ตชด.ห้วยโศก, โรงเรียนบ้านป่าแดง, โรงเรียน ตชด.ป่าละอู, โรงเรียน ตชด.ห้วยผึ้ง และโรงเรียนอานันท์)

12.1 ผลที่ได้ของโครงการ “ปายัง ช้างอยู่ คู่คน ” ที่ดำเนินการในปี 2546

12.1.1 ผลต่อชุมชน

ชาวบ้านเห็นประโยชน์ของการแก้ปัญหาช้างป่าโดยวิธีการขุดแหล่งน้ำบริเวณใกล้พื้นที่การเกษตรให้เป็นพื้นที่กันชนช้างไม่ให้ลงมาทำลายพืชผลทางการเกษตร โดยช้างจะสามารถใช้ประโยชน์จากน้ำ และพืชอาหารอื่น ๆ ที่เกิดขึ้นริมน้ำได้ จึงเป็นการลดปัญหาการลงมากินพืชผลภายในไร่ของชาวบ้านได้มาก นอกจากนี้ชาวบ้านยังสามารถใช้น้ำจากแหล่งน้ำดังกล่าวในการเกษตรกรรมได้ด้วย นับว่าเป็นการแก้ปัญหาที่ได้ประโยชน์ทั้งคนและช้าง

ชุมชน โรงเรียน เด็กและเยาวชนในพื้นที่โครงการ เกิดความตื่นตัวในการร่วมกิจกรรม และมีแนวคิดที่จะรวมกลุ่มกันดำเนินกิจกรรมการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม เพื่อให้คนกับช้างอยู่ด้วยกันได้ ซึ่งมีแนวโน้มที่ดีหากมีการส่งเสริมให้เกิดกิจกรรมที่เป็นรูปธรรมขึ้นในระยะต่อไป ชาวบ้านบางส่วนเกิดการรวมกลุ่มเพื่อแปรรูปการใช้ประโยชน์จากมูลช้างเป็นกระดาษ ซึ่งแม้จะยังมีรูปแบบการบริหารจัดการ และรูปแบบผลิตภัณฑ์ที่ยังไม่ชัดเจนมากนัก แต่มีศักยภาพในการพัฒนาสูง เนื่องจากเป็นกิจกรรมที่สร้างเสริมเศรษฐกิจชุมชน และเกิดความหวงแหนช้างป่าเนื่องจากสามารถนำมูลช้างมาแปรรูปเป็นรายได้แก่ชุมชนได้

12.1.2 ผลต่อช้างป่า

ไม่พบข่าวการตายหรือการถูกทำร้ายของช้างป่าในพื้นที่อุทยานแห่งชาติแก่งกระจาน ในปี 2546 ที่ผ่านมา เกิดแหล่งน้ำเพิ่มขึ้นอีก 3 แหล่ง ไว้สำรองสำหรับช้างป่าและสัตว์ป่า หรือแม้แต่คนไว้ใช้ประโยชน์ในฤดูแล้งมีพื้นที่อาหารช้างป่าเพิ่มขึ้นอย่างน้อย 20 ไร่

12.2 วิจารณ์โครงการฯ

จากการดูผลที่เกิดขึ้นของโครงการฯ เพื่อประเมินผลสำเร็จ และปัญหาอุปสรรคต่าง ๆ ที่ได้ดำเนินงานในโครงการ “ป่ายัง ช้างอยู่ คู่คน” ในปี พ.ศ. 2546 ที่ผ่านมา พอที่จะสรุปได้ว่าการที่มีโครงการฯ นี้เข้าไปสนับสนุน ทำให้ชุมชนมีความตื่นตัวและเห็นความสำคัญของการอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับช้างมากยิ่งขึ้น แม้ว่าการใช้มาตรการเร่งด่วนจะยังไม่สามารถกระตุ้นจิตสำนึกให้แก่ชุมชนโดยส่วนใหญ่ แต่การที่มีแกนนำชาวบ้านมาร่วมในการระดมความคิดเห็น และการรวมคนเพื่อทำกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อช้าง รวมทั้งการมีหน่วยงานภาคเอกชน ไม่ว่าจะเป็นสถาบันสิ่งแวดล้อมไทย, ชมรมจักรยานเพื่อสุขภาพแห่งประเทศไทย และบริษัท มิตรชุบิชิ (ประเทศไทย) จำกัด ได้ให้ความสนใจและเข้าไปจัดกิจกรรมในพื้นที่ ก่อให้เกิดผลดีอย่างมากต่อการให้ความสำคัญกับช้างป่า

ดังนั้น เพื่อเป็นโครงการต้นแบบที่จะนำไปใช้ในการแก้ไขปัญหาหระหว่างคนกับช้างป่าที่เกิดขึ้นในพื้นที่ต่าง ๆ ทั่วประเทศ และให้เกิดความต่อเนื่องและยั่งยืนของการอนุรักษ์ช้างป่าในพื้นที่แก่งกระจาน จึงเห็นควรให้สถาบันสิ่งแวดล้อมไทยต่อแนวทางการดำเนินงาน โครงการในมาตรการตามระยะต่าง ๆ ที่วางไว้ต่อไป

บทวิจารณ์จากการวิจัย

**"รูปแบบและแนวทางการจัดการท่องเที่ยวที่สอดคล้องกับ
การดำรงอยู่ของวัฒนธรรมชุมชนในหมู่บ้านเลี้ยงช้างจังหวัดสุรินทร์"**

โดย พิณทอง จิตระดิษฐ์

1. ข้อค้นพบที่สำคัญได้แก่

1.1 ข้อจำกัดและจุดอ่อนที่ส่งผลกระทบต่อการท่องเที่ยวในหมู่บ้านเลี้ยงช้าง ได้แก่ ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติมีค่อนข้างน้อย และสภาพแวดล้อมทั่วไปในชุมชนยังไม่สามารถดึงดูดนักท่องเที่ยวได้มากนัก ความต่อเนื่องเชื่อมโยงกับแหล่งท่องเที่ยวอื่นไม่มีเลย

คนในชุมชนให้ความสำคัญต่อการศึกษาน้อย เพราะเชื่อว่าถ้ามีช่างเลี้ยงแล้วก็สามารถสร้างรายได้ ความเชื่อที่สั่งสมกันมานานของคนในชุมชน ทำให้เกิดการปิดโอกาสในการเรียนรู้สิ่งใหม่ ๆ อีกทั้งทำให้ไม่กล้าแสดงความคิดเห็น หรือวิพากษ์วิจารณ์ มีลักษณะการเป็นผู้ตามที่เชื่อฟังผู้นำอยู่ตลอดเวลา มีปัญหาการติดต่อสื่อสารส่วนใหญ่มาจากเรื่องของการใช้ภาษาพูด และการแปลความหมายของ ภาษาจากภาษาพูดของชาวบ้านคือ ภาษาทวย มาเป็นภาษาไทย และมาเป็นภาษาต่างประเทศ และการสื่อสารโดยสื่อชนิดต่าง ๆ สู่ภายนอก การใช้ประโยคเรียกชื่อหมู่บ้านว่า หมู่บ้านช่าง ซึ่งสร้างความสับสนให้นักท่องเที่ยวค่อนข้างมาก และเป็นปัญหาต่อการนำเสนอขายโปรแกรมการท่องเที่ยวของบริษัทจัดนำเที่ยวด้วย ปัญหาผู้นำ คือ การไม่สื่อสารหรือการไม่สะท้อนปัญหาของชุมชนสู่ภายนอก การมีส่วนร่วมของคนในชุมชนมีค่อนข้างต่ำ เนื่องจากชาวบ้านเคยได้รับการช่วยเหลือจากบุคคลภายนอกแบบให้เปล่ามาโดยตลอด ความไม่จริงจังต่อการแก้ไขปัญหาของภาครัฐ โดยเฉพาะอย่างยิ่งส่วนราชการในจังหวัดสุรินทร์ รู้ว่าในพื้นที่มีปัญหาอะไร และอย่างไร แต่เลือกที่จะเดินข้ามปัญหา แทนที่จะอยู่และแก้ไขปัญหา มีความสามารถในการสรรหางบประมาณเพื่อการก่อสร้างสิ่งต่าง ๆ ในชุมชนได้ แต่ไม่สามารถดำเนินกิจกรรมและสานต่อกิจกรรมได้ การขาดช่วงการถ่ายทอดวิถีชีวิตของคนเลี้ยงช่าง ซึ่งเริ่มต้นขึ้นจากกระแสการอนุรักษ์ที่คัดค้านการจับช้างป่ามาฝึกเพื่อใช้งาน การปิดกั้นเขตแดนของประเทศเพื่อนบ้าน ทำให้ไม่สามารถเดินทางไปจับช้างป่าได้อีกต่อไป การถ่ายทอดวิชาการจับช้างป่าจึงยุติลง นอกจากนี้ไม่เคยปรากฏมีการบันทึกศาสตร์ตำราไว้เป็นลายลักษณ์อักษรเลย และที่สำคัญที่สุด คือ หมอเฒ่าคนสุดท้ายมีอายุกว่า 80 ปีแล้ว

1.2 โอกาสและจุดแข็งของชุมชนที่ส่งผลกระทบต่อการท่องเที่ยวในหมู่บ้านเลี้ยงช่าง คือ การเป็นหมู่บ้านของคนเลี้ยงช่างที่ยังยึดถือปฏิบัติตามความเชื่อโบราณ และดำรงสืบทอดการอนุรักษ์ วัฒนธรรมประเพณีการเลี้ยงช่างสืบต่อมาจนปัจจุบันบนฐานของความเชื่อมั่นของคนในชุมชนว่าพวกเขาเป็นผู้มีทักษะและความสามารถในการเลี้ยงช่างได้ ทั้ง ๆ ที่โดยธรรมชาติแล้ว ช่างเป็นสัตว์ป่า ซึ่งยากที่จะนำมาเลี้ยงให้เชื่องได้ แต่คนในชุมชนนี้ในอดีตกลับสามารถไปจับช้างป่าด้วยเครื่องมือและอุปกรณ์ที่เรียบง่าย และนำช้างป่ามาฝึกให้เชื่อง จนช่างสามารถรับรู้และปฏิบัติตามคำสั่งของ ความชาญฉลาดเป็นนายได้ อีกทั้งยังสามารถดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันในชุมชนได้อย่างกลมกลืน

2. งานวิจัยนี้มีข้อเสนอเชิงการจัดการ ดังนี้

2.1 การจัดการท่องเที่ยวในหมู่บ้านเลี้ยงช่าง ควรเป็นไปในลักษณะของการท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม โดยมีจุดขายที่โดดเด่นเป็นเอกลักษณ์เฉพาะก็คือ การเป็นชุมชนเลี้ยงช่างที่คนในชุมชนมีความเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์กับช้างมาตั้งแต่โบราณ และได้เลี้ยงสืบต่อเนื่องกันมาจนถึงปัจจุบัน ภายใต้รูปแบบการท่องเที่ยวดังกล่าว ควรกำหนดวัตถุประสงค์และจุดมุ่งหมายของการท่องเที่ยว

ไว้ดังนี้ เพื่อพัฒนาให้ชุมชนเป็นแหล่งท่องเที่ยวให้มีศักยภาพในด้านการเป็นแหล่งศึกษาชุมชน วิถีชีวิต และวัฒนธรรมเป็นแหล่งเสริมสร้างจิตสำนึกด้านการอนุรักษ์สัตว์ป่า โดยเฉพาะช้างและ พัฒนาคมนที่เกี่ยวเนื่องในระบบการจัดการให้มีความรับผิดชอบต่ออนุรักษ์แหล่งท่องเที่ยว เพื่อให้ มีรูปแบบ วิธีการ กิจกรรม และมาตรการในการจัดการท่องเที่ยวที่ไม่ส่งผลกระทบต่อชุมชน เพื่อให้ มีการบริการท่องเที่ยวที่เหมาะสมกับรูปแบบการท่องเที่ยวได้มาตรฐาน มีเอกลักษณ์ และมีการจัดการ ที่ไม่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อชุมชน เพื่อเสริมสร้างการมีส่วนร่วมในการพัฒนาและการจัดการ อย่างเป็นระบบ โดยประสานความร่วมมือกันระหว่างภาครัฐ ภาคเอกชน องค์กรพัฒนาต่าง ๆ และประชาชนในชุมชนอย่างจริงจัง เพื่อตอบสนองการกระจายรายได้ให้คนในชุมชนสามารถ พึ่งตนเองได้มากขึ้น

2.2 แนวทางการจัดการท่องเที่ยวในชุมชน ควรเสริมสร้างให้ชุมชนเป็นแหล่งท่องเที่ยว ทางวัฒนธรรมที่ยั่งยืน มีวัตถุประสงค์หลายประการได้แก่

2.2.1 เพื่อให้มีการจัดการทรัพยากรในชุมชนอย่างถูกต้อง เหมาะสมต่อขีดความ สามารถในการรองรับการท่องเที่ยว

2.2.2 เพื่อให้นักท่องเที่ยวสามารถเข้าสัมผัส เรียนรู้ถึงแก่นแท้ของวิถีชีวิต และ วัฒนธรรมของชุมชน และ

2.2.3 เพื่อลดผลกระทบที่อาจจะเกิดขึ้นจากการท่องเที่ยวทั้งทางกายภาพ ชีวภาพ สังคม และวัฒนธรรม เพื่อให้การจัดการท่องเที่ยวบรรลุตามจุดมุ่งหมายที่เป็นประโยชน์ต่อ ชุมชนโดยรวม จึงควรมีการดำเนินการต่าง ๆ ดังนี้

2.2.3.1 การฟื้นฟูสภาพแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ

2.2.3.2 การฟื้นฟูสภาพทั่วไปในชุมชน

2.2.3.3 การส่งเสริมการศึกษาของเด็กและเยาวชน

2.2.3.4 การส่งเสริมงานอาชีพในชุมชน

2.2.3.5 การส่งเสริมการมีส่วนร่วมจากชุมชน

2.2.3.6 การกำหนดแผนการท่องเที่ยวในชุมชน

2.2.3.7 การถ่ายทอดและสืบทอดวิถีชีวิตของคนเลี้ยงช้าง

3. งานวิจัยนี้มีข้อเสนอเชิงนโยบาย ดังนี้

3.1 ควรทำโครงการ "ช้างแท้กชี้" ขึ้นภายในตัวจังหวัดสุรินทร์ โดยกำหนดเขตพื้นที่ สำหรับช้างแท้กชี้ขึ้นเป็นพื้นที่เฉพาะ ทั้งนี้ โดยมีวัตถุประสงค์สำคัญ คือ เพื่อให้ช้างเป็นสัญลักษณ์

ประจำจังหวัดอย่างแท้จริง และเพื่อส่งเสริมการมีงานทำของช่าง และเป็นการสืบสานวิถีวัฒนธรรมของคนและช่าง

3.2 ควรจัดทำ "เทศกาลช่างจังหวัดสุรินทร์" สาระและกิจกรรมสำคัญของเทศกาลคือ การแสดงความสามารถของช่าง โดยกำหนดให้มีขึ้นเป็นระยะเวลารวม 3 เดือน ในระหว่างเดือน พฤศจิกายน - มกราคม ของทุกปี ซึ่งอาจใช้งานแสดงช่างประจำปีของจังหวัด เป็นวันเริ่มต้นเทศกาลนี้

3.3 ควรจัดทำโครงการ "สำรวจช่างป่า" ในพื้นที่ป่าอนุรักษ์ทั่วประเทศ โดยใช้คณะหมอช่างของชุมชนเป็นส่วนหนึ่งในคณะสำรวจร่วมกับเจ้าหน้าที่กรมป่าไม้

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ - นามสกุล	ดร. เพ็ญศักดิ์ จักขุจินดา
ประวัติการศึกษา	ครุศาสตร์บัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ศิลปศาสตร์ (โบราณคดี) มหาวิทยาลัยศิลปากร ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (รัฐศาสตร์) มหาวิทยาลัยรามคำแหง โบราณคดีก่อนประวัติศาสตร์มหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยโคเปนเฮเกน โบราณคดีก่อนประวัติศาสตร์คู่มือบัณฑิต มหาวิทยาลัยโคเปนเฮเกน เดนมาร์ค
ตำแหน่งและสถานที่ทำงานปัจจุบัน	<ul style="list-style-type: none"> ● สมาชิกวุฒิสภา จังหวัดสกลนคร ● ประธานคณะอนุกรรมการทรัพยากรธรรมชาติในคณะกรรมการการศึกษา สิ่งแวดล้อม วุฒิสภา ● รองประธานคณะกรรมการการศึกษา ศาสนา ศิลปะและวัฒนธรรม วุฒิสภา ● ประธานคณะอนุกรรมการวัฒนธรรมในคณะกรรมการการศึกษา ศาสนา ศิลปะและวัฒนธรรม วุฒิสภา ● ประธานมูลนิธิฝนหยาดเดียว

ประสบการณ์ ผลงานทางวิชาการ

- นักวิชาการและผู้ทรงคุณวุฒิด้าน โบราณคดีได้นำ นำคณะนักโบราณคดีได้นำ ไทย-เดนมาร์ก, ไทย-ออสเตรเลีย ออกสำรวจและขุดค้นเรือโบราณในอ่าวไทย
- ผู้ทรงคุณวุฒิมหาวิทยาลัยสถาบันราชภัฏสกลนคร
- นักวิชาการสถาบันเอเชียอาคเนย์ศึกษารุงโคเปนเฮเกน ประเทศเดนมาร์ก
- อาจารย์คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ และวิชาประวัติศาสตร์เอเชียอาคเนย์ มหาวิทยาลัยจิงส์อับดุลลาซีส ประเทศซาอุดีอาระเบีย